

**ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ**

Освіта.UA

**HIGHER EDUCATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT
OF INTEGRATION TO EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE**

Education.UA

I (90)

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2022 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво) та Міжнародної Експертної Агенції “Консалтинг і Тренінг”

Редакційна колегія випуску:

акад. Кремень В.Г. (Україна), акад. Савченко О.Я. (Україна), проф. Маноха І.П. (Україна), проф. Генрик Собчук (Польща), проф. Ляшенко О.І. (Україна), акад. Коцур В.П. (Україна), акад. Вашуленко М.С. (Україна), акад. Бех І.Д. (Україна), д-р Виговська О.І. (Україна), проф. Петрочко Ж.В. (Україна), д-р Анджей Мірські (Польща), проф. Марія Гренвальд (Польща), д-р Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2022. – № 2. – Том I (90). – 274 с. (Освіта.UA)

Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space. – 2022. – № 2. – Volume I (90). – 274 p. (Education.UA)

Часопис презентує наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також - питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також - умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, менеджерів освіти, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISSN 2959-1953 (друкована версія)
ISSN 2959-1961 (електронна версія)

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.00>
www.osvita.eeipsy.org

ВИДАВЕЦЬ / МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО:

Східно-Європейський Інститут Психології (СЄІП, Україна - Франція)
вул. Голосіївська 13, оф. 528-530, 03039, Київ, DOI: 10.38014

Освіта. UA

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

I (90), 2022 р.

Тематичні рубрики випуску:

ОСВІТА І ПСИХО-СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА
В УМОВАХ ВІЙНИ

ОСВІТА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ:
СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНІСТЬ

НОВІТНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ
ВПРОВАДЖЕННЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ

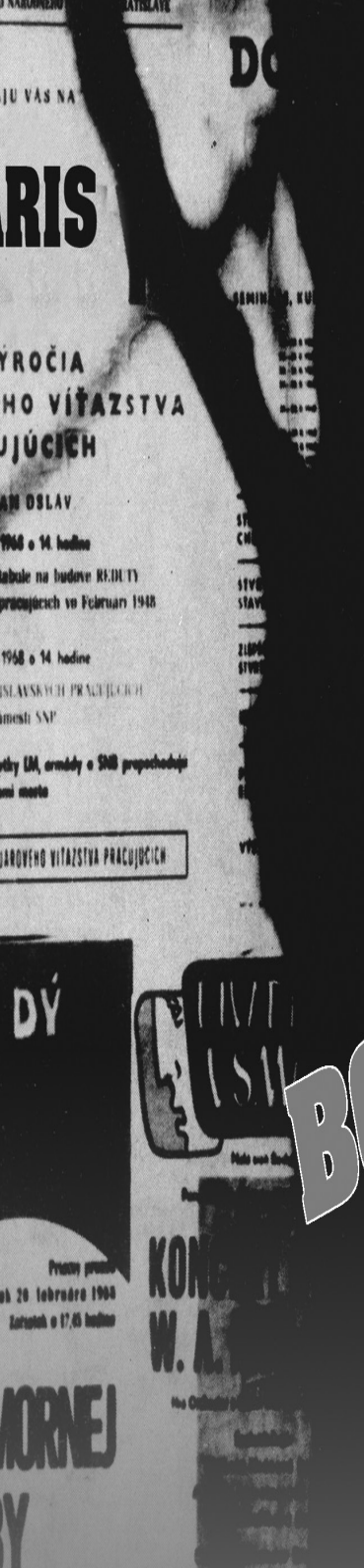
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ
УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ:
ЕКОНОМІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ
В УКРАЇНІ, ЄВРОПІ ТА СВІТІ

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Маноха І., доктор психологічних наук, професор,
головний і відповідальний редактор (Україна)
Зволінський В., доктор філології (Польща)
Онкович Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Володимирів А. - технічний і літературний редактор,
СЄІП (Україна - Франція)
Омелян О. - верстка, макет, СЄІП (Україна - Франція)
Онкович А. - верстка, макет, СЄІП (Україна - Франція)
Поляруш Ю. – digital-редактор, СЄІП (Україна - Франція)

НАУКОВА РАДА:

акад. В.Г. Кремень (Україна), голова
акад. О.Я. Савченко (Україна)
проф. Генрик Собчук (Польща)
проф. О.І. Ляшенко (Україна)
акад. Коцур В.П. (Україна)
акад. Вашуленко М.С. (Україна)
акад. Бех І.Д. (Україна)
проф. Пшемислав Генбел (Польща)
д-р Ольга Виговська (Україна)
проф. Жанна Петрочко (Україна)
д-р Анджей Мірські (Польща)
проф. Марія Гренвальд (Польща)
д-р Габріеле Сімончіні (Італія)
д-р Гражина Шилінг (Польща)
д-р Роман Колодчин (США)

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION TO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

I (90), 2022

Thematic sections of the issue:

EDUCATION AND PSYCHO-SOCIAL SUPPORT IN
THE CONDITIONS OF WAR

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE
COVID-19 PANDEMIC

EDUCATION QUALITY MANAGEMENT:
STANDARDIZATION AND INNOVATION

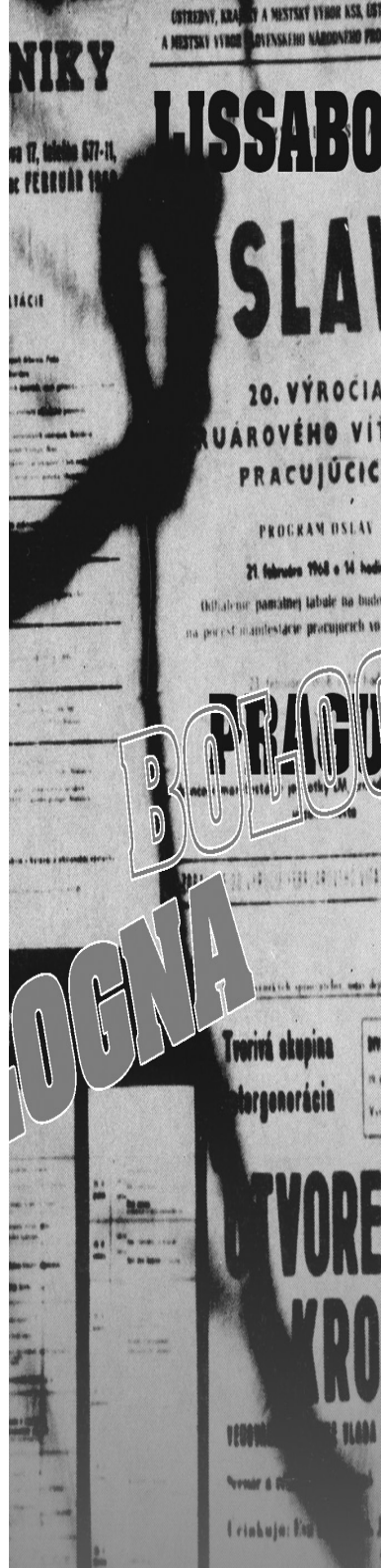
NEW TEACHING TOOLS: PROBLEMS OF
IMPLEMENTATION AND STANDARDIZATION

PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND
ORGANIZATIONAL CONDITIONS FOR THE
IMPLEMENTATION OF EUROPEAN HIGHER
EDUCATION STANDARDS IN UKRAINE

MODERN EDUCATIONAL MANAGEMENT:
ECONOMIC, ORGANIZATIONAL AND
PSYCHOLOGICAL MEANS OF IMPLEMENTATION
IN UKRAINE, EUROPE AND THE WORLD

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

Сучасна освіта в Україні, Європі та світі

**Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти
в Україні, Європі та світі**

Управління якістю освіти: стандартизація та інноваційність

Моніторинг якості освіти: засоби, технології та перспективи

**Сучасний освітній менеджмент: економічні, організаційні та психологічні
засоби реалізації в Україні, Європі та світі**

Філософія та психологія освіти

**Послідовність загальної середньої та вищої освіти
як європейський стандарт**

Новітні засоби навчання: проблеми впровадження та стандартизації

**Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських
стандартів вищої освіти в Україні**

Modern education in Ukraine, Europe and the world

**The Bologna process and prospects of higher education
in Ukraine, Europe and the world**

Management for the quality of education: experience and innovations

Monitoring the quality of education: tools and technologies

**Modern means of training and education:
problems of implementation and standardization**

Philosophy and Psychology of Education

The sequence of secondary and higher education as a European standard

**Modern educational management: economic, organizational and psychological
means implementation in Ukraine, Europe and the world**

**Psychological, educational and organizational conditions for the implementation
of European standards of higher education in Ukraine, Europe and the world**

ОСВІТА І ПСИХО-СОЦІАЛЬНА
ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

EDUCATION AND PSYCHO-SOCIAL
SUPPORT IN THE CONDITIONS OF
WAR

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.01>

БАБИЧ Н.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти, Київський
університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

СУПРУН Г.В.,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

ПОШУК РЕСУРСІВ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ І РОДИН, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

БАВУЧ Н.М., SUPRUN H.V. Search for resources for teachers and families, who raise children with special needs, under the conditions of the martial state. *Challenges in the Ukrainian education of children with special needs in the conditions of war became objective difficulties: threat to life, limitation of the opportunity to fully gain access to education, energy shortages. The issue of finding resources for overcoming these difficulties by Ukrainian parents and teachers is becoming urgent. It is important not just to investigate the difficulties themselves, but to reveal the real experience of finding and using in everyday life effective ways and ways to continue learning, preserve and develop the personal potential of children with special needs.*

Keywords: *education of children with special needs, challenges in education in the conditions of war, resources of parents and teachers in overcoming difficulties during war*

БАБИЧ Н.М., СУПРУН Г.В. Пошук ресурсів для педагогів і родин, які виховують дітей з особливими потребами, в умовах воєнного стану. *Викликами в українській освіті дітей з особливими потребами в умовах війни стали об'єктивні труднощі: загроза життю, обмеження можливості повноцінно отримувати доступ до освіти, енергетичні дефіцити. Актуальним*

постає питання пошуку ресурсів для подолання цих труднощів українськими батьками і педагогами. Важливо не просто дослідити самі труднощі, а розкрити реальний досвід пошуку та використання в щоденному житті ефективних шляхів та способів продовжувати навчання, зберегти та розвивати особистісний потенціал дітей з особливими потребами.

Ключові слова: навчання дітей з особливими потребами, виклики в освіті в умовах війни, ресурси батьків і педагогів у подоланні труднощів під час війни.

Вступ. Війни та збройні конфлікти мають руйнівний вплив на економічний, соціальний та індивідуальний рівні. Виклики воєнного часу передусім торкаються основ життя, його безпеки та можливості продовження. Зрозумілим є, що найбільше страждають вразливі соціальні групи: діти, особи з особливими потребами, люди похилого віку.

Наслідки збройного конфлікту є як прямими, так і непрямими, пов'язані з негайною та довгостроковою шкодою. Прямі наслідки конфлікту включають смерть, фізичну та психологічну травму та переміщення. Непрямі наслідки пов'язані з великою кількістю факторів, включаючи неадекватні та небезпечні умови життя, небезпеку для навколишнього середовища, психічне здоров'я опікунів, розлучення з сім'єю, ризики для здоров'я, пов'язані з переміщенням, а також руйнування здоров'я, охорони здоров'я, освіти та економічної інфраструктури. Збройний конфлікт є водночас токсичним стресом і важливою соціальною детермінантою здоров'я дитини [3; 4].

Можемо констатувати, що війна актуалізувала такі виклики для усіх українських родин і педагогів, які навчають і виховують дітей, у тому числі, і з особливими потребами:

- пряма загроза життю;
- ускладнився доступ до освіти;
- постійне перебування в ситуації невизначеності;
- життя в умовах економії усіх видів енергії: електричної, теплової, емоційної, фізичної тощо.

У складних життєвих обставинах опинились усі українські родини: хтось втратив дім, хтось втратив батьків, хтось втратив омріяне майбутнє. Війна кидає виклик кожному та кожній в Україні, відбирає минуле та змушує відкривати нові шляхи, нові ресурси, про які гадки не мали за мирне життя. Навіть, якщо цих ресурсів немає, доводиться самотужки їх винаходити, створювати заради продовження життя та перемоги.

Метою проведеного дослідження був пошук сучасного практичного досвіду українських педагогів та батьків, що виховують дітей з особливими

потребами, щодо пошуку ресурсів для подолання труднощів і викликів навчання в умовах війни.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети розроблено опитувальник для батьків і педагогів з відкритими і закритими типами питань. Питання стосувались актуальної форми навчання, труднощів під час навчання, ресурсів, які допомагають долати ці труднощі. Опитування проводилось у лютому 2023 року серед батьків і педагогів, які перебувають в Україні та за кордоном, і охопило 52 особи (20 батьків, 32 педагоги).

Аналіз публікацій. Представлені виклики війни для українських родин і педагогів спричиняють не тільки негативні стресові переживання, а й активний пошук ресурсів для подальшого життя і розвитку.

Загальноновизнаним фактом є вирішальний вплив родини, особистості батьків і стилю спілкування на розвиток та соціалізацію дитини. Досвід спілкування в родині є свого роду зразком і матрицею, яка вбудовується у внутрішній світ дитини. Із цим багажем вона вирушає у подальший світ людських стосунків.

Також незаперечним фактом є значний вплив особистості педагога на увесь процес та результат навчання. Педагог є камертоном, який задає тон процесу навчання та здатен не тільки спрямувати, а й створити (витворити) мотивацію до пізнання учня на усе його життя. Кожен з нас має життєві приклади таких педагогів, які своїм стилем спілкування, способом думати і осмислювати знання, усім своїм прикладом заклали в глибини дитячої свідомості орієнтири. Ці орієнтири з роками стають свого роду лінзами, дороговказами та внутрішніми мірлами життя, пізнання буття та його творення.

Сучасність з її тотальною втратою орієнтирів і смислів є справжнім викликом для освіти. Саме втрата смислів є одним із складних викликів для педагогів і батьків, які опинились в сучасних умовах тривалого дистанційного навчання та наслідків військового конфлікту. Перевага дорослих у цій ситуації в тому, що вони можуть усвідомити цей аспект та свідомо почати змінювати, шукати вихід, творити нові смисли, нову реальність. Дитина за своєю психологічною природою, так би мовити, йде за дорослим. Вона переймає несвідомо стани, переживання та думки дорослого, який поруч з нею. Тому завдання усіх дорослих, які мають дотик до щоденного життя дітей, свідомо формувати свою свідомість заново. Це проявляється кожного дня у нашому спілкуванні, розмовах, словах, інтонаціях та жестах, виразі обличчя. Так само педагог, який має можливість взаємодіяти з дітьми усім своїм єством чинить вплив на свідомість учнів.

Онлайн спілкування, яке триває протягом пандемії та військового конфлікту, має свої специфічні властивості та стало ще одним викликом в освіті. З одного боку, віртуальне спілкування несе ту саму інформацію, що і живе

спілкування. Але проходить воно в умовах відсутності повноцінного фізично-го та візуального контакту. Згадаємо, що більше 80% смислів та значень від спілкування наш мозок отримує завдяки сприйманню невербальних стимулів: інтонації, тембру голосу, виразу обличчя, рухів обличчя, тіла, пози тіла, розташування партнера у просторі. Онлайн взаємодія позбавляє її учасників більшості цих стимулів. Ми лише візуально та аудіально сприймаємо нашого партнера (бачимо ми лише частину тіла, не повністю усе тіло). Мозок має сприйняти на екрані вираз обличчя, зрозуміти та співвіднести його із почутим звуковим та словесним рядом (звукові можливості пристроїв не дають змогу максимально точно відтворити те, що відбувається з іншого боку екрану). Психіка людини здійснює процес свого роду декодування: пласке зображення людини та звуковий і словесний супровід мають бути проаналізовані, потім на цій основі відтворений цілісний образ того, що відбувається, у чому основна думка і мета отриманої інформації. При цьому в онлайн форматі більшість інформації очі отримують з плаского екрану, а в умовах реального спілкування очі мають змогу бачити тривимірну людину. Процес співвіднесення усього масиву сенсорних стимулів у свідомості людини під час живого сприймання партнера має інший характер. В останній ситуації, мозок, так би мовити, отримує реалістичні враження від партнерів по спілкуванню, від самого процесу.

Отже, онлайн спілкування (навчання) значно підвищує енерговитрати в роботі психіки для засвоєння та обробки інформації. Тому ефективність такої форми навчання значно знижується, а це спричиняє виникнення труднощів і перешкод у розвитку і навчанні дітей.

Важливо зазначити, що діти, які постраждали від збройних конфліктів, повинні мати доступ до освітніх можливостей як частини середовища, сприятливого для їх реінтеграції в суспільство. Оскільки освіта є пріоритетом для багатьох дітей і має важливе значення для їхнього добробуту, педагоги та батьки мають забезпечити освіту та доступ до неї, як дітей, які знаходяться на території збройного конфлікту, так і дітей, які були переміщені й вимушені були покинути свої колективи і педагогів [1; 4].

Для подолання вище зазначених труднощів і перешкод, з якими зустрілися українські освітяни і родини, які виховують дітей із особливими потребами, важливим є активний пошук і залучення усіх можливих ресурсів, зокрема, людських.

«Людські ресурси» як дефініція розглядалося широко в різних наукових галузях як сума потенціалів людей, які визначають здатність до саморозвитку, праці, навчання, споживання матеріальних і духовних благ та ін. [2, с. 31]. Кожна особистість – це особлива комбінація ресурсів боротьби з труднощами і викликами сучасних обставин життя. Таку комбінацію ізраїльський психолог-травмотерапевт Мулі Лаад назвав «мовою ресурсів» і об'єднав в модель

BASIC Ph Model.

Автор визначив шість параметрів, які визначають поведінку людини в несприятливих умовах. Кожна літера моделі розкриває певний ресурс [5].

- **Belief** (віра) – це світогляд людини, її вірування і моральні цінності, які дозволяють протистояти перешкодам і негараздам, з якими зустрічаються педагоги, батьки і їхні діти.
- **Affect** (афект) – це емоції та виявлення почуттів, які дозволяють пережити стрес.
- **Social** (соціум) – це родина, друзі, батьки, фахівці, громада, які забезпечують необхідною комунікацією.
- **Imagination** (уява) – це творчість, яка дозволяє долати труднощі і перешкоди, уявляти і планувати майбутнє.
- **Cognition** (когніція) – параметр, який забезпечує вміння логічно і критично мислити, аналізувати та приймати раціональні рішення.
- **Physiology** (фізіологія) – фізична активність, яка дозволяє боротися зі стресом (спорт, праця, прогулянки, тілесні задоволення та ін.).

Люди в кризових ситуаціях переважно використовують не один параметр, який активізує ресурси, а декілька. Однак, коли стрес дуже сильний і тривалий, то ресурси вичерпуються, тому люди потребують допомоги і супроводу.

Українські педагоги, батьки і діти, які вже довгий час знаходяться під впливом стресу від військового конфлікту та дистанційного навчання, яке обмежує комунікацію, знаходять ресурси для освіти, подальші орієнтири для розвитку. Важливо зрозуміти і узагальнити, де саме вони знаходять ці ресурси, як долають труднощі і перешкоди.

Результати дослідження та дискусія. Проведення опитування батьків і педагогів було спрямовано на розкриття досвіду українських батьків і педагогів щодо пошуку та створення ресурсів подолання труднощів у навчанні в умовах війни. Представимо узагальнені результати онлайн опитування 52 осіб (20 батьків, 32 педагогів).

Одним із важливих ресурсів є комунікація і спілкування. Тому важливим було визначення наявності в оточенні батьків і педагогів особи/осіб, спілкування з якими підтримує їх (рис. 1).

Результати аналізу відповідей батьків та педагогів свідчать, що 68% батьків і 77% педагогів мають таке ресурсне спілкування. Відповідно 32% батьків і 23% педагогів не мають. Це свідчить про те, що більшість опитаних респондентів мають ресурсне спілкування серед фахівців чи батьків відповідно.

Важливим було визначення, що саме є ресурсним для педагогів і батьків під час спілкування. Результати відповідей було узагальнено та проведено ранжування, яке представлено в таблиці 1.

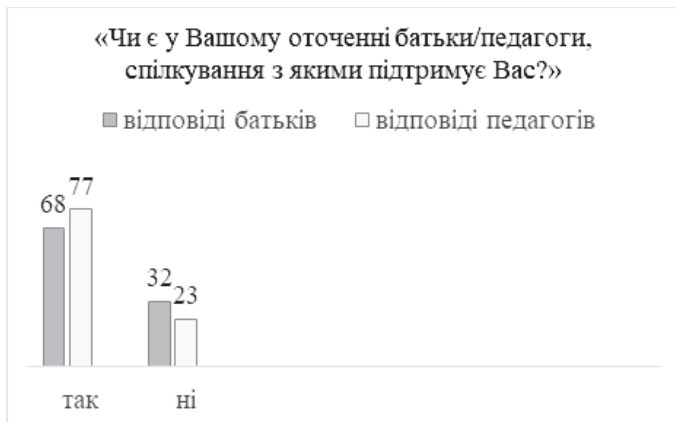

Рис. 1. Результати відповідей щодо наявності в оточенні батьків/педагогів осіб, які їх підтримують

Для батьків перших два ранги зайняли відповіді про цінність самого факту спілкування та порозуміння з педагогами, поглиблення спілкування («спілкування не тільки про навчання, чого не було раніше»). Третій та четвертий ранги отримали відповіді про фахову підтримку («підказки, скеровування») та знову про емоційну підтримку («підтримує мене просто, як людина»). Останній ранг отримали відповіді про значення доступності педагога щодо спілкування, відкритості його для підтримки батькам.

Таблиця 1.

Розподіл за рангами відповідей респондентів на питання «Що саме є ресурсним для Вас у спілкуванні з педагогами/батьками?»

Ранг	Відповіді батьків	Відповіді педагогів
1	Підтримка і розуміння.	Порозуміння, дружнє спілкування, зворотній зв'язок.
2	Спілкування не тільки про навчання, чого не було раніше.	Увага та поцінування моїх порад, моїх зусиль, вдячність.
3	Логопед допомагає підказками, як краще донести до дитини інформацію; підтримує мене просто, як людина; хвалить за нашу роботу, спрямовує.	Цілеспрямованість та енергія долати труднощі.
4	Розуміє та скеровує мої дії з дитиною.	Бажання допомагати і взаємодіяти, співпраця.
5	Я можу спілкуватись у будь-який час.	Знання та досвід батьків, які були в АТО.

Для педагогів перший ранг зайняла відповідь про значущість *«порозуміння, дружнього характеру спілкування, зворотній зв'язок»*. Другий ранг отримали відповіді про *«увагу та цінування батьками зусиль і порад педагога, вдячність за допомогу»*. Ця відповідь перегукується зі зворотнім зв'язком як дуже важливою складовою взаємодії із батьками, яка підтримує педагога. Третій та четвертий ранги отримали відповіді освітян про *«цілеспрямованість, енергію долати труднощі, бажання допомогти»*, які підтримують їх у роботі з дітьми. П'ятий ранг отримали відповіді педагогів про те, що ресурсними є *«знання та досвід батьків, які брали участь у антитерористичній операції (АТО)»*. Можливо, така інформація допомагає освітянам краще переосмислити та усвідомити зміни, які відбуваються в Україні.

Важливо зазначити, що насамперед і для батьків, і для педагогів важливе спілкування задля підтримки один одного та порозуміння. Цей ресурс є надзвичайно важливим і виступає базовим для ефективної взаємодії під час освітньої діяльності, особливо в умовах війни.

Наступним було визначення труднощів, які виникають під час навчання дітей з особливими потребами в умовах війни. В таблиці 2 проаналізовано і проведено ранжування відповідей педагогів і батьків.

Дані таблиці свідчать про достатньо різні відповіді серед батьків і педагогів.

Таблиця 2.

Розподіл за рангами відповідей респондентів на питання «Які труднощі навчання дітей виникають під час війни?»

Ранг	Відповіді батьків	Відповіді педагогів
1	Зовнішні проблеми: тривоги, відсутність електрики, нестабільний інтернет, застарілий комп'ютер.	Емоційні.
2	Брак часу, велике навантаження на дітей.	Енергетичні (відсутність електрики і зв'язку).
3	Дитина гірше розуміє матеріал під час онлайн навчання, труднощі з письмом, читанням.	Світоглядні (переосмислення цінностей, світоглядні зміни).
4	Тривожність та інші емоційні проблеми, зникла мотивація до навчання. Багато сидить, знизився зір, виникли проблеми з поставою (сколіоз).	Матеріальні. Фізичне здоров'я.
5	Відсутнє спілкування з однолітками, не працює дитячий садок. Іноземна мова спілкування.	Побутові.

Для батьків перший ранг зайняли відповіді про зовнішні труднощі – *«тривоги, відсутність електрики, нестабільний інтернет, застарілий комп'ютер»*. Можливо, батьки найбільше переживають через ці обставини, на які вони не можуть вплинути. Другий ранг у відповідях батьків отримали *«брак часу, велике навантаження на дітей»*. Відповіді про те, що *«діти гірше розуміють матеріал під час онлайн занять, мають труднощі в оволодінні навичками читання і письма»*, отримали третій ранг. Четвертий ранг отримали відповіді батьків про *«тривожність, зниження мотивації та проблеми зі здоров'ям (зниження зору, погіршення постави)»*. П'ятий ранг серед труднощів навчання під час війни мають відповіді батьків про *«відсутність повноцінного спілкування з однолітками, іноземна мова спілкування»*. Батьки вболівають через те, що діти не можуть як до війни спілкуватись з однолітками через закриття навчальних закладів або через мовний бар'єр.

Для педагогів найбільшою трудностю у навчанні дітей під час війни стало емоційне навантаження. Ймовірно, педагогам дуже непросто впоратись з власними переживаннями, які викликало повномасштабне вторгнення в Україну. Другий ранг серед відповідей освітян отримали труднощі, пов'язані з відсутністю електрики, зв'язку. Ці перешкоди не дозволяють систематично та повноцінно здійснювати навчання, підтримувати зв'язок з учнями. Третій ранг серед відповідей педагогів отримали труднощі, викликані переосмисленням цінностей, світоглядними змінами в свідомості. Така глибинна перебудова особистості викликає значні енергетичні та часові затрати, може перекривати інші актуальні потреби, виконання звичних обов'язків у людини. Матеріальні труднощі та проблеми з фізичним здоров'ям отримали четвертий ранг серед відповідей педагогів. Відповіді про побутові труднощі отримали п'ятий ранг. Отже, відповіді педагогів про труднощі у навчанні дітей з особливими потребами під час війни засвідчили високу значущість емоційних утруднень, проблем зі зв'язком, електрикою та світоглядні зміни. Педагоги, як творці майбутнього покоління, добре усвідомлюють актуальність потреби переосмислення ціннісних основ та національного світогляду, розуміння сучасних подій для їх трансляції своїм учням.

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що і для педагогів, і для батьків в умовах війни виникає багато труднощів, з якими потрібно справлятися. Тому необхідно залучати не один параметр, а декілька, щоб активізувати ресурси задля подолання перешкод, які виникли.

Тому важливим було з'ясувати, які ресурси допомагають батькам і педагогам долати щоденні труднощі. Результати було проаналізовано та проведено ранжування, яке представлено в таблиці 3.

Таблиця 3.
Розподіл за рангами відповідей респондентів на питання
«Які ресурси допомагають долати щоденні труднощі?»

Ранг	Відповіді батьків	Відповіді педагогів
1	Більше граємо, спілкуємось, гуляємо, спорт.	Цілеспрямованість, прагнення вдосконалюватись.
2	Спокій батьків, пояснення, що труднощі тимчасові, ми витримаємо.	Щоденні результати дитини у навчанні.
3	Займаємось вдома. Любов і турбота.	Режим та системність. Гарний настрій, гра «Знайди радість цього дня». Віра в Перемогу.
4		Спілкування з дітьми. Відпочинок, підтримка родини.
5		Бажання допомоги, розуміння, що зупинка нікому, крім ворога, не принесе користі.

У відповідях батьків перший ранг зайняли такі способи подолання щоденних труднощів: *«прогулянки, спілкування, ігри, спорт»*. Батьки, які взяли участь в опитуванні, усіма способами проводять більше змістовного часу разом із дітьми. Другий ранг зайняли відповіді батьків про *«спокій батьків, пояснення, що труднощі тимчасові, ми витримаємо»*. Це свідчить, про свідому активізацію регуляційних процесів дорослих, про використання позитивного навіювання, переконання у спілкування з дітьми. Третій ранг отримали відповідь батьків про заняття вдома, любов і турботу.

Для педагогів перший ранг отримали відповіді про власну *«цілеспрямованість та прагнення вдосконалюватись»*. Як бачимо, освітяни, які взяли участь в опитуванні мають чіткі орієнтири щодо професійного зростання та розвитку. Другий ранг у відповідях педагогів про ресурси отримали *«щоденні результати дитини у навчанні»*, що демонструє високий мотиваційний потенціал отримання позитивних результатів своєї праці. Третій ранг серед відповідей освітян мають *«режим і системність»*, *«гарний настрій»*, *«віра в перемогу»*. Цей ранг об'єднали як відповіді емоційного, мотиваційного плану, так і вольові, організаційні навички респондентів. *«Спілкування з дітьми, відпочинок та підтримка родини»* у відповідях педагогів зайняли четвертий ранг. Останній ранг отримали відповіді про *«бажання допомоги, розуміння, що зупинка нікому, крім ворога, не принесе користі»*. Такі відповіді засвідчують, що опитані освітяни мають високий рівень особистісної мотивації та громадянської самосвідомості.

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що педагоги і батьки використовують не один параметр, який активізує ресурси, а декілька, що дозволяє їм бути ефективними та підтримувати дітей в мовах воєнного стану.

Зважаючи, що важливою в стресових умовах є підтримка, батькам і педагогам було запропоновано визначити, які види підтримки дітей під час навчання є ефективними. Результати було проаналізовано та проведено ранжування, яке представлено в таблиці 4.

Таблиця 4.

Розподіл за рангами відповідей респондентів на питання «Які види підтримки дітей під час навчання є ефективними?»

Ранг	Відповіді батьків	Відповіді педагогів
1	Постійний режим занять.	Використання ігрових прийомів під час заняття.
2	Дружній стиль спілкування педагога. Нестандартні (цікаві) заняття.	Дружній стиль спілкування з дитиною. Нестандартні завдання (цікаві).
3	Увага педагога до життя дитини.	Увага педагога до життя дитини.
4	Використання ігрових прийомів.	Постійний режим занять.
5	Стимулювання батьків до участі в заняттях.	Розуміння емоційного стану дитини.

З точки зору батьків, найбільш ефективною підтримкою є «*постійний режим занять*» (перший ранг). А для педагогів перший ранг отримала відповідь про «*ігрові прийоми під час занять*». Другий ранг серед відповідей батьків і педагогів отримали відповіді про «*дружній стиль спілкування педагога, нестандартні (цікаві) завдання*». Відповідь про «*увагу педагога до життя дитини*» отримала третій ранг серед відповідей усіх респондентів. Четвертий ранг серед відповідей батьків отримали «*використання ігрових прийомів*», а серед педагогів – «*постійний режим занять*». «*Стимулювання батьків до участі в заняттях*» та «*розуміння емоційного стану дитини*» зайняли п'ятий серед відповідей відповідно батьків та педагогів. Отже, усі опитані підтверджують тезу про те, що дружній стиль спілкування, нестандартні (цікаві) завдання та увага педагога до життя дитини підтримують її під час навчання в умовах війни.

У межах окресленого дослідження також розглядалися питання щодо поведінки самих дітей з особливими потребами, а саме, які їхні дії та риси характеру надихають батьків і педагогів долати труднощі. Результати узагальнено та проведено ранжування, яке представлено в таблиці 5.

У відповідях батьків перший ранг отримали такі риси та дії дітей як «*впевненість, оптимізм, позитивний настрій, посмішка, творчість*». Серед відповідей педагогів перший ранг отримали «*дитяча безпосередність, радість від спілкування, щирість, відвертість*». Батьків і педагогів надихають емоційні прояви дітей, їхня відкритість. Другий ранг у відповідях батьків отримали «*працьовитість, вміння долати перешкоди всупереч втомі, наполегливість*», а у відповідях педагогів – «*дитяча допитливість і цікавість*». Як бачимо, батьків

Таблиця 5.

**Розподіл за рангами відповідей респондентів на питання
«Які риси та дії дітей надихають долати труднощі під час війни?»**

Ранг	Відповіді батьків	Відповіді педагогів
1	Впевненість, оптимізм, позитивний настрій, посмішка, творчість.	Безпосередність, радість від спілкування, щирість, відвертість.
2	Працьовитість, вміння долати перешкоди всупереч втомі, наполегливість.	Допитливість, цікавість.
3	Розум. Майбутній результат. Любов. Це не можна пояснити, просто дивишся на дитину і думаєш, звідки в них ці сили...	Старанність, радість від результату.
4		Любов до життя, до України, віра в ЗСУ, розмови та планування майбутнього. Віра, що все буде добре, оптимізм, посмішка.

надихають вольові якості дітей, а педагогів – пізнавальний інтерес, можливо, це зумовлено специфічними очікуваннями. Батьки сподіваються, що дитина зможе досягти своїх цілей у майбутньому. А для педагогів важливо, щоб дитина мала жагу до знань. Третій ранг серед відповідей батьків отримали «розум», «майбутній результат», «любов», «це не можна пояснити, просто дивишся на дитину і не знаєш, звідки в них сили». Такі відповіді ілюструють силу батьківських почуттів та налаштованість на краще майбутнє. У відповідях педагогів третій ранг отримали «старанність та радість від результату» у дітей. Ці риси є важливими під час навчання, можливо, тому їх назвала частина освітян. Четвертий ранг серед відповідей педагогів були «любов до України, віра дітей в ЗСУ, планування майбутнього», «віра, що все буде добре, оптимізм».

Узагальнюючи, можемо казати, що батьків і педагогів надихають дитячий оптимізм, безпосередність, щирість, наполегливість та інші риси дітей, але ранговий розподіл відрізняється тим, що саме є пріоритетним для різних груп респондентів. Батьки більше проявляють любові до дітей, розмірковують про їх майбутнє. Педагоги більше зосереджені на проявах пізнавальних мотивів, налаштування на результат.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження сучасного досвіду українських батьків та педагогів у пошуку ресурсів до подолання труднощів та викликів війни, можемо констатувати такі особливості. Більшість опитаних батьків і педагогів мають таке спілкування між собою, яке є ресурсним. Щодо змісту цього ресурсу, то респонденти найбільше відзначили емоційну складову: підтримку, порозуміння, саму можливість спілкуватись, наявність зворот-

ного зв'язку. Серед труднощів навчання під час війни дітей з особливими потребами для батьки більш значущими є непереборні зовнішні обставини (тривоги, відсутність світла, інтернету), а для педагогів виявлено більшу значущість особистих емоційних труднощів та переосмислення цінностей. Батьки для подолання щоденних труднощів більше часу проводять з дітьми (прогулянки, ігри, спорт), а педагогів підтримує їхня цілеспрямованість, прагнення продовжувати вдосконалюватись. Долати труднощі під час навчання дітей з особливими потребами, на думку батьків і педагогів, допомагає дружній стиль спілкування, підтримка стосунків, увага до життя дитини. Респондентів надихають власне дитячі прояви відвертості, щирості, оптимізму, радості від спілкування. Однак батьки більше зосереджуються на таких особистісних рисах дітей, які сприятимуть у майбутньому реалізувати себе. А педагоги більше зважають на ті риси, які допомагають бути успішним у навчання. Очевидним є висока потреба і батьків, і педагогів у теплому підтримувальному спілкуванні, взаєморозумінні, можливості проводити більше спільного часу з дітьми. Бачимо, що в таких складних обставинах ефективність навчання залежить від якості особистісного спілкування між педагогами і дітьми, педагогами і батьками. Війна актуалізувала глибинні людські цінності: родина, любов, підтримка, порозуміння, віра у краще, любов до України.

Отримані результати не є вичерпними та не розкривають усіх особливостей розглянутої теми, тому доцільно продовжити вивчення окресленої проблематики в подальшому.

Список використаних джерел:

1. Рібцун Ю. В. Подолання заїкання у дітей і умовах воєнного стану. Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, Україна, 15 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін. Харків: ХНУВС, 2022. С. 107-111.
2. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір: монографія. Л.: ІРД НАН України, 2004. 392 с.
3. Скрипаченко Т.В. Міжособисті відносини як ресурс під час війни. Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України: зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 червня 2022 р.). Київ: «Вид-во Людмила», 2022. С. 271-275.
4. Kadir A., Shenoda S., Goldhagen J., Pitterman S. Section on international child health. The Effects of Armed Conflict on Children. *Pediatrics*. 2018. №142(6). P. doi: 10.1542/peds.2018-2586
5. Lahad M. The «Basic Ph» Model of Coping and Resiliency: Theory, Research and Cross-cultural Application. Jessica Kingsley Pub; 1st edition. 288 p.

Transliteration of References:

1. Ribtsun Yu. V. Podolannia zaikannia u ditei i umovakh voiennoho stanu. Osobystist, suspilstvo, viina: tezy dop. uchasnykiv mizhnar. psykhol. forumu (m. Kharkiv, Ukraina, 15 kvit. 2022 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Nats. politsiia Ukrainy ta in. Kharkiv: KhNUVS, 2022. S. 107-111.
2. Semiv L. K. Rehionalna polityka: liudskiy vymir: monohrafiia. L.: IRD NAN Ukrainy, 2004. 392 s.
3. Skrypachenko T.V. Mizhosobysti vidnosyny yak resurs pid chas viiny. Zabezpechennia psykholohichnoi dopomohy v sektori Syl oborony Ukrainy: zb. tez Vseukr. mizhvid. psykhol. forumu (m. Kyiv, 30 chervnia 2022 r.). Kyiv: «Vyd-vo Liudmyla», 2022. S. 271-275.
4. Kadir A., Shenoda S., Goldhagen J., Pitterman S. Section on international child health. The Effects of Armed Conflict on Children. Pediatrics. 2018. №142(6). P. doi: 10.1542/peds.2018-2586
5. Lahad M. The «Basic Ph» Model of Coping and Resiliency: Theory, Research and Cross-cultural Application. Jessica Kingsley Pub; 1st edition. 288 p.

BABYCH N.M.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Kyiv University named after Boris Grinchenko, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8923-8960>

E-mail: n.babych@kubg.edu.ua

SUPRUN H.V.

Candidate of Psychological Sciences, Senior Teacher of the Department of Special and Inclusive Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-3282-7603>

E-mail: h.suprun@kubg.edu.ua

SEARCH FOR RESOURCES FOR TEACHERS AND FAMILIES, WHO RAISE CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS, UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL *

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.01>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.02>

ДЕРКАЧ Л.М.,

доктор психологічних наук, професор,
Дніпровський гуманітарний
університет,

м. Дніпро, Україна

СІРА Г.М.,

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Дніпровський гуманітарний
університет,

м. Дніпро, Україна

НАГАЛЬНІ ТА НЕВИРШЕНІ ПРОБЛЕМИ СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ

DERKACH L.M., SIRA H.M. **Urgent and unresolved problems of Secondary and Higher Schools of Ukraine in the conditions of cognitive war.** *The article examines the main problems of secondary and higher educational system of Ukraine during a cognitive war. The fundamental goal of the cognitive warfare is its impact on cognitive abilities of a person aimed at destruction and changes in behavior, formation of negative influence on one's own perception of values, communication and ethics standards in the society, consciousness' manipulations, at first hand, of children and students. New realities of getting education in the years 2021-2023 under distance and mixed training were analyzed, the specific character of theory, methodology and methods of professional teaching in teachers and academia were considered. We also attempted to suggest innovative approaches of Ukrainian researchers to a quality education of Ukrainian pupils and students during waging war and military operations. The mission of the global educational community was defined as well as the level of its support while re-newing educational establishments of Ukraine.*

Keyword: *cognitive, war, educational system under war, burning problems of secondary and higher education, innovative approaches to training.*

ДЕРКАЧ Л.М., СІРА Г.М. Нагальні та невирішені проблеми середньої і вищої школи України в умовах когнітивної війни. У статті досліджено основні проблеми отримання середньої та вищої освіти в Україні під час когнітивної війни. Головною метою когнітивної війни є вплив на когнітивні здібності особистості з метою руйнування та зміни її поведінки, формування негативного впливу на сприйняття норм комунікації та етики в соціумі, маніпуляції свідомістю, в першу чергу, тих, хто навчаються. Нові реалії отримання освіти у 1921-1923 роках в умовах дистанційного або змішаного навчання проаналізовано, специфіка теоретико-методологічної та методичної підготовки вчителів та науково-педагогічних працівників висвітлено, здійснено спробу визначити інноваційні підходи до якісної підготовки учнів та здобувачів вищої освіти в умовах бойових дій та операцій. Визначено місію світової освітньої спільноти та рівень її допомоги при відновленні закладів освіти.

Ключові слова: когнітивна війна, освіта України в умовах війни, нагальні проблеми середньої та вищої освіти, інноваційні підходи до навчання.

Актуальність дослідження. Освіта є важливим правом на громадянство та професійну практику. Вона відіграє життєво важливу роль у захисті дітей від жорстокого поводження чи зневаги. Стаття 28 Конвенції про права дитини (1989) визнає право кожної дитини на безкоштовну початкову освіту та заохочує розвиток загальнодоступної середньої освіти. Це право має важливе значення для всіх суспільств для сприяння та досягнення стабільних і гармонійних відносин між націями та побудови хороших громадян для майбутнього. На жаль, це право часто втрачається в країнах, які перебувають у стані війни та збройних конфліктів. Таким чином, ці конфлікти не є винятком із положень Конвенції. Дійсно, шкільне навчання може бути ще важливішим для дітей і сімей під час війни та збройних конфліктів.

Освіта є фундаментальною для дітей навіть під час війни. Окрім навчання, школи та університети можуть забезпечити безпечний освітній простір, та підключити їх до життєво важливих ресурсів, таких як харчування та служби психічного здоров'я.

Проте довгостроковий вплив війни на якість освіти та доступ до неї залишається тривожним. Ремонт шкіл потребуватиме значного часу та ресурсів, і багато учнів та вчителів зазнають стресу та травми, що ускладнить навчання та викладання. Тобто, якщо вони взагалі повернуться до класу, діти в регіонах, які постраждали від конфлікту та кризи, мають вдвічі більше шансів

залишитися поза школою, ніж діти в інших місцях. І це є найголовніша проблема держави та освітян країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам в сфері освіти, впливу інновацій, взаємозв'язкам розвитку освіти та побудови інформаційного суспільства в державі присвячені наукові праці як вітчизняних, так і закордонних фахівців, зокрема: В.Кременя, І. Гнибіденко, О. Грішнова, Т. Драгунова, Л.Деркач, А. Кондрашихіна, С.Максименка, С. Пасека, І. Прибиткова, Є. Лібанова, Т. Логутова, М. Романюк, С.Терпищого, Д. Свириденка, Г.Хоменка, О. Хомри, Дж. Найт, В. Бергсдорф, Г. Баліхіна, Б. Смирнова, О. Гладкова, М. Пономарьова, І. Підласого, С. Ніколаєнко та ін. Проте, незважаючи на значні зусилля дослідників обґрунтувати теоретико-методологічні засади та психолого-методичні особливості реінтеграції українського освітнього ландшафту за умов війни [1], залишаються невирішені питання, які є особливо актуальними для освітнього дискурсу, і потребують ґрунтовного наукового дослідження. Перш за все, йдеться про визначення та аналіз викликів і можливостей, з якими стикається система освіти України у воєнний час.

Мета дослідження. Дослідити нагальні та невирішені проблеми середньої та вищої школи України в умовах когнітивної війни, і запропонувати виважене осмислення інноваційних підходів українських науковців до надання якісної освіти підростаючому поколінню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Майже все, що вважається «людським», можна знайти в дитинстві. Коли цей етап життя був щасливим, здоровим, сповненим прихильності та належним чином спрямованим, люди залишаються з силою впоратися з будь-чим. Однак бути дитиною під час збройного конфлікту нелегко. Збройні конфлікти зачіпають мільйони дітей, їх повсякденне життя порушується актами жорстокості, які відзначають їх майбутнє.

Ця реальність впливає на фундаментальне право дітей: на їхню освіту. У цих обставинах впливають усі суб'єкти освіти: педагогічна команда, учні, сім'я, інфраструктура, шкільне середовище, навчальна програма та стратегії, які пропонують вчителі. За оцінками, «приблизно 57 мільйонів дітей молодшого шкільного віку не відвідували школу в 2019 році», і понад 13 мільйонів з цих дітей знаходяться в країнах, прямо чи опосередковано постраждалих від збройних конфліктів. Це трапляється, хоча десятиліття тому агентства ООН та інші міжнародні неурядові організації почали надавати пріоритет освіті як важливому компоненту гуманітарного реагування через визнання того, що освіта може відігравати вирішальну роль у сприянні стабільності, та створенні безпечного та здорового освітнього середовища. [2]. ООН на чолі із координатором Фонду Освіта " Education Cannot Wait" Грехамом Лонгом сумісно

із Міністром освіти і науки України Сергієм Шкарлетом 5 жовтня 2022 року обговорили пріоритетні кроки та напрямки співпраці, зокрема:

Відбудова шкіл, укріттів, закупівля шкільних автобусів, забезпечення шкіл сучасною технікою;

Впровадження інновацій в освітній процес, вдосконалення його змісту та форм;

Збільшення мотивації та підготовка вчителів;

Психологічне здоров'я дітей, учителів та батьків, надання їм якісної психологічної підтримки.[2, С.1-2].

В руслі нашого дослідження суттєвим вбачаємо також підкреслити, що на онлайн - саміті ООН із трансформації освіти Президент Литви Гітанас Науседа наголосив на тому, що « треба забезпечити безперервність освіти для дітей-біженців з України» [3, С.1].

Діти, які проживають у зонах бойових дій і збройних конфліктів, не живуть нормальним життям. Вони спостерігають, як руйнують їхні будинки, і бачать, як їхні родичі, сусіди та друзі отримують поранення або гинуть. Вони можуть не мати слів, щоб висловити те, що з ними сталося; натомість вони діляться своїми історіями психологічними засобами, тобто, через поведінку, наприклад, накидаючись або закриваючись. Вони можуть регресувати у поведінці, яка відповідає віку, мати проблеми зі сном, стати нездатними виконувати повсякденні дії та/або мати проблеми з поведінкою, навчанням і стосунками.

Війна в Україні призвела до того, що понад 6 мільйонів українців виїхали до сусідніх країн. Це включає майже 665 000 студентів (16% від загальної кількості зареєстрованих студентів) і понад 25 000 викладачів (6% від загальної кількості викладачів у країні). Ще 8 мільйонів українців є внутрішньо переміщеними особами.1 До біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) належать переважно діти, жінки та люди похилого віку. Понад 74% ВПО мають дітей у своїх домогосподарствах.

Переміщення мало значний вплив на надання освітніх послуг разом із пошкодженням та руйнуванням навчальних закладів. Станом на 6 травня 2022 року, за даними Міністерства освіти і науки України (МОН), війною було пошкоджено 1635 шкіл та університетів (5% від загальної кількості), 126 – зруйновано.

Поточні зусилля української системи освіти сфокусовані на наданні якісних освітніх послуг учням та студентам. Надзвичайна проблема і невідкладна потреба в даний момент полягає в тому, щоб підтримати студентів, щоб вони успішно завершили 2022 навчальний рік. Наразі близько 86% шкіл в Україні «офіційно» відновили заняття (після короткочасного закриття після вторгнення), але майже виключно за допомогою онлайн/дистанційних методів.

Понад 91 тисяча учнів-переселенців пере зараховані до шкіл за місцем тимчасового проживання (особливо у Львівській області). Існують різні онлайн-навчальні ініціативи, щоб зберегти доступ до освіти під час війни як для студентів в Україні, так і для студентів-біженців за межами України, хоча існують значні прогалини в охопленні. Проводяться опитування щодо оцінки потреб. Відносно краще охоплення мають університети, на другому місці школи (5-11 класи), які мають доступ до електронної платформи Всеукраїнської школи онлайн для дистанційного та змішаного навчання, створеної під час пандемії для забезпечення доступу до навчальних програм і навчальних матеріалів для 5-11 класів студентів. Хоча середній щоденний трафік зріс у 20 разів з початку війни, онлайн-платформа є статичною, і багато вчителів не використовують її регулярно, оскільки вона пропонує мало можливостей для прямої взаємодії учень-викладач. Для дітей молодшого віку (від дошкільного віку до 4-го класу) значно менше онлайн-контенту.

Актуальною є також проблема відсутності системності в навчальному процесі через війну чи пандемію, і при цьому, наслідки можуть мати постійний негативний вплив на навчання, оскільки паузи в навчанні впливають на всі когнітивні здібності тих, хто навчається [4]. Встановлено, що учні витрачають менше часу на підготовку домашніх завдань. **Чому виникає така ситуація?** Ми вважаємо, що мотивація у покоління учнів з кліповим мисленням суттєво погіршує рівень їх емоційно-вольових зусиль під час засвоєння та обробки нового учбового матеріалу, як наслідок постійного страху, стресу, депресії та дискомфорту. Іншими словами, з психологічної точки зору, не задовольняються їхні освітні, соціальні та культурні потреби, до яких діти звикли до війни. Крім того, відсутність в системності отримання повноцінних знань під час повітряних тривог, у бомбосховищах відволікає увагу дітей, а значить, погіршує когнітивний самоконтроль, рівень, обсяг і якість засвоєння учбової програми.

До пандемії COVID-19 Україна працювала нарівні зі своїми регіональними сусідами у Східній Європі і випереджала їх у плані стійкості учнів до навчання; однак оцінки втрат навчання через російське вторгнення свідчать про те, що результати навчання нині нижчі, ніж у країнах Європи з найнижчими показниками. Тривале закриття шкіл лише посилює втрати навчання в Україні. Школи були закриті або перервані через пандемію протягом 31 тижня в Україні, або майже 8 місяців, що призвело до втрати навчання приблизно на 20 балів за програмою міжнародного оцінювання учнів (PISA) [5;6].

Війна – це завжди стрес для людей, але особливо це стосується молоді, адже вона є найбільш вразливою частиною суспільства в період свого становлення та соціального зростання. У цьому віці учні та студенти навчаються і тим самим зараховуються до тих, хто потребує підтримки свого морального

стану, збереження моральних цінностей та орієнтацій. І в цьому контексті загрозливою проблемою, з нашої точки зору, є інформаційна, когнітивна війни за мізки молодого покоління, зміст та засоби його мислення за умови військового часу.

Когнітивна війна – це комплекс заходів, спрямованих на захоплення людського капіталу (з метою контролю над соціальною елітою країни-мішені). Когнітивна зброя є засобом управління інтелектуальним середовищем країни за допомогою хибних (спотворених) наукових теорій, парадигм, концепцій, стратегій, які впливають на управління країною в напрямку послаблення захисту важливих національних ресурсів [7].

Варіативні цілі когнітивного втручання в сфері освіти є:

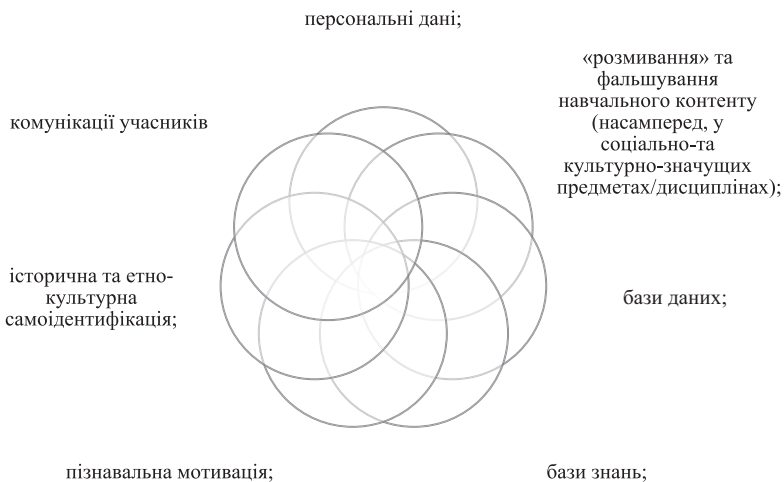

Рис.1.1 Цілі когнітивного втручання у сферу освіти

Когнітивна війна за своєю метою, стратегією, об'єктами та засобами дій відрізняється від інформаційно-психологічної та спрямована на захоплення людського капіталу та вплив на формування соціальної еліти країни. Найбільш вразливою до когнітивної зброї є молода людина з несформованою когнітивною моделлю навколишнього світу. Формування критичного мислення та пошукової діяльності є невід'ємною складовою ефективною освіти та боротьби з когнітивними загрозами [4, С.240-258].

Одним із негативних факторів, що впливає на навчальний процес, є самостійна форма учня в умовах дистанційного навчання, яка два роки тому під час пандемії розділила школярів і вчителів, студентів і викладачів. Учні, які розпочали навчання у 2020-2022 роках – не знають, як це, прокидатися рані-

ше, щоб вчасно дійти чи потрапити до школи/університету; вони зменшують візуальне спілкування з викладачем та однолітками. Цей факт зумовлює затримку психологічного та соціального дозрівання, відсутність гостроти в отриманні досвіду самоорганізації та навичок для подальшого розвитку, зокрема вступу до інших навчальних закладів, неможливість отримати регулярну підготовку з окремих дисциплін (фізична культура, музика, образотворче мистецтво, малювання)тощо.

Тому війна та дистанційна форма навчання з нею внесла чимало негативних змін у навчальний процес та життя сучасних студентів. Іноземці, які навчалися у вищих навчальних закладах до початку бойових дій, були змушені евакуюватись заради своєї безпеки. Декого з них війна повністю позбавила можливості навчатися. Інша частина іноземних студентів продовжувала навчатися дистанційно, що обмежувало їх у звичайній освіті. Частина з них змушена повертатися до країни, де постійно точаться бойові дії, а також до місць навчання.

В наукових публікаціях, присвячених аналізу специфіки навчання українських учнів та студентів, які були змушені змінити місце проживання, і виїхати за кордон, психологічні особливості їх адаптаційного процесу викликають серйозне занепокоєння. Батько-захисник залишився в Україні, а діти з матір'ю - по інший бік кордону. Водночас постає питання продовження навчання в іноземних навчальних закладах, тим паче, що самі багатопрофільні навчальні заклади пропонують навчання в них за спрощеною системою вступу.

Звичайно, щоб продовжити навчання за кордоном, нашим громадянам необхідно вивчити іноземну мову та адаптуватися до їхнього способу життя. З іншого боку, вони можуть отримати моральну підтримку за кордоном і спланувати своє життя на майбутнє [3;8].

Для нашої країни це може означати втрату цінних кадрів у майбутньому, адже ті люди, які таким чином вирішують питання, найбільш здатні до спілкування та подальшого планування майбутнього. Але якщо такі громадяни вирішать зрештою повернутися в Україну, то країна отримає фахівців з іноземною освітою з іншим світоглядом, з європейськими нормами поведінки та вирішення проблем. І це може бути перевагою можливої майбутньої євроінтеграції [9].

Як відомо, сім'я справляє позитивний вплив з точки зору психологічної та соціальної підтримки, яку вона надає дітям, постраждалим від збройних конфліктів. Крім того, сім'я також впливає на рішення дітей і, відповідно, на їхню освіту. З одного боку, це позитивний вплив, оскільки в багатьох місцях освіту цінують і поважають, фактор, який заохочує дітей відвідувати школу. Проте побоювання батьків, що на дітей можуть напасти по дорозі до школи, і що навчальні центри можуть стати мішенню, можуть призвести до небажання

дозволяти своїм дітям відвідувати школу у такі загрозові для життя дитини часи.

Під час війни в Таджикистані, наприклад, деякі батьки не бажали дозволяти своїм дочкам відвідувати уроки, побоюючись, що їх переслідуватимуть солдати по дорозі до школи [10]. Інший приклад [11] визначає іншу типову проблему дітей та батьків, які проживають на певній відстані від школи, і вирішують не відвідувати уроки через страх потрапити під перехресний вогонь під час своєї подорожі.

Шкільні консультанти є ще одним аспектом академічної спільноти, який не сприймає наслідки війни. Переміщення населення породжує нові освітні проблеми. Різні культури та релігії об'єднуються в центри навчання, і створення атмосфери мирного співіснування в класі та на ігровому майданчику, наскільки це можливо, є складним завданням. Тут визначальною є роль шкільного консультанта. Але крім того, події, які переживають цивільні особи, вимагають від шкільних консультантів впровадження нових психологічних стратегій і стратегій підтримки, спрямованих на зменшення тривоги після терактів, заспокоєння дітей і надання їм можливості узаконити свої почуття [12].

У такі моменти взаєморозуміння між усіма членами академічної спільноти є вирішальним для отримання позитивних результатів у питаннях навчання та співіснування.

Якщо проаналізувати позитивні наслідки, які повернення до навчання може мати на дітей та їх психічне здоров'я, можна побачити, що будь-яка відмова та/або перешкода у поверненні до навчання може погіршити пост-травматичні симптоми, від яких страждають ці діти, оскільки Програми втручання, які дотримуються, повинні базуватися на контексті, в якому школа та інші освітні агенти повинні відігравати певну роль. Саме з цієї причини необхідно вважати підвищення обізнаності громадськості, головним чином серед дітей і сімей, про те, наскільки важливим і необхідним є повернення до освіти для їхнього майбутнього.

Під час конфлікту вся інфраструктура зазнає шкоди в результаті бомбардувань, пожеж і бойових дій. Центри навчання не є винятком. Школи та університети, а також музеї, лікарні та інші урядові будівлі пошкоджені та пограбовані.

Розглядаючи причини цих нападів і міркуючи про контекст, у якому відбуваються конфлікти, можна зробити висновок, що ідеологічне протистояння спонукає їх атакувати ті місця, де населення може бути індоктринованим, або як засіб вербування послідовників, або нападаючи на ворога і завдаючи йому шкоди [6;7;10;11].

Таким чином, існує не лише значна кількість нападів на навчальні центри з метою знищення місць, де збирається молодь, але ці місця також вико-

ристовуються як центри вербування та перевиховання на користь озброєної групи, яка займає центр. Багато стін цих центрів використовуються в пропагандистських цілях. Організація Об'єднаних Націй зазначила, що школи використовувалися як казарми, склади зброї, командні центри, центри ув'язнення, приміщення для допитів і позиції для нападу з використанням вогнепальної та спостережної зброї.

Різні культури різних країн, які перебувають у конфлікті, надають цій категорії крос-культурну різницю, яка може бути вирішальною, коли справа доходить до нападу на школи. Згідно зі статистичними даними, у таких країнах, як Уганда [13], Пакистан і Афганістан, де жінки традиційно були підкореними, нападам найчастіше піддаються школи для дівчаток, за ними йдуть школи для різних статей і, нарешті, школи для хлопчиків. Певною мірою це врівноважує відмінності, які можна знайти при порівнянні за статтю завданої шкоди. Якщо хлопців забирають до армії і, як наслідок, вони втрачають право на освіту, можна стверджувати, що вплив конфлікту є більшим на хлопців, ніж на дівчат. Тим не менш, через позбавлення та руйнування шкіл та іншої пов'язаної з ними інфраструктури наслідки однакові для обох [6;12;13].

Крім того, не можна забувати про те, що дівчат також відправляють на фронт, викрадають і використовують, позбавляючи їх права на освіту.

Варто зазначити, що в деяких місцях освіта настільки важлива, що діти, які не можуть відвідувати державну школу, організують заняття в різних середовищах: під деревами або в маленьких кімнатах, щоб слідувати навчальній програмі, встановленій міністерством освіти кожної конкретної країни.

Негативні наслідки збройних конфліктів для освіти є далекосяжними та різноманітними. Незважаючи на це, це сфера, яка потребує подальших досліджень. Незважаючи на спроби різних організацій, таких як ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ, публікації та діяльність яких намагаються зосередити увагу суспільства на освіті, схоже, що не було прийнято політичних дій, які засуджують і, тим більше, уникають дій та жорстокості, які зумовлюють сьогодення та визначають майбутнє цих дітей .

На психологічному та фізичному рівнях ці діти страждають від численних насильств і протиправних дій, які не караються міжнародним правом, залишаючи їх життя на милість найманців, чії політичні ідеали суперечать життям мільйонів і головною метою яких є усунення будь-яких засобів передавати знання з метою створення суспільства, яке легко піддається маніпуляції.

Ми зробили спробу проаналізувати інноваційні технології освіти з точки зору перспектив дослідження механізмів психолого-генетичного функціонування і розвитку особистості в парадигмі диджиталізації. Інноваційним, з нашої точки зору, є генетико-креативний метод, запропонований професором Максименко С.Д [14]. З урахуванням вищенаведених нагальних та

невирішених проблем середньої та вищої школи, наведені в дослідженні С.Д. Максименка диджитал завдання [14.С.184] зорієнтовані на інший когнітивний і креативний підхід до обробки учбової інформації нової генерації учнів та студентів, зокрема:

- Розвиток здатності до виявлення і постановки проблем
- Спроможності до генерування великого числа ідей (не боячись осуду)
- Гнучкості – продукування різноманітних ідей
- Вміння вирішувати проблеми та здатності вдосконалювати об'єкт
- Оригінальності—спроможності відповідати на подразники нестандартно.

Наукову зацікавленість, на наш погляд, також викликає ґрунтовна монографія «Українська освіта в умовах війни» [1, С.8-136], в якій наведено інноваційну структурно-функціональну модель реінтеграції освітнього ландшафту України. Заслуговує на увагу п'ять взаємопов'язаних елементів запропонованої моделі:

- Безпекові фактори
- Економічні фактори
- Психологічні фактори
- Культурні фактори
- Образ людини майбутнього

Отже, на думку розробників моделі, С.О Терепищого та Д.Б.Свириденка, рушійними силами трансформації української освіти в умовах війни мають стати: «...освітня політика, економіка освіти, культурна ідентичність, розвиток людського капіталу, які розгортаються на двох рівнях – внутрішнього і зовнішнього середовища» [1, С.6].

Висновки. Аналіз наукової літератури з обраної проблеми дослідження свідчить про те, що проблема освіти України під час війни знайшла певне відображення в працях науковців, в яких окреслено теоретико-методологічні та наукові не вирішені до сього часу проблеми. Складність та багатомірність інноваційних підходів до навчання під час війни, стан наукової розробки проблеми потребує виваженого розв'язання, ґрунтуючись на міждисциплінарних підходах до формування контенту навчання. За думкою С.Д. Максименка, «Зміст розуміння когнітивних процесів - через організацію модулів. Модуль буде виступати ключовим, для того, щоб реально можна було розгорнути і формувати, і антиципацію, і передбачення, і креативність, і обхідне мислення, і нестандартність мислення, гнучкість мислення і системність» [14.С.182].

Дедалі частіше освіту визнають однією з найкращих інвестицій, яку може зробити держава. Освіта є основним засобом, за допомогою якого діти можуть вибратися з бідності та сформувати повноцінні засоби для ефектив-

ної участі у своїх спільнотах. Слід зазначити, що освіта може виступати як ефективний засіб просування примирення і миру. На жаль, необхідно подолати величезні труднощі, щоб зберегти систему освіти країни, які перебувають у стані війни чи пост-конфліктних ситуаціях.

Незважаючи на численні виклики для сучасної системи освіти, які постали внаслідок російської агресії проти України, вона все ще має певні можливості для розвитку. По-перше, можливості міжнародної академічної мобільності для викладачів і студентів провідних шкіл Європи. По-друге, інтенсивне впровадження інформаційних технологій у навчальний процес та підвищення професіоналізму викладачів. По-третє, використання технології адаптивного навчання. По-четверте, співпраця українських та іноземних навчальних закладів. По-п'яте, реалізація моделі «освіта впродовж життя». По-шосте, впровадження дистанційної освіти як повноцінної форми навчання.

Головне – вчасно виявити загрози та розробити механізм пом'якшення їх впливу. І максимально використовувати кожну можливість. Очевидно, що всі вищезазначені моменти мають бути враховані в оперативних планах реалізації Стратегії розвитку освіти в Україні на 2022-2032 роки.

Ми вважаємо, що необхідно терміново вжити ряд заходів для збереження та захисту права на освіту дітей, постраждалих від війни. Зміст цієї освіти повинен відповідати різноманітним освітнім вимогам в різних соціальних і політичних умовах. Міжнародне гуманітарне право посилює правовий захист права на освіту під час збройних конфліктів.

Цей закон відіграє центральну роль у міжнародному формуванні політики щодо базової освіти. Нарешті, здається, що світова кампанія за освіту в надзвичайних ситуацій та масової громадської обізнаності можуть своїми діями стримувати уряди, міжнародні фінансові установи, міжнародні організації та агентства, щоб допомогти і реалізувати свої обіцянки дітям.

Список використаних джерел:

1. Українська освіта в умовах війни: монографія/ за наук. ред. С.О. Терепищого. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2020.- С. 6;18-126.
2. Освіта не може чекати: МОН спільно з Фондом ООН обговорили пріоритетні кроки співпраці. Міністерство освіти і науки України. 5 жовтня 2022 р. [https:// mon.gov.ua/](https://mon.gov.ua/)
3. Неуседа в ООН: Треба забезпечити безперервність освіти для дітей-біженців з України //Укрінформ, 20.09.2022. <https://www.ukrinform.ua>
4. Деркач Л.М., Шевяков О.В., Бурлакова І.А., Братчікова Ю.К., Соловйова Д.В., Мельничук Д.П. Когнітивна наука: Навч. Посібник.-Київ:Видавничий дім «Кондор», 2021 .С.56-93;240-258.

5. Інформація для студентів та науковців з України. <https://studyinaustria.at/de/studium/informationen-fuer-studierende-und-forscher/innen-aus-der-ukraine>
6. Бетанкур Т. С., Мейерс-Окі С. Е., Чарроу А. П. і Тол В. А. Втручання для дітей, які постраждали від війни: екологічна перспектива психосоціальної підтримки та охорони психічного здоров'я// *Harvard Review of Psychiatry* 21(2), 70-91. doi: 10.1097/HRP.0b013e318283bf8f
7. Почепцов Г. (2020). Перша когнітивна війна у світі (Україна, Крим, Росія). <https://www.academia.edu/10057232>
8. Як дітям з України продовжити навчання за кордоном. <https://osvita.ua/abroad/86216>
9. Derkach, L.M. Problems, Challenges and Perspectives of Ukraine's Integration into Global and European Educational Space. *American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research*, New York, USA, 2018, 3(910), pp.13-19.
10. Бетанкур Т. С., Макбейн Р., Ньюнхем Е. А. та Бреннан Р. Т. Траєкторії інтерналізації проблем у постраждалої від війни молоді Сьєрра-Леоне: вивчення конфліктних і постконфліктних факторів// *Розвиток дитини* 84(2), 455-470. doi: 10.1111/j.1467-8624.2012.01861.xd
11. Брагін М. (2012). Щоб наші мрії не втекли від нас: Вчимося думати разом під час війни. *Psychoanalytic Inquiry: A Topical Journal for Mental Health Professionals* 32(2) 115-135. doi: 10.1080/07351690.2011.592740
12. Dyregrov, A., Gjestad, R., & Raundalen, M. (2002). Children Exposed to Warfare: A longitudinal Study. *Journal of Traumatic Stress* 15(1), 59-68. doi: 10.1023/A:1014335312219
13. М. та Опіро В. Г. (2012). Здійснення права на освіту для дітей, постраждалих від війни: досвід Північної Уганди. *Міжнародний журнал прикладних психоаналітичних досліджень* 9(2), 158-177. doi:10.1002/aps.1309
14. Максименко С., Деркач Л., Кіричевська Е., Касинець М., Тарнавська О. Психологія когнітивних процесів: науковий посібник/ Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С.Костюка. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. - С.171-181;181-185.

Transliteration of References:

1. *Ukrainska osvita v umovakh viiny: monohrafiia/ za nauk. red. S.O. Terepyschoho.* (2020). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova. S. 6;18-126.
2. *Osvita ne mozhe chekaty: MON spilno z Fondom OON obhovoryly priorityetni kroky spivpratsi.* Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. 5 zhovtnia 2022 r. [https:// mon.gov.ua/](https://mon.gov.ua/)

3. Neuseda v OON: Treba zabezpechyty bezperervnist osvity dlia ditei-bizhentsiv z Ukrainy //Ukrinform, 20.09.2022. <https://www.ukrinform.ua>
4. Derkach L.M., Sheviakov O.V., Burlakova I.A., Bratchikova Yu.K., Soloviova D.V., Melnychuk D.P. (2021). Kohnityvna nauka: Navch. Posibnyk.-Kyiv:Vydavnychiy dim «Kondor». S.56-93; 240-258.
5. Informatsiia dlia studentiv ta naukovtsiv z Ukrainy. <https://studyinaustria.at/de/studium/informationen-fuer-studierende-und-forscher/innen-aus-der-ukraine>
6. Betankur T.S., Meiiers-Okі S.E., Charrou A.P. i Tol V.A. Vtruchannia dlia ditei, yaki postrazhdaly vid viiny: ekolohichna perspektyva psykhosotsialnoi pidtrymky ta okhorony psykhichnoho zdorovia// Harvard Review of Psychiatry 21(2), 70-91. doi: 10.1097/HRP.0b013e318283bf8f
7. Pocheptsov H. (2020). Persha kohnityvna viina u sviti (Ukraina, Krym, Rosiia). <https://www.academia.edu/10057232>
8. Yak ditiam z Ukrainy prodovzhyty navchannia za kordonom. <https://osvita.ua/abroad/86216>
9. Derkach, L.M. (2018). Problems, Challenges and Perspectives of Ukraines Integration into Global and European Educational Space. American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research, New York, USA, 2018, 3 910, pp.13-19.
10. Betankur T. S., Makbein R., Niunkhem E. A. ta Brennan R. T. (2012). Traiektorii internalizatsii problem u postrazhdaloi vid viiny molodi Sierra-Leone: vyvchennia konfliktnykh i postkonfliktnykh faktoriv// Rozvytok dytyny 84 (2), 455-470. doi: 10.1111/j.1467-8624.2012.01861.xd
11. Brahin M. (2012). Shchob nashi mrii ne vtekly vid nas: Vchymosia dumaty razom pid chas viiny. Psychoanalytic Inquiry: A Topical Journal for Mental Health Professionals 32(2) 115-135. doi: 10.1080/07351690.2011.592740
12. Dyregrov, A., Gjestad, R., & Raundalen, M. (2002). Children Exposed to Warfare: A longitudinal Study. Journal of Traumatic Stress 15(1), 59-68. doi: 10.1023/A:1014335312219
13. M. ta Opiro V. H. (2012). Zdiisnennia prava na osvitu dlia ditei, postrazhdalok vid viiny: dosvid Pivnichnoi Uhandy. Mizhnarodnyi zhurnal prykladnykh psykhoanalitichnykh doslidzhen 9(2), 158-177. doi:10.1002/aps.1309
14. Maksymenko S., Derkach L., Kirychevska E., Kasynets M., Tarnavska O. (2022). Psykholohiia kohnityvnykh protsesiv: naukovyi posibnyk/ Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut psykholohii imeni H.S.Kostiuka. Kyiv: «Vydavnytstvo Liudmyla», 2022. - S.171-181;181-185.

DERKACH L.M.

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Dnipro Humanitarian University,
Dnipro, Ukraine

E-mail: lydia48@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0638-6210>

SIRA H.M.

Second (Master's) Level of Higher Education, Dnipro Humanitarian University,
Dnipro, Ukraine

E-mail: annasiraya.as@gmail.com

**URGENT AND UNSOLVED PROBLEMS OF SECONDARY AND HIGHER SCHOOLS IN
UKRAINE IN THE CONDITIONS OF COGNITIVE WAR***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.02>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

www.osvita.eeipsy.org

https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.03

КОВАЛЬ О.А.,

доктор медичних наук, професор,
кафедра внутрішньої медицини З,
Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

КАПЛАН П.О.,

кандидат медичних наук, доцент,
кафедра внутрішньої медицини З,
Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

СТРУКТУРА ТИПОВОГО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ НА КЛІНІЧНІЙ КАФЕДРІ ТЕРАПЕВТИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ

KOVAL O.A., KAPLAN P.O. The structure of a typical practical session at the clinical department of a therapeutic profile in the conditions of war: features and evaluation of effectiveness. *The article deals with the issues related to conducting the remote practical classes with 6th-year students at the clinical department of the therapeutic profile of the medical university in wartime conditions; methodical approaches to the practical training of a graduate student in internal medicine were proposed.*

Keywords: *practical training, clinical department, therapeutic profile, conditions of war.*

КОВАЛЬ О.А., КАПЛАН П.О. Структура типового практичного заняття на клінічній кафедрі терапевтичного профілю в умовах війни: особливості та оцінка ефективності. *В статті розглянуті питання, які стосуються проведення дистанційних практичних занять із студентами 6-го курсу на клінічній кафедрі терапевтичного профілю медичного університету в умовах війни. Запропоновані методичні підходи до практичної підготовки студента-випускника з внутрішньої медицини.*

Ключові слова: *практичне заняття, клінічна кафедра, терапевтичний профіль, умови війни.*

Війна змінює кардинально всі сфери життя суспільства та кожної окремої людини. В тому числі зміни відбуваються і в сфері освіти, як шкільної, так і вищої. І вища медична освіта теж змінюється відповідно.

Ще у 1996 році департаментом з міжнародного розвитку Великої Британії сумісно із вченими Оксфордського університету був запропонований документ з імплементації права на освіту у місцях збройного конфлікту, де детально прописані можливості та варіанти організації освітнього процесу в умовах війни. У цьому документі, як варіант організації отримання шкільної та вищої освіти, пропонується також і дистанційна освіта [1].

Підготовка лікаря під час війни має свої особливості та специфіку. Наявність небезпеки під час обстрілів та ракетних атак на об'єкти інфраструктури вплинуло на рішення міністерства освіти та науки, а також медичного університету проводити заняття в он-лайн режимі. Також ця форма освіти зазвичай підходить студентам, які евакуювалися від війни у західні області країни, за кордон, а також тим, хто працює у якості волонтера, або середнього медичного працівника у лікарні, надаючи медичну допомогу пораненим. Хоча дистанційні заняття не є повним еквівалентом практичним заняттям студентів у клінічній лікарні, вони дозволяють продовжувати навчання та професійну підготовку лікаря під час війни, повноцінно підготувати випускників до атестації та подальшої роботи із пацієнтами в якості лікаря-інтерна, а потім і практикуючого лікаря.

Так, за аргументованою думкою колег (Скрипник І.М. із соавт.), навчання під час війни може перетворитися на опору для здобувача освіти, бо в навчальному процесі є орієнтири, які не змінилися з початком війни. Тобто для навчання притаманні певні характеристики:

- стабільність – навчання відбувається за розкладом, що був затверджений до воєнних дій;
- ресурси – лекції, онлайн-семінари, онлайн-платформи для тестування;
- послідовність – практичні заняття, захист історії хвороби, проведення поточного та модульного контролю;
- знайоме середовище – одна й та ж група здобувачів, знайомі викладачі.

Наявність такої опори допомагає відчути певну стабільність в умовах війни та адаптуватися до умов важкого сьогодення [2].

Пандемія COVID 19, яка тривала з 2020 по 2022 рік, дала можливість підготувати технічну та методичну базу для дистанційного навчання, відпрацювати навички як у студентів, так і у викладачів до роботи в он-лайн режимі. Саме тому перехід на такий вид навчання із початком війни не викликав значного дискомфорту та не забрав часу, адже всі технічні засоби до цього були вже підготовлені та наповнені відповідним контентом. І, не зважаючи на певні проблеми, пов'язані із отриманням вищої медичної

освіти дистанційно [3], ми мали перейти на неї, щоб продовжити готувати лікарів.

Самостійна робота із тестами та ситуаційними клінічними задачами з внутрішньої медицини проходить у системі Moodle (Modular Object Oriented Dynamic Learning Environment), де, окрім виконання завдань, студент 6-го курсу може ознайомитися із сучасними міжнародними та національними рекомендаціями по веденню пацієнтів з різними патологічними станами, клінічними протоколами і настановами, оглядами літератури за темою. Система Moodle дозволяє студенту ознайомитися із матеріалами теми та виконати завдання у будь-який час, не обмежуючи його рамками часу. Це особливо важливо в умовах війни, коли регулярно виникають проблеми із інтернетом, телефонним зв'язком, а після ракетних обстрілів електростанцій, то і з електропостачанням. За допомогою месенджерів WhatsApp, Telegram та Viber, створивши груповий чат, вдається підтримувати постійний зв'язок із студентами, керуючи організацією, таймингом та іншими технічними аспектами підготовки студента. Також в чаті є можливість розміщувати об'яви про клінічні конференції, які плануються в он-лайн режимі, як вітчизняні, так і зарубіжні, і які студенти можуть відвідати.

Дистанційні практичні заняття з внутрішньої медицини проводяться із залученням додатку Google meet. Недоліками такого навчання є відсутність можливості безпосереднього спілкування та фізикального обстеження пацієнта та регулярного відпрацювання навичок роботи із пацієнтом, а також роботи із медичними документами (історією хвороби, результатами лабораторних та інструментальних досліджень, листів призначень медикаментів). Намагаючись компенсувати в якійсь мірі неможливість практичної роботи із пацієнтами у відділенні лікарні, викладач проводить розбір «стандартного» клінічного випадку із детальною презентацією даних пацієнта, за якою слідує обговорення диференційної діагностики, сучасних методів дослідження, які мають бути проведені в даному випадку, та основних положень щодо немедикаментозного та медикаментозного лікування пацієнта. Також можуть наводитися приклади випадків, подібні до того, що розглядається, та проводиться порівняння випадків та дій лікаря у кожному з них. Послідовно можуть бути розглянуті інші клінічні сценарії, які можуть бути більш складні за «стандартний», в залежності від рівня підготовки студентів. Студентам також задаються додаткові запитання, які стосуються сучасних методів дослідження та лікування. Послідовний розбір клінічних сценаріїв, які стають більш складними, є своєрідним сурогатом клінічного обходу пацієнтів у відділенні. До таких розборів мають долучатися всі студенти, і перед кожним ставиться окрема задача щодо діагностичного або лікувального ведення пацієнта, який описаний у клінічному сценарії.

Ще одним елементом закріплення відповідних діагностичних та лікувальних компетентностей студентів після розбору клінічної задачі в деяких ситуаціях, коли на першому етапі розбору було зроблено достатньо помилок, серед яких зустрічалися і принципові, є пропозиція викладачем іншої дуже спорідненої за клінічної картини іншої клінічної ситуації, загалом схожої на попередню, але таку, що має деякі клінічні відмінності, що при правильному використанні діагностичного алгоритму першої клінічної ситуації призводять до іншої послідовності вибору додаткових методів діагностики, іншого діагнозу та лікування. Особливої значущості такі протилежні задачі мають для відпрацювання діагностично-лікувальних алгоритмів для невідкладних станів за різними розділами патології внутрішніх органів.

Одним із елементів практичного заняття зі студентами з внутрішньої медицини є ділова гра «лікар – пацієнт», коли один із студентів виступає у ролі пацієнта та імітує стандартну клінічну ситуацію, а завданням іншого, або кількох студентів, є правильна її оцінка, складання необхідних алгоритмів щодо діагностики та лікування. Такий метод може використовуватися при розборі як ургентних, так і неургентних клінічних сценаріїв.

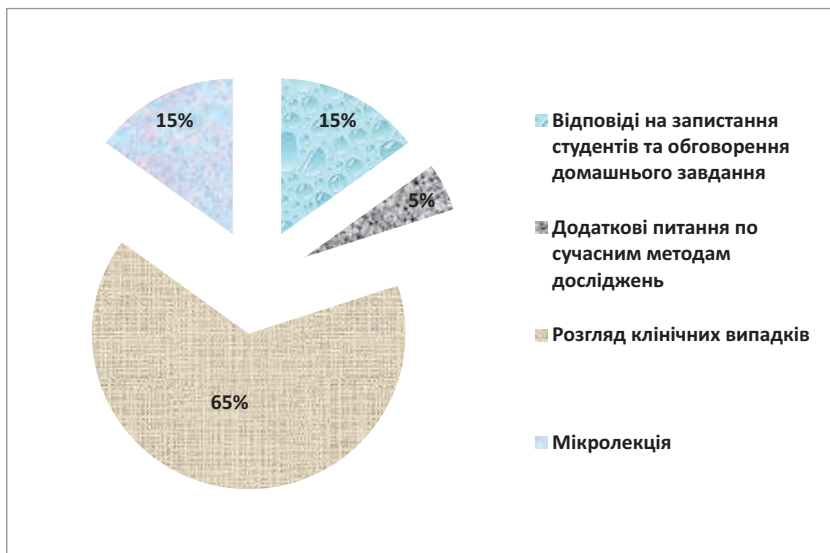
Робота із застосуванням клінічних сценаріїв займає основний час практичного заняття (приблизно 65%), з якого на основний зміст розбору витрачається приблизно 50% часу, а на закріплення – 15% .

При сигналі «тривога» під час можливого ракетного обстрілу практичне заняття переривається, та студенти і викладач мають бути в укритті. На цей час викладач розсилає на месенджери три коротких запитання, які стосуються найбільш важливих чи стандартних клінічних аспектів, або помилок, які виникли у студентів під час клінічного розбору.

Одним із важливих елементів практичного заняття із студентами з внутрішньої медицини в он-лайн умовах є мікролекція. Вона формує у студента розуміння теоретичних та практичних аспектів клінічної проблеми, що потім має реалізуватися у роботі із клінічним сценарієм та у практичній роботі лікаря. Час та наповнення мікролекції мають бути максимально збалансованими, бо занадто великий час знижує рівень практичного використання знань, тому що студент перестає сприймати інформацію, а занадто малий час не дозволяє надати інформацію, достатню для фактичного обґрунтування відповіді та складання практичних алгоритмів діагностики та лікування. Час, який витрачається на мікролекцію, зазвичай становить 10-15% від часу практичного заняття. У кінці мікролекції мають бути задані контрольні запитання за її змістом та надані декілька основних тез (take home messages).

При розподілі часу практичного заняття із внутрішньої медицини із студентами 6-го курсу треба враховувати, що до 15% часу заняття зазвичай витрачається на відповіді на запитання студентів щодо попередньої теми та

запитання, пов'язані із тестами та клінічними випадками, які були у домашньому завданні. Це надає можливість студентам закріпити та краще зрозуміти те, що вивчалось на попередньому практичному занятті.

Малюнок 1. Розподіл часу практичного заняття за видами діяльності

Апробація методів проведення практичних занять із внутрішньої медицини була проведена під час першого циклу із студентами 6-го курсу медичного факультету із українською мовою навчання. На наступному циклі система проведення занять була вже оптимізована за часом та використовувалася на заняттях із студентами із англійською мовою навчання. Але, виходячи з реалій воєнного часу для викладача і відсутність повітряних тривог, наслідків бомбардувань, перерви в електропостачанні, і, як наслідок, можливих переривань ходу занять, англомовні студенти отримують в ці дні більше додакових, розгалужених запитань до самостійної підготовки.

Значну роль в підвищенні якості освіти та наближенні її до сучасного стану науки та практики відіграють спеціально виділені в структурах модулю дні презентаційних “сесій”. Вони докорінно відрізняються від мікролекцій викладача та їх обговорення. Всі короткі презентації (до 7- 10 хвилин) робляться студентами, потім обговорюються в 3 етапи. Перший – студенти задають питання доповідачу; другий – викладач задає питання доповідачу, виходячи з рівня доповіді, рівня попередньо заданих студентами запитань, і

можливих зроблених принципових помилок. Дуже важливим є третій етап запитань – запитання слухачам, як конкретні, так і просто підсумувати, які здобутки кожний з них отримав з прослуханої презентації. Саме наявність обов'язкового 3-го етапу, як свідчить наш досвід, значно підвищує увагу слухачів, кількість та якість їх запитань на першому етапі обговорення, дозволяє викладачу за змістом відповідей краще оцінити глибину знань презентатора з питань, що викладаються. Обговорення кожної презентації закінчується коротким пісумком викладача, в якому зазначається не тільки якість і глибина висвітлення питання, але й активність слухачів в цілому, глибина їх розуміння проблеми, їх здобутки та недоліки, з обов'язковим виділенням найкращого запитання. Останнє є потужним мотивуючим фактором для подальшої активності слухачів. Попередній відбір тем презентацій відбувається за принципом бажань студентів, важливості питання для загального рівня опанування учебного плану, а також спорідненості питання для майбутньої спеціалізації студента, якщо вона вже відома, або планується. Для іноземних студентів обов'язковим додатковим субпитанням в презентації є актуальність проблеми, що викладається, для умов країни, резидентом якої є студент. Темі презентацій затверджуються на початку циклу навчання для надання достатнього часу для їх підготовки, опрацювання літературних джерел та для консультацій з викладачем. Переважно для останнього використовується електронне листування та різні месенджери. Тема може змінюватися, але це не є правилом, скоріше винятком, тому що викладач структурує презентації за різними розділами внутрішньої медицини для гармонійного повторення основних питань модуля/модулів.

Ще одне питання, обов'язкове для формування майбутнього лікаря, це відтворення клінічних ситуацій, в яких значне місце для вирішення задачі має розвиток емпатії студента, де важіль терез схиляється більшою мірою на шальку соціальних та психологічних проблем. Їх вирішення дуже потребує в багатьох випадках військове сьогодення країни, і вони часто складають ліву частку успіху діагностики, лікування і прогнозу реального хворого. І їх вирішення в учбових умовах є запорукою підготовленості студенту випускного курсу для їх успішного впровадження при виході в реальну лікувану практику, яке відбудеться вже незабаром.

У підсумку можна сказати, що запропонована методика проведення дистанційного практичного заняття з внутрішньої медицини із студентами 6-го курсу під час війни має максимально наближати дистанційний навчальний процес до практичного навчання оф-лайн, хоча повністю його замінити й не зможе.

Список використаних джерел:

1. Jo Boyden with Paul Ryder Implementing the Right to Education in Areas of Armed Conflict Department of International Development, Queen Elizabeth House, University of Oxford. 3 Mansfield Road, Oxford, OX1 3TB. June 1996
2. Скрипник І.М., Приходько Н.П., Шапошник О.А. Медична освіта в умовах війни: досвід Полтавського державного медичного університету// Медична освіта. – 2022; N3; 60-64.
3. Салун О.О., Гайдукова О.О., Ніколенко Є.Я. Проблеми дистанційного навчання в період пандемії COVID-19 //SSN: 2313-6693 (Print),. 2313-2396 (Online). Сайт: <https://periodicals.karazin.ua/medicine>. E-mail: [journal.medicine@karazin...C 86-90.](mailto:journal.medicine@karazin...) /
4. Череватенко І. М. Взаємодія студентів та викладачів в умовах воєнного стану в Україні // Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня–13 червня 2022 року. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. /
5. Muthanna, A.; Almahfali, M.; Haider, A. The Interaction of War Impacts on Education: Experiences of School Teachers and Leaders. Educ. Sci. 2022, 12, 719. <https://doi.org/10.3390/educsci12100719>
6. Jones N., Abebe W., Emirie G., Gebeyehu Y., Gezahegne K., Tilahun K., Workneh F., Vintges J. (2022) Disrupted educational pathways: The effects of conflict on adolescent educational access and learning in war-torn Ethiopia. Front. Educ. 7: 963415. doi: 10.3389/feduc.2022.963415
7. Kevin Kester, Mary Abura, Chaewon Sohn and Ella Rho. Higher education peacebuilding in conflict-affected societies: beyond the good/bad binary. International Journal of Comparative Education and Development. - Vol. 24. - No. 3/4, 2022. pp. 160-176. DOI 10.1108/IJCED-04-2022-0027

Transliteration of References:

1. Jo Boyden with Paul Ryder Implementing the Right to Education in Areas of Armed Conflict Department of International Development, Queen Elizabeth House, University of Oxford. 3 Mansfield Road, Oxford, OX1 3TB. June 1996
2. Skrypnyk I.M., Prykhodko N.P., Shaposhnyk O.A. Medychna osvita v umovakh viiny: dosvid Poltavskoho derzhavnoho medychnoho universytetu// Medychna osvita.- 2022; N3; 60-64.
3. Salun O.O., Haidukova O.O., Nikolienko Ye.Ya. Problemy dystantsiinoho navchannia v period pandemii COVID-19.
4. Cherevatenko I. M. Vzaiemodiia studentiv ta vykladachiv v umovakh voiennoho stanu v Ukraini // Osvitniy protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukraïnskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyschennia kvalifikatsii; 3 travnia – 13 chervnia 2022 roku. – Odessa : Vydavnychyū dim «Helvetyka», 2022

5. Muthanna, A.; Almahfali, M.; Haider, A. The Interaction of War Impacts on Education: Experiences of School Teachers and Leaders. *Educ. Sci.* 2022, 12, 719. <https://doi.org/10.3390/educsci12100719>
6. Jones N., Abebe W., Emirie G., Gebeyehu Y., Gezahegne K., Tilahun K., Workneh F., Vintges J. (2022) Disrupted educational pathways: The effects of conflict on adolescent educational access and learning in war-torn Ethiopia. *Front. Educ.* 7: 963415. doi: 10.3389/educ.2022.963415
7. Kevin Kester, Mary Abura, Chaewon Sohn and Ella Rho. Higher education peacebuilding in conflict-affected societies: beyond the good/bad binary. *International Journal of Comparative Education and Development.* - Vol. 24. - No. 3/4, 2022. pp. 160-176. DOI 10.1108/IJCED-04-2022-0027

KOVAL Olena

Doctor of Medical Sciences, Professor, Department of Internal Medicine 3, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0776-0603>
E-mail: koval_olena@ukr.net

KAPLAN Pavlo

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Internal Medicine 3, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine
E-mail: kaplan@ukr.net

THE STRUCTURE OF A TYPICAL PRACTICAL SESSION AT THE CLINICAL DEPARTMENT OF A THERAPEUTIC PROFILE IN THE CONDITIONS OF WAR: FEATURES AND EVALUATION OF EFFECTIVENESS*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.03>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.04>

НИКОЛАЙЧУК Г.І.,

кандидат педагогічних наук,

професор,

кафедра загальної психології та

психодіагностики, Рівненський

державний гуманітарний університет,

м. Рівне, Україна

ДЕМЧУК О.О.,

кандидат психологічних наук, доцент,

кафедра загальної психології та

психодіагностики, Рівненський

державний гуманітарний університет,

м. Рівне, Україна

ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОРАДИ ПСИХОЛОГА

NIKOLAICHUK G.I., DEMCHUK O.O. **Paradigm of Ukrainian education in the conditions of war: psychologist's advice.** *The article analyzes the situation for all participants in the educational process. Since the beginning of the full-scale invasion of russia, Ukrainian education had undergone many transformations. Children study in between air raids and stress in bomb shelters. War is an extremely difficult time for everyone, and the educational process suffers the most from it. The resumption of remote work, where the situation allows, had become an important contribution to people's daily life. It is important to involve psychologists in the educational process who are ready to help children and teachers on a volunteer basis. Communicating with a psychologist individually or in group sessions will help children and teachers overcome stress, and those who have been forcibly resettled will also adapt to a new environment and feel more comfortable in it.*

Key words: *Ukrainian education, war, emotional burnout, communication, self-esteem, self-worth, empathy.*

НИКОЛАЙЧУК Г.І., ДЕМЧУК О.О. **Парадигма української освіти в умовах війни: поради психолога.** *У статті проаналізовано ситуацію для всіх учасників освітнього процесу. Від початку повномасштабного вторгнення росії українська освіта зазнала багатьох трансформацій. Діти навчаються в*

перервах між повітряними тривогами та стресують у бомбосховищах. Війна – надзвичайно складний час для усіх, а освітній процес потерпає від неї найбільше. Відновлення роботи в дистанційному режимі, де ситуація це дозволяє, стало важливим внеском у життєдіяльність людей. Важливо залучати до освітнього процесу психолога, які готові на волонтерських засадах допомагати дітям та вчителям. Спілкування з психологом індивідуально або ж групові заняття допоможуть дітям і педагогам подолати стрес, а вимушено переселеним – також адаптуватися до нового середовища та почуватися в ньому більш комфортно.

Ключові слова: українська освіта, війна, емоційне вигорання, спілкування, самооцінка, самоцінність, емпатія.

Постановка проблеми: Виклик перед українською освітою стоїть величезний, тому і зусилля всі мають докласти неймовірні. В умовах повномасштабної агресії росії проти України чимала відповідальність за зміцнення основ психологічних знань.

В країні триває війна, викладачі та вчителі скаженіють від навантаження, учні від кількості уроків, а батьки від того, що доводиться все робити разом із дітьми, особливо з початковою ланкою школярів, оскільки від того потоку інформації, яка надходить зараз – у всіх напружується мозок. Ті освітяни, які мають офлайн – скаржаться, що це небезпечно, або незручно, просять паралельно надсилати записи уроків, а ті здобувачі, що мають онлайн – скаржаться, що вже всі всередині родини пересварилися через те навчання. Напруга зростає. А отже, єдине що нам варто зробити, це поєднати зусилля поважного тріо: заклад освіти – здобувачі освіти – їх рідні, – говорить вона. – Це хибний шлях, коли нескінченно довго ми кожен окремо, та всі разом наполягаємо на своєму, відстоюємо власні прагнення, використовуючи досвід минулих років. Не існує для нашої країни прецеденту здобуття освіти в умовах війни. Є таке чарівне слово «емпатія» і для поважного освітянського тріо воно значить єдине – учні розуміють свою відповідальність за можливість отримувати звання, вчителі намагаються зрозуміти, яка реальна можливість учнів отримувати ці знання, корегуючи навантаження та міняючи підходи, а батьки – не обмежують своїх дітей у прагненні навчатися та не підривають авторитет освітнього закладу, регулярно вголос критикуючи заклад освіти, програму, викладачів».

Вагомого значення набуває створення психологічно комфортного середовища для учнів та забезпечення якісного процесу навчання для дітей, які мають психологічну травму, надання своєчасної підтримки педагогічним працівникам та залучення батьків до освітнього процесу.

Головним поточним пріоритетом діяльності закладів освіти є забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які постраждали від російської збройної агресії. За таких умов роль психологічної служби системи освіти істотно зростає.

Сьогодні всі учасники освітнього процесу більше ніж будь-коли потребує психологічної підтримки й допомоги. У цей непростий для нашої країни час працівники психологічної служби надають психологічні послуги в режимі 24/7, налагоджують взаємодію з учасниками освітнього процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, проводять консультації через електронні застосунки, створених на веб-сайтах закладів освіти, надають інформаційну підтримку щодо джерел консультування, куди саме можна звернутися, розмістивши повідомлення в месенджері фейсбук-сторінки, чаті телеграм-каналу.

Мета статті: проаналізувати ситуацію для всіх учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок воєнних дій значна кількість учасників освітнього процесу отримали психологічні травми різного ступеня, що часто призводять до посттравматичного розладу та потребують постійної психологічної підтримки та допомоги.

Наша професія передбачає, що ми маємо більше роботи саме зі скаргами. Але нас дуже тішить, що попри все наша система освіти працює. Ще в травні-червні було відчуття, що ми не почнемо цей навчальний рік.

Особливо схильними до вигорання на роботі є люди, які працюють в сфері «людина-людина», тобто ті, чия робота пов'язана з постійним спілкуванням.

Необхідність постійно бути на зв'язку, вислуховувати інших і говорити самому, стежити за важливими новинами, давати вказівки підлеглим або навпаки виконувати доручення керівництва, намагатися виправдати чийсь очікування, перевершити конкурентів, продемонструвати хороші показники — все це призводить до того, що в якийсь момент у людини просто «сідають батарейки».

Коли ви просто втомилися, то можете привести себе в норму за кілька днів. Досить просто виспатися, провести вихідні з вимкненим телефоном, щоб відпочити від постійних дзвінків, переключитися на хорошу книгу, сходити в спортзал або прийняти гарячу ванну, і ось, ви знову сповнені сил і енергії [8].

Якщо у вас емоційне вигорання, його не позбутися просто так. Більш того, з часом все тільки погіршується. Нервово напруження і стреси призводять до погіршення сну, підвищена дратівливість провокує конфліктні ситуації на роботі, негаразди в професійній сфері відбуваються на сім'ї та особистих стосунках.

Немало важливу роль відіграє самооцінка кожної особистості. Це наче імунна система особистості. Від стану самооцінки, зрештою, залежать і успіхи людини, і те як вона буде свої стосунки, і навіть те, чи почувається вона щасливою від своїх досягнень. Так само як при поганому імунитеті у нас починають вилазити різні хвороби, симптоми та болячки, при порушеній самооцінці з'являються тривоги, депресії, комплекси та проблеми у відносинах.

Психологи відокремлюють **самооцінку і самоцінність**. «Самооцінка» містить в собі поняття «оцінка» та передбачає порівняння себе за певним критерієм – розум, щастя та успіх. Тут може бути одна небезпека, – якщо ми не вміємо адекватно оцінювати себе, то за якими критеріями ми би себе не порівнювали, завжди знайдеться хтось розумніший, багатший, красивіший чи успішніший за нас. Тому для людини, яка має завищені очікування щодо себе, таке порівняння може бути некорисним і призвести до багатьох переживань [4].

Тому я рекомендую навчитися дбати про розвиток самоцінності. Адже саме слово «самоцінність» підказує, що ми самі по собі вже є цінними. Ця цінність закладена в нас від народження, міститься у нашій унікальності. І найважливіше, відчуття самоцінності – це саме те, що підтримує нас завжди, навіть у найбільш невдалі періоди, коли усе валиться з рук, а навколо багато нерозуміння та критики.

Своїм клієнтам ми інколи пропонуємо провести такий мисленнєвий експеримент: «Уявіть собі, що у вас є красива коштовність – діамант. Він є цінним для вас, адже пов'язаний з багатьма спогадами та подіями вашого життя. Ось ви вирішуєте віднести його до ювелірної майстерні, щоб там діамант інкрустували золотом та зробили з нього прикрасу. Дорогою до майстерні, коштовність раптово вислизає з ваших рук і падає в брудну калюжу... Що ви будете робити?»

Відповідь зазвичай однозначна: «Підйму, помию (чи обітру) і продовжу свій шлях». Правда, на цьому наш мисленнєвий експеримент ще не завершений: «А як ви зазвичай ставитеся до себе, коли вам щось не вдається, ви помилилися, втрапили у халепу, а то і, зовсім, ваше життя зараз «на дні»?». Тут відповіді вже різні, але ніхто ще не сказав: «Допоможу собі піднятися, подбаю за себе і піду далі», як було у варіанті з діамантом...

Часто ми більше цінуємо речі ніж самих себе та ставимось до них більш бережно, але згадуючи історію діаманта, ви можете краще усвідомлювати та відчувати власну цінність. Це і є найкращий шлях до розвитку самоцінності.

Глибока психологічна проблематика вирішується або в результаті цілеспрямованої психотерапевтичної роботи, або життєві події та обставини спричиняють переоцінку цінностей та формування нових, ефективніших форм поведінки.

Будь-яка психотравматична подія викликає стрес. Людина починає підлаштовуватися під нові умови і приблизно за місяць звикає. Адаптація є нормальною для будь-якої людини. Якщо відбувається дезадаптація, тобто людина не може прийняти ситуацію, що склалася, вона потребує кваліфікованої психіатричної допомоги.

Емоційні гойдалки – звична річ. Емоції мають змінювати одна іншу – це нормально. Людина не може постійно радіти чи сумувати. Під час війни коливання настрою загострюються: людина вже не радіє – у неї ейфорія, вона не сумує – сприймає новину з жахом. Втім, це теж нормально. Важливо виганяти всі ці емоції: хочеться поплакати – плачте, хочеться посумувати – посумуйте. Емоції послідовно змінюватимуть одна одну, їх важливо проживати і відпускати, аби залишатися в ресурсі [7].

Існує два постулати: перший – приймаємо, що життя не буде таким, як до цього. Другий – далі життя буде тільки кращим. Кращим за найпіківіший момент в минулому житті. Навіть якщо ви втратили когось із близьких, ви зможете перебудувати своє життя так, аби усі втрати були не намарно. У тому, що не буде, як раніше, немає нічого поганого. Будьмо чесними: і до війни не всі були щасливими. Все одно були люди, які мали токсичних колишніх, партнерів-аб'юзерів, не дуже цікаву роботу. Дехто мав невпорядковане житло і їв з негарного посуду. Ми заведемо собі новий красивий посуд, збудуємо дім, зрештою, дім – це не адреса, дім – це те, що людина створює самостійно. Наприклад, у наших військових бувають дуже затишні бліндажі з красивими поличками, хоча бліндаж – це просто яма в землі і дерев'яні перекриття.

Після війни життя буде кращим. Головне – не нити, не скиглити і не сіяти зраду. Єдиний, хто може вам завадити жити краще, – ви самі, коли свідомо відмовляєтесь від радісного життя. Українці люблять страждати, а давайте свідомо радіти. Росіяни цього точно не переживуть [3].

Важливо, щоб кожен робив свою роботу. Не всі можуть стояти на позиціях зі зброєю – зараз люди, як і до війни, діляться по посадах.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Паралізований початком війни освітній процес після літніх канікул запрацював у нових реаліях – з урахуванням усіх складних викликів і безпекової ситуації.

Через воєнну агресію росії проти України українське суспільство зараз переживає важкі часи. Тривога і фрустрація призводять до того, що величезна кількість людей звертається за психологічною допомогою.

Страждання примушують до роздумів про сенс того, що відбувається, намагатися встановити причинно-наслідкові зв'язки, в тому числі і щодо власних реакцій та вчинків, щоб на їх основі прогнозувати подальший розвиток подій і свої реакції на них. В екстремальних умовах людина має можливість пізнати себе краще; власні особливості, що яскраво проявилися у стре-

совій ситуації, спонукають процеси самопізнання та увагу до власних уподобань, бажань – навіть у найпростіших моментах, повагу до власних потреб та смаків як таких, що мають право на існування.

Війна проходить не лише по лінії фронту. Війна вже всередині кожного: на лінії фронту вона фізична, поза ним – вона психологічна [5].

Щиро бажаючи перемоги українському спротиву у війні, яку веде росія, ми ще більше бажаємо, щоб хвилі оксамитової революції прокотилися лавами російської армії, породивши нове покоління відмовників. Така відмова воювати з боку російських солдат була б перемогою не лише для України, але й для світової спільноти, для справедливості і для майбутнього, в якому б ми хотіли жити.

Бездоганного навчання у воєнний час не варто чекати, але найголовніше зараз – зберегти життя і здоров'я усіх нас. Після перемоги все наздоженемо, а зараз слід вчитися за можливостями, які наразі доступні.

Українська школа ще довго матиме справу з дітьми з дуже різним досвідом. Оскільки учні змінилися, то й освіта вже ніколи не буде такою, як до війни.

Натомість освіта має давати учням життєспроможність, гнучкість мислення, стійкість, давати поєднання навичок критичного мислення та навичок роблення, вміння втілити ідею в реальний матеріал.

Війна є надзвичайним психологічним подразником для людини та суспільства. Ми не маємо природного імунітету, здатного захистити від стресу, що спричиняють бойові дії. Втім, існують правила і практики, які дозволяють навчитися спокійніше сприймати ситуацію. І цим зберегти фізичне здоров'я та душевну рівновагу. Своє, і тих, хто перебуває поруч [3].

І, зрештою, головне правило підтримуючої комунікації – лишатися оптимістами. Позитивне мислення мотивує співробітників. Безумовно, не варто забувати про вдячність. Завжди, і особливо зараз, важливо дякувати людям за віддану працю. Подяка – ключовий елемент зацікавленості й залучення. В умовах війни люди, які забезпечують стабільність державного апарату і керування країни, на це точно заслуговують [2].

Робота педагогічного працівника у закладі освіти відрізняється великим обсягом зусиль, необхідних для опрацювання різних по складності та емоційній напрузі ситуацій, що виникають під час навчання. Особливість цієї роботи полягає в тому, що педагоги кожного дня стикаються з сильними почуттями, іноді з дуже складними та неприємними. Це людський біль, агресія, безсилля, безпорадність тощо. І формуючи творчу активність учнів, необхідно постійно приділяти увагу їхнім потребам, інколи досягаючи меж своїх емоційних можливостей і професійної компетентності. Саме тому психологічний та соціально-педагогічний супровід освітнього процесу є актуальним в умовах сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Данилова Т.М. Формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього практичного психолога: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2004. 19 с.
2. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2012. 200 с.
3. Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 18 липня-28 серпня 2022 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 536 с.
4. Просандєєва Л.Є. Концептуальні засади теорії самоцінності. Актуальні проблеми психології: Зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т.7. Вип. 13. К., 2007. 282-288.
5. «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»: упровадження програми виховної роботи з підлітками щодо питань протидії торгівлі людьми (для учнів професійно-технічних навчальних закладів): методичні рекомендації / авт.-упор. Н. І. Бойчук, С. В. Терницька; за заг. ред. І. Д. Звереві, Ж. В. Петрович. К.: ФО-П Буря О.Д., 2014. 308 с.
6. Робочий зошит «Сонце у кишені» (автори: Сабліна Н.В., Омельченко Я.М.), «Схвалено для використання в освітньому процесі» лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти МОН України від 21.06.2022 №22.1/12-Г-158
7. <https://nus.org.ua/articles/osvita-pid-chas-vijny-yak-pidtrymuyut-vchyteliv-iz-tot-ta-yaki-problemy-mayut-ukrayinski-uchni-za-kordonom/>
8. <https://wkrolik.com.ua/pitannya-do-psixologa/>

Transliteration of References:

1. Danylova T.M. (2004) . Formuvannia humanistychnoi spriamovanosti osobystosti maibutnoho praktychnoho psykholoha: Avtoref. dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.07 / Instytut psykholohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy. K. 19 s.
2. Kokun O.M. (2012). Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: Monohrafiia. K.: DP «Inform.-analit. Aherentstvo». 200 s.
3. Paradyhma vyshchoi osvity v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 18 lypnia-28 serpnia 2022 roku. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2022. 536 s.
4. Prosandieieva L.Ie. (2007). Kontseptualni zasady teorii samotsinnosti. Aktualni problemy psykholohii: Zb. naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T.7. Vyp. 13. K. 282-288.

5. «Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianskapozytsiia»: uprovdzhennia prohramy vykhovnoi roboty z pidlitkamy shchodo pytan protydii torhivli liudmy (dlia uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv): metodychni rekomendatsii / avt.-upor. N. I. Boichuk, S. V. Ternytska; za zah. red. I. D. Zvierievoi, Zh. V. Petrochko. K.: FO-P Buria O.D., 2014. 308 s.
6. Robochyi zoshyt «Sontse u kysheni» (avtory: Sablina N.V., Omelchenko Ya.M.), «Skhvaleno dlia vykorystannia v osvithomu protsesi» lyst DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity MON Ukrainy vid 21.06.2022 №22.1/12-H-158
7. <https://nus.org.ua/articles/osvita-pid-chas-vijny-yak-pidtrymuyut-vchyteliv-iz-tot-ta-yaki-problemy-mayut-ukrayinski-uchni-za-kordonom/>
8. <https://wkrolik.com.ua/pitannya-do-psixologa/>

NIKOLAICHUK G.I.

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Department of General Psychology and of psychodiagnostics, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5637-4288>
E-mail: nikolaychukhalyna@gmail.com

DEMCHUK O.O.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of General Psychology and of Psychodiagnostics, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4974-3908>
E-mail: demchuk15@ukr.net

**PARADIGM OF UKRAINIAN EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR:
PSYCHOLOGIST'S ADVICE***

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.04>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.05>

СЕНЬОВСЬКА Н.Л.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Тернопільський національний

педагогічний університет

ім. В. Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

НЕСТАЙКО І.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Тернопільський національний

педагогічний університет

ім. В. Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ Й МІФУ ЯК СПОСІБ ДОПОМОГТИ УЧНЯМ ПЕРЕЖИТИ КОЛЕКТИВНУ ТРАВМУ ВІЙНИ

SENIOVSKA N.L., NESTAYKO I.M. Formation of modern heroic epic and myth as a way to help pupils survive the collective trauma of war. *The article analyzes the peculiarities of the collective trauma of the modern war in Ukrainian society. Prospects for overcoming the collective trauma of the war in the context of patriotic education of students are determined. Forms of ritualization are singled out: through various forms of art, collective events dedicated to traumatic events, international recognition. A perspective version of the implementation of the sublimation mechanism - the formation of a modern heroic epic and myth - is described. Key topics are proposed: the Russian-Ukrainian war is a struggle between Evil and Good; actions of heroes, their exploits, love and superpower.*

Key words: *collective trauma, patriotic education, sublimation, ritualization.*

СЕНЬОВСЬКА Н.Л., НЕСТАЙКО І.М. Формування сучасного героїчного епосу й міфу як спосіб допомогти учням пережити колективну травму війни. *У статті аналізуються особливості колективної травми сучасної війни в українському соціумі. Визначено перспективи подолання колективної травми війни в контексті патріотичного виховання учнів. Виокремлено форми ритуалізації: через різні види мистецтва, колективні заходи, присвячені травматичним подіям, міжнародне визнання.*

Описано перспективний варіант реалізації механізму сублімації – формування сучасного героїчного епосу та міфу. Запропоновано ключові теми: російсько-українська війна – це боротьба Зла з Добром; діяння героїв, їхні подвиги, любов і суперсила.

Ключові слова: колективна травма, патріотичне виховання, сублімація, ритуалізація.

Майже дев'ять років тому путінська росія розпочала в Україні несправедливу війну, а 24 лютого 2022 року – і повномасштабне вторгнення. Це призвело до величезних втрат, численних руйнувань, каліцтв та смертей. Природно, що такі потрясіння спричинили в українському суспільстві значну кількість проблем психологічного характеру. Майже кожна людина отримала психотравму того чи іншого ступеня складності. А ми як нація – колективну психологічну травму війни. На жаль, чи не найбільше від неї страждають діти шкільного віку. Вони вже досить дорослі, щоб усвідомити проблему, але ще не мають життєвого досвіду, аби виробити алгоритми її подолання. Завдання батьків та педагогів – допомогти в цьому. І дієвим способом може бути один із варіантів ритуалізації – формування сучасного міфу та героїчного епосу. Основою такої роботи можуть стати методи патріотичного виховання.

Патріотичне виховання у закладах загальної середньої освіти в Україні є планомірною виховною діяльністю, що спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму – доброго ставлення до Батьківщини. Його складовими є «розвиток любові до своєї країни, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальності за природу; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини; прагнення праці на благо рідної країни, її народу» [6, с. 102]. І. Устименко вважає, що «війна рашистів на території нашої Держави, ідеї гуманізації та демократизації освіти вивели на якісно новий рівень уявлення про патріотичне виховання як педагогічну категорію, яка нині переживає оновлення» [8, с. 29]. Адже «на сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [6, с. 102].

Жахиття війни та колективна травма, якої вони завдали, стимулювали більшість українців переглянути свої погляди на патріотичне виховання. Педагоги та, загалом, небайдужі громадяни наголошують тепер на тому, що «в реалізації патріотичного виховання потрібні нові концептуальні підходи,

передусім усвідомлення того, що формування патріотизму у молодих людей не може займати другорядне місце або бути предметом спекуляцій» [5, с. 78].

Якщо ж брати до уваги теорію педагогіки, то в дослідженнях можна виокремити дві тенденції: зміну основних підходів до патріотичного виховання та наголошення на необхідності більше часу приділяти роботі з малими та юними українцями. Вчені Г. Гуменюк, Т. Завгородня, В. Кремень, Н. Ничкало, Ю. Руденко, М. Чепіль акцентують увагу на вихованні патріотів, які здатні виконати обов'язок перед українським народом, вірити в Батьківщину, забезпечити їй повагу цивілізованого світу. «Справжній патріот не обмежується пасивною любов'ю до Батьківщини, він активно захищає державу, примножує її багатства, працює для свого народу» [4, с. 123]. Патріотичне виховання є чудовим засобом «пропрацювання» колективної травми війни, причому як для учнів, так і для вчителів.

Мета статті – проаналізувати перспективи подолання колективної травми війни шляхом формування сучасного героїчного епосу й міфу у межах патріотичного виховання учнів.

У сучасному психоаналізі психологічна травма окремої особистості трактується як руйнування базових уявлень людини про себе і світ. «Прикрі, неприємні враження, що є неочікуваними, болісними, надзвичайними та шокowymi, призводять до переривання поточних психічних процесів або стосунків, а також можуть спричинити неадекватну відповідь. Такі враження впливають не тільки на окрему людину, а й можуть колективно переживатися цілою групою людей» [1, с. 57]. Внаслідок цього усі представники такої травмованої групи, а також їхні нащадки відчуватимуть наслідки. Тобто, «колективна травма – це психічна травма, отримана групою людей будь-якого розміру, аж до цілого суспільства, унаслідок якихось катастрофічних подій або злочинних дій політичних чи інших соціальних суб'єктів» [1, с. 57]. Важливим є те, що колективна травма, крім безпосередніх учасників, зачіпає людей, прямо не причетних до травматичних подій. Іноді – все суспільство. Такою є травма російсько-української війни, котра зачепила всіх українців без винятку.

Для педагогіки важливим є соціологічно орієнтований підхід до вивчення травми як колективного феномену (Дж. Александер, А. Кюнер, М. Бруннер, П. Штомпка, О. Каменських тощо). У його межах робиться акцент на характеристиці травми як маркеру ідентичності для суспільства. «Національна трагедія була і є важливим чинником національної ідентичності. Французький культуролог Ернест Ренан свого часу сказав, що історичні травми більше можуть об'єднувати суспільство, ніж історичний триумф» [3, с. 16]. Характерним для колективної травми є те, що вона не обмежена в просторі (стосується як учасників травмуючих подій, так і решти суспільства) та розтягнута в часі (закріплюється в історичній пам'яті, часто проходячи через декілька поколінь).

Як зазначав О. Титар, «в 1990–2000-х роках стає зрозумілим, що індивідуальна травма також має і колективний вимір, всі ми як людство та народи пов'язані спільним пережитим досвідом» [7, с. 237]. Прикметно, що він може по-різному впливати на спільноти. Якщо суспільство не впоралося з колективною травмою, вона негативно позначається на психології навіть далеких нащадків. Зовсім інша справа, якщо з цією травмою справляються, «тоді вона перестає бути травмою, а стає історією, міфологією творами мистецтва» [7, с. 237]. Таким чином, завдання сучасного українського педагога – допомогти своїм учням впоратися з нашою колективною травмою війни. Вельми перспективно робити це засобами патріотичного виховання.

П. Горностай [2] проаналізував окремі механізми, за допомогою яких група (як суспільство в цілому, так і невелика його частина, наприклад, клас) захищається від руйнівної дії колективних травм: сублімація, раціоналізація, витіснення, регресія, заперечення, проєкція, проєктивна ідентифікація, приєднання до агресора. Свідомо чи ні, але більша частина українців уже застосовують певні стратегії боротьби з колективною травмою війни. Серед них є не надто вартісні, як приєднання до агресора, проєкція, заперечення, регресія, витіснення. Водночас, більша частина свідомих громадян якоюсь мірою реалізують механізм сублімації, що є найкращим варіантом з-поміж доступних нам: «сублімація є продуктивним засобом розв'язання проблем, пов'язаних з колективною травмою, оскільки пасивні та агресивні стратегії поведінки у випадку травмування нездатні усунути джерело травматизації. Вони так чи інакше лише зменшують силу травматичної дії на соціально-психологічному рівні (полегшують її емоційне переживання), але не сприяють реальній трансформації травми у прийнятний історичний досвід» [2, с. 102]. Сублімація – це творче опрацювання травми, при якому відбувається перетворення спільного травматичного досвіду на історію, героїчний епос, міф, витвір мистецтва. На практиці це реалізується через різноманітні форми ритуалізації:

1. *Народний епос, художня література та інші види мистецтва.* У давнину люди створювали героїчний епос, у якому не тільки описувалися подвиги, але й оплакувалися трагічні події. Ці переживання ставали способом зцілення від тої колективної травми, історію якої було покладено в основу сюжету. Мистецькі (насамперед літературні) пам'ятки теж давали змогу опрацьовувати травматичні події, яких завжди вистачало в історії.

2. *Колективні ритуали, присвячені травматичним подіям.* Під час таких дійств група не витісняє негативну інформацію, а усвідомлено контактує з нею. Це можуть бути публічні обговорення (круглі столи, дискусії, конференції), відзначення днів пам'яті, оголошення загальнонаціонального трауру, колективні молитви, навіть покладення квітів на місце трагедії. Це допомагає

обговорювати проблемні теми в групі, безпечно транслювати проблемну інформацію назовні, перетворювати травматичний досвід у нетравматичний наратив.

3. *Визнання на загальнонаціональному та міжнародному рівні справедливості–несправедливості тих чи інших речей.* Наприклад, публічне проголошення росії державою-терористом. Або створення міжнародного трибуналу для путіна та інших військових злочинців. Як і Нюрнберзький процес, така справа, здійснена в межах закону, буде дуже корисною. Тому що важливо як покарати винних, так і назвати відповідальних за злочини публічно, перед усім світом.

Як вважає В. Додонова, «першим кроком на шляху соціальної терапії історичних травм має стати їх наративізація, тобто виведення колективного травматичного досвіду зі стану «мовчання та забуття» та вплетіння його в історичний наратив» [3, с. 20]. Дослідниця називає колективну травму психологічною, етичною та ідеологічною проблемою, адже такі травми стають тлом для формування нових дискурсів. «Слід повернути національний наратив України в центр міжнародних дебатів, нагадуючи західним лідерам про необхідність захищати цінності, які є підґрунтям їхніх суспільств» [3, с. 21].

Як не парадоксально, саме колективна травма може зробити народ, націю сильнішими. «Для сучасних українців історична травма виступає як мобілізаційний ресурс об'єднання соціуму на основі спільних культурних цінностей, як маркер ідентичності» [3, с. 20]. Адже відчуття спільності історичної долі, нехай і жахливої, скріплює й мобілізує. «Колективна травма може породжувати й конструктивні тенденції, однією з яких є консолідація групи. Це може істотним чином сприяти зростанню різних форм групової ідентичності протягом відносно коротких періодів часу» [1, с. 60]. Незважаючи на весь той жах, через який ми зараз проходимо, українці давно не були настільки об'єднані, мотивовані й сильні. І на цих двох аспектах – ритуалізації втрат (створення нового епосу) й консолідації нації – педагоги повинні наголошувати, спиратися на них під час організації патріотичного виховання.

Обираючи такий варіант ритуалізації, як створення сучасного героїчного епосу та міфу, варто пам'ятати, що важливе не стільки «літературне оформлення», скільки системність такої роботи. На загальношкільному рівні важливим також буде її поєднання з колективними ритуалами (публічні обговорення у форматі круглих столів, дискусій чи конференцій, відзначення днів пам'яті та загальнодержавних свят, траур, колективні молитви, покладення квітів на місця трагедій, догляд за могилами героїв на місцевому цвинтарі, різноманітні тематичні флешмоби та конкурси тощо).

Поєднання героїчного епосу та міфу для подолання наслідків колективної травми війни (механізм сублимації) вибране не випадково.

Міф у сучасному варіанті осмислюється не просто як давні розповіді про походження світу, богів тощо чи як вигадки. Сьогодні доцільно враховувати такі його характеристики:

1. *Центр міфу – значима, сакральна подія, котра є основою для життєвих орієнтацій спільноти.* Ні в кого з українців зараз не виникне сумніву в тому, що героїчна боротьба нашого народу в російсько-українській війні якраз є такою «подією».

2. *Реальність осмислюється через емоційно-чуттєві образи.* Сьогодні це навіть закономірно: в умовах постійного стресу когнітивна складова свідомості пригнічена.

3. *Рефлексії на тему подій міфу є невід’ємною частиною культури.* Адже воєнна тематика – наскрізна в сучасному українському мистецтві.

4. Міф є опорою, об’єднуючим фактором для спільноти. Наш національний міф став основою боротьби з рашистами. І педагоги можуть та повинні це використовувати в патріотичному вихованні.

Героїчний епос відображає славні вчинки народних улюбленців-героїв. Крім того, провідною рисою саме українського епосу є дієва любов до Батьківщини, котра проявляється у воєнному опорі загарбникам і поневолювачам. Враховуючи досвід літературознавчих та етнографічних досліджень, можна виокремити такі ключові аспекти:

1. *Опис бойової, лицарської звитяги.* Навіть якщо взяти останній рік російсько-української війни, від початку повномасштабного вторгнення, то прикладів вже назбиралося безліч. Можна сфокусувати увагу на загальновідомих (скажімо, битві на річці Ірпінь 27 лютого 2022 — 28 березня 2022 року), а можна зосередитися на подвигах бійців з конкретного села/міста.

2. *Прославляння розуму, сили, мужності воїнів.* Недаремно мережею шириться теза про те, що єдина віра українців тепер – ЗСУ, і Бог також вірить у них разом з нами. Найщирішим прикладом є, мабуть, розповідь військового Євгена Ісаєва з позивним Апостол: він рятував маленьку дівчинку з зони бойових дій, і поки ніс її, вона не припиняла повторювати: «Я люблю тебе, український солдате, дуже люблю».

3. *Чітке уявлення про гідність, яке відрізняє наших воїнів від ворожих.* Недаремно нападників ми називаємо орками. Насправді це дуже важливо у міжнародному контексті. Адже одним із найулюбленіших текстів західного світу є «Володар перстнів» Дж. Р. Р. Толкіна та його ж «Сильмариліон». Там є дуже прості й зрозумілі протиставлення «свій–чужий», «добрий–лихий». Можливо, симпатія союзників до України пов’язана не лише з політикою, але й з тим, що українці уособлюють «вільні народи Середзем’я», які протистоять «темряві Мордору».

4. *Оптимізм*. Навіть якщо героїчний епос описує втрати, там обов'язково йтиметься про реванш. Про майбутню перемогу. І показовою в цьому контексті є позиція українців. Ми навіть говоримо не «якщо переможемо», а «коли переможемо», «після Перемоги». Ілюстрацією також є мем, який поширили після погроз рашистів застосувати ядерну зброю: «Бути українцем – то не лише не боятися кінця світу, а й мати певні плани на потім»

5. *Події зображуються так, як їх трактує народ у період створення епосу*. Тому немає потреби заглиблюватися у контексти, політичні колізії тощо – принаймні, зараз. Рашисти прийшли на нашу землю, зробили тисячі воєнних злочинів і їх ніщо не виправдовує. Українці можуть і мають чинити опір! І зобов'язані зберігати пам'ять про діяння своїх захисників.

6. *Епічний фон становить боротьба двох народностей, позитивними персонажами є національні герої, негативними – їхні супротивники*. Зараз в Україні важко знайти родину, котра не чекає нікого з війни, не оплакує якихось втрат. Сьогоднішнє життя наших громадян – усе на тлі боротьби між мирними українцями й росіянами-агресорами. Ніяких сумнівів у тому, хто – Добро, а хто – Зло, не виникає. Це вже закріплено у сучасному фольклорі. До прикладу, в анекдоті: «Чому рашисти жаліються, що жителі Херсону їх не зустрічали так, як ЗСУ? Виходили ж ті самі люди, на ту саму площу, з тими самими прапорами!»

7. *У героїчному епосі в основному поєднується війна і любов*. Нам потрібна надія на майбутнє, якась перспектива. Тому такими популярними є історії про одруження на фронті тощо. Між іншим, за 2022 рік одружилося майже втричі більше пар, ніж розлучилося.

8. *Влада зосереджена в руках якогось володаря, але носіями активної дії є герої, що борються*. Просто дзеркало нашої сучасності: є Президент (Володимир Зеленський), однак, в центрі розповідей, переказів, сюжетів – воїни (від Головнокомандувача Збройних сил України Валерія Залужного до простих бійців).

9. *У центрі сюжету – особистість, її вибір, участь у долі держави*. Саме тому нецікаво й непотрібно описувати абстрактних героїв. Важливо, щоб була конкретна людина, якісь риси її характеру, фрагменти біографії і зроблений нею серйозний вибір – захищати Україну.

10. *Наявність у народних героїв «суперсили»*. Мабуть, це саме те, невловимо, що допомогло українцям вистояти й протистояти рашистам. Адже нам «давали» три дні! Весь вільний світ захоплюється мотивованістю й мужністю наших ЗСУ. І нашим народом – його самоорганізацією, силою, вірою в Перемогу. Ми зробили неможливе – можливим. Повторюючи за Ліною Костенко – «В умовах сучасного світу Україні немає ціни».

Таким чином, як у межах діяльності всього закладу загальної середньої освіти, так і в роботі кожного конкретного педагога можна знаходити можливості для подолання наслідків колективної травми сучасної війни. Учителі можуть допомогти учням частково впоратися з нею, вдаючись до різноманітних форм ритуалізації (механізм сублимації). У межах такої роботи доцільно долучитися до колективного створення сучасного героїчного епосу й міфу, що передбачає винесення на перший план ключових тем (російсько-українська війна – це боротьба Зла з Добром; діяння героїв, їхні подвиги, любов і суперсила) та закріплення у масовій свідомості. Так діти зможуть відчути себе частиною консолідованої спільноти. А наш спільний трагічний досвід буде «переплавлено» у фольклор, який вивчатимуть нащадки у вільній незалежній Україні.

Список використаних джерел:

1. Горноста́й П. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. Проблеми політичної психології. 21(1). 2018. С. 54–68. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol21-Year2018-5>
2. Горноста́й П. Групові захисні механізми як форма реагування на колективні травми. Проблеми політичної психології. 22(1). 2019. С. 89–114. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-27>
3. Додонова В. Історична травма як чинник формування національної ідентичності. Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації (до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди) зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 10–11 листопада 2022 р. К., 2022. С. 16–22.
4. Ковба М. Сутність поняття «Патріотичне виховання». The 3rd International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions» (April 10–12, 2022). Varca Academy Publishing, Barcelona, Spain, 2022. С. 121–125.
5. Кульчицький В. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 30. Ужгород: Говерла, 2014. С. 76–78.
6. Марченко Я. Виховання патріотизму в дітей як актуальна проблема сучасного виховання. Інструментарій виховання в сучасних закладах освіти: реалізація творчих і соціально значущих програм, проєктів: зб. матер. наук.-практ. конф. Київ, 2022. С. 101–106. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Zbirnyk-tez-konf.-28.04.2022.pdf#page=101>
7. Титар О. Травма війни та філософсько-психологічні проблеми сучасності. Збірник тез міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з

нагоди відзначення Дня науки–2022 в Україні (м. Київ, 24 травня 2022 року). Київ, 2022. С. 237–238.

8. Устименко І. Патріотичне виховання учнівської молоді, окреслене війною. Педагогічний вісник. № 1–2. 2022. С. 26–29. URL: file:///C:/Users/Administrator%201/Downloads/PP_1_2-28-31.pdf

Transliteration of References:

1. Hornostai P. (2018). Kolektyvna travma yak problema sotsialnoi ta politychnoi psyholohii [Collective trauma as a problem of social and political psychology]. Problems of political psychology. 2018. 21(1). P. 54–68. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol21-Year2018-5> [in Ukrainian].
2. Hornostai P. (2019). Hrupovi zakhysni mekhanizmy yak forma reahuvannia na kolektyvni travmy [Group defense mechanisms as a form of response to collective trauma]. Problems of political psychology. 22(1). 2019. P. 89–114. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-27> [in Ukrainian].
3. Dodonova V. (2022). Istorychna travma yak chynnyk formuvannia natsionalnoi identychnosti [Historical trauma as a factor in the formation of national identity]. The spiritual code of Ukrainian identity in the dimension of intercultural communication (to the 300th anniversary of the birth of H. S. Skovoroda) coll. materials of international science and practice. conference, Kyiv, November 10–11, 2022. K., 2022. P. 16–22 [in Ukrainian].
4. Kovba M. (2022). Sutnist poniattia «Patriotychne vykhovannia» [The essence of the concept of «Patriotic education»]. The 3rd International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions» (April 10–12, 2022). Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain, 2022. P. 121–125 [in Ukrainian].
5. Kulchytskyi V. (2014). Filosofska-svitohliadni peredumovy rozvytku patriotychnoho vykhovannia v Ukraini (istorychnyi aspekt) [Philosophical and philosophical prerequisites for the development of patriotic education in Ukraine (historical aspect)]. Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Series: Pedagogy. Social work. Vol. 30. Uzhhorod: Hoverla, 2014. P. 76–78 [in Ukrainian].
6. Marchenko Ya. (2022). Vykhovannia patriotyzmu v ditei yak aktualna problema suchasnoho vykhovannia [Formation of patriotism in children as an actual problem of modern education]. Toolkit of education in modern educational institutions: implementation of creative and socially significant programs, projects: coll. the mother science and practice conf. Kyiv, 2022. P. 101–106. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Zbirnyk-tez-konf.-28.04.2022.pdf#page=101> [in Ukrainian].
7. Tytar O. (2022). Travma viiny ta filosofska-psyholohichni problemy suchasnosti [War trauma and contemporary philosophical and psychological problems]. Collection of abstracts of the international scientific and practical

internet conference on the occasion of the Science Day 2022 in Ukraine (Kyiv, May 24, 2022). Kyiv, 2022. P. 237–238.

8. Ustyenko I. (2022). Patriotychne vykhovannia uchnivskoi molodi, okreslene viinoiu [Patriotic education of students, outlined by the war]. Pedagogical bulletin. No. 1-2. 2022. P. 26–29. URL: file:///C:/Users/Administrator%201/Downloads/PP_1_2-28-31.pdf

SENOVSKA N.L.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of Pedagogy and Education Management, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-2220-1498>

E-mail: ipp56@tnpu.edu.ua

NESTAYKO I.M.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of Pedagogy and Education Management, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7022-0573>

E-mail: nestajko_irena@ukr.net

FORMATION OF MODERN HEROIC EPIC AND MYTH AS A WAY TO HELP PUPILS SURVIVE THE COLLECTIVE TRAUMA OF WAR*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.05>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.06>

СТАРЄВА А.М.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, директор Миколаївського
інституту розвитку людини
Університету «Україна»,
м. Миколаїв, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ КОМАНДИ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОБМЕЖЕНИХ УМОВАХ

STARJEVA A.M. Organization of the work of the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in limited conditions. *The article is devoted to the problem of organizing the work of a team of psychological and pedagogical support for a child with special educational needs in limited conditions. Limited learning conditions are a situation in which it is not possible to apply traditionally stable forms of educational organization, and the correction of the learning process takes place depending on the conditions: pandemic and quarantine measures, war and security requirements, etc. The author highlights certain aspects of the team interaction system of specialists in the education of children with special educational needs in the conditions of martial law in Ukraine.*

Keywords: *special educational needs, team of psychological and pedagogical support, inclusive education, limited conditions.*

СТАРЄВА А.М.. Організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в обмежених умовах. *Стаття присвячена проблемі організації роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в обмежених умовах. Обмежені умови навчання - ситуація, за якої не можливе застосування традиційно усталених форм організації освітнього процесу, а корекція процесу навчання відбувається в залежності від умов, які впливають на нього: пандемія та карантинні заходи, війна та безпекові вимоги тощо. Метою дослідження стало висвітлення окремих аспектів системи командної взаємодії фахівців у навчанні дітей з особливими освітніми*

потребами в обмежених умовах, зокрема – воєнного стану в Україні.

Ключові слова: *особливі освітні потреби, команда психолог-педагогічного супроводу, інклюзивна освіта, обмежені умови.*

Вступ. Організація освітнього процесу в закладах освіти та забезпечення його якості належить до пріоритетних функцій кожного суб'єкту освітньої діяльності. Особливої ваги виконання цього завдання набуває в обмежених умовах діяльності такого закладу. Визначаємо обмежені умови навчання як ситуацію, за якої не можливе застосування традиційно усталених форм організації освітнього процесу, а корекція процесу навчання відбувається в залежності від умов, які впливають на нього: пандемія та карантинні заходи, війна та безпекові вимоги тощо. 2022 рік, у зв'язку з підступною агресією сусідньої держави – РФ, видався надзвичайно важким, як для України взагалі, так, і для української системи освіти, зокрема. Розпочався рік в умовах пандемії, а продовжився війною.

Організація діяльності багатьох закладів освіти Миколаївської області, як і багатьох інших областей України велася в умовах постійного та систематичного обстрілу з різних систем вогневого ураження. Ушкоджень набували будівлі закладів та установ освіти. Снаряди розривалися по населеним пунктам, били по цивільних, та їх будинках, по дитячих садках і школах, університетах, лікарнях, театрах, соціальних центрах, водогонах, парках, транспортним зупинкам.

Неповна офіційна статистика свідчить, що на початок 2022-2023 навчального року 3051 закладів освіти в Україні постраждали від бомбардувань та обстрілів, 420 із них зруйновані повністю. 337 з них зруйновано повністю [4]. Станом на 03.02.2023 року ніж 1287 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 459 дітей загинуло та 919 отримали поранення різного ступеню тяжкості[4]. Цифри не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Ці факти не могли не позначитися на психологічному здоров'ї усіх суб'єктів освітньої діяльності всієї системи освіти України. Адже злочини проти дітей визнані найбільш цинічними у світі, а їх наслідки ще довго будуть позначатися на людях, освіті, економіці України.

Заклади освіти, обравши свою форму, в залежності від умов воєнно-політичної ситуації та розгортанню воєнних дій в країні, розпочали новий 2022-23 навчальний рік в офлайн-, онлайн- чи змішаному форматі навчання. Міністерство освіти і науки України підготувало інформацію щодо особливос-

тей організації навчання та рекомендації першочергових кроків із підготовки до цього процесу в таких умовах [5].

Відповідно до постанови КМУ від 24 червня 2022 року №711 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні» [14], навчання визначалося наступними кроками: **готовністю закладу до організації навчання та забезпечення безпеки учасників освітнього процесу; визначенням форми організації освітнього процесу; забезпеченням безпеки всіх учасників освітнього процесу впродовж навчального року.**

Водночас на території ведення бойових дій, чи близьких до них і на тимчасово окупованих територіях освітній процес запроваджувався у дистанційному режимі.

Навчання в умовах воєнного стану, що оголошений в Україні після початку повномасштабного російського вторгнення, повністю підпорядковувався логіці воєнного часу й основною метою є перетворення кожного закладу освіти на територію безпеки. Якщо створити в закладі освіти безпечні умови для перебування всіх учасників освітнього процесу неможливо, навчання офлайн не відбувається. Звісно такі умови є обмеженими і виключають як фізичну й психологічну складову безпечного освітнього середовища мирного життя, так і можливі очні форми роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Саме тому важливим й актуальним є вивчення проблеми організації роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в обмежених умовах, сьогодні – це в умовах війни.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в закладі освіти є організація співпраці фахівців, результатом якої має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й з ООП. Така співпраця знаходить своє організаційне відображення в команді психолого-педагогічного супроводу дітей із ООП (далі – команда), від діяльності якої безпосередньо залежить якість та ефективність інклюзивного навчання у закладі освіти. Адже саме вона має створити належні умови, що сприяють розвитку особистості та інтеграції цих учнів у соціумі. Саме команда розробляє індивідуальну програму розвитку дитини, здійснює моніторинг її виконання, вносить зміни, створює умови для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище та допомагає вчителям організувати інклюзивне навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням категорії дітей з ООП та специфіки їх освіти займалося велике коло закордонних (А. Дусон, А. Мілверт, К. Кларк, Д. Мітчелл, С. Робсон та інші) та вітчизняних науковців (О. Асмолов, Г. Балл, Ф. Гоноблін, А. Деркач, С. Максименко, В. Моляко, П.

Перепилиця, С. Рубінштейн, В. Крутецький та інші). Процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами та впровадження інклюзивного навчання, формування команди психолого-педагогічного супроводу таких дітей досліджували: А. Колупаєва, Н. Компанець, С. Миронова, інші. Особливості командоутворення та основи командної взаємодії вивчали зарубіжні (У. Такман, С. Хітвілд, інші) та вітчизняні вчені (В. Горбунова, Л. Карамушка, О. Філь та інші).

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Поняття «команда» є широковживаним у багатьох сферах суспільного життя, тому однозначного визначення немає. У загальному розумінні термін «команда» трактується як спеціально підібрана група людей для об'єднання їхніх зусиль, спрямованих на розв'язання проблемної ситуації чи спільне виконання важливого завдання [1, с.21]. Основною ціллю команди є реалізація спільної мети шляхом інтенсивного співробітництва та згуртованості учасників команди [3]. Командна форма роботи у сфері освіти перебуває на початкових етапах розвитку та становлення в Україні[2], а тому потребує свого наукового дослідження, особливо в обмежених умовах.

Команда психолого-педагогічного супроводу формується для кожної дитини з ООП, що навчається у школі. І проблема під час воєнного стану, перш за все, в тому, що відсутня необхідна кількість фахівців. Технічні можливості кожного члена такої команди можуть бути обмеженими (відсутність інтернету, світла, зв'язку, віддаленість від дитини тощо).

І хоча порядок організації та діяльність команди психолого-педагогічного супроводу дітей із ООП, які навчаються в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзивного навчання, регламентовані нормативно-правовими актами [6-13], у цих документах не представлені рекомендації та дії під час обмежених умов, до яких сьогодні відноситься війна та її попередні наслідки. Відсутні, також, системні наукові напрацювання з цієї досить актуальної проблеми.

Метою дослідження є висвітлення окремих аспектів системи командної взаємодії фахівців у навчанні дітей з особливими освітніми потребами в обмежених умовах, зокрема – воєнного стану в Україні.

Керівник закладу або його/її заступник є безпосередніми учасниками команди супроводу дитини з ООП та, власне, відповідають за її формування та організацію роботи. Важливим завданням є розкриття організації роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в обмежених умовах та ролі в цьому процесі керівного складу закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У центрі уваги команди психолого-педагогічного супроводу є дитина, дотримання і відстоювання її інтересів, повага до індивідуальних особливостей, зберігання конфіденційності та

недопущення дискримінації і порушення її прав. Цього, дійсно, важко реалізувати в умовах війни та географічної розпорошеності учасників освітнього процесу. Досягти цього можливо лише у команді колективу школи із залученням батьків дитини з ООП, а також фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (далі - ІРЦ) та іншої міжвідомчої співпраці за чіткої адміністративної організації закладу освіти та її контролю.

До складу команди супроводу разом із вчителями, асистентом вчителя, психологом та іншими працівниками школи та залученими фахівцями входять також батьки дитини і це є важливим компонентом і умовою успішної роботи всієї команди, особливо, в умовах, коли дитина є перемщеною особою і знаходиться в далекому від навчального закладу та ІРЦ місці.

Адже саме через батьків здійснюється безпосередній контакт із дитиною з ООП в будь-якій формі (очній, дистанційній чи змішаній). Саме батьки частіше всього виконують соціальну роль асистента дитини, реалізують завдання та програму психолога й логопеда; надають важливу нову інформацію щодо проблем чи успіхів дитини.

Таким чином команда супроводу володіє конфіденційною інформацією про дитину, її особливості розвитку, медичні дані тощо. Запорукою успіху організації освітнього процесу для дітей з ООП в обмежених умовах є саме *співпраця з батьками*. Керівнику навчального закладу важливо залучати батьків до ухвалення рішень щодо навчання їхніх дітей. Ще до приходу дитини до закладу освіти в багатьох родинах можуть бути налагоджені контакти з психологічною службою, фахівцями ІРЦ, реабілітаційними центрами, соціальною службою – вони можуть володіти інформацією, корисною як для працівників закладу освіти, так і для інших батьків. Доцільно використовувати ці зв'язки, аби сім'я, школа та фахівці працювали спільно. Дуже важлива і потрібна думка батьків для визначення цілей і завдань на навчальний рік, особливо, в обмежених умовах, якими на сьогодні є – війна, в ухваленні рішень про майбутні напрями роботи з дитиною після завершення навчального року. Для психолога потрібною є інформація про психологічний стан дитини, її «воєнну історію». Ця частина роботи із батьками буде корисною при плануванні роботи школи.

Створення однієї команди супроводу для усіх дітей з ООП у школі, а отже включення до неї усіх батьків означає порушення права дитини на конфіденційність та вразливість персональних даних кожної окремої дитини. Саме тому для кожної дитини має бути створена *окрема команда*.

Важливою частиною роботи керівника закладу є також укладення угоди про співпрацю з ІРЦ, який може допомогти школі налагодити інклюзивне навчання, розробити індивідуальні програми розвитку тощо.

У команді супроводу директор школи визначає, хто буде координувати розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з ООП, а за потреби залучає фахівців ІРЦ для допомоги у цьому процесі.

В обмежених умовах, якими є війна чи карантинні заходи за дистанційною формою робота команди може виконуватися поза робочим приміщенням, територією закладу, у будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Знання керівником закладу освіти нормативно-правової бази щодо організації інклюзивного освітнього середовища [5-14], врахування умов часу, сигналів «повітряної тривоги», швидка переорієнтація закладу і команди на роботу в обмежених умовах є запорукою коректної реалізації усіх необхідних кроків та налагодження якісного освітнього процесу.

Орієнтація адміністрації закладу в законодавстві підсилює узгодженість дій, планування, контроль результатів, а також є беззаперечним захистом від дискримінації, упередженого ставлення до учня з особливими освітніми потребами, некомпетентних розпоряджень чи намірів, відсутності узгоджених дій щодо індивідуального розвитку таких дітей.

Закон України «Про освіту» гарантує кожному рівні умови доступу до освіти та забезпечує батькам право обирати заклад освіти, програму, вид та форму здобуття освіти власними дітьми. Здобувачам освіти з ООП необхідно забезпечити постійну або часткову підтримку під час освітнього процесу, не зважаючи на соціально-політичні та економічні умови в країні. Держава має забезпечити їм доступ до освіти у школі на рівні з іншими дітьми. За заявою батьків заклад зобов'язаний створити інклюзивний клас в обов'язковому порядку. Якщо ж особливі освітні потреби в учнів виявлені під час освітнього процесу, заклад освіти докладає власних зусиль для їх мінімізації. Коли зусиль закладу освіти недостатньо, керівник закладу рекомендує батькам звернутися до ІРЦ для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини. Підтримку, з урахуванням виявлених у здобувача освіти ООП, організовують на підставі висновку, складеного фахівцями ІРЦ.

Засновник повинен забезпечити створення у школі інклюзивного середовища. Поняття інклюзії набагато ширше і потребує формування середовища, участі всіх учасників освітнього процесу, а головне – якісної організації та планування. Однією з важливих умов створення інклюзивного середовища є учні, яким потрібна підтримка, готовність решти учнів підтримувати дітей з ООП, підготовлений персонал, батьки та інші активні партнери-учасники процесу впровадження інклюзії в освіті. Безумовно, під час воєнного стану досягти ідеальних умов організації неможливо. Більшість учасників працюють дистанційно, ускладнені, також, між ними взаємовідносини. Не менш важли-

вою умовою є наявність достатнього фінансування, що за війни досить складно досягається та доступної інформаційної, матеріально-технічної бази та інфраструктури, яку країна-агресор у багатьох регіонах пошкодила. Саме тому дуже важливим на цьому етапі діяльності є обмін досвідом, напрацювання команди в обмежених умовах та *освітні комунікації* (в соціальних мережах, різних інформаційних каналах).

Запорукою успіху організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами є *співпраця з батьками*. Команді важливо залучати батьків до ухвалення рішень щодо навчання їхніх дітей. Ще до приходу дитини до закладу освіти в багатьох родинах можуть бути налагоджені контакти з психологічною службою, фахівцями ІРЦ, реабілітаційними центрами, соціальною службою - вони можуть володіти інформацією, корисною як для працівників закладу освіти, так і для інших батьків. Доцільно використовувати ці зв'язки, аби сім'я, школа та фахівці працювали спільно. Дуже важлива і потрібна думка батьків для визначення цілей і завдань на навчальний рік, особливо, в обмежених умовах, якими на сьогодні є війна, в ухваленні рішень про майбутні напрями роботи з дитиною після завершення навчального року. Ця частина роботи з батьками буде корисною при плануванні роботи школи.

Завдання команди є не лише допомога дитині в опануванні освітньої програмою, але й попередження виникнення проблем її особистісного розвитку і виховання; допомога у вирішенні актуальних завдань виховання і соціалізації: проблеми, пов'язані з вибором освітнього і професійного маршруту; порушенням емоційно-вольової сфери, налагодженням взаємин з однолітками, вчителями, батьками; розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогів, батьків.

Психолого-педагогічний супровід є не простим поєднанням різноманітних методів діагностико-корекційної роботи з учнями, а виступає як комплексна технологія, особлива культура підтримки і допомоги дитині. Учитель, вихователь, шкільний психолог, які здійснюють психолого-педагогічний супровід, не лише володіють методиками діагностики, консультування, корекції, але й здатністю до системного аналізу психологічного стану дитини, проблемних ситуацій, планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, співпрацю учасників освітнього процесу. Саме тому, важливим є систематичне підвищення кваліфікації в галузі інклюзії кожного члена команди супроводу.

Висновки. Тож, дії з організації роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в обмежених умовах включають в себе: врахування особливостей цього періоду; розробку плану упровадження та реалізації системи освітніх послуг, спрямованої на розвиток та освіту дітей з ООП; вивчення нормативно-правової бази та організаційно-методичного забезпечення інклюзивного навчання; оцінка ситуації та можливостей закладу освіти,

форми організації освітнього середовища до потреб школярів із ООП в обмежених умовах; створення інклюзивного класу з урахуванням рівня підтримки дитини; погодження з органом управління освіти фінансування та подання необхідної документації; розроблення власного положення про команду та її формування для кожного учня з ООП; розвиток професійних компетенцій кожного учасника команди психолого-педагогічного супроводу.

Необхідним є, також, укладання цивільно-правових угод для надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг фахівцями; затвердження індивідуальної програми розвитку дитини з ООП; складання, погодження з батьками та затвердження розкладу проведення психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять; затвердження індивідуального навчального плану для учнів із ООП (за потреби); планування заходів щодо формування дружньої атмосфери, запобігання будь-яким проявам упередженого ставлення та дискримінації у комунікаційному середовищі класу та проведення моніторингу якості інклюзивного навчання, розгляд його результатів на засіданнях педагогічної ради.

Список використаних джерел:

1. Горбунова В.В. Психологія командоутворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
2. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти: Монографія. Київ: Ніка-центр, 2000. 332 с.
3. Косовська А.О. Аспекти системи командної взаємодії фахівців у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. Актуальні питання корекційної освіти. Електронний ресурс. URL: [https://aqce.com.ua/download/publications/619/584.pdf/](https://aqce.com.ua/download/publications/619/584.pdf) (дата звернення 23.12.2022).
4. Офіс генерального прокурора. Електронний ресурс. URL: <https://www.gr.gov.ua> (дата звернення 03.02.2023).
5. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. Лист МОН №1/3737-22 від 29.03.22 року. Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення 22.12.2022).
6. Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання : наказ Міністерства освіти і науки. Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення 23.12.2022).

7. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Постанова КМУ від 15.08.2011 № 872. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p#Text> (дата звернення 23.12.2022).
8. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова КМУ від 15.09.2021 № 957 . Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p#Text> (дата звернення 23.12.2022).
9. Про затвердження Порядку умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. Постанова КМУ від 14.02.2017 № 88. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-p#Text> (дата звернення 23.12.2022).
10. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ МОН від 08.06.2018 № 609. Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoi-serednoi-ta-doshkilnoi-osviti> (дата звернення 23.12.2022).
11. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. Постанова КМУ від 21.08.2019 № 779. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-p#Text> (дата звернення 23.12.2022).
12. Про освіту. Закон України. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 23.12.2022).
13. Про повну загальну середню освіту. Закон України. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 23.12.2022).
14. Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Постанова КМУ від 24 червня 2022 року №711. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2022-p#Text> (дата звернення 23.12.2022).

Transliteration of References:

1. Horbunova V.V. (2014). *Psykhohohiia komandoutvorennia: Tsinnisnorolovyi pidkhid do formuvannia ta rozvytku komand: monohrafiia*. Zhytomyr : ZhDU im. I. Franka, 2014. 380 s.
2. Karamushka L.M. (2000). *Psykhohohiia upravlinnia zakladamy serednoi osvity Monohrafiia*. Kyiv: Nika-tsentr, 2000. 332 s.

3. Kosovska A.O. (2022). Apekty systemy komandnoi vzaiemodii fakhivtsiv u navchanni ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Elektronnyi resurs. URL:<https://aqce.com.ua/download/publications/619/584.pdf> (data zvernennia 23.12.2022).
4. Pro zabezpechennia psykholohichnoho suprovodu uchashnykiv osvitho prozhesu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. Lyst MON №1/3737-22 vid 29.03.22 roku. Elektronnyi resurs. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zabezpechennya-psiholohichnogo-suprovodu-uchashnykiv-osvitho-prozhesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini> (data zvernennia 22.12.2022).
5. Pro zatverdzhennia kontseptsii rozvytku inklyuzyvnoho navchannia : nakaz Ministerstva osvity i nauky. Elektronnyi resurs. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvytku-inklyuzyvnoho-navchannya> (data zvernennia 23.12.2022).
6. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inklyuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh». Postanova KMU vid 15.08.2011 № 872. Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p#Text> (data zvernennia 23.12.2022).
7. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inklyuzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity. Postanova KMU vid 15.09.2021 № 957 . Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p#Text> (data zvernennia 23.12.2022).
8. Pro zatverdzhennia Poriadku ta umov nadannia subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzhetam na nadannia derzhavnoi pidtrymky osobam z osoblyvymy osvitynymi potrebamy. Postanova KMU vid 14.02.2017 № 88. Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-p#Text> (data zvernennia 23.12.2022).
9. Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro komandu psykholohopedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity. Nakaz MON vid 08.06.2018 № 609. Elektronnyi resurs. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitynimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti> (data zvernennia 23.12.2022).
10. Pro orhanizatsiiu inklyuzyvnoho navchannia v zakladakh pozashkilnoi osvity. Postanova KMU vid 21.08.2019 № 779. Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-p#Text> (data zvernennia 23.12.2022).
11. Pro osvitu. Zakon Ukrainy. Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia 23.12.2022).
12. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu. Zakon Ukrainy. Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (data zvernennia 23.12.2022).

13. Pro pochatok navchalnoho roku pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini. Postanova KМУ vid 24 chervnia 2022 roku №711. Elektronnyi resurs. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2022-p#Text> (data zvernennia 23.12.2022).

STARYEVA Anna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Mykolaiv Institute of Human Development of the University «Ukraine», Mykolaiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3859-2633>
E-mail: starann61@ukr.net

ORGANIZATION OF THE WORK OF THE TEAM OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN LIMITED CONDITIONS*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.06>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.07>

ХАРЦІЙ О.М.,

кандидат психологічних наук, доцент,
кафедра практичної психології,
Українська інженерно-педагогічна
академія,
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНО-ДЕПРЕСИВНОЇ СИМПТОМАТИКИ У СТУДЕНТІВ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

KHARTSIY O.M. Features of the manifestation of anxiety and depressive symptoms of students from zone of military operations. *Subject of the study: psychological features of the manifestation of anxiety and depressive symptoms of participants in military operations. Objective: to identify individual psychological features of the manifestation of anxiety and depressive symptoms in participants of military operations. Development of a step-by-step system of psychoprophylactic and psychocorrective recommendations for reducing and overcoming the manifestation of anxiety and depressive symptoms in combat participants. Main research objectives: 1. Conduct a theoretical analysis of the manifestation of anxiety and depressive symptoms in participants of military operations. 2. To consider and analyze the individual psychological features of the manifestation of anxiety and depressive symptoms in participants of military operations. 3. To identify the relationship of anxiety and depressive symptoms with the socio-demographic data of participants in military operations. 4. Based on the results obtained, develop a system of recommendations for psychoprophylaxis, psychocorrection, and further social rehabilitation to reduce and overcome anxiety and depressive symptoms in combat participants. The practical significance of the study lies in further psychological assistance to participants in military operations. Socio-psychological adaptation of participants in military operations who have suffered the traumatic impact of factors of the combat situation is an extremely urgent problem, because mental disorders associated with stress during military operations are one of the main internal barriers to adaptation to peaceful life.*

Keywords: *anxiety-depressive symptoms, combatants, psychocorrective recommendations, post-traumatic stress disorder, anamnestic data.*

ХАРЦІЙ О.М. Особливості прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із зони бойових дій. Предмет дослідження: Психологічні особливості прояву тривожно-депресивної симптоматики студентів із зони бойових дій. Мета дослідження: Виявлення індивідуально-психологічних особливостей прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із зони бойових дій. Розробка поетапної системи психопрофілактичних, психокорекційних рекомендацій, щодо зниження та подолання прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із зони бойових дій. Основні задачі дослідження: 1.Провести теоретичний аналіз прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із внутрішньо-особистими конфліктами. 2.Розглянути і проаналізувати індивідуально - психологічні особливості прояву тривожно - депресивної симптоматики. 3.Виявити взаємозв'язок тривожно-депресивної симптоматики, з соціально-демографічними даними студентів із внутрішньо-особистими конфліктами. 4.На основі отриманих результатів розробити систему рекомендацій психопрофілактики, психокорекції, та подальшої соціальної реабілітації, щодо зниження та подолання тривожно-депресивної симптоматики у студентів із внутрішньо-особистими конфліктами. Практична значущість дослідження полягає у подальшій психологічній допомозі студентам із зони бойових дій. Соціально-психологічна адаптація студентів із зони бойових дій, які перенесли психотравмуючий вплив факторів бойової обстановки, являє собою надзвичайно актуальну проблему, бо пов'язані зі стресом, під час військових дій, психічні розлади є одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації до мирного життя.

Ключові слова: *тривожно-депресивна симптоматика, студенти із зони бойових дій, психокорекційні рекомендації, посттравматичний стресовий розлад, анамнестичні дані.*

Постановка проблеми. Актуальність теми. В умовах війни в Україні дуже багато людей знаходяться в постійному стресі, мають посттравматичний синдром. Дуже важко працювати, навчатися. Виникає внутрішньо-особистісний

конфлікт, проявляються індивідуально-психологічні особливості тривожно-депресивної симптоматики. В тому числі і у студентів, які навчаються під час воєнних дій. В умовах війни студенти із зони бойових дій потребують більшої психологічної уваги.

Ще з 2014 року, а саме з початку проведення операції в зоні АТО, набуває великої актуальності тема психологічної роботи з внутрішньо-особистими конфліктами у людей із зони бойових дій. Та нажаль, на сьогодні військові дії впливають вже на всіх людей в Україні, що потребує величезної терапевтичної допомоги населенню.

Ми досліджували індивідуально-психологічні особливості прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із внутрішньо-особистими конфліктами із зони бойових дій.

Об'єкт дослідження - тривожно-депресивна симптоматика у студентів із зони бойових дій.

Предмет дослідження - психологічні особливості прояву тривожно-депресивної симптоматики студентів із зони бойових дій

Гіпотеза дослідження – за допомогою методів психодинамічної методології на основі групової глибинно-орієнтованої практики, можна значно покращити психологічний стан студентів із зони бойових дій та сприяти зменшенню проявів внутрішньо-особистого конфлікту.

Мета дослідження - виявлення індивідуально-психологічних особливостей прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із внутрішньо-особистими конфліктами із зони бойових дій. Розробка поетапної системи психопрофілактичних, психокорекційних рекомендацій, щодо зниження та подолання прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із зони бойових дій.

Завдання дослідження:

1.Провести теоретичний аналіз прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із внутрішньо-особистими конфліктами.

2.Розглянути і проаналізувати індивідуально - психологічні особливості прояву тривожно - депресивної симптоматики

3.Виявити взаємозв'язок тривожно-депресивної симптоматики, з соціально-демографічними даними студентів із внутрішньо-особистими конфліктами.

4.На основі отриманих результатів розробити систему рекомендацій психопрофілактики, психокорекції, та подальшої соціальної реабілітації, щодо зниження та подолання тривожно-депресивної симптоматики у студентів із внутрішньо-особистими конфліктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В. Райх виявив, що наявність внутрішніх конфліктів може деструктивно

вплинути на психофізіологічний стан особистості. Конфлікти можуть втілюватися в тілесних проявах, такі як напруженість, роздратованість, скутість, що є залишковими проявами захисних процесів в минулому. А. Лоуен розглядав внутрішній конфлікт, що виникає внаслідок протиріччя між принципом задоволення та реальністю. У зв'язку з цим у людини виникають обмеження і як наслідок – психосоматичні захворювання. Згідно Ф. Александеру, психосоматичні захворювання виникають як наслідок емоційної напруги, обумовлене внутрішньо-особистісним протиріччям з різним ступенем витіснення.

Проблема внутрішніх конфліктів розкривається також у працях вчених: А. Р. Лурія, С. Н. Мясіцева (клінічний напрям); Л. С. Виготського, К. І. Божович (теорія розвитку); А. Н. Леонтьєва, В. С. Мерліна (теорія діяльності) і т. д. Конфлікт проявляється у вигляді патогенного явища при виникненні неврозів, зіткнення суперечливих відносин (А. Р. Лурія С. Н. Мясіцев); суперечності виникають у кризові (поворотні) етапи розвитку особистості, вирішення цих конфліктів зумовлюють рушійну силу розвитку особистості (Л. С. Виготський); внутрішньо-особистісне протиріччя виявляється за допомогою структурних компонентів діяльності (мотив, ставлення, цілі і т. д.) (А. Н. Леонтьєв); проблеми виникають на піку критичних і важкорозв'язних життєвих ситуацій у вигляді конфлікту (Ф. Є. Василюк).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Прояви тривожно-депресивної симптоматики дуже індивідуальні у кожної людини. Деякі люди закриваються в собі, перестають спілкуватися, деякі стають дратівливими, агресивними, провокують конфліктні ситуації.

Війна наклала жорсткі випробування на всіх українців. Психіка людей не витримує. Студенти, які навчаються в умовах війни, теж проявляють такі ж симптоми.

Коротка характеристика групи (вибірки) досліджуваних – вибірку дослідження склали 82 студента Української Інженерно-Педагогічної Академії у віці від 18 до 33 років. З них 37 жінок, 45 чоловіків.

Методи дослідження. Методи дослідження склали – емпіричні, статистичні, методи психодинамічної методології, драматерапія, казкотерапія та методи арт-терапії.

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше виявлено кореляцію контрольної та експериментальної групи студентів із зони бойових дій після використання методів психодинамічної методології на основі групової глибинно-орієнтованої практики.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значущість дослідження полягає у подальшій психологічній допомозі студентам із зони бойо-

вих дій. Соціально-психологічна адаптація студентів із зони бойових дій, які перенесли психотравмуючий вплив факторів бойової обстановки, являє собою надзвичайно актуальну проблему, бо пов'язані зі стресом, під час військових дій, психічні розлади є одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації до мирного життя.

З метою підтвердження або спростування гіпотези про наявність значущого кореляційного зв'язку між показниками внутрішньо-особистісних конфліктів і агресивного реагування у студентів із зони бойових дій було проведено дослідження, яке складається з трьох етапів:

Перший етап передбачав підбір методик з подальшою діагностикою. Дослідження було проведено з допомогою методик: з метою діагностики неузгодженості, дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері, ступеня незадоволеності поточної життєвої ситуацією, внутрішньої конфліктності використовували опитувальник «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (РСЦД) Фанталової Е. Б., з метою виявлення схильності респондента до певного типу агресивної поведінки використовували методичку Басса-Дарки.

На другому етапі проводилося вивчення відмінностей у показниках агресивності між групами випробовуваних з внутрішньо-особистим конфліктом і без нього, взаємозв'язку внутрішньої конфліктності та агресивності особистості з використанням критерію Спірмена.

На третьому етапі здійснювалася інтерпретація отриманих даних, формулювалися висновки.

«Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (РСЦД) Фанталової Е. Б.

Мета - діагностика неузгодженості, дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері, ступеня незадоволеності поточної життєвої ситуацією, внутрішньої конфліктності, блокади основних потреб, а також рівня самореалізації, інтегрованості, гармонії.

Для вирішення поставлених завдань і з урахуванням специфіки дослідження рівня особистісного розвитку застосовані психодіагностичні методи з використанням стандартизованих методик на експериментальній і контрольній групах: Опитувальник самовідношення (С. С. Столін), «Самоактуалізаційний тест», САТ (Л. Я. Гозман, М. В. Кроз, М. Ст. Латинська) (адаптація опитувальника особистісної орієнтації (POI) Е. Шостром), Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (адаптація Е. Ф. Бажина, А. М. Еткінда, шкали Дж. Ротера).

Таблиця 1.

Середні показники за методикою Фанталової Е. Б.

	Внутрішньо-особистісний конфлікт	Особи з високим рівнем Внутрішньо-особистісного конфлікту	Особи з середнім рівнем Внутрішньо-особистісного конфлікту	Особи з низьким рівнем Внутрішньо-особистісного конфлікту
Середній показник	45.59	63.67	44.23	24.6

На основі проведеної методики нами були виділені 2 групи – з низьким рівнем внутрішньо-особистісного конфлікту і з високим рівнем внутрішньо-особистісного конфлікту.

Таблиця 2.

Показники агресивності в групі без внутрішньо-особистісного конфлікту і з внутрішньо-особистісним конфліктом

Група	Фізична агресія	непряма агресія	дратівливість	негативізм	образа	Підозрілість	Вербальна агресія	Почуття провини
З ВЛК	7.52	7.02	7.55	3.44	6.61	8.58	6.08	6.36
Без ВЛК	5.76	4.76	5.56	2.64	2.80	5.92	5.40	6.16

Аналіз середніх за методикою Басса-Дарки показує, що у групі людей з внутрішньо-особистісним конфліктом спостерігаються більш високі показники фізичної агресії, непрямой агресії, дратівливості, образи, підозрілості, вербальної агресії, також їм властиво більш високе почуття провини.

Для порівняння середніх нами був використаний Т – критерій Стьюдента.

Таблиця 3.

Відмінності між групами респондентів за Т-критерієм Стьюдента

	Середнє без внутрішньо-особистісного конфлікту	Середнє з внутрішньо-особистісним конфліктом	Т критерій Стьюдента	рівень значущості
Фізична агресія	5.760000	7.527778	-5.02968	0.000005
Непряма агресія	4.760000	7.027778	-5.26445	0.000002

	Середнє без внутрішньо-особистісного конфлікту	Середнє з внутрішньо-особистісним конфліктом	T критерій Стьюдента	рівень значущості
Роздратування	5.560000	7.555556	-3.65810	0.000543
Негативізм	2.640000	3.444444	-2.43961	0.017728
Образа	2.800000	6.611111	-13.9948	0.000000
Підозрілість	5.920000	8.583333	-4.44447	0.000039
Вербальна агресія	5.400000	6.083333	-1.65305	0.103632
Почуття провини	6.160000	6.361111	-0.442676	0.659619

Відповідно до наведеної вище таблиці ми бачимо, що між групами з внутрішньо-особистісним конфліктом і без нього є статистично значимі відмінності. Статистично значущі відмінності були виявлені за шкалами:

- Фізична агресія t-критерій Стьюдента -5.02 при рівні значимості $p = 0.000005$. Таким чином дорослі з внутрішнім конфліктом більш схильні до прояву фізичної агресії, що виявляється у використанні фізичної сили, спрямованої проти іншого суб'єкта або об'єкта. Зокрема, це може бути як прояв прямої фізичної агресії (безпосередній фізичний напад (бійка), укуси, або непрямой фізичної агресії (руйнування продуктів діяльності іншого, поломка чужих речей).
- Непряма агресія t-критерій Стьюдента -5.26 при рівні значимості $p = 0.000002$. Таким чином дорослі з внутрішнім конфліктом більш схильні до прояву непрямой агресії, що виявляється в приховуванні прояви, даного поведінці, або може бути неусвідомлюваної самим суб'єктом агресії.
- Роздратування t-критерій Стьюдента -3.65 при рівні значимості $p = 0.000543$. Таким чином дорослим з внутрішнім конфліктом характерна підвищена дратівливість, що виявляється готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні (запальність, грубість).
- Негативізм t-критерій Стьюдента -2.43 при рівні значимості $p = 0.017728$. Таким чином дорослі з внутрішнім конфліктом більш схильні опозиційну манеру в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів.
- Образа t-критерій Стьюдента -13.99 при рівні значимості $p = 0.000000$. Таким чином дорослі з внутрішнім конфліктом більш схильні до про-

- яву заздрості і ненависті до оточуючих за дійсні і вигадані дії.
- Підозрілість t-критерій Стьюдента -4.44 при рівні значимості $p = 0.000039$. Таким чином дорослі з внутрішнім конфліктом більш схильні до прояву недовіри, обережності по відношенню до оточуючих людям, крім цього, їм більшою мірою властиво переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.
 - Вербальна агресія t-критерій Стьюдента -1.65 при рівні значимості $p = 0.103632$. Таким чином дорослі з внутрішнім конфліктом більш схильні висловом вираження негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокльони, загрози).

Групи статистично не розрізняються лише за однією шкалою методики Басса-Дарки – за шкалою почуття провини.

Проведений нами аналіз за T-критерієм Стьюдента свідчить про те, що людям з внутрішньо-особистісним конфліктом властиво агресивна поведінка більшою мірою, ніж людям без внутрішньо-особистісного конфлікту. Люди з внутрішньо-особистісним конфліктом демонструють більш виражену фізичну агресію, непряму агресію, їм більшою мірою властиво роздратування, негативізм, вираженість образи.

Крім цього, люди з внутрішньо-особистісним конфліктом більш підозрілі і схильні до прояву вербальної агресії. У теж час за показником почуття провини групи не мають статистично значущих відмінностей.

Експериментальний етап орієнтований на дослідження ступеня розвитку складових особистісного розвитку піддослідних. Перший етап експерименту проведено на групі 82 випробовуваних, з них 50 (61,3%) осіб жіночої статі і 32 (38,7%) – чоловічої. У таблиці 2.7. представлена статистика опису вибірки з 82 випробовуваних.

Після проведення дослідження, ми почали з'ясовувати, які прийоми і методи допомагають привести психічний стан людини в норму.

Дослідження сутності особистісних особливостей, зокрема деструктивних проблем, які блокують розвиток особистості, актуалізує пошук методів і прийомів виявлення індивідуального аспекту, який можливо пізнати через емоційно-поведінкові прояви людини. Такого пізнання сприяє психодинамічний підхід (М. Кляйн, К. Левін, А. Фрейд та ін).

При цьому є припущення, що ефективно було б орієнтуватися на метафоричність і символічність. Оскільки неусвідомленість власних внутрішніх проблем обумовлена несвідомою сферою, їх важко вербалізувати (свідома сфера), то необхідно «перевести» (перекодувати) ці проблеми в образ або символ (несвідома сфера). Це зумовило використання в даному дослідженні вербальних і невербальних засобів пізнання особистісних неусвідомлених проявів людини.

Крім психодинамічного напрямку використання метафор та образних засобів здійснюється образно-символічними практиками: кататимноімагінативна психотерапія або символ-драма (Х. Льюйнер), спонтанне малювання (С. Гроф).

В даному дослідженні в якості механізму усвідомлення внутрішніх конфліктів виступає візуалізація внутрішніх переживань і проблем особистості з допомогою наступних засобів репрезентації:

- малюнки – графічна візуалізація;
- маніпуляції з камінням і предметними моделями – предметна візуалізація;
- робота з піском та пісочницею – сюжетна візуалізація.

Візуалізація психологічного змісту особливостей і характеристик особистості пізнається в процесі перекодування презентантів (комплекс психологічних малюнків, художні репродукції, предметні моделі, каміння і т. д.) в об'єкт репрезентації в процесі діалогічної взаємодії. У процесі роботи з візуалізованими презентантами можливо їх систематизувати і впорядкувати за допомогою порівняння, узагальнення і класифікації.

Можливість і результативність введення в діагностично-розвиваючий процес візуалізованими презентантами систематизується. По-перше, відбувається емоційне розкриття, «пожвавлення» респондентом візуалізованого презентанта через діалогічну взаємодію психолога з респондентом. По-друге, здійснюється аналіз поведінкового матеріалу респондента з використанням проміжних інтерпретаційних узагальнень.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє визначити внутрішньо-особистісний конфлікт як форму взаємодії протилежних імпульсів, протиріччям внутрішнього світу індивіда. Механізм утворення внутрішньо-особистісного конфлікту полягає в тому, що мотив стає несвідомим, оскільки пригнічується у свідомості іншими мотивами, пов'язаними із заборонами, проте шукає задоволення обхідним шляхом у символічних образах, які не протиставляються соціальним заборонам.

Внутрішньо-особистісний конфлікт, природно властивий внутрішній структурі особистості - нормальне явище. Особистості властиві внутрішні протиріччя і боротьба між різними прагненнями. Зазвичай ця боротьба проходить в межах норми і не порушує гармонійності особистості. Але іноді ця боротьба стає пріоритетною, що визначає поведінку людини і весь спосіб життя.

Проведене емпіричне дослідження дозволило нам сформулювати основні висновки:

Для переважної більшості респондентів характерний середній рівень внутрішньо-особистісного конфлікту. Встановлено, що при наявності внутрішньо-особистісного конфлікту, у респондентів з зони бойових дій підви-

щується рівень агресивного реагування, а саме непряма вербальна і пряма фізична агресія, зростає дратівливість, образливість. Внутрішньо-особистісний конфлікт сприяє зростанню агресивності людини, порушує його міжособистісне взаємодія з оточуючими людьми.

Тривожно-депресивна симптоматика проявляється у багатьох студентів у вигляді образливості, роздратованості, закритості.

В якості методологічних рекомендацій нами запропонована робота в формі тренінгових груп. Дана робота орієнтована на підвищення можливостей самопізнання студентів з метою їх подальшого самовдосконалення і самовизначення; стимулювання співчуття та емпатії; активізація рефлексії, самовиховання, озброєння прийомами роботи над собою; дослідження і розвиток системи ціннісних орієнтацій, які характеризують внутрішню готовність людини до здійснення певної діяльності по задоволенню потреб та інтересів.

Як ми припускаємо дана робота буде сприяти зниженню внутрішньої конфліктності особистості, агресивної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Долинська Л. В. Психологія конфлікту : навч. посіб. - Київ : Каравела, 2017. - 304 с.
2. Галаган В. Я., Орлов В. Ф. Конфліктологія : конспект лекцій для підготовки магістрів усіх форм навчання. - Київ : ДЕТУТ, 2018. - 293 с.

Transliteration of References:

1. Dolinska L. V. (2017) Psychology of conflict. - K.: Karavela. (in Ukr)
2. Galagan V. A., Orlov V. F. (2018) Conflictology : is a compendium of lectures for preparation of master's degrees of all forms of studies. – K. : DETUT. (in Ukr)

KHARTSIY O.M.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Practical Psychology, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-7467-8867>

E-mail: harley_99@ukr.net

FEATURES OF THE MANIFESTATION OF ANXIETY AND DEPRESSIVE SYMPTOMS OF STUDENTS FROM ZONE OF MILITARY OPERATIONS*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.07>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЕІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.08>

ШАПОЧКА К.А.

кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедрі початкової та
дошкільної освіти,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

ОПАНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ЗНЯТТЯ СТРЕСУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

ШАПОЧКА К.А. **Learning English as a means of stress relief for primary school students with special educational needs in the conditions of war.** *The reform of the educational system of Ukraine, which involves the establishment of an inclusive paradigm within the New Ukrainian School with an emphasis on educational support, the escaping of women with children abroad made it necessary to consider the study of a foreign (English) language as a means of relieving stress in primary schoolchildren with special educational needs in war conditions. Analyzing the concept of “children with special educational needs”, in the context of inclusive practice, understanding the complexity of educational needs, the breadth of the spectrum of intellectual, psychophysical, emotional and volitional disorders, the need for appropriate diagnosis, followed by the provision of comprehensive support by the support team, the creation of a positive atmosphere and cooperation, individualization educational process, we consider it necessary to focus in our research on the categories of children with special educational needs caused by the influence of the social environment. Studying a foreign language contributes to the development of cognitive activity and the purposeful formation of higher mental functions (cognitive motivation; attention; memory; perception; spatial and temporal representations, sensor-motor coordination; mental activity; the formation of voluntary regulation of activity and behavior, etc. It has been established that the influence of negative factors on learning languages, in particular, related to additional workload, which can worsen health and lead to psychophysical diseases. The article examines certain methods of learning English that reduce the risk of*

PTSD in children, help overcome stress and have a positive effect on behavior child

Keywords: *children with special educational needs, conditions of war, stress, English language, NUS.*

ШАПОЧКА К.А. Опанування англійської мови як засіб зняття стресу у молодших школярів із особливими освітніми потребами в умовах війни. Реформування освітньої системи України, що передбачає усталення інклюзивної парадигми у межах Нової української школи з акцентом на освітній підтримці, виїзд жінок з дітьми, зокрема шкільного віку, закордон зумовило необхідність розглянути вивчення іноземної (англійської) мови як засобу зняття стресу у молодших школярів із особливими освітніми потребами в умовах війни. Аналізуючи поняття «діти з особливими освітніми потребами», в контексті інклюзивної практики, розуміючи складність освітніх потреб, широту спектру інтелектуальних, психофізичних, емоційно-вольових порушень, необхідності відповідного діагностування, з подальшим наданням комплексної підтримки командою супроводу, створення позитивної атмосфери й співпраці, індивідуалізації освітнього процесу, вважаємо необхідним зупинитися у нашому дослідженні на категорії дітей, що мають особливі освітні потреби, зумовлені впливом соціального середовища. Вивчення іноземної мови сприяє розвитку пізнавальної діяльності та цілеспрямованому формуванню вищих психічних функцій (пізнавальна мотивація; увага; пам'ять; сприймання; просторові і часові уявлення, сенсомоторна координація; розумова діяльність; формування довільної регуляції діяльності та поведінки, тощо. Встановлено, вплив негативних чинників на засвоєння мов, зокрема пов'язані із додатковим навантаженням, що може погіршити стан здоров'я й призвести до психофізичних захворювань. В статті розглядаємо окремі прийоми вивчення англійської мови, що послаблюють ризики виникнення ПТСР у дітей, допомагають долати стрес й позитивно впливають на поведінку дитини.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, умови війни, стрес, англійська мова, НУШ.

Сучасні геополітичні виклики, військова агресія росії проти України, глобальний виклик, зумовлений пандемією, спричиненою поширенням коронавірусу SARS CoV-2, і нові вимоги до забезпечення освітнього процесу стали викликом для вітчизняної системи освіти.

Реформування освітньої системи України, що передбачає усталення інклюзивної парадигми у межах Нової української школи з акцентом на освітній підтримці, виїзд жінок з дітьми, зокрема шкільного віку, закордон зумовило необхідність розглянути вивчення іноземної (англійської) мови як засобу зняття стресу у молодших школярів із особливими освітніми потребами в умовах війни.

Після початку повномасштабного вторгнення українці мали вирішити що робити в ситуації гострої небезпеки і, незалежно, чи виїхала людина, чи залишилась, кожен українець опинився в складній життєвій ситуації, кожна людина зазнала вплив стресорів та отримала психологічну травму.

Уведення в дію нового Закону України «Про освіту» (2017, остання редакція 1.01.2023) закріплює практику надання особам з особливими освітніми потребами «системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників», що гарантує їм право на освіту й забезпечення рівних можливостей у всіх сферах суспільного життя.

Крім того, в Законі України «Про освіту» зазначено, що «особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [2].

Для більшого розуміння поняття «дитина з особливими потребами» варто розглянути як це представлено у класифікації ЮНЕСКО. А саме, до дітей з особливими освітніми потребами відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку: емоційні і поведінкові порушення; розлади мови і спілкування; труднощі в навчанні; затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку; фізичні/нейромоторні порушення; порушення зору; порушення слуху. Цей список доповнюється іншими чинниками, які становлять потенційний ризик для дітей бути виключеними з освітнього процесу: діти, які ростуть в несприятливому середовищі; діти, які належать до груп етнічних меншин; діти вулиці; діти, хворі на СНІД; діти з поведінковими порушеннями.

Цінною вважаємо класифікацію, що представлена М. Порошенко, А. Колупаєвою. Автори визначають такі категорії дітей з ООП:

- порушення психофізичного розвитку: діти, які мають порушення розвитку: інтелектуальні порушення; порушення зору; порушення слуху; порушення опорно-рухового апарату; порушення мовлення;

- складні порушення психофізичного розвитку. *діти, які мають захворювання*: такі, які потребують постійного медичного нагляду, або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини та/або контролю за її станом, в тому числі із встановленим електрокардіо стимулятором або іншим електронним імплантатом чи пристроями; такі, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, визначені МОН спільно з МОЗ
- особливості навчальної діяльності: *діти, які можуть зіштовхуватися з труднощами у навчальній діяльності*: дислексія, дискалькулія; *обдаровані діти*: здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів.
 - особливості встановлення контактів із соціальним середовищем: *діти, які мають первазивне (наскрізне) порушення розвитку*: розлади аутистичного спектру
 - особливості, зумовлені впливом соціального середовища: *діти, які*: потребують підтримки у навчанні, що пов'язана з проживанням на тимчасово окупованій території або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення; мають статус внутрішньо переміщених, діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту; здобувають (ли) освіту в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами корінних народів і національних меншин [4].

Аналізуючи поняття «діти з особливими освітніми потребами», в контексті інклюзивної практики, розуміючи складність освітніх потреб, широту спектру інтелектуальних, психофізичних, емоційно-вольових порушень, необхідності відповідного діагностування, з подальшим наданням комплексної підтримки командою супроводу, створення позитивної атмосфери й співпраці, індивідуалізації освітнього процесу, вважаємо необхідним зупинитися у нашому дослідженні на категорії дітей, що мають особливі освітні потреби, зумовлені впливом соціального середовища.

Принагідно зазначимо, що Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї 16 грудня 2009 року, що засвідчило вектор змін в країні, зокрема формування Європейських цінностей, демократичного курсу країни, а також міжнародним зобов'язанням держави забезпечувати основні права та свободи усіх громадян, і в першу чергу тих, хто найбільше потребує підтримки – людей з особливими потребами, в тому числі осіб з інвалідністю. Отже, в Законі України «Про освіту»

(ст.7.) вказано, що «Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти». Беручи це до уваги, розуміючи проблеми освітнього процесу в Україні сьогодні, вважаємо необхідним розглянути деякі прийоми навчання англійської мови, які можна використовувати для зняття психологічної напруги, стресу, формування соціальної взаємодії, ті, що націлені на формування когнітивних (пізнавальних, інтелектуальних) здібностей дітей, зокрема з особливими освітніми потребами.

Як стверджують Л. Прохоренко, О. Бабяк, Н. Баташева відстеження психолого-педагогічного статусу дітей з особливими потребами є досить складним процесом, який потребує тісної співпраці усіх спеціалістів, що беруть участь у їх життєдіяльності. І лише на основі цілісного бачення розвитку кожної дитини з особливими освітніми потребами розробляється і реалізується загальна стратегія навчання та розвитку. Так, науковці виокремлюють такі основні етапи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, а саме: підготовчий, орієнтовний, етап уточнення проблеми, планування, реалізації індивідуальної програми та підсумковий [5, с.4-5]

З огляду на зазначене, прийоми навчання англійської мови, що можна розглядати як частину корекційно-розвивальної роботи, будемо реалізовувати в процесі виконання індивідуальної програми розвитку дитини.

При цьому важливо врахувати принципи будови, розвитку та реабілітації вищих психічних функцій дітей із особливими освітніми потребами. До основних завдань корекційно-розвивальної роботи в системі психологічного супроводу відносять: розвиток емоційно-особистісної сфери та корекцію її порушень (гармонізацію афективної сфери дитини; профілактику та усунення можливих агресивних і негативних проявів, інших відхилень у поведінці; запобігання і подолання негативних рис особистості та формування характеру; розвиток і тренування механізмів, що забезпечують адаптацію дитини до нових соціальних умов; створення умов для формування адекватної самооцінки; розвиток соціальних емоцій, комунікативних здібностей, тощо.

Аналіз фізіологічних та психологічних характеристик молодших школярів підтверджує наявність сприятливих факторів, щодо засвоєння мов, зокрема іноземної. Так, функціональна локалізація мозку, зокрема локалізація мовних функцій як у лівій, так і, частково, у правій півкулі, забезпечують високу сенситивність молодших школярів до мовних й мовленнєвих явищ, особливо фонологічного характеру: артикуляційна гнучкість, здатність до наслідування, легке вироблення моторних навичок. Так психологи, зокрема В. Андрієвська, І. Зимня, наголошують на позитивному емоційному ефекті, оскільки наслідування за вчителем, носієм мови або фонограмою окремих

звуків, слів, фраз, речень, інтонаційних моделей викликає задоволення, захоплює дітей і приносить приємні емоції, що допомагає долати стрес.

На уроках вчителі англійської мови працюють над розширенням емоційного досвіду дітей, що передбачає допомогу в засвоєнні дитиною уявлень про невербальні засоби вираження емоцій, формуванні розуміння змісту і значення різних форм поведінки людей, що сприяє розумінню власної поведінки. Вивчення англійської мови сприяє розвитку пізнавальної діяльності та цілеспрямованому формуванню вищих психічних функцій (пізнавальна мотивація; увага (стійкість, концентрація); пам'ять (обсяг, стійкість, тощо); сприймання (просторового, слухового), просторові і часові уявлення, сенсомоторна координація; розумова діяльність (аналіз, порівняння, узагальнення, тощо); розвиток елементарних умовиводів і гнучкості розумових процесів); формування довільної регуляції діяльності та поведінки (вміння ставити та утримувати мету діяльності; планувати дії; визначати і зберігати спосіб дій; самоконтроль, оцінювання та самооцінка).

З іншого боку, молодші школярі, зокрема з особливими освітніми потребами (в нашому випадку категорія дітей, що мають особливі освітні потреби, зумовлені впливом соціального середовища) випробовують певні труднощі, зокрема пов'язані із додатковим навантаженням, що може погіршити стан здоров'я й призвести до психофізичних захворювань. Зрозуміло, що, у цілому, незавершеність розвитку органів й систем підвищує чутливість організму дитини до несприятливих факторів, зокрема діючи стресори, пережитий травмуючий досвід, або переїзд до іншої країни батьків/одного з батьків і пов'язаний з цим процес переключення мовного коду, тощо.

За твердженням Л. Гасанової, пережитий травмуючий досвід може стати причиною розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Це порушення психічного стану, як правило, починає проявлятися приблизно через шість місяців після травмуючої події. Проте, якщо стресор має потужну тривалу у часі дію (наприклад, перебування в окупації, постійні ситуації обстрілів та повітряних тривог тощо), вірогідність швидкого розвитку ПТСР підвищується [1].

Варто додати, що серед ознак ПТСР у дітей вчителі, батьки, фахівці можуть спостерігати емоційну нестабільність: прояви агресії, роздратування, депресії, апатії, імпульсивності, емоційної відстороненості; дитина постійно повертається думками до травмуючої події; дитина може скаржитися на порушення сну: нічні жахи, безсоння або постійну сонливість; підвищення рівня тривожності, очікування повторення подій; увага та пам'ять не стійкі, дитині важко сконцентруватися на виконанні завдань; саморуйнівна поведінка: нанесення самоушкоджень.

Саме тому розглядаємо окремі прийоми вивчення англійської мови, що послаблюють ризики виникнення ПТСР у дітей, допомагають долати стрес й позитивно впливають на поведінку дитини. Адже емоційні й поведінкові розлади можуть спричинитися багатьма різними чинниками, що охоплюють біологічні, психоаналітичні, поведінкові, феноменологічні та соціальні аспекти [3, с.205-207].

Таким чином, використання методичних прийомів в процесі вивчення англійської мови – є конкретними діями вчителя й учнів, тобто це елементарні дії, що спрямовані на виконання конкретного завдання на певному етапі уроку. Враховуючи той факт, що вчитель англійської мови в початковій школі повинен мати високий рівень психологічної культури, адже за твердженням Д. Ельконіна, відбувається перебудова всієї системи відносин дитини з дійсністю, причому її фізичний розвиток залишається недосконалим, ще раз підтверджує необхідність психологічної та корекційно-розвивальної ерудиції вчителя, його готовність працювати за індивідуальною програмою розвитку дитини в інклюзивному освітньому середовищі.

Робота вчителів, зокрема з іноземної мови, має бути побудована таким чином, щоб створити емоційно сприятливе середовище; забезпечити та сприяти відновленню почуття безпеки дитини; залучати дитину до фізичної активності (фоно-ритмічні вправи, комунікативні вправи з рухливими діями, ігри, тощо); створити позитивну атмосферу, що сприятиме діалогу між дітьми й вчителем, однолітками; дозволити дитині висловлювати свої емоції та почуття; сприяти соціальній активності дитини.

Розуміємо, що вивчення іноземної мови молодшими школярами із ООП має бути вмотивоване. Підтримувати мотивацію можна лише створенням відповідної позитивної освітньої атмосфери, для цього необхідно враховувати вікові та психолого-педагогічні особливості, використовувати завдання, які спонукають активно застосовувати здобуті знання та сформовані вміння і навички, що є неодмінними умовами ефективного засвоєння іноземної мови.

Матеріал, який ми пропонуємо використовувати на уроках (пісні, вірші, вправи, рухливі ігри, відео) дає можливість вчителям зробити уроки більш привабливими, ефективнішими; робота з матеріалом відбиває соціально-культурні особливості країни виучуваної мови, розширює інформаційний фон уроку і тим самим утворює чинник, який в руслі теорії оптимізації уроку Ю. Бабанського має позначитися на усвідомленні учнями своїх навчальних дій і суттєво прискорити їх темп.

Відомо, що основною метою навчання іноземної мови є формування в учнів комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Говорячи про

навчання дітей із особливими освітніми потребами, ми розглядаємо іноземну мову як інструмент, що відкриває нові вікна для дітей й несе свіже повітря для зняття втоми й подолання стресу.

Саме тому акцентуємо увагу на певні субкатегорії іншомовної комунікативної компетенції, зокрема соціокультурну, фонетичну, тощо. Формування соціокультурної компетенції (формування лінгвокраїнознавчих та країнознавчих знань або системи уявлень про основні національні традиції, звичаї та реальії країни, мова якої вивчається, а також системи навичок та вмій узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями) є надзвичайно важливим завданням. За твердженням С. Роман: «формування соціокультурної компетенції у дітей молодшого шкільного віку в умовах активізації мотиваційно-емоційної та пізнавальної сфер і підсилення прагматичної цінності вивчення іноземної мови оптимізує процес навчання іншомовного спілкування і є перспективним для освіти, виховання та розвитку учня в ході формування його соціокультурного тезаурусу» [6, с.15].

В свою чергу, фонетична компетенція є тією складовою частиною мовної компетенції, що визначає уміння учнів сприймати на слух всі звуки, інтонацію, ритм іноземного мовлення і фонетично грамотно вимовляти звуки в мовленнєвому потоці, додержуючись його ритміко-інтонаційного малюнку, типового для певної комунікативної ситуації.

Отже, наведемо приклади пісень з рухливими діями до них, що можна супроводжувати автентичним відео й аудіо матеріалом й доповнювати уроки англійської мови, створюючи при цьому відповідну емоційно-мотивуючу, позитивну атмосферу:

- *I'm A Little Teapot / I'm A Little Snowman;*
- *Polly, Put the Kettle On;*
- *The Ants Go Marching;*
- *Bingo;*
- *The Happy Song;*
- *Heads, Shoulders, Knees and Toes;*
- *Hokey Pokey;*
- *Johnny Works with One Hammer;*
- *Skip to My Lou;*
- *This is the Way,* та ін.

Використання музики й пісень на уроках англійської мови створює атмосферу країни, мова якої вивчається. Ефективність використання пісень в освітньому процесі дітей із ООП пояснюється тим, що пісні на уроці пожвавлюють викладання, вносять різноманітність, викликають позитивні емоції та створюють високу мотивацію. Більшість пісень особистісно орієнтовані в тому розумінні, що вони торкаються тем, які є близькими всім людям неза-

лежно від віку та інтересів. Приклад саме цих пісень показує, як легко можна вивчити англійський алфавіт та частини тіла, оскільки ця тема є у підручниках. Крім того, у дітей із ООП наочна пам'ять переважає над словесною, що займає центральне місце у навчальній діяльності. Так, співаючи пісню «*Head, Shoulders, Knees, and Toes*» вчитель полегшує запам'ятовування слів молодшими школярами із ООП, оскільки разом із співом виконує рухливі дії, а саме торкається частин тіла, змушуючи працювати не тільки словесну, а й наочну пам'ять молодших школярів, або демонструє відео супровід під час дистанційної роботи.

Head, Shoulders, Knees, and Toes.

(anonymous)

Head, shoulders, knees, and toes,
Knees and toes.

Head, shoulders, knees, and toes,
Knees and toes.

Eyes, and ears, and mouth, and nose,
Head, shoulders, knees, and toes,
Knees and toes.

Пісні надають чудову можливість для багаторазового повторення та запам'ятовування лексичного та граматичного матеріалу, оскільки швидко відкладаються і в короткостроковій, і в довгостроковій пам'яті, всім відоме явище коли пісню весь час хочеться наспівувати.

Завдання вчителя це добір пісень, адже вони повинні відповідати певним вимогам – бути аутентичними, доступними в інформаційному та мовному плані, емоційними й актуальними, а також відповідати віковим особливостям учнів і мати відповідну мелодію. Багато пісень містять гарні приклади розмовної мови, гарну лексику. Так до теми «Погода» можуть бути включені такі ідіоми, як *be in a fog, be raining cats and dogs, a fair-weather friend, rain or shine, stormy weather* узяти із пісні *You Are My Sunshine* (Jimmie Davis and Charles Mitchel) та завдань до неї [7].

Наступний приклад демонструє варіанти роботи з пісенним матеріалом для розвитку навичок аудіювання, письма й говоріння, творчих здібностей учнів.

You Are My Sunshine

Jimmie Davis and Charles Mitchel

You Are My Sunshine

Briskly
C

Jimmie Davis and Charles Mitchell

1. You are my sun - shine, my on - ly sun - shine; You make me
2. The o - ther night, dear, as I lay slee - ping, I dreamt I

F C C7 F

ha - ppy when skies are gray. You'll ne - ver know, dear,
held you in my arms. When I a - woke, dear,

C G7 C

How much I love you; Please don't take my sun - shine a - way.
I was mis - ta - ken, So I hung my head and I cried.

*Singing Tip: The chorus is usually sung both before and after the verse. For variation, try having only male voices sing the verse with everyone singing the chorus. Repeat with female voices singing the verse.

C C7 F G7

You are my sunshine, my only sunshine;
You make me happy when skies are gray.
You'll never know, dear, how much I love you;
Please don't take my sunshine away.

The other night, dear, as I lay sleeping,
I dreamt I held you in my arms.
When I awoke, dear, I was mistaken,
So I hung my head and I cried.

ACTIVITIES

Similarities. Sunshine comes from the sun, which is round. What else can you think of that is round? Practice saying “The sun is round and so is a ball.” Then think of other items to replace a *ball*.

- Examples:* Student 1: The sun is round and so is a ball.
Student 2: The sun is round and so is my eye.
Student 3: (continues)

B. “You make me happy when skies are gray.” What makes you feel happy when skies are gray? Write five sentences, then share them with a partner or with

the rest of the class.

Example: Good movies make me happy when skies are gray. OR Seeing a good movie makes me happy when skies are gray.

C. “Weather Word” Idioms. Read the list of idioms below. How many of them do you recognize? Write a brief definition for each one that you think understand.

- Be in a fog
- Be raining cats and dogs
- A fair-weather friend
- Rain or shine
- Stormy weather

Here are the idioms used in sentences. Read them to see if your definitions fit.

1. My boss *is in a fog* these days; he doesn’t seem to hear anything I say. He must be worried about something.

2. Why don’t you wait a few minutes before you leave? If you go out now, you’ll get soaked. It’s *raining cats and dogs*.

3/ 4. John said he’d be my friend through *rain or shine*. But since I told him I was having trouble at work, I haven’t heard from him. I guess he was just a *fair-weather friend*.

5. Since my wife and I separated, there’s been nothing but *stormy weather* in my life – just one problem after another.

Нова українська школа – це нове освітнє середовище, побудоване на засадах педагогіки партнерства і компетентнісного підходу, побудоване таким чином, щоб задовольнити потреби усіх учнів. Вивчення іноземної мови не повинно стати бар’єром і додатковим стресором для дитини, зокрема із особливими освітніми потребами, а навпаки сприяти розвитку особистісно-емоційної сфери, корекції її порушень, формувати пізнавальну мотивацію, сприяти діалогу з однолітками й дорослими.

Список використаних джерел:

1. Гасанова Л. ПТСР у дітей: прояви, особливості та поради батькам <https://healthcenter.od.ua/2022/05/24/ptsr-u-ditej-proyavy-osoblyvosti-ta-porady-batkam/>
2. Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19)
3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посіб-

- ник. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304с.
4. Порошенко М.А., Колупаєва А.А. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с.
 5. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О., Баташева Н.І Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації Вісник Національної академії педагогічних наук України (naps.gov.ua) <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-5>
 6. Роман С.В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: Навчальний посібник. К.: Ленвіт, 2005. 208 с.
 7. Шапочка К.А. Особливості використання навчального посібника «Moving West» («Рухаючись до заходу») на уроках англійської мови для молодших школярів із ЗПР Вересень: Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал № 1-2 (46-47) Миколаїв, 2009 С. 73–80.

Transliteration of References:

1. Hasanova L. PTSD u ditei: proiavy, osoblyvosti ta porady batkam [PTSD in children: manifestations, features and advice for parents] <https://healthcenter.od.ua/2022/05/24/ptsr-u-ditej-proyavy-osoblyvosti-ta-porady-batkam/> [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (2017, 5 veresnia) [Law of Ukraine «On Education»] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian]
3. Kolupaieva A.A., Taranchenko O.M. (2019). Navchannia ditei z osoblyvymy osvritnimy potrebamy v inkluzivnomu seredovyshchi: navchalno-metodychnyi posibnyk [Education of children with special educational needs in an inclusive environment: educational and methodological manual] Kharkiv: Vyd-vo «Ranok», 2019. 304 p. [in Ukrainian]
4. Poroshenko M.A., Kolupaieva A.A. (2018). Orhanizatsiino-metodychni zasady diialnosti inkluzivno-resursnykh tsentriv: navchalno-metodychnyi posibnyk [Organizational and methodological principles of activity of inclusive resource centers: educational and methodological manual] / Za zah. red. M.A. Poroshenko ta in. Kyiv: 2018. 252 p. [in Ukrainian]
5. Prokhorenko L.I., Babiak O.O., Batasheva N.I Pyskholohichniy suprovit ditei z osoblyvymy osvritnimy potrebamy: stratehiia realizatsii [Psychological support of children with special educational needs: implementation strategy] Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy (naps.gov.ua) <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-5>[in Ukrainian]
6. Roman S.V. (2005). Metodyka navchannia anhliiskoi movy u pochatkovii shkoli: Navchalnyi posibnyk [Methods of teaching English in primary school: Study guide] K.: Lenvit, 2005. 208 p. [in Ukrainian]

7. Shapochka K.A. (2009). Osoblyvosti vykorystannia navchalnoho posibnyka «Moving West» («Rukhaiuchys do zakhodu») na urokakh anhliiskoi movy dlia molodshykh shkolariv iz ZPR [Peculiarities of using the «Moving West» training manual in English lessons for primary school students with disabilities] Veresen: Naukovo-metodychnyi, informatsiino-osvitnii zhurnal № 1-2 (46-47) Mykolaiv, 2009. PP. 73–80.

ШАПОЧКА К.А.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Primary School and Preschool Education Department, V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-4827-599X>

E-mail: shapochka1111@gmail.com

LEARNING ENGLISH AS A MEANS OF STRESS RELIEF FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONDITIONS OF WAR*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.08>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ОСВІТА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ
COVID-19

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF
THE COVID-19 PANDEMIC

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.09>

АЗАТЬЯН В.І.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовних та
гуманітарних дисциплін №1,
Донецький національний
медичний університет,
м. Кропивницький, Україна

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

AZATYAN V.I. Foreign language training of future medical specialists in the distance learning system. *The article is devoted to the medical students' foreign language training in the distance learning system. The conditions, features and means of distance learning, advantages and disadvantages of synchronous and asynchronous mode of learning, as well as the use of digital technologies during learning are considered.*

Key words: *distance learning, future medical professionals, foreign language, digital technologies, Classroom platform.*

АЗАТЬЯН В.І. Іншомовна підготовка майбутніх медичних фахівців у системі дистанційного навчання. *Стаття присвячена тому, як відбувається іншомовна підготовка студентів-медиків у системі дистанційного навчання. Розглядаються умови, особливості та засоби дистанційного навчання, плюси та мінуси синхронного та асинхронного режиму навчання, а також використання цифрових технологій під час навчання.*

Ключові слова: *дистанційне навчання, майбутні медичні фахівці, іноземна мова, цифрові технології, платформа Classroom.*

Постановка проблеми. Потужним поштовхом до переходу на дистанційне навчання стала пандемія COVID - 19, яка вплинула без винятку на всі сфери суспільного життя. Сфера освіти, реагуючи на встановленні обмеження, змушена перевести всю освітню діяльність в дистанційний режим. Проте для успішного здійснення освітнього процесу необхідно впроваджувати зміни у закладах вищої освіти, які стосуються методів навчання, самого підходу до викладання та формування компетентностей у здобувачів вищої освіти.

Така криза пришвидшила використання цифрових технологій в освітньому процесі. Для забезпечення безперервності навчання та професійної підготовки розробляються та впроваджуються різні інновації для дистанційного навчання. Перед викладачами постало питання оволодіння навичками використання у навчанні можливостей засобів інноваційних технологій і їх поєднання зі звичними традиційними засобами, формами та методами навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча дослідження з організації дистанційного навчання для удосконалення освітнього процесу проводилися ще з появою мережі Інтернет, але, незважаючи на різноманітні підходи, методика навчання іноземних мов за допомогою лише дистанційного формату з усім комплексом проблем системно ще не розглянута і вимагає детального вивчення.

Існує безліч підходів та тлумачень терміну «дистанційне навчання». Наприклад, за «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні» від 20.12.2000 р. дистанційне навчання розглядається, як сукупність технологій, які доставляють студентам, або будь-яким особам, які навчаються, основний обсяг матеріалу та забезпечують інтерактивну взаємодію студентів і викладачів під час навчального процесу, методом надання студентам працювати самостійно [4].

Р. В. Шаран визначає дистанційне навчання як самостійну педагогічну технологію, в основі якої лежить керована, дидактично забезпечена та контрольована самостійна робота здобувачів освіти з використанням для навчання сучасних засобів зв'язку (комп'ютерів, телекомунікаційних мереж тощо) [7].

Дистанційне навчання, на думку В. М. Кухаренка, – це форма здобуття знань і вмінь на відстані шляхом інформатизації з використанням усіх технологій навчання. Крім того, дистанційним навчанням дослідник вважає сукупність інформаційних технологій, за допомогою яких здобувач освіти отримує основний обсяг матеріалу завдяки інтерактивній взаємодії, не виключаючи самостійну роботу та контроль і оцінку знань, умінь і навичок. [5].

Отже, дослідники, роботи яких проаналізовані у попередньому викладі, відзначають, що дистанційне навчання – форма організації навчального процесу в освітніх закладах, яка відбувається на відстані та передбачає взаємодію викладача та здобувача вищої освіти з використанням цифрових технологій. Головним завданням дистанційного навчання є формування професійних знань і компетенцій.

Мета статті: розкриття проблем та аналіз основних підходів до вивчення іноземної мови майбутніми медичними фахівцями в системі дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час здійснення дистанційного навчання іноземних мов необхідно враховувати те, що базовим компо-

нентом змісту навчання іноземних мов є способи діяльності, які забезпечують засвоєння різних видів мовної діяльності: читання, аудіювання, письмо та говоріння, тобто формування навичок спілкування.

Багато нових можливостей як для викладання, так і для вивчення іноземних мов представляють собою цифрові технології дистанційного навчання. Вони забезпечують доступність для здобувачів вищої освіти автентичних навчальних матеріалів; індивідуалізацію освітнього процесу відповідно до потреб і рівня знань здобувачів освіти; уможливають залучення сучасних психологічних, педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Завдяки використанню цифрових технологій у процесі засвоєння іноземних мов відбувається підвищення мотивації майбутніх фахівців, які постійно використовують цифрові гаджети (ноутбуки, смартфони, комп'ютери) у навчальній, професійній і соціальній діяльності. Застосовані новітні цифрові технології спрощують як педагогічну діагностику і спостереження викладача за рівнем і темпом формування знань здобувачів вищої освіти, так і зворотній зв'язок між ними і викладачем.

Дистанційне навчання повинне містити:

- якісне інформаційне наповнення;
 - структуру навчально-методичних матеріалів;
 - логіку вивчення навчального курсу;
 - чіткий графік виконання студентами навчального плану;
 - критерії, засоби і системи контролю та оцінювання;
- налагоджену систему взаємодії студента та викладача [3].

Сьогодні питання навчання іноземних мов у дистанційному форматі вирішується за допомогою найсучасніших інструментів для синхронного (Big Blue Button, ZOOM, Classroom, ICQ, SKYPE, інтерактивні дошки, відеоконференції) та асинхронного зв'язку (електронна пошта, блоги, форуми, відео та аудіоподкасти, онлайн тестування), які удосконалюються з кожним днем задля підвищення інтерактивності, власне, процесу опанування іноземною мовою (детальніше на Рис.1.).

Отже, *синхронний режим* – це такий вид взаємодії, коли всі учасники навчального процесу спілкуються, навчаються та передають один одному інформацію в спільному електронному середовищі. При цьому вони використовують спеціальні програми для аудіо- та відеоконференції. Такий формат найбільш схожий до оффлайн навчання.

Асинхронний режим передбачає такий вид взаємодії, під час якої учасники взаємодіють між собою із деякою затримкою в часі, обмінюючись завданнями та їх розв'язком за допомогою різноманітних засобів дистанційного зв'язку, таких як електронна пошта, форуми, соціальні мережі, тощо. Це вже більш самостійна форма навчання, яка має бути під контролем керівника.

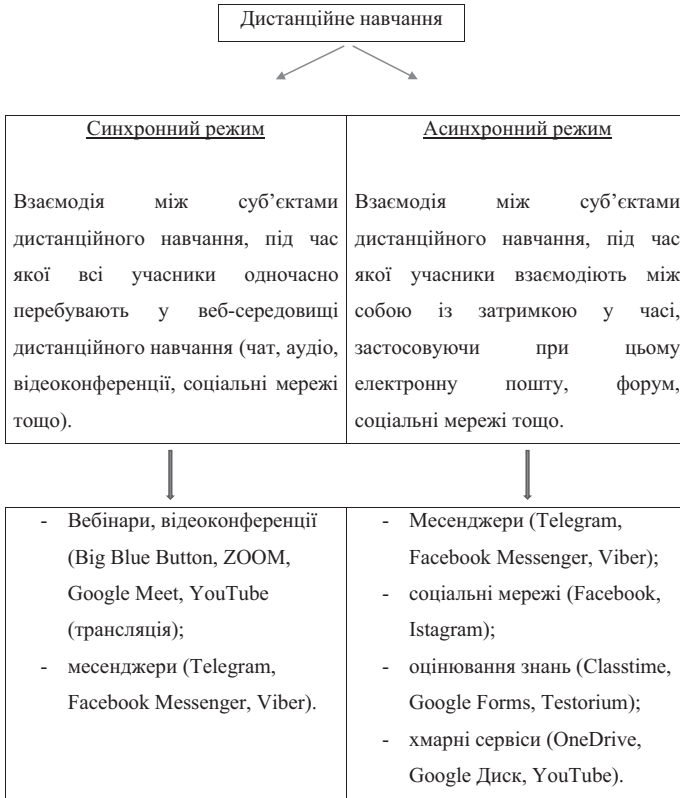

Рис.1. Дистанційне навчання: синхронне й асинхронне

Розглянемо плюси та мінуси таких форматів навчання. На думку експертів, синхронне навчання є більш наближене до занять в реальному часі. Адже викладач може безпосередньо опитати студента, оцінити його відповідь, задати додаткові питання. Така взаємодія краща для засвоєння матеріалу. Адже студенти можуть задати питання по незрозумілим для них темах. Звичайно, є і мінуси. Як-от, переривання зв'язку, технологічні негаразди, неможливість колективного обговорення та групової роботи, відсутність візуального контакту. Також, як показала практика, багато студентів таке навчання сприймають менш відповідально, несерйозно ставляться до виконання домашніх завдань. Проблемою є і важкість контролю за тими, хто навчається під час відповіді, коли вони можуть скористатися допоміжними джерелами інформації [2].

Перевагою асинхронного режиму є зручність графіку роботи, можливість зручного розпорядку дня та роботи у власному темпі. Водночас, недоліком є зниження навчальної дисципліни, зменшення соціалізації, важкість зворотного зв'язку. Асинхронне навчання вимагає більше зусиль від студентів, які повинні навчитись правильно організувати свій час, серйозніше ставитись до завдання, мати навички самодисципліни.

На нашу думку, необхідно вдало **поєднувати синхронне та асинхронне навчання**. Адже у положенні про дистанційне навчання говориться про те, що не менше 30 відсотків навчального часу, передбаченого освітньою програмою закладу освіти, організовується в синхронному режимі (решта навчального часу організовується в асинхронному режимі) [4].

Існують декілька моделей такого поєднання. Як варіант, можна починати заняття з огляду матеріалу онлайн, а потім пропонувати студентам переглянути попередньо записаний відеоролик та виконати певний набір практичних завдань. А наприкінці заняття студенти повертаються до онлайн обговорення та з'ясовуються всі проблемні моменти.

Ефективним буде також відведення синхронного заняття на розв'язування завдань спільно з викладачем. В такому випадку закріплення знань вже буде відбуватися асинхронно. Якщо виникають певні труднощі у ефективному опитуванні, можна попередньо розбити групу на менші групи. В той час як така невелика кількість студентів буде відповідати в онлайн режимі, інші зможуть працювати асинхронно. Потім групи міняються. Таким чином можна організувати заняття у різних комбінаціях синхронного і асинхронного режимів, використовуючи їх переваги.

В умовах дистанційного навчання для підготовки майбутніх медичних фахівців нами використовується платформа Classroom. Classroom - це безкоштовний сервіс для дистанційного навчання, створений ще у 2014 році. Але великою популярністю він тривалий час не користувався. За даними сайту [Android Police](#), до березня цього року Classroom не входив навіть до топ-100 освітніх додатків. Проте сьогодні, коли у багатьох країнах світу навчальні заклади закриті на карантин, його функціонал виявився актуальним.

Classroom є поєднанням сервісів Google (Google Disc, Google Docs тощо), адаптованих під освітні задачі. Для роботи з ним потрібно обов'язково мати акаунт Google. Користуватися сервісом можна як з комп'ютера, так і з мобільного. У Classroom викладач може створити власний віртуальний клас і окремі курси - їм присвоюються унікальні коди, за якими студенти отримують доступ до них.

На сторінці кожного курсу викладач може, наприклад, публікувати навчальні матеріали, проводити опитування, тести й створювати тематичні завдання. Кожному завданню можна встановити термін виконання, викладач

також в режимі реального часу може спостерігати за тим, як студенти виконують завдання, бачити список зданих та незданих робіт і виставляти оцінки за будь-якою шкалою. Викладач також публікує оголошення у стрічці класу, додаючи в них не лише текст, а й, приміром, зображення або відео з Youtube, спілкується зі студентами у чаті. Вони можуть бачити список завдань курсу - як виконані, так і ті, які лише доведеться здати, при цьому кожному студенту викладач може дати індивідуальне завдання, яке не побачать інші.

Google Classroom - це найбільш зручний та пристосований сервіс для навчання іноземним мовам. Цей сервіс пропонує багато можливостей для організації онлайн-занять у медичних закладах вищої освіти, а саме:

- проведення онлайн-занять з відео високої якості та можливістю участі всієї групи;
- функція демонстрації матеріалів на екрані з можливістю підкреслювати, виділяти чи доповнювати інформацію;
- використовувати аудіо- та відеоматеріали високої якості;
- наявність вбудованої інтерактивної дошки, яка має значну і зручну добірку інструментів. На ній можна писати, виділяти і підкреслювати кольоровими маркерами, ставити позначки, зберігати написане для учасників, які не змогли відвідати заняття;
- вбудований чат дозволяє спілкуватися як з усією групою, так і з окремим учасником. Це може бути приватна бесіда, в якій обговорюються помилки, чи групова бесіда. У чаті можна передавати файли, задіяні при проведенні заняття, або посилання на сайт, де виконуватиметься наступне завдання. Це може бути онлайн-дошка Padlet, онлайн-сервіси Quizizz та Quizlet, які ми частот використовуємо на заняттях;
- демонструвати екран може кожен учасник онлайн-заняття. Це дає можливість виступати з презентацією. Ефективним прийомом удосконалення іноземної мови можна вважати тематичні презентації. Презентації можна використовувати як для початкового рівня знань у здобувачів освіти, так і для високого. Використання такого виду навчальної діяльності дозволяє інтенсифікувати засвоєння навчального матеріалу. Презентація дозволяє впливати одразу на декілька видів пам'яті: зорову, слухову, емоційну, а подекуди і моторну. При організації онлайн-заняття з використанням презентації навчальний матеріал представляється наочно та доступно. У процесі виступу студент має можливість використовувати ключові слова, схеми, таблиці, картинки. Це дозволяє будувати висловлення послідовно, розгорнуто, впевнено і виразно. Використання тематичних презентацій вважається повністю виправданим у процесі навчання як загальної, так і професійно орієнтованої іноземної мови [3].

Висновки. Проведене дослідження вказує на те, що існують широкі можливості використання цифрових технологій у системі дистанційного навчання іноземних мов. Так, практичний досвід показує, що використання платформи Classroom допомагає якісно і швидко організувати навчальний процес, здійснювати контроль над ним, створювати зручні умови для дистанційного навчання.

Список використаних джерел:

1. Вишнівський В.В. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів : навч. посібник / В. В. Вишнівський, М. П. Гніденко, Г. І. Гайдур, О. О. Ільїн. – Київ: ДУТ, 2014. – 140с.
2. Жевакіна Н.В. Технологія дистанційного навчання: сутність та особливості. Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. 2003. № 4. С. 68-73.
3. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 35, том 3, 2021. С. 250-255.
4. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні року: Постанова від 20 грудня 2000 [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України // Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
5. Кухаренко В.М., Рибалко О.В., Сиротенко Н.Г. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: навчальний посібник. Харків : НТУ «ХПІ», «Торсінг», 2002. 320 с.
6. Цюман Г.М. Дистанційне навчання: сутність, цілі, принципи, особливості, вимоги. Програмне забезпечення та адміністрування навчального процесу при ДН [Електронний ресурс] / Г.М. Цюман. – Режим доступу : <https://ukrainetoday.jimdo.com/дистанційне-навчання>
7. Шаран Р.В. Професійна підготовка магістрів інформаційних технологій в системі дистанційної освіти США : дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2010. 249 с.

Transliteration of References:

1. Vyshnivskiy V.V. (2014). Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia. Stvorennia elektronnykh navchalnykh kursiv ta elektronnykh testiv: navch. posibnyk / V. V. Vyshnivskiy, M. P. Hnidenko, H. I. Haidur, O. O. Ilin. Kyiv: DUT.
2. Zhevakina N.V. (2003). Tekhnolohiia dystantsiinoho navchannia: sutnist ta osoblyvosti. Visn. Luhan. derzh. ped. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. № 4. S. 68-73.

3. Kovalenko A. (2021). Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp 35. Tom 3. S. 250-255.
4. Kontseptsiiia rozvytku dystantsiynoi osvity v Ukraini roku: Postanova vid 20 hrudnia 2000 [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy // Rezhym dostupu: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
5. Kukharenko V.M., Rybalko O.V., Syrotenko N.H. (2022). Dystantsiynе navchannia: umovy zastosuvannia. Dystantsiynyy kurs: navchalnyi posibnyk. Kharkiv : NTU «KhPI», «Torsinh».
6. Tsiuman H.M. Dystantsiine navchannia: sutnist, tsili, pryntsyipy, osoblyvosti, vymohy. Prohramne zabezpechennia ta administruvannia navchalnoho protsesu pry DN [Elektronnyi resurs] / H.M. Tsiuman. – Rezhym dostupu : <https://ukrainetoday.jimdo.com/dystantsiine-navchannia>
7. Sharan R.V. (2010). Profesiina pidhotovka mahistriv informatsiinykh tekhnolohii v systemi dystantsiinoi osvity SSHA: Dys... kand. ped. nauk: 13.00.04. Ternopil, 2010. 249 s.

AZATYAN V.I.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Language and Humanities No. 1, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
E-mail: AzatjanVika@rambler.ru

FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE MEDICAL SPECIALISTS IN THE DISTANCE LEARNING SYSTEM

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.09>

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
ОСВІТИ: СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА
ІННОВАЦІЙНІСТЬ

EDUCATION QUALITY MANAGEMENT:
STANDARDIZATION AND INNOVATION

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.10>

БІДЕНКО Н.В.,

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри дитячої
терапевтичної соматології та
профілактики стоматологічних
захворювань, декан стоматологічного
факультету, Національний медичний
університет імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

ОСТАПКО О.І.,

доктор медичних наук, професор,
кафедра дитячої терапевтичної
соматології та профілактики
стоматологічних захворювань,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

ВАТАНХА Т.В.,

кандидат медичних наук, кафедра
терапевтичної стоматології,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З УРАХУВАННЯМ ОЧІКУВАНЬ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СТОМАТОЛОГІЇ

BIDENKO N.V., OSTAPKO O.I., VATANKHA T.V. Formation of professional competences taking into account the expectations of the stakeholders as the priority task of training future specialists in the field of dentistry. *The article is devoted to substantiating the expediency of forming the professional competencies of future dentists at the undergraduate stage of education, taking into account the expectations of external and internal stakeholders - students, graduates, employers, teachers. Ways and methods of involving stakeholders in improving the educational process are indicated. It is shown that taking into account the recommendations*

of stakeholders at the stages of creation and modernization of the educational and professional program contributes to the improvement of the professional training of future specialists in the field of dentistry.

Keywords: dental students, professional competences, educational programs, stakeholders.

БІДЕНКО Н.В., ОСТАПКО О.І., ВАТАНХА Т.В. Формування професійних компетентностей з урахуванням очікувань стейкхолдерів як пріоритетне завдання підготовки майбутніх фахівців у галузі стоматології. *Статтю присвячено обґрунтуванню доцільності формування професійних компетентностей майбутніх лікарів-стоматологів на додипломному етапі навчання з урахуванням очікувань зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів – студентів, випускників, роботодавців, викладачів. Вказано шляхи та методи залучення стейкхолдерів до вдосконалення навчального процесу. Показано, що врахування побажань стейкхолдерів на етапах створення і модернізації освітньо-професійної програми сприяє покращенню професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі стоматології.*

Ключові слова: студенти-стоматологи, професійні компетентності, освітні програми, стейкхолдери.

Вступ. В умовах світових інтеграційних процесів і глобалізаційних викликів XXI століття відбуваються структурні зрушення на ринках праці, посилюються вимоги до конкурентноздатного фахівця, який володіє ключовими компетентностями для життя і професійної діяльності [2]. У сучасному світі професійна компетентність майбутнього фахівця розглядається як показник якості освіти [1]. Методологічною основою сучасної освіти, в тому числі додипломної освіти лікарів-стоматологів є компетентнісний підхід.

Впровадження компетентнісної моделі вищої медичної освіти викликає необхідність змін освітньої парадигми і передбачає студентоцентризований підхід до навчання і викладання, включаючи гнучкі навчальні плани, визнання компетентностей, набутих поза стандартними освітніми програмами, підвищення рівня академічної мобільності студентства і академічних працівників. Випускники закладу вищої освіти мають бути ініціативними, мобільними, прагнути до інноваційності, бути готовими до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення в умовах постійних змін нинішнього суспільства [3,4, 7, 8].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що поняття «професійна компетентність» досліджувалось як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Це поняття передбачає здатність співробітника виконувати завдання відповідно до заданих стандартів, самостійно приймати рішення, творчо розвиватися і самовдосконалюватися, сповідувати толерантне ставлення до оточуючих, уміти спілкуватися з людьми [6, 8, 9].

Професійна компетентність медичного працівника досліджувалася в різних аспектах: формування професійної компетентності майбутніх молодших медичних працівників (Т.Кравцова), зміст і структура професійної компетентності майбутніх медичних сестер (Л.Назаренко, І.Мельничук), формування професійної компетентності студента – майбутнього лікаря і провізора (О.Гуменюк) тощо [4, 6, 9].

В дослідженні М.Р. Мруги [4] професійна компетентність лікаря трактується як здатність фахівця від моменту початку професійної діяльності успішно (на рівні певного стандарту) виконувати завдання. До цього поняття слід віднести вміння використовувати належні особисті якості, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, моральних і етичних цінностях та досвіді.

М.М.Філоненко [7, 8] стверджує, що професійна компетентність лікаря базується на ключових професійних, комунікативних, дослідницьких та наукових навичках, серед яких нею виділені ключові: інформаційні, проектувальні, комунікативні, креативні, соціальні, рефлексивні.

Однак результати аналізу наукової літератури переконують, що проблема формування професійної компетентності майбутніх лікарів-стоматологів досліджена недостатньо.

Мета – обґрунтувати доцільність формування професійних компетентностей майбутніх лікарів-стоматологів з урахуванням очікувань зовнішніх стейкхолдерів.

Вклад основного матеріалу. У 2019 році Уряд України схвалив Стратегію розвитку медичної освіти – документ, який передбачає комплексний підхід до змін у медичній освіті, що дозволить втілити докорінні, а не формальні зміни та повністю змінити підхід до відбору, навчання і професійного становлення українських медиків. Головною метою стратегії стало підвищення конкурентоспроможності вищої медичної освіти і внаслідок цього підвищення якості надання медичних послуг. Основними завданнями, викладеними у Стратегії, є:

- підвищення якості вищої медичної освіти;
- якісна зміна післядипломної освіти;
- ефективне фінансування та управління медичних університетів;
- зміна академічної культури, розвиток наукових досліджень.

Сформульовані завдання передбачають зміну парадигми сучасної вищої освіти, основою якої має бути компетентнісний підхід до підготовки спеціалістів, які відповідали б основним запитам роботодавців і суспільства. Саме виходячи з компетентностей, якими повинен володіти випускник закладу вищої освіти, необхідно вибудовувати навчальний процес, визначати його цілі та обирати методи і інструменти навчання.

Орієнтована на набуття компетентностей освіта (Competence-based education, CBE) сформувалася в 70-х роках у Америці [5]. Асоціацією американських медичних шкіл була створена робоча група, метою якої було вдосконалення медичної освіти в медичних школах США. В результаті було сформульовано 4 компетенції, якими має володіти лікар-професіонал:

- лікар має бути альтруїстом, уміти співчувати і бути чесним;
- лікар має володіти глибокими знаннями в галузі медицини;
- лікар має володіти навичками комунікативного спілкування при лікуванні пацієнтів;
- лікар має відповідально ставитися до роботи з людьми для забезпечення (досягнення) здоров'я окремої людини і всього суспільства в цілому.

У Канаді поняття компетентності для медичної освіти і практики охоплює 7 компетенцій:

- медична експертиза;
- комунікативні навички;
- навички співпраці;
- адвокат здоров'я (захист прав пацієнта);
- навички управління;
- науково-дослідна робота;
- професіоналізм.

У Великобританії використовують свою модель результатів навчання, яка заснована на 3 основних аспектах:

- що лікар повинен робити;
- як лікар підходить до практики медицини;
- розвиток індивідуальних характеристик лікаря.

Я.А.Кульбашна [3] виділяє такі складові професійної компетентності лікаря:

- когнітивна (характеризує пізнавальні здібності фахівця, здатність сприймати навчальний матеріал, наявність певних знань);
- діяльнісна (характеризує здатність фахівця застосовувати творчий підхід до діяльності, проектувати перспективи розвитку діяльності, вміння передбачати і виходити з проблемних ситуацій);
- гносеологічна (характеризує особистісне ставлення фахівця до про-

- блем, його почуття, емоції, здатність до адекватної самооцінки);
- комунікативна (характеризує особливості взаємодії фахівця з оточенням, здатність вести діалог);
- мотиваційна (характеризує готовність фахівця виконувати професійну діяльність самостійно);
- інтернаціональна (характеризує здатність фахівця адаптуватися в іншомовному соціумі, толерантно ставитися до людей інших національностей);
- деонтологічна (характеризує моральні принципи фахівця);
- соціально-психологічна (характеризує здатність фахівця до взаємодії з іншими).

Компетентності та результати навчання майбутніх стоматологів затверджено у Стандарті вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 221 «Стоматологія» кваліфікації освітньої «Магістр стоматології», кваліфікації професійної «Лікар-стоматолог»:

1. *Інтегральна компетентність* – здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в процесі навчання для майбутньої професійної діяльності в галузі охорони здоров'я або в процесі навчання, що передбачає виконання досліджень, упровадження інновацій і характеризується комплексністю і невизначеністю умов та вимог.

2. *Загальні компетентності*:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу, здатність вчитися і бути сучасно навченим;
- знання та розуміння предметної галузі та розуміння професії;
- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;
- здатність спілкуватися державною мовою усно і письмово; здатність спілкуватися другою мовою;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації, здатність працювати автономно;
- уміння виявляти, ставити і розв'язувати проблеми;
- здатність до вибору стратегії спілкування;
- здатність працювати в команді;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- навички виконання безпечної діяльності;
- здатність оцінювати і забезпечувати якість виконуваних робіт;

- прагнення до збереження навколишнього середовища;
- здатність діяти соціально відповідально і громадянсько свідомо.

3. Спеціальні (фахові, предметні):

- планування і проведення заходів щодо профілактики стоматологічних хвороб;
- визначення характеру і принципів лікування стоматологічних хвороб;
- визначення тактики ведення стоматологічного хворого при соматичній патології;
- лікування основних стоматологічних хвороб;
- визначення тактики і надання екстреної медичної допомоги;
- ведення медичної документації;
- опрацювання державної, соціальної та медичної інформації.

Важливою складовою у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців є врахування закладом вищої медичної освіти інтересів зацікавлених осіб – стейкхолдерів. Стейкхолдери – це особи, або групи осіб, які впливають на організацію освітнього процесу, реалізацію освітньої програми і спроможні надати рекомендації та пропозиції щодо покращення ефективності освітнього процесу, підвищення його суспільного статусу та показників.

Метою залучення стейкхолдерів до моніторингу і діагностування якості освітньої діяльності та якості вищої медичної освіти є отримання від них об'єктивної інформації щодо очікувань та задоволеності станом освітнього процесу, рівня якості вищої медичної освіти за конкретними освітніми програмами, забезпечення зворотного зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу та розробки пропозицій щодо його покращення.

Стейкхолдери мають право впливати на розробку, моніторинг, періодичний перегляд освітніх програм та їх зміст; оцінку якості професорсько-викладацького складу; вибір технологій та методів викладання навчальних дисциплін; якість методичного забезпечення навчальних дисциплін; якість набуття практичного досвіду здобувачами вищої медичної освіти та ін.

Важливою групою зовнішніх стейкхолдерів є роботодавці. Ринку праці вимагає підготовки фахівців які мали б високий рівень знань, умінь та навичок роботи у своїй конкретній галузі. Роботодавцю важливо, щоб фахівці були готові та здатні вирішувати конкретні виробничі проблеми і завдання, на високому професійному рівні виконувати свої посадові та фахові обов'язки.

Залучення реальних роботодавців на етапі розробки освітньої програми допомагає більш ефективно сформувати програмні результати навчання, зокрема перелік фахових компетентностей, що реально відобразатимуть потреби ринку праці. Існують певні розбіжності між уявленнями роботодавців та закладу вищої освіти про необхідні компетентності майбутнього фахівця. Періодичне обговорення з роботодавцями діючої освітньої програми або її

елементів допомагає вчасно внести необхідні корективи, акцентувати увагу на формуванні певних професійних компетентностей. Тому варто брати до уваги пропозиції роботодавців, залучати їх представників до створення та реалізації освітніх програм.

Сьогодні українські університети налагоджують співпрацю зі стейкхолдерами, насамперед роботодавцями, що відповідає міжнародній освітянській практиці. В Національному медичному університеті (НМУ) імені О.О.Богомольця функціонує Положення про раду роботодавців, яке унормовує співпрацю Університету з керівниками закладів охорони здоров'я щодо підготовки фахівців.

НМУ імені О.О.Богомольця тісно співпрацює з різними групами стейкхолдерів, аналізуючи їх зауваження та побажання стосовно створення і модернізації освітньо-професійних програм. Анкетне опитування студентів, випускників, викладачів та аналіз отриманих результатів на засіданнях вчених рад факультетів та Університету – звична практика в НМУ імені О.О.Богомольця. Але якщо точка зору здобувачів вищої освіти більше важлива безпосередньо для організації навчального процесу, для покращення його якості, вдосконалення змісту робочих планів і програм, то рецензії і побажання роботодавців суттєво впливають саме на перелік освітніх основних і вибіркокових компонентів ОПП та їх наповненість.

При створенні освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 221 «Стоматологія» галузі знань 22 «Охорона здоров'я» враховувались зауваження та побажання роботодавців, залучених до обговорення проекту Програми та змін до неї. Залучались головні лікарі стоматологічних медичних закладів Києва, області та інших міст України, завідувачі стоматологічних відділень у закладах охорони здоров'я, керівники приватних стоматологічних клінік. Чимало із залучених були випускниками НМУ імені О.О.Богомольця різних років, тож могли порівняти організацію навчання та зміст освітніх програм у різні роки. Окремо варто зазначити рецензії зарубіжних колег, які або навчались в Університеті в різні роки, або співпрацюють з його випускниками в клініках.

Зазначимо основні (найбільш типові) побажання роботодавців до зазначеної освітньої програми і способи їх врахування в новій її редакції.

Певні зауваження стосувались фундаментальної підготовки студентів-стоматологів: відзначалась необхідність наближення їх змісту до майбутньої професійної діяльності лікаря. Варто зазначити, що таке побажання також висловлювалось студентами під час анкетних опитувань. Було опрацьовано два шляхи вирішення даного питання. Перший – безпосереднє вдосконалення робочих програм фундаментальних дисциплін із акцентуванням значимих для стоматологічної практики тем і напрямків та збереженням

загального обсягу фундаментальної підготовки. Другий – введення до освітньої програми дисциплін за вибором, підготованих кафедрами описової та клінічної анатомії («Клінічна анатомія та оперативна хірургія голови та шиї»), гістології та ембріології («Функціональна гістологія та ембріологія органів ротової порожнини»), медичної і біологічної фізики та інформатики («Фізичні основи діагностичної та лікувальної апаратури в стоматології»), аналітичної, фізичної та колоїдної хімії («Хімічний склад зубів та застосування хімічних реагентів в сучасній стоматології»), фармакології («Фармакогляд в стоматологічній практиці»).

Одним із побажань було покращення знань і практичних навичок випускників стосовно відтворення правильної анатомічної форми зуба при його відновленні прямим або непрямим способом. Для посилення даного напрямку навчання додатково до обов'язкових пропедевтичних дисциплін з терапевтичної, дитячої терапевтичної і ортопедичної стоматології було введено вибіркові дисципліни «Моделювання анатомічної форми зубів» на першому курсі, «Анатомічні особливості моделювання оклюзійної поверхні зубів різних функціональних груп» - на другому. Таким чином, починаючи з першого курсу, студенти отримали змогу послідовно опановувати навички моделювання зубів на різних рівнях.

Сучасна медицина має бути значною мірою профілактичною, і важливість профілактики стоматологічних захворювань з перших років життя була відзначена у відгуках на ОПП фахівців з дитячої і профілактичної стоматології. Саме тому в робочі плани кафедри дитячої терапевтичної стоматології та профілактики стоматологічних захворювань було внесено зміни, що підсилювали профілактичний блок, особливо на випускному курсі, коли студенти можуть загалом підсумувати отримані на кафедрах знання про основні стоматологічні захворювання в аспекті їх профілактики. До ОПП також включено вибіркову дисципліну «Сучасні технології в дитячій стоматології», зміст якої розкриває сучасні тенденції та досягнення в збереженні і відновленні стоматологічного здоров'я дітей, що є запорукою майбутнього здоров'я нації.

Потужний розвиток цифрової стоматології поставив перед університетами завдання посилити підготовку студентів у даному напрямку, що також відобразилось у побажаннях роботодавців. Саме тому до ОПП було включено розроблені профільними кафедрами вибіркові дисципліни, присвячені даному розділу стоматології: «Цифровий протокол в незнімному протезуванні» на 3 курсі, «Застосування сучасних цифрових технологій в ортопедичній стоматології» на 4 курсі, «Цифрові технології в ортодонтії» на 5 курсі. В робочі плани обов'язкових дисциплін профільних кафедр введено теми, присвячені цифровим методам.

Побажання роботодавців посилити підготовку студентів стосовно денальної імплантації спонукало додати до обов'язкових тем в робочих планах кафедр ортопедичної стоматології і хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії курси за вибором «Протезування при заміщенні одиночних дефектів з опорою на імплантати з використанням цифрових технологій» на 3 курсі, «Ортопедичний протокол реабілітації пацієнтів з повною відсутністю зубів із застосуванням денціальних імплантатів» на 4 курсі, «Хірургічна підготовка щелеп до денальної імплантації» на 5 курсі.

Важливою групою внутрішніх стейкхолдерів є здобувачі освіти - студенти закладу вищої медичної освіти. Шляхами залучення студентів до контролю і підвищення якості навчання, які відпрацьовано в НМУ імені О.О.Богомольця, є наступні:

- включення студентів до складу вчених рад факультетів, конференцій трудового колективу, проєктних груп з підготовки освітніх програм, на засіданнях яких розглядаються та аналізуються усі аспекти навчального процесу і модернізації діючих освітньо-професійних програм; таким чином студенти знаходяться в курсі усіх вимог і змін щодо освітніх програм, організації навчального процесу і можуть активно долучатись до їх обговорення
- регулярне включення питань про студентське самоврядування із виступами студентів до порядку денного методичних нарад кафедр, засідань циклових методичних комісій, вчених рад факультетів із врахуванням зауважень та побажань здобувачів освіти, висловлених під час роботи комісій, вчених рад, конференцій
- анонімне анкетне опитування здобувачів вищої освіти на регулярній основі стосовно задоволеності навчанням і пропозицій щодо його покращення; опитування організується і проводиться силами створеного в Університеті Сектору моніторингу якості освітніх послуг спільно з деканатами факультетів
- разові анонімні опитування студентів стосовно конкретних питань організації навчання; на стоматологічному факультеті такі опитування проводились, наприклад, при запровадженні нової дисципліни «Введення в клінічну стоматологію», а також після проведення нових вибіркового дисциплін
- аналіз результатів анкетних опитувань на методичних нарадах кафедр, засіданнях циклових методичних комісій, вчених рад факультетів і корекція навчальних планів, освітніх програм згідно з висловленими попозиціями і зауваженнями
- тісна співпраця органів студентського самоврядування (студентської ради факультету) з кафедрами і деканатом, що забезпечує швидке

реагування при організації навчального процесу відповідно до конкретних ситуацій, потреб і обставин, що змінюються; саме така співпраця, наприклад, забезпечила швидку перебудову навчального процесу в умовах пандемії COVID-19 та після запровадження воєнного стану на території України.

Окремим розділом роботи зі стейкхолдерами є співпраця з випускниками Університету. Анонімне анкетне опитування лікарів-інтернів, зокрема тих, хто проходить інтернатуру на базі Інституту післядипломної освіти НМУ імені О.О.Богомольця, забезпечує можливість аналізу якості навчального процесу з точки зору молодого лікаря, що починає свій професійний шлях і може в цілому оцінити переваги і недоліки отриманої додипломної освіти. Результати анкетного опитування також аналізуються на методичних нарадах кафедр, засіданнях циклових методичних комісій, вчених рад факультетів із винесенням певних висновків і рішень.

Анонімне опитування проводиться і серед викладачів Університету для визначення завдань, що є актуальними в організації і проведенні навчального процесу. Комплексний аналіз результатів опитування стейкхолдерів дозволяє дійти консенсусних рішень стосовно питань організації навчального процесу, корекції навчальних планів, модернізації освітніх програм із визначенням професійних компетентностей, необхідних сучасному лікарю.

Висновки. Таким чином, досвід підготовки та вдосконалення ОПП «Стоматологія» в НМУ імені О.О.Богомольця продемонстрував, що співпраця зі стейкхолдерами – роботодавцями, випускниками, студентами, викладачами – має надзвичайно велике значення для формування професійних компетентностей майбутнього лікаря-стоматолога, що забезпечує його готовність до практичної роботи в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Дев'яткіна Т.О., Колот Е.Г., Чечотіна С.Ю., Луценко Р.В., Сидоренко А.Г. Формування професійної компетентності студентів-стоматологів при вивченні фармакології// Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні
2. Задорожна-Княгницька Л.В. Теорія і методика деонтологічної підготовки менеджерів освіти в університетах: автореф. дис. ... докт.пед.наук 13.00.04.- Глухів, 2015. - 38 с.
3. Кульбашна Я.А. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців в стоматології: теоретичні й методичні основи [текст]: монографія / Я.А.Кульбашна. – К.: ВПП «Компас», 2014 .- 416 с.
4. Мруга М.Р. Структурно-функціональна модель професійної компетентності майбутнього лікаря як основа діагностування його фахових яко-

- стей: автореф ... канд.пед.наук: 13.00.04 / М.Р.Мруга. – К., 2007. – 24 с.
5. Падалка А.І., Шешукова О.В., Лохматова Н.М. Особливості професійної компетентності лікарів-стоматологів на післядипломному етапі // Основні напрямки удосконалення підготовки медичних кадрів у сучасних умовах. С.181- 183.
 6. Саєнко М. Зміст і структура професійної компетентності майбутніх лікарів // Наукові записки. Серія педагогіка. – 2018. - №1. – С.83-89.
 7. Філоненко М.М. Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу / М.М.Філоненко // Медична освіта.- 2016 (69). -№1. – С.47-49.
 8. Філоненко М.М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря [текст] монографія / М.М.Філоненко. – Київ: Центр учбової літератури. 2016 . – 334 с.
 9. Чубій І. Компетентнісний підхід як чинник професійного становлення фахівців у системі вищої медичної освіти // Освітні обрії. – 2021.- № 2(53). – С.86-89.

Transliteration of References:

1. Deviatkina T.O., Kolot E.H., Chechotina S.Iu., Lutsenko R.V., Sydorenko A.H. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti studentiv-stomatolohiv pry yvchenni farmakolohii// Aktualni problemy suchasnoi vyshchoi medychnoi osvity v Ukraini
2. Zadorozhna-Kniahnytska L.V. (2015). Teoriia i metodyka deontolohichnoi pidhotovky menedzheriv osvity v universytetakh: avtoref. dys. ... dokt.ped. nauk 13.00.04. Hlukhiv. 38 s.
3. Kulbashna Ya.A. (2014). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v stomatolohii: teoretychni y metodychni osnovy [tekst]: monohrafiia / Ya.A.Kulbashna. K.: VPP «Kompas». 2014. 416 s.
4. Mruha M.R. (2007). Strukturno-funktsionalna model profesiinoi kompetentnosti maibutnoho likaria yak osnova diahnostuvannia yoho fakhovykh yakoste: avtoref ... kand.ped.nauk: 13.00.04 / M.R.Mruha. K., 2007. 24 s.
5. Padalka A.I., Sheshukova O.V., Lokhmatova N.M. Osoblyvosti profesiinoi kompetentnosti likariv-stomatolohiv na pisladyplomnomu etapi // Osnovni napriamky udoskonalennia pidhotovky medychnykh kadriv u suchasnykh umovakh. S.181- 183.
6. Saienko M. (2018). Zmist i struktura profesiinoi kompetentnosti maibutnikh likariv // Naukovi zapysky. Serii Pedagogika. 2018. №1. S. 83-89.
7. Filonenko M.M. (2016). Proektuvannia navchalnykh zaniat u systemi vyshchoi medychnoi osvity na osnovi kompetentnisnogo pidkhodu / M.M.Filonenko // Medychna osvita. 2016 (69). №1. S.47 -49.

8. Filonenko M.M. (2016). Psykholohiia osobystisnoho stanovlennia maibutnoho likaria [tekst] monohrafiia / M.M.Filonenko. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 2016 .
9. Chubii I. (2021). Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk profesiinoho stanovlennia fakhivtsiv u systemi vyshchoi medychnoi osvity // Osvitni obrii. 2021. № 2(53). S.86-89.

BIDENKO N.,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pediatric and Preventive Dentistry, Dean of the Dental Faculty, Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-1132-2446>

E-mail: n.bidenko@nmu.ua

OSTAPKO O.,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Department of Pediatric and Preventive Dentistry, Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6777-5116>

E-mail: ostlena11@gmail.com

VATANKHA T.,

Candidate of Medical Sciences, Ass. Professors, Department of Therapeutic Dentistry, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-3915-8844>

E-mail: vatankha2@gmail.com

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES TAKING INTO ACCOUNT THE EXPECTATIONS OF THE STAKEHOLDERS AS THE PRIORITY TASK OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF DENTISTRY

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.10>

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.11>

ГРИЦЕНКО Н.Л.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач,
кафедра медичної і біологічної
фізики та інформатики,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

HRYTSENKO N.L. Implementation of the principle of continuity of pre-professional and professional training of future doctors. *In the article based on the analysis of educational processes in institutions of general secondary education (IGSE) and medical institutions of higher education (MIHE) theoretically substantiated implemented the basics of using physical and technical discoveries in teaching Medical and Biological Physics for future doctors. The relevance of research is exacerbated by the fact that education in the XXI century faces the task of making a radical transition in the learning process from an informational approach to activity, aimed at developing the ability to learn, to conduct research, to form a future highly educated specialist, scientist. One of the ways to solve these problems is to improve the method of use of physical and technical discoveries at the stage of pre-vocational education (physics classes, elective classes and courses in secondary schools and academic lyceums) and its development at the stage of vocational education (course of medical and biological physics in medical (pharmaceutical) institutions of the higher education).*

Keywords: *pre-professional education, professional education, specialized training, medical and biological physics, physical and technical discoveries, subject competence, professional competence.*

Гриценко Н.Л. **Реалізація принципу наступності допрофесійної та професійної підготовки майбутніх лікарів.** *В статті на основі аналізу освітніх процесів у закладах загальної середньої освіти (ЗСО) та медичних закладах вищої освіти ЗВО теоретично обгрунтовано методичні засади використання фізико-техніч-*

них відкриттів у навчанні медичної та біологічної фізики майбутніх лікарів. Актуальність досліджень посилюється ще й тим, що перед освітою у XXI столітті стоїть завдання здійснення кардинального переходу від інформаційного підходу у навчанні до діяльнісного, спрямованого на формування уміння вчитися, вести дослідницьку роботу, формувати в собі якості майбутнього високоосвіченого фахівця, науковця. Одним із способів вирішення цих завдань є удосконалення методики використання фізико-технічних відкриттів на етапі допрофесійної освіти (уроки фізики, факультативні заняття, курси за вибором в загальноосвітніх закладах та академічних ліцеях) та її розроблення на етапі професійної освіти (курс МБФ в М(Ф)ЗВО).

Ключові слова: допрофесійна освіта, професійна освіта, профільне навчання, медична та біологічна фізика, фізико-технічні відкриття, предметна компетентність, професійна компетентність.

Однією з важливих проблем реформування повної загальної освіти у відповідності до закону України «Про освіту» (2017) є розвиток профільної мережі навчальних класів. Здобуття профільної середньої освіти, яке передбачено пунктом 7 закону України «Про освіту», має два спрямування:

- академічне – профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти;
- професійне – орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів.

Здобуття профільної середньої освіти за будь-яким спрямуванням не обмежує право особи на здобуття освіти на інших рівнях освіти. Заклади освіти можуть мати освітні програми профільної середньої освіти за одним чи обома спрямуваннями. Як зазначено в пункті 8 закону України «Про освіту», оцінювання здобувачів освіти на кожному рівні повної загальної середньої освіти здійснюється шляхом державної підсумкової атестації, яка може здійснюватися в різних формах, визначених законодавством, зокрема у формі зовнішнього незалежного оцінювання(ЗНО) [1].

Реформування старшої школи має стати заключним етапом реформування повної загальної середньої освіти. Відповідно до закону «Про освіту» остаточний перехід має відбутися в 2027 році, коли перші учні Нової української школи (НУШ) дійдуть до 10 класу. На етапі підготовки та громадського обговорення проекту реформ було запропоновано почати перебудову старшої школи раніше - з 2024 року, що закріплено в законі «Про загальну середню освіту».

В Державному стандарті базової середньої освіти, що набув чинності з 1 вересня 2022 р. для учнів, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти, визначені вимоги природничої освітньої галузі, а саме формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем. В Додатку 9 Державного стандарту базової середньої освіти зазначені ключові компетентності, які формуються в учнів на базовому рівні, зокрема в галузі природничих наук виділяють *компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій та інноваційність*. Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій містять наступні ставлення: емоційно-ціннісне сприйняття природи та її пізнання для успішного життя в соціоприродному середовищі, виявлення допитливості і пізнавального інтересу до природничих проблем, цивілізована взаємодія з природою, критичне оцінювання здобутків природничих наук і техніки, тоді як інноваційність формує вміння описувати тенденції розвитку природничих наук, техніки і технологій; генерувати та втілювати нові ідеї в моделях, розробках, проектах; підтримувати конструктивні ідеї інших осіб, сприяти їх реалізації. Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з природничої освітньої галузі зазначені в додатку 10 і передбачають, що учень:

- пізнає світ природи засобами наукового дослідження;
- опрацьовує, систематизує та представляє інформацію природничого змісту;
- усвідомлює закономірності природи, роль природничих наук і техніки в житті людини; відповідально поводить для забезпечення сталого розвитку суспільства;
- розвиває власне наукове мислення, набуває досвіду розв'язання проблем природничого змісту (індивідуально та у співпраці з іншими особами) [2].

Успішна реалізація перелічених компетентностей на етапі базової середньої освіти створює фундамент для профільної освіти. Впровадження профільного навчання є важливим кроком до врахування індивідуальних особливостей, інтересів та потреб учнів та формування орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа реалізує принципи особистісно-орієнтованого навчання, що дає можливість учню вдало визначити власну освітню траєкторію та забезпечує умови для навчання, відповідно до професійного самовизначення. Серед основних напрямів та профілів на завершальному третьому рівні повної загальної середньої освіти є природничо-математичний напрям, до якого належать такі профілі навчання: фізико-математичний, хіміко-фізичний, хіміко-біологічний. Можна бути впевненим в тому, що кожен з цих профілів сприятиме якісній підготовці до вступу в ЗВО, і саме ці профілі можна рекомендувати для тих учнів, які хочуть обрати для навчання Вищий медичний заклад освіти. Орієнтири на вибір професії лікаря можуть проявлятися в учнів ще на рівні базової середньої освіти (5-9 кл.), про що свідчать опитування та бесіди з учнями про вибір професії. З метою підтримання і розвитку інтересу до вибору професії лікаря вже в 9 класі можливе впровадження курсів за вибором (17 год.) для успішної реалізації принципу наступності на початковому етапі. Проведений аналіз збірника програм та курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії 6-12 класи, що рекомендований МОН України, показав, що є програма курсу за вибором для 9 класів «*Класичні біофізичні дослідження. Історія, зародження та розвиток*» (17 год/рік), яка доцільна для організації допрофільної підготовки учнів. Ідея програми даного курсу побудована на вивченні системного зв'язку й просторово-часових характеристик організації живої речовини. При цьому об'єкти-системи вивчаються з огляду на їх функції в живому організмі, а не як простий перелік фізико-хімічних явищ. Такий підхід дає змогу виробити в учнів тип мислення, що спрямований на перехід від структурного і феноменологічного мислення до функціонального синтезу, до основ творчого мислення. Як зазначають автори, вивчення основ фізики живого підвищує ефективність вивчення її в рамках середньої школи, оскільки фізика живого розкриває глибину універсальності законів функціонування живої й неживої природи. Такий спосіб перегляду закономірностей функціонування живого припускає інтеграцію знань (на доступному для учнів рівні) з біофізики, медичної фізики, теорії еволюції, історії та методології наукового пізнання, медицини. У висновку автори зазначають, що цей курс є доцільним для виконання таких завдань, як інтеграція знань, гуманітаризація науково-природничої компоненти освіти та розвиток основ продуктивного мислення. Програмою передбачено вивчення чотирьох розділів курсу, де розглядаються питання фізико-технічних відкриттів видатних вчених з біологічної фізики. Так, в роз-

ділі «Біомеханіка» автори приділяють значну увагу вивченню вчення У. Гарвея про рух крові в організмі людини та праць Л. Ейлера про зародження та сучасні уявлення про гемодинаміку, підкріплюючи теорію виконанням практичної роботи «Дослідження частоти пульсу й вимірювання артеріального тиску до та після фізичного навантаження». В наступному розділі «Біологічна оптика» учні вивчаючи око як оптичну систему, знайомляться з роботою Р. Декарта «Діоптрика» та з оптичними методами біологічних досліджень в роботах Р. Гука, А. Левенгука, Г. Гельмгольца та теорією кольорового зору в працях І. Гетте. В наступному розділі програми «Біоелектрика» вивчаються відкриття Л.Гальвані, зокрема наукова суперечка Л.Гальвані та А. Вольтя, роль досліджень Е Дюбуа-Реймана та Гельмгольца в поясненні біоелектричних явищ. В розділі «Термодинаміка біологічних процесів» розглядаються дослідження Р. Майєра про еквівалентність теплоти і роботи.

В програмі даного курсу подані додаткові теми, що вивчаються в ознайомчому плані, які будуть розглядатися в профільних старших класах більш докладно, на більш високому науковому рівні, з використанням набутих знань з фізики, біології, математики. Програма найкраще висвітлює питання пов'язані з вивченням фізико-технічних відкриттів та дослідженнями вчених [3] і забезпечує формування основних компетентностей здобувачів освіти [4]:

- інтелектуальна компетентність, що створює умови роботи з різноманітною інформацією та схильність до науково-дослідницької діяльності;
- діяльнісна компетентність, яка формує уміння самостійно конструювати навчальну діяльність;
- рефлексивна компетентність дає можливість здійснювати самооцінку та самоконтроль;
- особистісна компетентність як бажання та уміння виявляти цілеспрямованість, ініціативу та самостійність;
- креативна компетентність як схильність до нових ідей, пошуку нових нестандартних рішень;
- емоційна компетентність як вміння адекватно реагувати на різноманітні часто нестандартні ситуації.

Підсумовуючи аналіз програми допрофільної підготовки варто зазначити, що саме вона є фундаментом для створення освітнього середовища, яке сприятиме подальшому профільному визначенню здобувачів освіти.

Перейдемо до аналізу профільного навчання в старшій школі, що було організовано в ЗСО до прийняття нового закону і функціонує після набрання ним чинності. Розпочинається профільне навчання з 10 класів і триває три роки. Варто зазначити, що *профіль навчання* – це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно-орієнтоване

навчання циклу споріднених предметів. Особливого значення для забезпечення ефективності організованого профільного навчання у старшій школі набуває процес моделювання профільного навчання. Модель профільного навчання визначає шляхи досягнення його мети та основних завдань, а саме формування ключових та предметних компетентностей в учнів, що є важливим для теорії та методики навчання майбутніх лікарів.

Професійно-орієнтоване навчання забезпечує реалізацію принципу наступності допрофесійної та професійної підготовки майбутніх лікарів через природничо-математичний напрям профільного навчання в ЗСО і навчання медичної та біологічної фізики на першому курсі (М)ЗВО.

Аналізуючи діючі цикли курсів вже для профільного навчання для 10-12 класів, що затверджені МОН України, особливої уваги заслуговує цикл курсів «Вступ до біофізики» (35 год/рік) призначений для навчання учнів профільної школи й має інтегративний і міжпредметний характер з природничими дисциплінами. Метою цього циклу є поглиблене та прикладне застосування знань учнів з фізики у профільній школі на основі інтеграції фізики та біології. Цикл складається з двох програм «Біофізика: молекулярна фізика та електрика» (17 год) та «Біофізика: коливання та випромінювання» (18 год). Проте цикл курсів не висвітлює питання пов'язані з вивченням фізико-технічних відкриттів та вчених, що здійснили відкриття в біологічній фізиці [5].

Наступний курс профільного навчання, запропонований на вибір учнів 10-12 класів є «*Фізика живих систем*» (35 год/рік). Автори мали на меті зробити логічне продовження свого курсу допрофільного навчання для учнів 9 класів «Класичні біофізичні дослідження. Історія, зародження та розвиток» поглиблюючи вивчення тих питань, що мали лише ознайомчий характер в 9 класі [6].

Заслуговує уваги також наступний цикл курсів «*Фізика живої природи*» для учнів профільної школи, який включає такі програми: «Біомеханіка» (17 год), «Молекулярна біофізика» (18 год), «Електричні та звукові явища в живій природі» (18 год), «Оптичні явища та радіаційна біофізика» (17 год). Автори зазначають, що метою даного циклу є сформувати шляхом інтеграції цілісні наукові уявлення про прояв фізичних закономірностей у функціонуванні живих організмів; сприяти розвитку інтересів учнів до дослідницької роботи в біофізичному напрямку; виховання екологічного мислення і поведінки, національної свідомості та патріотизму, висвітлюючи внесок українських вчених в розвиток біофізики; формувати прагнення в учнів вести здоровий спосіб життя, виробляти необхідні вміння надавати долікарську допомогу в разі нещасних випадків. Варто зазначити, що ці програми не висвітлюють фізико-технічні відкриття та вчених, які їх здійснили, проте програми мають здебільшого практичне спрямування, бо містить демонстрації та фронтальні лабораторні роботи [7].

Потребою для написання нами програми інтегрованого курсу для профільної школи стала проблема професійної орієнтації на медичні професії учнів ЗСО, організація допрофесійної підготовки і загальне ознайомлення учнів з інтегрованим курсом біологічної та медичної фізики, що формує в них відповідні предметні компетенції. Цикл курсів за вибором має назву «Біологічна і медична фізика» (68 год) [8, 9], який включає в себе чотири програми курсів: «Вступ до біофізики. Біомеханіка твердих тіл і рідин», «Фізичні основи гемодинаміки. Термодинаміка. Фізичні процеси в біомембранах», «Електрика і магнетизм в медицині», «Механічні коливання і хвилі. Акустика. Оптика. Елементи квантової біофізики і основи дозиметрії». Використовуючи години варіативної складової навчального плану, який визначено наказом МОН України №306 «Про Типові навчальні плани для організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», заняття рекомендовані у класах природничого профілю проводити за таким розподілом годин: 1 год/тиждень протягом двох років навчання в 10-12 класах або 2 год/тиждень у 12 класі, вивчаючи всі програми циклу, або ж можна обрати одну програму циклу із чотирьох запропонованих (кожен 17 год). Метою створення програм циклів є поглиблення і розширення пізнавальних інтересів учнів до напрямків розвитку біологічної та медичної фізики у профільній школі, забезпечення прикладної й початкової професійної спеціалізації навчання. Особливістю програми є інтеграція двох напрямків, а саме теоретичних основ розуміння біологічних процесів і явищ в живому організмі – це біологічна фізика, та методів досліджень і використання приладів для діагностичних та лікувальних цілей – це медична фізика. Методикою організації курсів за вибором передбачено проведення теоретичної частини занять аудиторно (в класах), а практичної частини на базі поліклінічного відділення міської (районної) лікарні (фізіотерапевтичне відділення, рентгенкабінет, клінічна лабораторія та ін.). У програмі нами зроблено спробу поліпшити інформування учнів щодо біографічних даних видатних учених – фізиків, фізіологів, біологів, медиків та їхніх відкриттів минулих років і сьогодення та застосування фізики в медицині. В розділі «Фізичні основи гемодинаміки» при вивченні ультразвукових методів дослідження увагу учнів зосереджуємо на ознайомленні з ефектом Доплера, а при вивченні електромагнітних методів дослідження знайомимо з ефектом Холла. В розділі «Фізичні процеси в біологічних мембранах» звертаємо увагу учнів на дослідження мембранного транспорту речовин крізь мембранні структури клітин (пасивний та активний транспорт), явище дифузії, що описується рівнянням Фіка та рівноважного мембранного потенціалу Нернста та відповідного рівняння Нернста. В розділі «Термодинаміка» акцентуємо увагу учнів на дослідженнях англійського вченого фізика П. Джоуля, який створив емпіричну основу для першого начала

термодинаміки і значний внесок фізика Г. Гельмгольца та лікаря Ю. Майєра у відкриття його закону, який по суті є законом збереження енергії і основним законом природи. Формулювання другого закону термодинаміки належить німецькому фізику Р. Клаузіусу, зосереджуємо увагу учнів на його дослідженнях і введене ним поняття ентропії. В розділі «Електрика в медицині» при розгляді фізичних основ електрокардіографії знайомимо учнів з відкриттям німецького фізіолога В. Ейнтховена, що є основоположником методу електрокардіографії. В розділі «Магнетизм і електромагнітні поля в медицині» при розгляді первинної дії постійних струмів на біологічні тканини привертаємо увагу учнів до відкриття електрофорезу українським вченим С. Стубелевичем. В розділі «Оптика» при вивченні поняття голограми за програмою знайомимо учнів з розробником кольорової голографії Ю.М. Денисюком. В розділі «Фізика атомів та молекул. Елементи квантової біофізики» при розгляді питання використання лазерів в медицині знайомимо учнів з їх відкривачами – М.Г. Басов, О.М. Прохоров і Ч. Таунс. При оглядовому розгляді явища електронно-парамагнітного резонансу (ЕМР) та його медико-використання знайомимо з відкривачем явища радянським вченим Е. Завойським, а при розгляді ядерно-магнітного резонансу знайомимо учнів з його відкривачами американськими фізиками Ф. Блохом та Е.М. Парселлом. В останньому розділі програми «Йонізуюче випромінювання. Основи дозиметрії» при розгляді питання фізичні основи використання рентгенівського випромінювання в медицині ознайомлюємо з його відкривачами німецького фізика К. Рентгена та українського фізика І. Пулюя. При розгляді питання використання рентгенівських променів звертаємо увагу на відкриття вченими Дж. Уотсоном, Ф. Кріком, Р. Франклін і Дж. Уілкінсом спіральної структури молекул ДНК, які несуть в собі генетичну інформацію, що використовується в діагностиці та лікуванні різних захворювань.

В пояснювальній записці до програми ми акцентували увагу на значимості викладання цього курсу для майбутніх лікарів, які самовизначились у виборі професії, обравши медичний напрямок професійної траєкторії. Існує чимало медичних спеціальностей, які безпосередньо ґрунтуються на використанні досягнень фізики: діагностична і терапевтична радіологія, рентгенологія, стоматологія, нормальна та патологічна фізіологія офтальмології, оториноларингології і багато інших. Знати про це має кожний випускник профільної школи, якого цікавлять питання застосування фізики в медицині, втім корисні будуть ці знання і для кожної людини, хоча б у загальних рисах знати теоретичні основи фізичного процесу, який відбувається в тій чи іншій частині тіла, та загальний принцип роботи медичного обладнання, що забезпечує лікування чи діагностування. Медицина отримала сучасну техніку, завдячуючи саме фізикам, яка дає можливість ефективно проводити діагностику

і лікування захворювань. У кожному відкритті – величезна роль учених-фізиків, біологів, фізіологів, медиків та ін. Знати в деталях їхній життєвий шлях, їхній науковий пошук – це потрібно майбутнім лікарям – сьогodнішнім учням.

Для підтримки і надання методичної допомоги вчителю нами створено посібник «Біологічна та медична фізика в школі» [10], що є пробним програмним джерелом для успішного впровадження профільного навчання в ЗСО у відповідності до принципу наступності навчання. Посібник поєднує в собі програму факультативного курсу (68 год), інформаційні матеріали біографічного характеру про вчених – фізиків, медиків, фізіологів, які зробили відкриття і цим самим внесли значний вклад в розвиток медичної науки, а також методичні рекомендації вчителю. Посібник відповідає віковим особливостям учням і має комплексне спрямування для надання методичної допомоги вчителю. Програма курсу має тематичне планування та практичну частину, де учні матимуть можливість знайомитися з обладнанням відділень районної поліклініки. В інформаційних матеріалах серед надано біографічні і цікаві факти з життя та наукової діяльності вчених Л. Гальвані, Л. Гельмгольца, Т. Юнга, Ю. Майєра які були лікарями, а потім стали відомими фізиками. Особливий акцент зроблено в посібнику на вклад вчених українського походження: Стефана Стубелевича – відкривача електрофорезу [11] та Івана Пулюя – невизнаного першовідкривача X-променів. Вдало доповнюють інформаційну частину посібника матеріали про винахідників, Нобелівських лауреатів з медицини та фізіології: В. Ейнтховена (відкривача методу електрокардіографії) і Г.Н. Хаунсфілда, А.М. Кормака (творців комп'ютерного рентгівівського томографа). В третій частині посібника є методичні рекомендації до впровадження компетентнісно-орієнтованого підходу в профільному навчанні для надання методичної допомоги вчителю в організації і проведенні курсів за вибором [12].

В даний час фізико-математичні дисципліни в медичних ЗВО набувають особливого значення у зв'язку з проникненням точних знань в медицину. Сьогodні багатьох хвилює проблема доцільності медичної та біологічної фізики в медичних вузах. Якщо проаналізувати результати вступної компанії до медичних ЗВО за останні роки, то виявляється, що фізику в певній мірі потиснула хімія, адже абітурієнт має можливість вибору одного предмета з двох при складанні ЗНО. Якщо абітурієнт не обирає фізику при вступі до (М)ЗВО, то є велика ймовірність його низької підготовки до вивчення медичної та біологічної фізики на I курсі. Як наслідок, маємо низький рівень інтересу до вивчення інтегрованого курсу фізики та низький рівень базових знань. Про важливість фізичних та хімічних процесів в людському організмі немає сумнівів, тому справедливим буде висновок, що для вступу в ((М)ЗВО) ці два предмети мають бути обов'язковими (профільними). Вони на рівних правах

потрібні майбутньому лікарю. Варто відзначити, що останнім часом складається ситуація недостатньо серйозного ставлення до фундаментальних дисциплін. Це є помилкова стратегія, і потребує обговорення, адже лікар, що не володіє знаннями з медичної та біологічної фізики – це, умовно висловлюючись, звичайний «ремісник».

Величезні завдання покладаються на профільну школу, яка в майбутньому має забезпечити підготовку майбутніх абітурієнтів до вступу в (М)ЗВО. Формула нової школи передбачає створення сучасного навчального середовища, що забезпечить рівні, доступні умови для формування системи цінностей, життєвих компетентностей та всебічного освітнього партнерства.

Тому у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» має відбутися реформування й Вищої школи з урахуванням суттєвих змін в Новій українській школі. Необхідно зазначити, що деяких змін має зазнати теоретична і практична підготовка майбутніх фахівців медичної галузі, на основі фізичних знань. Для прикладу можна взяти нову галузь медицини – квантову медицину, яка дає можливість досліджувати такі квантові явища як люмінесценція, хемілюмінесценція (широкого застосування набули люмінесцентні мітки і зонди). Нові горизонти для медичної науки та практики забезпечили такі квантові явища як ядерно-магнітний і електронно-парамагнітний резонанс. Складна електронна апаратура сьогодні в медицині об'єднується в комп'ютерні комплекси, а це дає можливість створювати нові перспективні методи діагностики – ультразвукової, рентгенівської, магніто-резонансної томографії. А також створюються і проектується нові апарати для фізіотерапії в основі функціонування яких дія високочастотних електромагнітних коливань, лазерного випромінювання різних спектрів.

Майбутній лікар повинен вміти систематизувати результати експериментів та проводити їх аналіз статистичними методами, а тому роль медичної та біологічної фізики, основ вищої математики, математичної статистики, інформаційних технологій у теоретичному і методичному озброєнні сучасної медицини важко переоцінити[13].

І знову виникає запитання: «Чи зможе лікар, що не розуміє основних фізичних явищ і не знає фізичних законів, грамотно працювати зі складним діагностичним і лікувальним обладнанням, які мають сучасні медичні клініки?» Варто більш обґрунтовано підійти до якісного розгляду зв'язку законів і явищ фізики з сучасними діагностичними і лікувальними методиками і розглядати ці питання на вищому рівні з студентами, які вже в певній мірі володіють відповідними медичними знаннями, а це, дозволило б більш ефективніше засвоювати необхідні знання майбутнім фахівцям медичної галузі.

На даний час медична фізика є однією з перспективніших у світі в галузі природничих наук, а також являє собою закономірний результат розвитку фізики, і впровадження її досягнень у практичну медицину. Подальше вдосконалення лікувально-діагностичного процесу за допомогою сучасних фізичних методів, а також розробка та використання фізичних засад і новітніх зразків високотехнологічного медичного обладнання неможливе без принципово нових знань, що знаходяться на перетині фізики, медицини і біології. Цими знаннями має володіти майбутній фахівець медичної галузі.

Виникає проблема як подати студенту (М)ЗВО навчальний матеріал з дисципліни «Медична та біологічна фізика» в такій формі, щоб зацікавити студента для подальшого вивчення цієї дисципліни, де першочерговим завданням перед викладачем стоїть формування відповідної мотивації до глибокого вивчення цієї науки.

Дотримуючись принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу, використовуючи на практичних заняттях сучасні відкриття в медичній та біологічній фізиці при підготовці фахівців медичної галузі, та спираючись на історію винаходів в цій науці ми в значній мірі забезпечимо розвиток професійного інтересу у майбутніх лікарів. Ефективність навчальної діяльності студентів в повній мірі залежатиме від ефективної підготовки викладача, його авторській методиці цікаво пояснити явища та процеси, які протікають в людському організмі та принципи роботи медичної апаратури опираючись на закони фізики. Всі непорозуміння при вивченні біофізики і медичної фізики впливають від готовності до занять з даної дисципліни двох сторін: однієї (викладача) – зрозуміло і цікаво пояснити навчальний матеріал, використовуючи сучасні методики навчання та відповідні пристрої та моделі лабораторної бази; з боку другої (студента) – успішно і позитивно сприйняти матеріал, що вивчається, а це можливе, при наявності базових знань з фізики. Майбутній лікар має бути переконаний в тому, що без знання сучасних відкриттів у фізиці й техніці він не стане сучасним лікарем, адже сучасна медицина широко використовує методи діагностики та лікування, в основі яких закладені фундаментальні принципи і явища фізики [14]. Цьому сприятиме профільне навчання в ЗСО на допрофесійному рівні підготовки, а також, повернення предмета фізики в ранг обов'язкового (профільного) при вступі до (М)ЗВО, що забезпечить цілісність та наступність навчання майбутніх лікарів.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про освіту: № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року. Верховна Рада України. Законодавство України: офіційний вебпортал парламенту України.

2. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. [Державний стандарт базової середньої освіти. Додаток 9,10]. Урядовий портал: веб-портал органів виконавчої влади України.
3. Гасанова І. В., Дума О. М. Класичні біофізичні дослідження. Історія зародження та розвиток. Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії 6–12 класи. Харків: Основа, 2009. С. 28–31.
4. Сеїтосманов А., Марклевські В., Фасоля О. Старша профільна школа: кроки до становлення: методичні рекомендації. Київ, 2019. 56 с.
5. Вагіс А.І. Цикл курсів за вибором «Вступ до біофізики». Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії 6–12 класи. Харків: Основа, 2009. С. 63–68.
6. Гасанова І. В., Дума О. М. Фізика живих систем. Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії 6–12 класи. Харків: Основа. 2009. С. 47–52.
7. Чуйко О. В., Терещенко В. А. Цикл курсів «Фізика живої природи». Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії 6–12 класи. Харків: Основа. 2009. С. 37–46.
8. Гриценко Н. Л. Цикл курсів «Біологічна і медична фізика». Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії 6–12 класи. Харків: Основа. 2009. С. 53–62.
9. Гриценко Н.Л. Цикл навчальних програм для реалізації варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів. Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини у 2012/2013 навчальному році: інформаційно-методичний збірник / ред. Н. І. Клокар. Біла Церква: КОІПОПК, Ч. II. 2012. С. 53–63.
10. Гриценко Н. Л., Йовбак Ю. Ю. Біологічна і медична фізика в школі : інформаційно-методичний посібник. Щасливе: КОІПОПК. 2007. 46 с.
11. Гриценко Н. Л. Електротерапія – винахід український. Фізика та астрономія в школі. 2010. № 2. С. 2,41.
12. Гриценко Н. Л. Компетентнісно орієнтований підхід при вивченні факультативного курсу «Біологічна та медична фізика»: [10–11 кл.]. Фізика та астрономія в школі. 2007. № 5/6. С 33–35.
13. Олар О. І., Микитюк О. Ю., Федів В. І. Роль вивчення медичної і біологічної фізики у медичних вузах. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Основні проблеми на сьвременнонната наука–2010» Болгарія, 17–25 квітня 2010 р». 2010. Т. 16. С. 42–44.
14. Гриценко Н. Л. Мотиваційні підходи при вивченні медичної та біологічної фізики при підготовці фахівців медичної галузі. Директор школи, ліцею, гімназії. Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2018. № 6, Кн. 2, Т. 1 (79). С. 290–299.

Transliteration of References:

1. Закон України Pro osvitu: № 2145-VIII vid 5 veresnia 2017 roku. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy.
2. Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 898 vid 30 veresnia 2020 roku. [Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity. Dodatok 9,10]. Uriadovyi portal: veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy.
3. Hasanova I.V., Duma O.M. (2009). Klasychni biofizychni doslidzhennia. Istorii zarodzhennia ta rozvytok. Zbirnyk prohram kursiv za vyborom i fakultatyviv z fizyky ta astronomii 6–12 klasy. Xarkiv: Osnova. S. 28–31.
4. Seitosmanov A., Marklevski V., Fasolia O. (2019). Starsha profilna shkola: kroky do stanovlennia: metodychni rekomendatsii. Kyiv. 56 s.
5. Vahis A.I. (2009). Tsykl kursiv za vyborom «Vstup do biofizyky». Zbirnyk prohram kursiv za vyborom i fakultatyviv z fizyky ta astronomii 6–12 klasy. Xarkiv: Osnova. S. 63–68.
6. Hasanova I. V., Duma O. M. (2009). Fyzyka zhyvykh system. Zbirnyk prohram kursiv za vyborom i fakultatyviv z fizyky ta astronomii 6–12 klasy. Xarkiv: Osnova. S. 47–52.
7. Chuiko O.V., Tereshchenko V.A. (2009). Tsykl kursiv «Fyzyka zhyvoi pryrody». Zbirnyk prohram kursiv za vyborom i fakultatyviv z fizyky ta astronomii 6–12 klasy. Xarkiv: Osnova. C. 37–46.
8. Hrytsenko N.L. (2009). Tsykl kursiv «Biolohichna i medychna fizyka». Zbirnyk prohram kursiv za vyborom i fakultatyviv z fizyky ta astronomii 6–12 klasy. Xarkiv: Osnova. S. 53–62.
9. Hrytsenko N.L. (2012). Tsykl navchalnykh prohram dlia realizatsii variatyvnoi skladovoi navchalnykh planiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta zmistu navchalno-vykhovnoho protsesu v zakladakh osvity Kyivshchyny u 2012/2013 navchalnomu rotsi: informatsiino-metodychnyi zbirnyk / red. N. I. Klokar. Bila Tserkva: KOIPOPК, Ch. II. C. 53–63.
10. Hrytsenko N.L., Yovbak Yu.Yu. (2007). Biolohichna i medychna fizyka v shkoli: informatsiino-metodychnyi posibnyk. Shchaslyve: KOIPOPК. 46 s.
11. Hrytsenko N.L. (2010). Elektroterapiia – vynakhid ukrainskyi. Fyzyka ta astronomiia v shkoli. № 2. S. 2,41.
12. Hrytsenko N.L. (2007) Kompetentnisno oriientovanyi pidkhd pry vyvchenni fakultatyvnoho kursu «Biolohichna ta medychna fizyka»: [10–11 kl.]. 4 № 5/6. S 33–35.
13. Olar O.I., Mykytiuk O.Yu., Fediv V.I. (2010). Rol vyvchennia medychnoi i biolohichnoi fizyky u medychnykh vuzakh. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Osnovny problemy na sʹvremennata nauka–2010» Bolhariia, 17–25 kvitnia 2010 r». T. 16. S. 42–44.

14. Hrytsenko N.L. (2018). Motyvatsiini pidkhody pry vyvchenni medychnoi ta biolohichnoi fizyky pry pidhotovtsi fakhivtsiv medychnoi haluzi. Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru». Kyiv: Gnozis, 2018. № 6, Kn. 2, T. 1 (79). С. 290–299.

HRYTSENKO N.L.

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Medical and Biological Physics and Informatics, National Medical University by O.O.

Bogomolets, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-7686-4540>

E-mail: nataly812305@gmail.com

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF CONTINUITY OF PRE-PROFESSIONAL AND PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DOCTORS

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.11>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.12>

МАКАРЕНКО Н.М.,

кандидат психологічних наук,

доцент, кафедра загальної та

вікової психології,

Криворізький державний педагогічний

університет,

м. Кривий Ріг, Україна

РОЗВИТОК НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

МАКАРЕНКО Н.М. Розвиток навичок самостійної роботи для покращення якості дистанційного навчання. У статті окреслено основні проблеми довготривалого дистанційного навчання: неготовність фахівців до максимально ефективного застосування всіх технічних можливостей освітніх Інтернет-платформ; несформованість у студентів навичок самостійної роботи; низька мотивація до навчання у дистанційному форматі. Викладено основні напрямки роботи щодо розвитку навичок самостійної роботи: когнітивних (робота зі значним обсягом інформації, виділення основного, елокація, конспектування, узагальнення матеріалу); метакогнітивних (цілепокладання, планування, представлення інформації) та підвищення мотивації до саморозвитку. Представлено результати опитування викладачів вищих навчальних закладів, вчителів шкіл щодо усвідомлення основних складових самостійної роботи, форм та методів розвитку навичок. Виділено першочергову причину зниження мотивації: нецікавість, застарілість, неактуальність, надмірну «класичність» матеріалу, що вивчається. Систематизовано компоненти успішного дистанційного навчання. Подано пропозиції інтерактивних форм роботи з розвитку навичок самостійної роботи: використання можливостей соціальних мереж, гейміфікація, різноманітні ігри, змагальність у груповій роботі. Доведено можливість підвищення ефективності дистанційного навчання завдяки формуванню навичок самостійної роботи.

Ключові слова: Самостійна робота, дистанційне навчання когнітивні, мета когнітивні навички, мотивації, актуалізація.

MAKARENKO N.M. Development of independent work skills to improve the quality of distance learning. *The article outlines the*

main problems of long-term distance learning: the unwillingness of specialists to use all the technical capabilities of educational Internet platforms as efficiently as possible; lack of independent work skills of students; low motivation to study in a distance format. The main directions of work on the development of independent work skills are outlined: cognitive (working with a significant amount of information, highlighting the main, elocation, summarizing, summarizing the material); metacognitive (goal setting, planning, presentation of information) and increasing motivation for self-development. The results of the survey of teachers of higher educational institutions, school teachers on the awareness of the main components of independent work, forms and methods of skills development are presented. The primary reason for the decrease in motivation is highlighted: lack of interest, obsolescence, irrelevance, excessive "classicality" of the studied material. The components of successful distance learning are systematized. The proposals of interactive forms of work on the development of independent work skills are presented: the use of social networks, gamification, various games, competition in group work. The possibility of increasing the efficiency of distance learning through the formation of independent work skills is proved.

Keywords: *Independent work, distance learning cognitive, meta cognitive skills, motivation, actualization.*

Постановка проблеми. Події, які відбуваються в Україні останнім часом (карантин, воєнні дії) вимагають від освітніх закладів ґрунтовного переструктурування всіх форм та методів навчання, переходу від звичної аудиторної освіти до такої, що передбачає використання дистанційної форми навчання, а в деяких випадках пропозицію тільки навчання онлайн. Звісно, що новий формат освіти за допомогою Інтернет-платформ (MOODLE, GOOGLE, ZOOM) потребує негайного вивчення та впровадження максимальних можливостей освіти нового формату. Дистанційне навчання є формою отримання знань, формування вмій та навичок, шляхом використання як традиційних, так і специфічні методів, форм, засобів навчання. Основою дистанційного навчання є комп'ютерні і телекомунікаційні технології. Базовою основою процесу дистанційного навчання є цілеспрямована, контрольована і інтенсивна самостійна робота. Не буде перебільшенням визначити, що важливу роль у новому форматі навчання відіграє технічна готовність викладачів та здатність студентів до самостійного опанування знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Самостійна робота - важлива форма учбового процесу, організована та контрольована самим учнем (сту-

дентом) під керівництвом та контролем викладача, у процесі якої активізується творча діяльність з набуття та закріплення на практиці знань, формується мотивація, здійснюється самовиховання.

Дослідження можливостей розвивати навички самостійної роботи проводили як зарубіжні (Туммс Д., Вooth С.) [1] так і вітчизняні науковці: В.Анрущенко, О.Євдокімова, Є.Полат, В.Кремінь, Є.Підкасістий, узагальнений перелік яких надано В.Вем'ян, Ю.Солтисюком [2]. В.Буряк, А.Громцева, О.Савченко досліджували проблему як одну з актуальних. І.Науменко, С.Шаров формували поняття самостійної роботи та її ознаки [цит. за 3]. Н.Бухлова вивчала можливості нового етапу осмислення організації самоосвіти учнів, мотиви рівні, самоосвіти, можливості формування навичок самостійної роботи [3].

Але самостійна робота розглядалася науковцями (В.Буряк, А.Громцева, О.Савченко) як необхідна навичка покращення якості звичайного навчання. Подовжене дистанційне навчання внесло корективи у вивчення питання та висвітлювало такі проблеми:

- неготовність фахівців до максимально ефективного застосування всіх технічних можливостей освітніх Інтернет-платформ;
- несформованість у студентів навичок самостійної роботи;
- низька мотивація до навчання у дистанційному форматі.

О.Москаленко, А.Черкаською, Л.Коваленко окреслено принципи організації самостійної роботи у вишах в умовах дистанційного навчання. Їх можна екстраполювати на всі спеціальності. Це:

- *індивідуалізація*, яка потребує врахування всіх психологічних, мотиваційних, когнітивних особливостей студента;
- *інтерактивність*, яка передбачає залучення до освітнього дистанційного процесу всіх його учасників;
- *ідентифікацію*, безпосередню участь у освітньому процесі зі зворотнім зв'язком [4].

У дослідженнях М.Умрик [5] підкреслена основна проблема дистанційної освіти - брак фахівців. Підготовка таких фахівців (їх ще називають тьюторами і координаторами) включає як загальні питання, що стосуються „класичних» знань, так і спеціальні, які основані на специфічних освітніх технологіях (сучасні методики навчання, нові технічні засоби передачі інформації, інформаційні і телекомунікаційні технології). В.Кравець, В.Кухаренко, Н.Твердохлебова, О.Рибалко вивчали наявність одного з основних компонентів активної самостійної роботи - мотивацію, вважаючи «для дистанційного навчання не характерна слабомотивована діяльність, бо основними мотивами є професійний та пізнавальний, а це вже дуже сильні важливі спонукання діяльності студента. Крім того, обов'язково має бути присутнім мотив розвит-

ку і вдосконалення, що в значній мірі залежить від підготовки інформації і різноманітності змісту діяльності. Форми організації та засоби подання навчальної інформації сприяють придбанню навичок варіативної діяльності, що може активізувати слабкі мотиви і завдяки цьому формувати комплексний полімотив, впливати позитивно на динаміку самостійної роботи в цілому» [6]. Таку думку вважаємо дещо ідеалізованою, тому що відсутність мотивації – реальність, на яку наразі скаржаться всі учасники освітнього процесу.

Приділяється увага науковців вивченню процесу самостійної роботи, її основних компонентів. 5-компонентна структура самостійної діяльності (гностичний, проектувальний, організаційний, комунікативний, конструктивний) запропонована Н.Кузьміною [7]. Ю.Беленкова конкретизувала перелік навичок, за допомогою яких можна підвищити ефективність самостійної роботи [8]. Підсумовуючи, зазначимо: рівень мотивації студентів до будь-якого навчання знизився, викладачі вищої (особливо старшого віку) школи виявилися неготовими до новітніх форм подачі матеріалу, вчителі загальноосвітніх шкіл не формують навички самостійної роботи у майбутніх абітурієнтів. Тому, формування навичок самостійної роботи відбувається безпосередньо у процесі вузівського дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого дослідження було проведено моніторинг з метою визначення, наскільки вчителі загальноосвітніх шкіл переймаються важливістю наявності навичок самостійної роботи, знають ці навички, форми та методи роботи для їх формування. Було опитано 131 респондент (онлайн 65 вчителів країни; 31 вчитель загальноосвітніх шкіл, 35 вчителів шкіл нового типу у м.Кривий Ріг). Пропонувалися питання:

<p><i>1. Який предмет ви викладаєте?</i></p> <p><i>2. Чи приділяєте ви увагу формування навичок самостійної роботи?</i></p> <p><i>3. Які форми та методик роботи використовуєте для цього?</i></p> <p><i>4. Які вміння та навички самостійної роботи формується у здобувачів освіти завдяки вашій активності?</i></p>

Рис. 1. Питальник для визначення обізнаності освітян щодо навичок самостійної роботи

Слід зазначити, що важливість формування навичок самостійної роботи визнають всі опитані респонденти. Це підтверджує перелік форм та методів роботи: збільшення кількості практичних завдань, написання рефератів, конспектів, створення маршрутних листів, проектів, плакатів, ментальних карт, опірних конспектів, упровадження частково-пошукового методу, творчі

завдання, розробка інфографіки, вирішення кейсів, активна робота з матеріалами соціальних мереж, підготовка доповідей, проведення домашніх експериментів, робота з додатковою літературою.

Але у переліку (знанні) форм та методів спостерігається певна хаотичність, несистематизованість, поверхневність. Тому, відповідно тільки вчителі одного з ліцеїв міста (21,5% опитаних) надали безпосередній перелік навичок самостійної роботи. Більшість опитаних (59,2%) використовувала узагальнені вирази («розвивати самостійність», «вміти критично мислити», «робота з текстом», «віра у себе», «слухати кожне слово вчителя, думати», «мати власну думку», «аналізувати інформацію»), які не наповнені конкретним змістом. Наприклад, жоден опитаний не визначив, що самостійна робота передбачає формування основних її компонентів:

1. В першу чергу активізацію критичного мислення, яке передбачає розвиток самостійності. З цією метою надзвичайно вдалими вважаємо курс розвитку критичного мислення, розроблений вітчизняними науковцями О. Пометун, Л.Пилипчатіною, І Сущенко.

2. Формування таких особливостей характеру, вольових якостей, які дадуть можливість самоорганізації у процесі навчання, учіння.

3. Пошук та впровадження таких засобів впливу на учасників освітнього процесу, які сприятимуть підвищенню мотивації, сформуують самостійність спонукання, самомотивацію.

4. Визначення основних освітніх компетенцій для ефективної самостійної роботи, над формуванням яких слід зосередитися.

Основні структурні компоненти ефективної самостійної роботи ми узагальнено представили у таблиці.

Таблиця 1.
Основні структурні компоненти ефективної самостійної роботи

Самостійна робота - це:	Опис компетенцій
Відповідний рівень мотивації	Сукупність факторів, підтримуючих та спрямовуючих поведінку (К.Madsen); спонукка, яка викликає активність організму, процес регуляції конкретної діяльності (М.Магомед-Емінов), механізм, який визначає виникнення, спрямування, засоби втілення конкретних форм діяльності (І.Джидар'ян); один зі способів задоволення потреб (Є.Ільїн). Один з найбільш ефективних способів розвитку мотивації - самопокарання та само заохочення.

Когнітивні навички	Пошук та аналіз інформації; знання стратегій інформаційного пошуку у значному обсязі інформації; встановлення різноманітних зв'язків; структурування матеріалу; систематизація матеріалу; виділення основного; інтерпретація даних; здатність до логічного узагальнення матеріалу (створення понятійного дерева; написання резюме; побудова таблиць; інфографіки; схеми, опірного конспекту); елаборація (додавання деталей, удосконалення текстів, створення фанфіків, конспектів, перефразування).
Метакогнітивні навички	Вміння формулювати мету; планувати; встановити черговість роботи; навички професійної праці з комп'ютером; контроль за виконанням плану дій; вміння презентувати результати роботи; тайм-менеджмент, знання основ спілкування.

Тому нами на основі опрацьованих джерел, власного досвіду було зроблено тренінгові заняття для учасників освітнього процесу, упровадження яких довело свою ефективність.

Найважливішою не вирішеною проблемою сьогодення вважаємо запит всіх учасників освітнього процесу (батьків, вчителів, студентів) щодо підвищення мотивації до навчання. Так, формування мотивації до навчання студентів (інноваційні форми роботи, підвищення участі студентів у навчальному процесі, підвищення питомої ваги практичних завдань) як запоруки появи компетенцій, представлено у дослідженнях Макаренко Н.М. [9]. Детальний огляд наукових джерел з даної проблеми знаходимо у Є.Ільїна. Незважаючи на те, що дослідження проводилися ще у минулому столітті, багато з них є актуальними і сьогодні. Наприклад, А.Гебос виділив такі умови формування позитивних мотивів для навчання студентів: усвідомлення кінцевої мети навчання, практичної значущості знань, які надаються; емоційна форма подачі матеріалу; якісне змістовне наповнення занять; демонстрація «перспективних ліній» тощо [10]. Також Є.Ільїн додає важливість такої організації навчальної діяльності, яка б дала максимальний ефект від отриманих знань, стиль педагогічного викладання, врахування життєвого досвіду учня, студента, операційно-пізнавальний, рефлексивно-оціночні етапи. Спрощує процес підвищення мотивації - знання потреб того, хто навчається. Важливо знайти мотиваційні ресурси людини: натхнення (інтерес), можливості працездатності, уваги, мислення. Зрозуміло, що дати конкретний алгоритм такого підвищення - неможливо. Потрібно враховувати багато факторів (вік, освіта, умови життя, основні потреби, вид мотиву, спрямованість особистості тощо).

Але є декілька ефективних, перевірених механізмів, представлених у дослідженнях психологів-практиків. Наприклад, ефективним є увага до формування самогенеруючої мотивації, яка передбачає:

- усвідомлення дитиною (людиною) важливості та потрібності діяльності, яка виконується. Так Л.Фосслі та М.Вест Даффі [11] доводять це

результатами експерименту, під час якого визначено: більш ефективними працівниками є ті, що мають позитивний зворотній зв'язок щодо наданих ними послуг, виконаної діяльності;

- підвищення відповідальності за надану ділянку (обсяг) роботи, усвідомлення власної відповідальності;
- обов'язкова оцінка результатів будь-якої виконаної роботи.

Також переконливі та працюючі механізми підвищення мотивації вважаємо рекомендації біхевіористки К.Прайор - підкріплення (за допомогою стимулів, заохочення, покарання) [12]. Авторка надає 8 методів, застосування яких може значно вплинути на поведінку особистості, її мотивацію. Серед них:

- *підкріплення бажаної поведінки*. Як відомо, підкріплення може бути первинним (їжа, вода, секс) та вторинним (успіх, похвала, належність до певного угруповання). Також підкріплювати можна символами (грошами, фішками, балами), які можна потім обміняти на більш значущу нагороду. Соціальне підкріплення - це увага, яку може отримати людина (саме це пояснює потребу у хайпі, який ми спостерігаємо у соціальних мережах);
- *вироблення поведінки, несумісної з небажаною*, спроба навчити суб'єкта виконувати іншу дію, фізично несумісну з тією, яка є небажаною;
- *формування відсутності певної поведінки*;
- *зміна мотивації* [12].

Використовуючи рекомендації науковиці, можна упроваджувати складання договорів з дитиною, накопичення балів та обговорення умов штрафних санкцій (тобто підкріплення). Також може бути використане негативне підкріплення (стимул стає негативним підкріпленням, коли суб'єкт сприймає його як неприємну подію).

Перевіреними та ефективними є змагальні завдання, об'єднання у пари (групи) при виконанні завдань, індивідуальні завдання, які враховують рівень знань та розвитку дитини та формують у неї ситуацію успіху, пропозиція дитині бути вчителем у деяких питаннях (робота з комп'ютером) для дорослої людини, інтерактивні форми навчання, які будуть підвищувати рівень зацікавленості. Можливість перевірити на практиці отримані теоретичні знання дасть змогу переконатися у їх корисності. Виконані учнями (студентами) якісні завдання будуть зберігатися та демонструватися як зразки для наступних інших поколінь - це також надихає на роботу.

Моніторинг причин незацікавленості, аналіз наукової літератури, власний досвід продемонстрував - першочерговою причиною зниження мотивації є нецікавість, застарілість, неактуальність, надмірна «класичність» матеріалу, що вивчається. Тому, актуальним та найбільш ефективним методом є

наповнення змісту матеріалу, що пропонується учням (студентам) цікавим контентом, видами роботи. Зокрема, створення кластерів (або ментальних карт Бьюзена), тому що робота з кластерами дає можливість придумати незвичайну розповідь, удосконалити, проаналізувати готове, знайти нове, головне, непотрібне. Іммерсивні технології дають можливості глибокого занурення в діяльність, моделювання реальності.

Активні методи навчання (рольові, імітаційні, організаційно-діяльнісні ігри) можливо використовувати у дистанційному навчанні. Студент може виконувати роль модератора, який перевіряє завдання одногрупників.

Гейміфікація з можливістю формувати нові ігрові правила навчання підвищує інтерес та захопленість процесом. Доведено, що використання анімації, квест-формату у поданні інформації під час дистанційного навчання до 75% збільшує можливість її сприймання.

Все таким же актуальним методом підвищення зацікавленості залишаються: участь у конкурсах, олімпіадах, конференціях, складання рейтингів.

Неможливо обійти увагою можливості Інтернет-простору у підвищенні мотивації. Наприклад, пошук у соціальних мережах цікавих, актуальних тем для самостійного вивчення з послідуочим обговоренням. Оцінка «лайками» відповіді (коментарів) товаришів. Створення власних сторінок, блогів, інтерфейсів, пов'язаних навчальними мотивами, саме це розвиває почуття значущості, підвищує відповідальність. Прикладом подібної ефективності є стратегії виробників розважальної продукції. Наприклад, такі рекомендації викладено у статті О.Ларьяновського «Як освіта програла Netflix». Відомі корпорації роблять у просторі Інтернет-мереж все, щоб людина всі більше занурювалася у них, грала, проводила час на їх сторінках. Тому освіта може протиставити:

- *захопливість*. Потрібно створити конкурентоздатний по захопливості продукт (подібний Animal Planet). Для цього важлива сценарна майстерність та гейм-дизайн у освітніх продуктах. Це не означає, що гра замінить весь навчальний процес, але гарантовано підвищить зацікавленість у процесі;
- *алгоритми*. Вони використовуються майбутніми роботодавцями, які прогнозують робітнику підвищення зарплати та кар'єрне зростання у випадку, коли він за певний проміжок часу «збільшить, вивчить, удосконалить, покращить» ті чи інші знання, вміння та навички. Якщо враховувати зони актуального та найближчого розвитку студента, верифікувати його здібності, привчити студента аналізувати ринок праці та його стрімку мінливість, можна привчити його до думки про потребу формування основних універсальних компетенцій саме у процесі навчання у виші;

- *цінність результату*. Мозок людини побудований таким чином, що обезцінює нову, але непотрібну у практичному застосуванні інформацію. А усвідомлення багатоаспектної значущості деяких компетенцій (швидкочитання, протистояння маніпуляціям, успішного спілкування, переконання аудиторії, розвитку пам'яті, публічного виступу) - важливий засіб підвищення мотивації.

Тобто, формувати позитивну мотивацію до навчання можна на базі власного досвіду, досліджень проблеми сучасними науковцями, врахування особливостей ситуації.

Під час тренінгових занять відпрацьовувалися практичні навички роботи з великим обсягом інформації, різноманітними інформаційними джерелами (літературою, статтями, знайденими у Інтернеті). Для цього студентам пропонувалося ознайомитися з основами швидкочитання, читання по діагоналі, візуального опрацювання наукового тексту. Потрібними та корисними були вправи з розширення візуального поля сприймання. Навички роботи з текстом полягали у виконанні наступного завдання: за 2 хвилини потрібно передивитися невеликий науково-психологічний текст, виділити основні думки. Думки у вигляді анотацій записати у робочі зошити, а потім (після більш ретельного знайомства з текстом) перевірити правильність визначення основного, корегувати.

Непоганим мотиватором для розвитку розумової діяльності та навичок студентів є так звані «ментальні провокації». Аудиторія, почувши від викладача суперечливий аргумент (наприклад, «вчителем працює тільки невдаха», «нам не потрібна мисляча людина», «навіщо розвивати критичне мислення, коли достатньо і кліпового», «психологія – зайва наука для студентів непрофільних факультетів») повинні аргументовано переконати у його хибності. Прийом провокації передбачає короткотривалий виклик у слухачів реакції незгоди з інформацією, що викладається, щоб підготувати аудиторію до сприймання конструктивних висновків, уточнення думки. У процесі тренінгових занять постійно проводиться рефлексія для усвідомлення важливості та корисності запропонованих завдань та можливостей формування навичок самостійної роботи.

Висновки. Зрозуміло, що межі статті не дають можливостей повністю висвітлити всі результати роботи щодо розвитку когнітивних, мета когнітивних навичок самостійної роботи, підвищення мотивації до навчання. Проведена робота у період дистанційного формату навчання у виші, на наш погляд, є трохи запізненою, вона повинна починатися у шкільному освітньому закладі. Заплановано також:

- робота з педагогічними колективами шкіл щодо підвищення уваги до формування навичок самостійного опрацювання матеріалу;

- експериментальна перевірка якості сформованих навичок та їх впливу на подальшу учбову діяльність студентів, що ми плануємо представити у подальших публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Tumms D., Booth S. Review of Telematics based Open and Distanse Learning. URL: <http://www.stir.ac.uk/schema/> (дата звернення 12.10.2022).
2. Вем'ян В., Солтисюк Ю. Організація самостійної роботи студентів при дистанційній формі навчання у вищих навчальних закладах. Стаття. URL: <https://www.researchgate.net> > ... (дата звернення 12.10.2022).
3. Бухлова Н.В. Організація самостійної діяльності учнів. Харків: Видавнича група «Основа». 2003. 64с.
4. Москаленко О.А., Черкаська О.В., Коваленко О.В. Педагогічне забезпечення самостійної роботи в умовах дистанційного навчання // Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries : International scientific and practical conference proceedings, September 25-26, 2020 p. Part 2. Lublin, 2020. P.72–75.
5. Умрик М. Досвід організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Наукові записки НПУ імені М.П. Драгоманова. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua> > bitstream > handle (дата звернення 21.10.2022).
6. Кравець В.О., Кухаренко В.М., Твердохлебова Н.Є., Рибалко О.В. Організація самостійної діяльності як фактор ефективності навчання в дистанційних курсах. Стаття. Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, Харків, Україна URL: kvn@kpi.kharkov.ua natatv@kpi.kharkov.ua alena@kpi.kharkov.ua <https://core.ac.uk> > download > pdf (дата звернення 21.10.2022)
7. Кузьміна Наталья. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки. Методы системных педагогических исследований самостоятельной работы. Москва: Народное образование, 2012. С.7-52.
8. Беленкова Ю.С. О технологии организации СР студентов. Вестник ТГПУ, 2010. Выпуск 1(91).С.123-128.
9. Макаренко Н.М. Формування компетенцій у процесі навчання у вищій школі. Збірник наукових праць «Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді». Київ: Гнозис, 2017. С.328-336
10. Е.П.Ильин. Мотивация и мотивы. СПб: Питер, 2008.512 с.
11. Фосслін Л., Даффі М. Емоції на роботі. Київ: Наш формат.2022.264с
12. Прайор К. Мистецтво виховання та дресирування. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2021.224 с.

Transliteration of References:

1. Tumms, D., Booth, S. (2012). Review of Telematics based Open and Distanse Learning. URL: <http://www.stir.ac.uk/schema/> (data zvernennia 12.10.2022). (In English).
2. Vemian, V., Soltysiuk, Yu. (2017). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv pry dystantsiinii formi navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. Stattia. URL: <https://www.researchgate.net> > (data zvernennia 12.10.2022). (In Ukrainian).
3. Bukhlova, N.V. (2003). Orhanizatsiia samostiinoi diialnosti uchniv. Kharkiv: Vydavnycha hrupa «Osнова». 64s. (In Ukrainian).
4. Moskalenko, O.A., Cherkaska, O.V., Kovalenko, O.V. (2020). Pedahohichne zabezpechennia samostiinoi roboty v umovakh dystantsiinoho navchannia // Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries : International scientific and practical conference proceedings, September 25-26, 2020 r. Part 2. Lublin, 2020. P. 72–75. (In Ukrainian).
5. Umryk, M. (2019). Dosvid orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia. Naukovi zapysky NPU imeni M.P. Drahomanova. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua> > bitstream > handle (data zvernennia 21.10.2022). (In Ukrainian).
6. Kravets, V.O., Kukhareno, V.M., Tverdokhliebova, N.le., Rybalko, O.V. (2019). Orhanizatsiia samostiinoi diialnosti yak faktor efektyvnosti navchannia v dystantsiinnykh kursakh. Stattia. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet “Kharkivskyyi politekhnichnyi instytut”, Kharkiv, Ukraina URL: kvn@kpi.kharkov.ua natavt@kpi.kharkov.ua alena@kpi.kharkov.ua <https://core.ac.uk> > download > pdf (data zvernennia 21.10.2022) (In Ukrainian).
7. Kuzmyna, Natalia. (2012). Poniatyie «pedahohycheskaia sistema» y kryteryi ee otsenky. Metodu systemnykh pedahohycheskykh yssledovanyi samostoiatelnoi rabotu. Moskva: Narodnoe obrazovanye. S.7-52. (in Russian).
8. Belenkova, Yu.S. (2010). O tekhnolohyy orhanyzatsyy SR studentov. Vestnyk THPU. Vupusk 1(91).S.123-128. (in Russian)
9. Makarenko, N.M. (2017). Formuvannia kompetentsii u protsesi navchannia u vyshchii shkoli. Zbirnyk naukovykh prats «Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi». Kyiv: Hnozys. S.328-336 (In Ukrainian).
10. Ylyn, E.P. (2008). Motyvatsiia y motyvu. SPB: Pyter.512 s. (in Russian).
11. Fosslin, L., Daffi, M. (2022). Emotsii na roboti. Kyiv: Nash format.2022.264s (In Ukrainian).
12. Praior, K. (2021). Mystetstvo vykhovannia ta dresyruvannia. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. 224 s. (In Ukrainian).

MAKARENKO Natalya

Ph.D. in Psychology, Assistant Professor
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3481-1277>
E-mail: nmakarenko6337@gmail.com

**DEVELOPMENT OF INDEPENDENT WORK SKILLS TO IMPROVE THE QUALITY OF
DISTANCE LEARNING**

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.12>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.13>

ПІДГОРНИЙ А.В.,
кандидат хімічних наук,
доцент, хіміко-технологічний
факультет, Національний технічний
університет України
“Київський політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського”,
м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ХІМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ ІНЖЕНЕРА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

PIDGORNYI A.V. Ensuring the quality of fundamental chemical training in the context of implementing innovative engineering education: realities and perspectives. *The article deals with the examines the formation of a competent understanding of natural science education, which initiates a scientific worldview, a holistic system of scientific knowledge and is the basis for the development and self-affirmation of an individual capable of successful self-realization in the dynamic conditions of the modern labor market. The advantages and disadvantages of the modern system of education of future engineers are identified, motivational factors for improving the quality of education are proposed, and basic approaches to the formation and development of the required set of professional competencies of graduates are defined. The relevance of the implementation of educational and scientific video consultations as an element of helping students in improving the quality of their knowledge in the conditions of distance education is analyzed*

Key words: *fundamentality in education, new standards of high education, natural science disciplines, chemical-oriented competence of engineer, distance online learning tools.*

ПІДГОРНИЙ А.В. Забезпечення якості фундаментальної хімічної підготовки у контексті впровадження інноваційної освіти інженера: реалії та перспективи. *В роботі розглядається формування компетентнісного розуміння природничо-наукової освіти, яка започатковує науковий світогляд, цілісну систему наукового пізнання та є базисом для розвитку та самоствердження особистості, здатної до успішної*

самореалізації в динамічних умовах сучасного ринку праці. Визначено переваги та недоліки сучасної системи освіти майбутніх інженерів, запропоновано мотиваційні чинники підвищення якості навчання та визначені базові підходи до формування та розвитку затребуваного набору професійних компетенцій випускників. Аналізується актуальність впровадження навчально-наукових відео консультацій як елементу допомоги студентам у підвищенні якості їх знань в умовах дистанційно ї освіти.

Ключові слова: фундаментальність в освіті, нові стандарти вищої освіти, природничо-наукові дисципліни, хіміко-орієнтовані компетенції, засоби дистанційного онлайн-навчання.

Налагоджена система вищої освіти та організація наукових досліджень забезпечує цивілізаційний рівень існування держави, її прогрес, економічну та політичну незалежність. В період глобальних економічних перетворень інженерні кадри та науковці мають володіти знаннями, навиками та досвідом, щоб бути спроможними усвідомити та вирішувати проблеми повсякденного сучасного життя з урахуванням екологічних, соціальних, культурних та економічних наслідків, тобто взяти на себе глобальну відповідальність. Успішне вирішення цього блоку питань є неможливим без відповідної підготовки кадрів, діяльність яких дозволяла б вирішувати нагальні завдання, пов'язані з забезпеченням сталого розвитку суспільства та бізнесу.

Багато років у системі європейських університетів формувалася комплекс освітніх дисциплін: фізика, хімія, математика, біологія, які складали основу освіченої особи - ресурсу розвитку суспільства. Увесь світовий досвід показує, що розвиток суспільства може ґрунтуватися тільки на систематичній освіті і повазі до знань. Суспільство розвивається тільки в умовах систематичної освіти та просвіти, що забезпечує формування у людини наукового світогляду.

Модернізація вищої інженерної освіти потребує перегляду спрямованості навчального процесу від звичайного засвоєння знань до формування такого рівня фундаментальної підготовки, який дозволить інженеру залишатися професійно мобільним упродовж всього періоду творчої фахової діяльності. Освітні технології мають включати діяльність усіх учасників навчального процесу, що мотивує та метою, якою, у узагальненому вигляді, є саме - формування та розвиток компетентностей студентів та випускників у відповідності до обраної спеціальності.

Формування компетентності спеціаліста, забезпечує досягнення результатів підготовки у відповідності із запланованою за збереження дисциплінар-

ної організації навчального процесу, є наслідком цілісного засвоєння особистістю тієї чи іншої освітньої галузі.

Поліпшення якості освіти, досягнення відповідності її рівня до актуальних та перспективних потреб суспільства, держави та особистості є пріоритетним завданням освітньої політики України на сучасному етапі. Наскрізну підготовку фахівців за трьома циклами (бакалавр – магістр – PhD) провідні вітчизняні ВНЗ здійснюють за оптимізованими навчальними планами, наповнення яких навчальними дисциплінами обумовлено розробленими концептуальними, методологічними засадами нового покоління галузевих стандартів вищої освіти. Ці галузеві стандарти засновані на компетентісному підході з урахуванням тенденції зміни характеру праці і вимог до компетенції фахівців і світової практики формування освітніх програм (номенклатура, структура, зміст) при збереженні кращих традицій вітчизняної освіти (фундаментальність, практична орієнтація, тощо).

Водночас, робота, щодо модернізації, здійснюється з урахуванням наступних основних принципів освітньої діяльності: єдність освітнього простору; паритетність навчання та виховання; інтеграція освіти і науки; академічність свободи; єдність та послідовність рівнів освіти – «освіта продовж життя»; збалансованість інтересів основних учасників освітнього процесу – студентів, викладачів, роботодавців та фундаторів; відкритість (транспарентність) освіти до суспільства. Тому, основною задачею реформування інженерної освіти стає створення умов та випуск дипломованих спеціалістів, що володіють самостійним критичним творчим мисленням, спроможних до

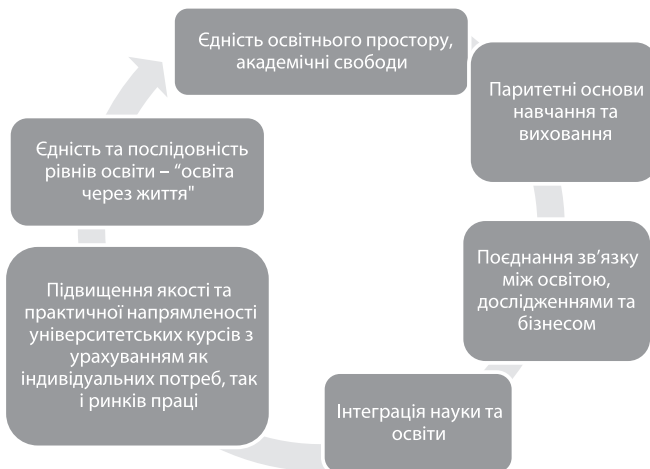

Рис. 1. Схематичне зображення вимог до змісту навчання

професійного росту та професійної мобільності в умовах інформатизації суспільства та розвитку наукоємних технологій, здатних до вирішення комплексних проблем інноваційного розвитку [1].

Базові принципи модернізації освітньої діяльності представлено на Рис. 1.

Зближення та гармонізація норм і принципів освіти, які реалізуються у рамках європейської системи освіти зі стандартами вітчизняної освіти, забезпечує умови підвищення якості природничо-наукової підготовки у всіх її різноманітних аспектах: світоглядному – накопиченні знань для формування особистісного погляду на світ; освітньому – одержанню впорядкованих знань щодо явищ та законів природи; предметному – засвоєння методологічної цільності дисциплін; профільному – одержання знань, необхідних для засвоєння навчального матеріалу інших дисциплін; професійного – засвоєння предметної області майбутньої діяльності випускника.

Підготовка інженерних кадрів у “КПІ імені Ігоря Сікорського”, за останні роки базувалася на головних стратегічних підходах до забезпечення формування змісту освіти: перехід до інноваційної форми підготовки фахівців, яка передбачає ефективну систему керування якістю підготовки з природничо-наукових дисциплін; оптимізації переліку дисциплін, виходячи з їх необхідності і забезпечення фундаментальної складової; наукоємності, міждисциплінарності; залученні студентів починаючи з бакалаврату до участі в науковій роботі на кафедрах та навчально-наукових центрах і лабораторіях.

За результатами аналітичних прогнозів провідних наукових центрів світу (Оксфордський університет, Міжнародна рада з науки) найбільш затребуваними на ринку праці будуть фахівці в галузі альтернативної енергетики, ресурсо- та енергоощадних технологій, нанотехнологій і нових матеріалів, комплексу наук, які забезпечують якість життя і здоров'я людини (медичної інженерії, біотехнології, фармацевції та ін.). Суттєво зростатиме попит на фахівців у галузі нових інформаційних технологій, системних аналітиків, які здатні обробляти та аналізувати дані різної природи для наукових досліджень, нових видів техніки, бізнесу [2].

Як показують результати дидактичних досліджень, ефективне вирішення нагальних проблем, що мають забезпечити збалансовану стратегію стабільного майбутнього розвитку суспільства перш за все, можуть бути вирішені на основі її природничо-наукової компоненти.

Характерною рисою сучасних наукових розробок є усунення умовних розмежувань між галузями досліджень. Навпаки, при вирішенні завдань в сфері матеріального виробництва є необхідним під час опису процесів та оцінки властивостей конструкційних матеріалів застосовувати фізичні погляди на природу явищ в поєднанні з фундаментальними основами хімічних знань, а також бути здатним забезпечити дотримання екологічних вимог при

їх втіленні. Також зрозуміло, що опис фізико-хімічних аспектів, що здійснюються під час функціонування технічних пристроїв або в роботі замкнених циклів виробництва, потребує щоб інженер мав достатньо сформований математичний апарат, необхідний для аналізу сутності та етапів дослідження процесів, розробки практичних рекомендацій з вирішення проблем оптимізації цих процесів.

Саме на основі поєднання досягнень хімії та фізики було сформовано та розвиненню напрями важливих науково-технологічних досліджень таких, як фізична хімія поверхневих явищ, металофізика, фізична хімія твердого тіла, хімічний каталіз, фізика та хімія плазми, напівпровідникове матеріалознавство, нанотехнології.

Суттєві досягнення в розробці та втіленні у практичну сферу методів одержання нових матеріалів з заданим набором фізико-хімічних властивостей стали втіленими в промислові виробництва завдяки застосуванню класичних законів молекулярної та статистичної фізики, хімічної термодинаміки та кінетики в поєднанні з використанням новітніх методів досліджень таких, як спектрофотометрія, хроматографія, різні типи спектроскопії. Вирішення завдань дисциплін профільної спеціальної підготовки є можливим лише за умови широкого застосування прийомів та принципів математичного моделювання, фізичних методів дослідження водночас із залученням системи поглядів сучасної хімічної науки.

Також одним з важливих аспектів хімічної освіти є екологічний. Майбутні інженери-технологи під час проведення конструкторських розробок мають не тільки якісно засвоїти закономірності фізико-хімічних процесів та набути вмінь керування їх оптимальними режимами, але одночасно навчитися запобігати техногенним впливам людини на природні процеси та володіти методами контролю можливих джерел забруднення навколишнього середовища шкідливими речовинами. Екологічні проблеми можуть бути успішно вирішені за умови, якщо знання з екології стануть закладатися під час вивчення дисципліни "Хімія" у студентів бакалаврського циклу технічних спеціальностей підготовки [3].

У новій моделі підготовка фахівців не повинна набувати вузькотехнічного характеру. Навпаки, на високотехнологічному ринку праці найбільш затребуваними є фахівці, які отримали ґрунтовну фундаментальну освіту, що здатні формулювати складні завдання, керувати процесами, комплексно та системно оцінювати всі наслідки тих чи інших управлінських рішень.

У здійсненні освітньої діяльності університетів нагальними до впровадження стають питання, яким чином викладач має здійснювати навчальну діяльність, із застосуванням яких засобів та інструментів, задля досягнення повної відповідності вимогам стандартів підготовки спеціалістів, які здобу-

вають високий рівень освіти та мають сформований набір професійних компетенцій [4].

Тенденції розвитку освіти в рамках Болонської системи передбачають насамперед еволюційний перехід від технологій «підтримуючого» навчання (традиційні освіти технології) до технологій «розвиваючого» та « особистісно-орієнтованого» навчання (інноваційні освітні технології). Однією з продуктивних сучасних освітніх технологій, яка набуває активного втілення у освітньому процесі в умовах реалій сьогодення, є система електронного дистанційного навчання, яка базується на нових дидактичних можливостях, що надаються сучасними навчальними засобами. Така технологія, на протигагу до традиційного навчання, дозволяє переосмислити зміст освітнього процесу, що є зорієнтованим на формування та розвиток компетенцій та компетентнісної моделі випускника. В цьому випадку основним є керування викладачами процесами: набуття нових знань через розвинення логічного мислення студентів; формування у студентів вмінь самостійного вирішення конкретних практичних завдань; здатності відшукувати оптимальні методи розв'язання проблем; розвинення здатності детально аналізувати підсумки досліджень та спроможності отримати прийнятне інженерне рішення на базі застосування відомих алгоритмів розв'язків, принципів аналогії. - інтеграція знань із суміжних дисциплін; - активізація пізнавальної діяльності студентів; - формування компетенції сумісної діяльності (робота у міні групах); - створюються більш продуктивні способи досягнення позитивного результату за оптимальний час. Викладач займає позицію «генератора проблем», «зовнішнього консультанта», «координатора». створені викладачем всеохоплюючі навчальні кейси відео-матеріалів (відео-лекції, відео-консультації, відео-лабораторні роботи), стають базовою дистанційною складовою навчання, Як наслідок, у студентів формуються нові мотиваційні чинники, що спонукають і приваблюють їх до якісного навчання Рис.2.

Поточна ситуація з пандемією COVID-19 і запровадження воєнного стану в Україні ще більше активізували проблему дистанційної освіти. Якщо ще донедавна дистанційні освітні технології в українських ЗВО переважно виконували функцію підтримки традиційного освітнього процесу, особливо для заочної форми навчання, то вже зараз вона стає основною. Молоді люди, які вільно володіють інструментами on-line навчання (навчальні платформи Moodle, Google, G-suite, Classroom) сучасними засобами комунікації (Viber, Telegram, Zoom, Google meet) вмотивовані використовувати саме ці технології навчання.

Студенти під час проведення навчальних занять досить результативно опрацьовують обсяг лекційного матеріалу дисциплін та заплановані роботи лабораторного практикуму. Проте, найбільші труднощі виникають під час

підготовки до колоквиумів з визначення допуску до виконання лабораторних робіт та виконання індивідуальних завдань при поданні до захисту роботи за результатами експериментальних досліджень.

Рис. 2. Порівняльна характеристика освітніх технологій

Створення відео-кейсів дистанційних курсів безумовно, має базуватися на наданні рекомендацій до безпосереднього аналізу і узагальнення підсумків експериментальних досліджень та перевірки окремих теоретичних

положень, кількісної та якісної оцінки процесів, властивостей та підтвердження характеристик речовин. Задля забезпечення поліпшення результативності навчання викладачі, насамперед, мають впроваджувати одну з продуктивних сучасних технологій: навчально-наукові відео-консультації.

Безперечно, вже досягнені реальні конструктивні здобутки за підсумками навчання з дисципліни Хімія із застосуванням відеоконсультацій у дистанційній системі Moodle студентів технічних спеціальностей 11 факультетів та навчально-наукових інститутів КПІ.

Проте, на початкових термінах проведення освітнього процесу в дистанційному режимі наявні ресурси інтерактивних технологій навчання не задовольняли повною мірою потреби здобувачів вищої освіти. Дистанційна форма здобуття освіти має свої особливості та складнощі в при її впровадженні, такі як:

- забезпеченість учасників навчання технічними засобами (комп'ютери, стійке інтернет з'єднання);
- готовність контингенту науково-викладацького складу до створення якісного інформаційного контенту дистанційного навчання та забезпечення його чіткого функціонування;
- можливість здійснення викладачем регулярного дистанційного оцінювання та перевірки виконаних студентами завдань ;
- проведення консультаційних заходів, під час яких здійснюється обговорення студентами недоліків та помилок, допущених під час самостійної роботи;
- трудомісткість використання сучасних освітніх технологій з огляду необхідності суттєвої перебудови структури кредитних модулів навчальних дисциплін з врахуванням постійного чергування застосування засобів та методів навчання;
- відсутність чітких уявлень стосовно досягнення необхідних результатів навчання (зокрема , щодо сформованості компетенцій);
- недостатньою сформованістю та узгодженістю критеріїв оцінки результатів навчання студентів;
- нераціональний розподіл за видами навчальних занять годин навантаження.

Подолання усіх перешкод потребує певного часу та зусиль усіх учасників освітнього процесу. Але цей підхід є перспективним як елемент допомоги студентам у підвищенні якості їх знань, вмінь та компетентності.

Висновки. Втілення в життя сучасної стратегії освітянської політики стає можливим тільки при забезпеченні належної якості підготовки інженерних кадрів завдяки втілення такі методи та прийоми викладання, можуть забезпечувати якісну складову фундаментальних знань, які започатковують профе-

сійну компетенцію, але, водночас, повинні створювати сприятливі умови для розвитку і самоствердження особистості здатної до успішної самореалізації в динамічних умовах сучасного ринку праці.

Система фундаментальних хімічних знань в поєднанні з іншими природничими науками формує науковий світогляд, цілісну систему наукового пізнання та є базисом для розвитку нових підходів при вирішенні завдань сучасних високих технологій, оцінюванні екологічної сталості та безпеки в промислових системах.

Список використаних джерел:

1. Zubin Ajmera .Top 5 reasons to study engineering [Elektronnyi resurs] Zubin Ajmera //.-Updated August 22, 2021. - Rezhym dostupu: <https://www.topuniversities.com/blog/top-5-reasons-study-engineering>
2. Amal Abdelsattar .What Motivates Students to Study Engineering? A Comparative Study between Males and Females in Saudi Arabia [Elektronnyi resurs] Amal Abdelsattar ,Wafa Labib, Yasser Ibrahim // Educ. Sci. 2021, № 11. - P. 147-156. - Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.3390/educsci11040147>
3. Andriy Pidgorny, Tetiana Duda. Formation of chemical-oriented competences in scientific technical universities: timeliness and necessity” //Всеукраїнський науково-практичний журнал “Директор школи, ліцею, гімназії”- Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті до інтеграції до європейського освітнього простору».- № 4.- Кн. 1.- Том I (83).-К.: Гнозис, 2019. - С. 256-269.
4. Andrii Pidgorny, Tetiana Duda. Pedagogical and Motivational Principles of Quality Assurance of Chemical Education in Technical Universities of Ukraine:Problems, Experience, Prospects// Economics and Education.- Vol. 7.- № 2.- 2022. – 13-19. (in Latvia).

Transliteration of References:

1. Zubin Ajmera .Top 5 reasons to study engineering [Elektronnyi resurs] Zubin Ajmera //.-Updated August 22, 2021. - Rezhym dostupu: <https://www.topuniversities.com/blog/top-5-reasons-study-engineering>
2. Amal Abdelsattar .What Motivates Students to Study Engineering? A Comparative Study between Males and Females in Saudi Arabia [Elektronnyi resurs] Amal Abdelsattar ,Wafa Labib, Yasser Ibrahim // Educ. Sci. 2021, № 11. - P. 147-156. - Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.3390/educsci11040147>
3. Pidgorny A., Duda T. Formation of chemical-oriented competences in scientific technical universities: timeliness and necessity” //Spesialnyi tematichnyi vipusk «Vischa osvita Ukrainy u konteksty do integratsii do

evropeyskogo osvithjogo prostoru». - 2019. №4.- Кн 1.- Том. I (83). – К.: Gnosys, S. 256-269.

4. Andrii Pidgornyy, Tetiana Duda. Pedagogical and Motivational Principles of Quality Assurance of Chemical Education in Technical Universities of Ukraine: Problems, Experience, Prospects// Economics And Education.- Vol. 7.- № 2.- 2022. – 13-19. (in Latvia).

PIDGORNYY Andriy

PhD in Chemistry, Associated Professor, Faculty of Chemical Technology, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-0062-7570>

E-mail: a.podgornij@gmail.com

ENSURING THE QUALITY OF FUNDAMENTAL CHEMICAL TRAINING IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING INNOVATIVE ENGINEERING EDUCATION: REALITIES AND PERSPECTIVES

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.13>

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.14>

ШПАК В.П.,

доктор педагогічних наук, професор
кафедри початкової освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

БАРДАДИМ О.В.,

аспірант кафедри початкової освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОГО НАПРЯМУ: ДІЯЛЬНІСНИЙ СКЛАДНИК

SHPAK V., BARDADYM O. Formation of Information and Digital Competence of Science Teachers: Activity Component. *Information and digital competence covers a wide range of skills, knowledge and attitudes such as problem solving, critical thinking, creativity, communication, collaboration and digital literacy. It also includes an understanding of the ethical and legal aspects of using digital technologies. Information and digital competence is becoming an important part of the competence set of the 21st century and is gaining increasing importance in many areas of life and activity. The optimal model of using information and digital technologies is considered to be their combination with traditional technologies, since such a symbiosis helps to expand the possibilities of traditional forms of education. Their use allows: editing the created content, constantly supplementing it, modeling it in audiovisual form, which allows better visualization and assimilation of educational material; collecting and analyzing student data; improving the quality of learning by supplementing classical teaching tools, textbook content, tests; adapting to society in accordance with the urgent need; better interaction. The study shows that digital learning tools are regularly used in the learning process. This can be realized through: understanding the nature of information, mastering learning tools, and not just acquiring structured knowledge; developing a set of skills for the types of work that are needed now and will be needed in future teaching activities.*

It is proved that the training of science teachers should consist of two stages. **The first stage is initial training: it involves familiarizing future science teachers with the recognition and basic handling of various technological devices that will be in the classroom, studying their basic tools and identifying digital learning materials.** *The second stage is ongoing training: future science teachers have a variety of training offers that will allow them to think about the use of ICT in education, to use resources developed for science subjects in primary and basic school in a creative way.*

Keywords: activity, future teachers, information and digital competence, activity-based approach, natural science.

ШПАК В.П., БАРДАДИМ О.В. **Формування інформаційно-цифрової компетентності вчителів природничого напрямку: діяльнісний складник.** *Інформаційно-цифрова компетентність охоплює широкий спектр таких навичок, знань і ставлень, як розв'язання проблем, критичне мислення, творчість, комунікація, співпраця та цифрова грамотність. Вона також передбачає розуміння етичних і правових аспектів використання цифрових технологій. Інформаційно-цифрова компетентність стає важливою частиною компетентнісного набору XXI століття і набуває дедалі більшого значення в багатьох сферах життя і діяльності. Оптимальною моделлю використання інформаційно-цифрових технологій вважається їх поєднання з традиційними технологіями, оскільки такий симбіоз допомагає розширити можливості традиційних форм навчання. Їх використання дозволяє: редагувати створений контент, постійно його доповнювати, моделювати в аудіовізуальній формі, що дозволяє краще візуалізувати і засвоювати навчальний матеріал; збирати й аналізувати дані про студентів; посилювати якість навчання через доповнення класичних засобів навчання, змісту підручників, тестів; адаптуватися до соціуму відповідно до нарізної потреби; краще взаємодіяти. Проведене дослідження доводить, що у процесі навчання регулярно використовуються цифрові засоби навчання. Це може бути втілено через: усвідомлення природи інформації, опанування інструментами навчання, а не лише отримання структурованих знань; розвиток комплексу навичок для тих видів робіт, які необхідні зараз і будуть необхідні в подальшій педагогічній діяльності. Доведено, що підготовка вчителів природничого напрямку повинна складатися з двох етапів. Перший етап - початкова підготовка:*

передбачає ознайомлення майбутніх учителів природничого напрямку з розпізнаванням і базовим поводженням з різними технологічними приладами, які будуть знаходитися в аудиторіях, вивчення їх основних інструментів та ідентифікацією цифрових навчальних матеріалів. Другий етап - постійне навчання: майбутні вчителі природничого напрямку мають різноманітні навчальні пропозиції, які дозволяють їм замислитися над використанням ІКТ в освіті, творчо послуговуватися ресурсами, розробленими для предметів природничого напрямку початкової та базової школи.

Ключові слова: діяльність, майбутні вчителі, інформаційно-цифрова компетентність, діяльнісний підхід, природничий напрям.

Постановка проблеми. Інформаційно-цифрову компетентність вважають ключовою в XXI столітті. Зі стрімким зростанням використання Інтернету і засобів комунікації як студентами, так і викладачами, заклади освіти стикаються з проблемою інтеграції та підтримки розвитку інформаційно-цифрових компетентностей, які визначені у проєкті ТьюНІНГ як інструментальні [1]. Також цей проєкт окреслює інші інструментальні компетентності, від опанування якими залежить самоствердження особистості в сучасному соціумі. Рамку інформаційно-цифрових компетентностей громадян України [2] можна розглядати як стандарт, що визначає обсяг знань, умінь і практичних навичок, необхідних громадянам для конкурентоспроможності на українському і європейському ринках праці, а також вільного використання інших сучасних технологій. Тому інформаційно-цифрові технології надають нові можливості сучасному вчителю природничого напрямку для зміни його ролі в освітньому процесі, що «полягає у формуванні зацікавленості до навчання» [3].

Інформаційно-цифрова компетентність розглядається як сукупність знань, умінь і навичок, що визначають ефективне використання цифрових технологій та Інтернету в освітньому контексті [4; 5; 6]. Вона включає здатність отримувати доступ, керувати, інтегрувати, оцінювати і створювати цифрові ресурси для розв'язання проблем, налагодження спілкування та співпраці. Інформаційно-цифрова компетентність необхідна для навчання [7], роботи й активної участі в житті суспільства, тому заклади вищої освіти (далі - ЗВО) повинні забезпечити студентів необхідними навичками і знаннями, щоб вони стали компетентними цифровими громадянами. Щоб досягти цього, майбутні вчителі природничого напрямку повинні володіти відповідними цифровими компетентностями, а програми педагогічної освіти - включати чіткі інструкції щодо інформаційно-цифрових компетентностей [8]. Для того, щоб розуміти,

як формувати такі компетентності, слід розуміти їх призначення [1; 2; 7], як-от:

Комп'ютеризація та інформаційна грамотність. Майбутній вчитель природничого напрямку повинен знати, як ідентифікувати, систематизувати, отримувати, зберігати й аналізувати інформацію, цифровий контент, оцінювати його призначення.

Комунікація та опрацювання. Майбутній вчитель природничого напрямку має опановувати комунікацію в цифровому середовищі, ділитися ресурсами та інструментами, узасвідати і брати участь у соціальних спільнотах і мережах.

Створення цифрового контенту. Потребує від майбутнього фахівця розуміння того, як створювати і редагувати новий контент, опрацьовувати попередні знання і пов'язувати їх із новим змістом, створювати мультимедійний контент і комп'ютерне програмування.

Безпека. Є важливою, оскільки складається з особистого захисту, захисту даних, захисту цифрової ідентичності, використання безпеки.

Розв'язання проблем. Пояснює зосередження на розумінні того, як ідентифікувати потреби і цифрові ресурси, а також приймати рішення при виборі цифрових ресурсів.

За результатами соціологічного дослідження 2019 р., в Україні 53% громадян мають рівень цифрової грамотності, що нижчий від базового. Найнижчим є рівень володіння програмним забезпеченням і лише 28% громадян мають рівень, вищий за середній. Це робота з текстами і даними в MS Word і MS Excel, редагування фото і відео, створення презентацій [8].

Наведені дані підтверджують те, що майбутні вчителі природничого напрямку мають бути обізнані з загальними рекомендаціями щодо опанування такими цифровими навичками, як створення спільних презентацій, ведення блогів, створення інтерактивного відеоконтенту. Опановуючи цифрові навички в освітньому процесі майбутні вчителі природничого напрямку можуть підготуватися до цифрової трансформації. Це свідчить про те, що цифрові навички стають важливою частиною професійної підготовки студентів у XXI столітті через набуття ними практичного досвіду [9] відповідно до парадигми навчання цифровими засобами в роботі з: об'єктами (їх властивості, взаємодія, стан); інформаційними процесами, системами і алгоритмами опрацювання даних; навичками, набутих новим досвідом, що формується через перенесення знань із професійної педагогічної компетентності до інформаційно-цифрової компетентності майбутнього вчителя природничого напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційно-цифрова компетентність як важлива складова професійної діяльності майбутнього вчителя природничого напрямку постає проблемою для багатьох сучасних досліджень [10; 11], зокрема, тих, що стосуються формування природничої компетентності [12; 13; 14]. Діяльнісний підхід становить важливе методологічне під-

грунтя [15], на якому базуються сучасні технології та системи навчання. У цьому контексті заслуговує на увагу науковий доробок О. Пометун [16], у якому формування інформаційно-цифрової компетентності ґрунтоване саме на діяльнісному підході.

Останні дослідження підтверджують, що використання діяльнісного підходу підвищує мотивацію та активність студентів [17], дає можливість практичного засвоєння знань через дії. Не менш важливою проблемою постає формування інформаційно-цифрових компетентностей у закладах освіти [18; 19]. Головним завданням діяльнісного підходу постає засвоєння цих компетентностей через отримання нового практичного досвіду [20].

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в аналізі діяльності викладачів і студентів під час формування інформаційно-цифрової компетентності.

Виклад основного матеріалу (з повним обґрунтуванням отриманих результатів). Згідно з кваліфікаційною рамкою інформаційно-цифрова компетентність майбутнього вчителя природничого напрямку визначається як результат навчання, що формується через здатність виконувати певну дію, тому для майбутнього необхідно оволодіти практичними навичками роботи з цифровими засобами через діяльність. Слід брати до уваги, що діяльність є специфічно людською, регульованою свідомою активністю, що породжується потребами і спрямована на пізнання і перетворення як зовнішнього світу, так і самої людини. При цьому дія — відносно завершений елемент діяльності, що спрямована на досягнення певної проміжної усвідомлюваної мети або перехід від повільного, свідомого опрацювання інформації до швидкої та несвідомої автоматизації та втіленого пізнання, оскільки пізнання має втілену дію, обумовлену контекстом.

Результатом діяльності виступає мета, яка може бути реальним предметом, створеним людиною, певні знання, уміння, навички, творчий результат. Стимулом до діяльності завжди виступає мотив, що надає діяльності певну специфіку щодо вибору ресурсів і способів досягнення мети. Мотивами можуть виступати різноманітні потреби, інтереси, установки, звички, емоційні стани. Розмаїття діяльності людини породжує широкий діапазон мотивів, що визначають тип поведінки особистості. Не випадково В. Макгвайр [21] вважає, що поведінка і вчинки людини залежать від цілей, потреб або ситуації. Усе це можна схематизувати на рис. 1:

На рис. 1 показано, що напрям діяльності визначає мотивація, яка спонукає до конкретних дій. Оскільки мотивація — це свого роду динамічний психофізіологічний процес, який спрямовує поведінку людини, визначає її організованість, спрямованість, стійкість і активність. А. Маслоу у праці «Мотивація і особистість» наголошує, що мотивація формується як сукуп-

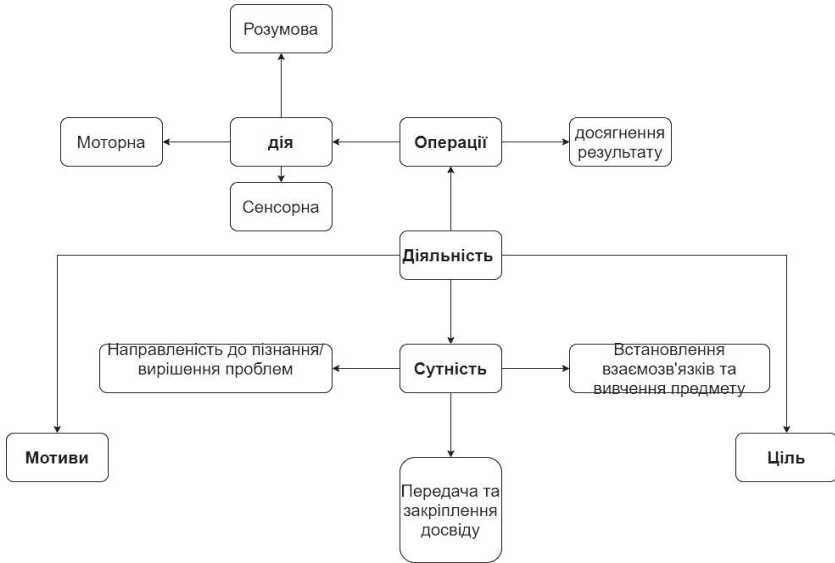

Рис. 1. Схема застосування діяльнісного підходу

ність потреб, мотивів, дій, цілей, що орієнтовані на результат. Оскільки довільно мотивація не виникає, для цього потрібно застосовувати педагогічні методи і прийоми, щоб вони могли забезпечити продуктивну освітню діяльність упродовж певного періода.

Згідно з рис. 1, під час виконання дії відбувається опрацювання інформації, осмислення і вибір стратегії плану, виконання плану дії, пошук засобів і способів реалізація цілей, отримання результату. Усе це важливо, оскільки під час формування інформаційно-цифрових компетентностей відбувається засвоєння і застосування нових знань. Тож когнітивна діяльність спрямована на розв'язання проблем, пошук відповідних способів, що сприяють формуванню знань, умінь і навичок. Це приводить до формування в головному мозку нових нейронних зв'язків, фіксації нового досвіду через:

- конкретний досвід, тобто через виконання певної роботи і отримання нового досвіду;
- концептуалізацію, через отримання досвіду від розуміння концепцій або від навчання;
- рефлексивне спостереження, тобто осмислення або міркування про досвід;
- експериментування, підтвердження чи перевірку вивченого навчального матеріалу.

Американському психологу Джерому Брунеру [23] належить важливий внесок у когнітивну психологію, а також у теорію когнітивного навчання в педагогічній психології. Його теорія навчання зосереджена на способах репрезентації введена концепція навчання відкриттів. Дж.Брунером запропонована 3-рівнева система внутрішніх репрезентацій: активні (на основі дії), іконічні (на основі зображень) і символічні (на основі мовлення). На основі дослідження Дж. Брунера визначено когнітивні рівні формування інформаційно-цифрової компетентності (див. Табл. 1):

Таблиця 1.
Когнітивні рівні формування інформаційно-цифрової компетентності

Рівні діяльності студентів	Репродуктивний	Базовий	Продуктивний		Креативний
За Веббом, рівні глибини знань	Пригадування/відтворення	Навички/концепції	Короткострокове стратегічне мислення		Розширене мислення
За Блумом, діяльність студентів	Знати	Розуміти	Застосовувати	Перетворювати	Оцінювати
Форма навчання	Лекція	Інтерактивна лекція	Активне навчання/Алгоритмічне, програмоване навчання	Воркшопи, хакатон, семінари	Змішані форми навчання
Форми контролю результатів навчання	Тест	Письмове есе, Побудова схем	Створення цифрового об'єкта за алгоритмом	Використання онлайн-ресурсу на педагогічних заняттях як елемент	Компетентнісне завдання

На основі вищесказаного слід виокремити такі етапи діяльності майбутніх учителів природничого напрямку в ході формування інформаційно-цифрової компетентності (див.Табл.2):

Таблиця 2.
Етапи формування інформаційно-цифрової компетентності

	Робота з інформацією	Діяльність студентів	Діяльність викладача
1	Сприймання	Отримання інформації в один із способів через її уявлення	Пояснення, демонстрація (теоретичний блок)
2	Усвідомлення	Повторення, засвоєння, аналіз інформації	Пояснення виконання завдання

3	Практика	Застосування на практиці отриманої інформації	Самостійне виконання завдання
4	Передача	Отримана практика дає можливість перейти в категорію знання	Презентація результатів (створених об'єктів)
5	Трансформація	Застосування знання в новій формі, пошук узаємозв'язків	Пошук нового використання освітніх ресурсів

Організаційна діяльність викладача. Практичне розв'язання проблем є важливою умовою формування цифрових навичок, оскільки поетапне їх формування приводить до вироблення нового досвіду. З таблиці 1 слідує, що знання спрямовані на практичну діяльність. Успіх дії залежить від способу її виконання: вправа – цілеспрямоване багаторазово організоване виконання дій; навичка – дії, що автоматизовані в результаті виконання вправ; уміння – здатність застосовувати набуті знання у предметно-практичній діяльності.

З урахуванням вище перерахованого і в контексті проблеми формування інформаційно-цифрової компетентності в діяльності майбутніх учителів природничого напрямку пропонуємо більш докладно розглянути діяльність викладача (див. Табл. 3.):

Таблиця 3.
Види аудиторної діяльності під час навчання

Діяльність	Пасивна діяльність	Активна (Інтерактивна) діяльність	Креативна діяльність
Викладача	Ознайомлення з новою інформацією без дій	Узаємодія з аудиторією	Створення власного освітнього контенту чи проєкту
Студентів	Перегляд відео, читання статті, перегляд презентації	Обмін ідеями, думками за допомогою освітніх онлайн-сервісів	Створення навчального відео, інфографіки, плакатів, постерів

Завдання викладача полягає в тому, щоб створити необхідні умови для формування інформаційно-цифрової компетентності у професійній сфері. Це можна реалізувати за допомогою ситуаційних задач, які розширюють професійний досвід. З методологічного погляду слід виокремити такі типи завдань: які мають чіткі шляхи розв'язку (алгоритм); які не мають чіткого шляху розв'язку. Останні дуже важливі, оскільки вони спрямовані ближче до життя, допомагають обрати самостійно шлях для розв'язування задачі залежно від умов, які спрямовані на аналіз даних і розуміння проблематики.

Практико орієнтовані завдання. За дослідженнями PISA, виявлено, що у країнах Східної Європи в освітній системі переважають такі когнітивні опера-

ції, як запам'ятовування і відтворення правил і фактів, обчислення за наданими формулами. Однак дана модель завдань застаріла, оскільки вимоги світу до людини змінилися, тому вона повинна діяти згідно з принципом IBM: «Машини повинні працювати, а людина – думати», тобто розв'язувати проблеми, не маючи готових шаблонів.

Компетентнісно орієнтовані завдання. Дозволяють реалізувати ціль, що полягає в організації діяльності студентів не репродуктивним шляхом через відтворення інформації, а діяльним. Стимулом виступає мотивація на виконання поставлених завдань, інструмент перевірки визначає критерії перевірки. Задачне формування компетентнісно орієнтованих завдань задає алгоритм навчання, а джерело інформації надає необхідну інформацію. Предметний контекст – описана предметна ситуація, для вирішення якої необхідне використання і встановлення широкого спектру зв'язків. При розробленні компетентнісно орієнтованих завдань необхідно включати «діяльнісні» завдання відтворення ситуації з реального життя завдання на інтуїцію, пошукові завдання, на відповідність, на збирання інформації.

Виконання практичних завдань, що орієнтовані на формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничого напрямку полягає в особливому стилі мислення, що потребує вміння розкласти задачу на прості задачі, використовуючи для цього всі доступні засоби. Для того, щоб виконати поставлене практичне завдання, необхідно зрозуміти, для чого потрібні ці знання і навички (з цікавості, для самовдосконалення, для виконання професійних завдань чи з інших причин).

Програмування передбачає особливий тип мислення, в основі якого – уміння розкласти задачу на окремі «кроки», пов'язати з цими «кроками» доступні засоби і скомпонувати все це в програму виконання поставленого завдання (див. Табл. 4):

Таблиця 4.

Відповідність структури природничої грамотності й таксономії когнітивної сфери Б.Блума [25; 26; 27]

КОМПОНЕНТИ ПРИРОДНИЧОЇ ГРАМОТНОСТІ	СТАДІЇ КОГНІТИВНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ТАКСОНОМІЄЮ Б. БЛУМА
Знання	Знання і розуміння
Контекст	Застосування
Компетенції	Аналіз. Синтез
Ставлення	Оцінювання

У таблиці 4 показано, що в компетентнісно орієнтованій освіті фактологічне наповнення знань утрачає свою пріоритетність, оскільки на перше місце

виступають мисленнєві процеси. За таксономію цілей важливими стають досвід і мисленнєві процеси, які, за Х. Роджерсом, лежать у внутрішній складовій, а саме: інтелектуальній, узагальненні і диференціації, абстрагуванні і конкретизації, порівнянні, аналогіях, установленні причинно-наслідкових зв'язків, практичних умінь і навичок.

Сучасні методологічні завдання орієнтовані за запам'ятовування матеріалу. Пам'ять при цьому виступає пізнавальним психічним процесом, який полягає в закріпленні, збереженні, подальшому відтворенні та забуванні минулого досвіду, дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини. Гарний висновок слідує з дослідів Г. Еббінгауза: «Матеріал, який у процесі заучування підлягає смислому опрацюванню, менше забувається, тому динаміка забування осмисленого матеріалу істотно відрізняється від «Кривої забування Еббінгауса» [29].

Дидактичні завдання – це навчальні проблемні ситуації, які мають чітко виражену мету. Основне завдання – це засвоєння здобутих фактологічних знань і розвиток мислення через певний вид розумової діяльності. Для правильної організації завдань потрібно вийти з декількох фактологічних положень:

1. Знання – це об'єкт (екзистенціалізм);
2. Знання формуються динамічно (Вебб);
3. Знання засвоюються різнорівнево, поетапно (Геллейштайн);
4. Знання формуються через пізнання (перспективізм) і діяльність (емпіризм);
5. Кінцевим результатом здобутого знання виступає застосування через ставлення, уявлення, діяльність, сутність знання.

Зі сказаного вище слідує, що формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничого напрямку здійснюється за таким алгоритмом: фактологічно набуті знання – пізнання - навичка (досвід) – застосування (когнітивні процеси відображено в таблиці 3).

Компетентнісні задачі є розширеним варіантом навчальних задач, тобто таких, які надають задачам аксіологічного спрямування. Інформаційно-цифрові компетентності майбутніх учителів природничого напрямку формуються згідно з комунікативними діями, особливості яких Л.Андерсон і Р. Мерцано відмітили як слабке місце у Б. Блума в технології навчання: «Будь-яка розумова дія більш високого рівня базується на навичках попередніх розумових дій» [26]. Тому рівень засвоєння необхідного матеріалу завдань закладено у вимогах до результатів навчання. Таксономії навчальних цілей Дж. Гілфорда, Де Блокка і Д.Толлінгера містять навчальні завдання, що впорядковані у вигляді тривимірної структури, що спирається на трійку векторів: 1) зміст; 2) продукти діяльності; 3) мисленнєві операції студента.

Методичний інструментарій повинен містити компетентнісні завдання, експериментальні дії дослідницького типу, аналіз первинних наукових даних, а також різні типи запитань: завдання на пояснення явищ і фактів («Що буде, якщо ...?», «Спробуй пояснити..», «Поясни..»); завдання на застосування методів пізнання («Як дізнатися?»); завдання на формування вмінь робити висновки на основі даних («Зроби висновок»).

Завдання повинні: містити текстову інформацію, інформацію у вигляді таблиць, діаграм, графіків, малюнків, схем («несуцільні» тексти); бути засновані на матеріалі з різних предметних областей (для виконання потрібно інтегрувати різні знання і використовувати загальнонавчальні вміння); викликати запитання, до якої галузі знань треба звернутися, щоб визначити спосіб дій або інформацію для постановки і розв'язання проблеми; вимагати залучення додаткової інформації або, навпаки, містити надлишкову інформацію, «зайві дані»; бути комплексними і структурованими, такими, що складаються з декількох взаємопов'язаних запитань. Одним із їх різновидів є ситуаційні завдання (табл. 5):

Таблиця 5.
Етапи діяльності при розв'язанні ситуаційних завдань

Завдання	Алгоритм розв'язку задач	Стратегії розв'язку ситуативних задач	Завдання викладача
Створити до теми уроку цифровий дидактичний матеріал	1. Визначення проблеми. 2. Вибір стратегії розв'язку і систематизація інформації про задачу. 3. Використання необхідних для розв'язку задач ресурсів і засобів 4. Оцінювання результатів (досягнуто ціль чи ні)	Мозковий штурм, аналогія, розбиття задач на більш прості, перевірка гіпотез, метод спроб і помилок, аналіз цілей і засобів	Розробити методичні інструкції до завдань, моніторинг процесу виконання, стимулювання студентів, консультація, аналіз отриманого продукту

Діяльність студентів. Один із цих варіантів (див. Табл. 2) не є кращим рішенням для формування інформаційно-цифрових компетентностей майбутніх учителів природничого напрямку. Для їх формування необхідна практична підготовка студентів і методична підготовка викладача, якою передбачена підготовка інструкцій (рис. 2):

Рис. 2. Базові елементи діяльності викладача і студента

З рис. 2 слід зазначити, що:

активність: полягає в постійному зворотному зв'язку зі студентами для того, щоб у них з'явився стимул;

форми організації: проблемна лекція, рольові, ділові ігри, групові дискусії геймифікація;

результат навчання: створення, ознайомлення продукту з миттєвою реакцією чи покрокового продукту з цифровим контентом.

Можлива діяльність студентів:

групова діяльність: кожна група студентів виконує роботу над певним проєктом, використовуючи цифрові ресурси, вивчає досвід інших студентів;

навчання за аналогією: студенти виробляють інформаційно- цифрові компетентності через застосування знань і навичок, поданих у подібних ситуаціях. Створюється на основі зразку нового контенту за допомогою цифрових ресурсів.

за алгоритмом: створення контенту за допомогою методичних інструкцій.

Створення нового контенту на основі вже наявного цифрового контенту:

створення нового: полягає в застосуванні знань на практиці і створенні нових продуктів із використанням цифрових засобів при роботі з сучасними технологіями;

комунікація: кожен учасник програми навчання діям, працює над власним проєктом, планує необхідні дії та здійснює їх;

освітня: інформація надходить від зовнішнього джерела до студента,

при цьому він повинен запам'ятати, уявити, оцінити інформацію в тому вигляді, у якому отримав.

Згідно з вище вказаними стратегіями можлива така діяльність студентів: синхронно (онлайн) під час заняття (у режимі реального часу) студенти виконують чи асинхронно (за методичними вказівками з контролем за виконанням тестових завдань і закріпленням компетентностей) виконаних завдань (LMS, MOOC);

1. проходження тестових завдань/вправ із відповідної теми;
2. створення контенту за методичними вказівками /відеоінструкціями дидактичного контенту (тестів, блогу, ігор, вправ, фотоколажів, відео, презентацій, проєктів, симуляція);
3. розроблення дидактичного заняття з елементами ІКТ;
4. вивчення теоретичного матеріалу за допомогою: відеолекції/ аудіо лекцій.

Персоналізація навчання дає студентові досвід і навички для глибокого вивчення цікавого йому предмета, які він з успіхом зможе використати надалі при вивченні нових дисциплін.

Висновки. Інформаційно-цифрова компетентність майбутніх учителів природничого напрямку передбачає здатність використовувати цифрові технології, медіа і мережі для доступу, розуміння, створення, використання та передачі інформації чи послуг. Вона передбачає здатність використовувати цифрові технології для навчання, роботи і дозвілля. Виконання практичних завдань, що орієнтовані на формування інформаційно-цифрової компетентності в майбутніх учителів природничого напрямку полягає в особливому стилі мислення: умінні розкладати задачу на окремі прості елементи, використовуючи для цього відповідні засоби, щоб досягти потрібних завдань.

Інформаційно-цифрову компетентність майбутніх учителів природничого напрямку слід розуміти як здатність поєднувати знання, навички і ставлення відповідно до контексту. Тому в цій компетентності виокремлюються такі сфери: 1) інструментальні навички використання цифрових інструментів і медіа; 2) знання, теорії та принципи, що пов'язані з технологіями; 3) ставлення до стратегічного використання, відкритість, критичне розуміння, творчість, підзвітність і незалежність.

Вироблення інформаційно-цифрової компетентності в майбутніх учителів природничого напрямку базується на поєднанні двох теоретичних концепцій з освітніх наук: когнітивізму і конструктивізму. Когнітивізм пов'язаний із тим, як студент здобуває і застосовує знання та навички, а конструктивізм підкреслює активну роль студента. З огляду на складові інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничого напрямку володіння цифровими компетентностями свідчить про цифровізацію в сучасних закладах освіти, що проявляється через інтеграцію підходів і форм навчання з

використанням сучасних технологій: мобільних засобів, віртуальною і доповненою реальністю, штучним інтелектом, інтерактивними панелями, що привело до появи нових форм організації освітнього процесу для:

формальної освіти через дистанційні курси, вебінари, онлайн-конференції, відеолекції, відеоуроки, віртуальні класи, онлайн-тренінги і коучінг, подкасти;

неформальної освіти через блоги, мікроблоги, спеціалізовані журнали, статті в електронному вигляді, тематичні сайти, форуми, вікіресурси.

Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів природничого напрямку полягає в розробленні викладачем чіткого завдання, а для студента виконання цього завдання можливе через дії за аналогією, дослідження, інтерактивність.

Список використаних джерел:

1. DigComp Framework URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en (дата звертнення 12.02.2023)
2. Рамка цифрової компетентності для громадян України URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-opriyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlyagromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (дата звертнення 12.02.2023)
3. Дослідження щодо готовності педагогічних працівників до реалізації Концепції Нової української школи URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/13.-Teachers_Report_2020.pdf (дата звертнення 12.02.2023)
4. Peiffer H. Digital competences in the workplace: Theory, terminology, and training. In: Vocational education and training in the age of digitization: Challenges and opportunities. Verlag Barbara Budrich. 2020. 157-181 pp.
5. Michalos A. C. Building the Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Connecting the Quality of Life Theory to Health, Well-being and Education: The Selected Works of Alex C. Michalos. 2017. 335-346 pp.
6. Suarez O., Marcelo M. Education and the globalization paradigm. In: International perspectives on the goals of universal basic and secondary education. Routledge. 2009. 217-226 pp.
7. Бардадим О. В. діяльнісний підхід як один зі способів формування інформаційно-цифрової компетентності викладачів природничих наук. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти. 2022. 211 с.
8. Дослідження цифрової грамотності URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf

- (дата звертнення 12.02.2023)
9. Defining the skills citizens URL: <https://www.mckinsey.com/.../defining-the-skills-citizens> (дата звертнення 12.02.2023)
 10. Basilotta G.P. Verónica. Teachers' digital competencies in higher education: a systematic literature review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022, №19(1). 1-16 с.
 11. Ozerbas M. A., Eerdogan B. H. The effect of the digital classroom on academic success and online technologies self-efficacy. *Journal of Educational Technology & Society*. 2016, №19(4). 203-212 p.
 12. Нінова Т. С., Шпак В. П. Діяльнісний підхід у формуванні екологічної компетентності майбутніх учителів нової української школи. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи, 2021, №53. 23-39.
 13. Бардадим О. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності викладачів природничих наук: інтегрований підхід. *Молодь і ринок*. 2022. №7-8. 138-144 с.
 14. Бардадим О. В. Цифрові компетентності як базовий складник при підготовці вчителів природничого напрямку. Проблеми розвитку професійних компетентностей вчителів природничо-математичного напрямку: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 грудня 2020 року, м. Дніпро). 2021. 74-78 с.
 15. Малихін О. В. Реалізація технологій профільного навчання в закладах загальної середньої освіти: методичний посібник. [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРИНТ. 2021. 25-29 с.
 16. Пометун О. І. Діяльнісний підхід. *Енциклопедія освіти*. 2021. 250-251 с.
 17. Комар, О. Класифікація сучасних підходів до навчання англійської мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, №1. 2022. 82-88 с.
 18. Chuiko O. Activity-Based Approach In Social Workers' Professional Training. *Propósitos y representaciones*. 2021. 9(2). 61-63 с.
 19. Luisa S. G., Esteban V. C. The Impact of Digital Mobile Devices in Higher Education. *Journal of Educational Technology & Society*, 18(1). 2015. 106–118 pp. URL: <http://www.jstor.org/stable/jeductechsoci.18.1.106>
 20. Hung C.-M., Hwang G.-J., Huang I.A Project-based Digital Storytelling Approach for Improving Students' Learning Motivation. Problem-Solving Competence and Learning Achievement. *Journal of Educational Technology & Society*. № 15(4). 2021. 368–379 pp.
 21. Douglas M. McGregor URL: <https://mitsloan.mit.edu/institute-work-and-employment-research/douglas-m-mcgregor>
 22. William J. McGuire, 82, Art of Persuasion Pioneer, Dies URL: <https://www.nytimes.com/2008/01/14/nyregion/14mcguire.html>
 23. On the Perception of Incongruity: A Paradigm Jerome S. Bruner and Leo Postman(1949) URL: <http://psychclassics.yorku.ca/Bruner/Cards/>

24. Бардадим О. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності викладачів природничих наук: інтегрований підхід. Молодь і ринок. 2022. №1. 138-144.
25. Bloom Digital Taxonomy URL: [http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+TaxonomyBloom's Quicksheets](http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+TaxonomyBloom's+Quicksheets) (дата звертнення 12.02.2023)
26. Using Bloom's Revised Cognitive Domain to Improve Instructional Practice URL: <https://edorigami.wikispaces.com/file/view/Bloom's+quicksheets.pdf> (дата звертнення 12.02.2023)
27. Bloom 2.0. URL: <http://blooms20.pbworks.com/w/page/31458795/Home> (дата звертнення 12.02.2023)
28. Forgetting Curve URL: <https://trainingindustry.com/wiki/content-development/forgetting-curve/> (дата звертнення 12.02.2023)

Transliteration of References:

1. DigComp Framework URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en (дата звертнення 12.02.2023)
2. Ramka tsyvrovoi kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-opriyudnyue-ramku-tsyvrovoi-kompetentnosti-dliya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf
3. Doslidzhennia shchodo hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/13.-Teachers_Report_2020.pdf
4. Peiffer H. (2020). Digital competences in the workplace: Theory, terminology, and training. In: Vocational education and training in the age of digitization: Challenges and opportunities. Verlag Barbara Budrich. 2020. 157-181 pp.
5. Michalos A.C. (2017). Building the Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Connecting the Quality of Life Theory to Health, Well-being and Education: The Selected Works of Alex C. Michalos. 2017. 335-346 pp.
6. Suarez O., Marcelo M. (2009). Education and the globalization paradigm. In: International perspectives on the goals of universal basic and secondary education. Routledge. 2009. 217-226 pp.
7. Bardadym, O. V. (2022). Diialnisnyi pidkhid yak odyin zi sposobiv formuvannia informatsiino-tsyvrovoi kompetentnosti vykladachiv pryrodnychkykh nauk. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyfrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty. 2022. 211 c.
8. Doslidzhennia tsyvrovoi hramotnosti URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf
9. Defining the skills citizens URL: <https://www.mckinsey.com/.../defining-the-skills-citizens>

10. Basilotta G.P. (2022). Verónica. Teachers' digital competencies in higher education: a systematic literature review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022, №19(1). 1-16 с.
11. Ozerbas M. A., Eerdogan B. H. (2016). The effect of the digital classroom on academic success and online technologies self-efficacy. *Journal of Educational Technology & Society*. 2016, №19(4). 203-212 p.
12. Ninova T.S., Shpak V.P. (2021). Diialnisnyi pidkhid u formuvanni ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv novoi ukrainskoi shkoly. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*, 2021, №53. 23-39 s.
13. Bardadym O.V. (2021). Formuvannya informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti vykladachiv pryrodnychkyh nauk: intehrovanyi pidkhid. *Molod i rynek*. 2022. №7-8. 138-144 s.
14. Bardadym O.V. (2021). Tsyfrovi kompetentnosti yak bazovyi skladnyk pry pidhotovtsi vchyteliv pryrodnychoho napriamu. *Problemy rozvytku profesiinykh kompetentnosti vchyteliv pryrodnycho-matematychnoho napriamku: zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (23 hrudnia 2020 roku, m. Dnipro)*. 2021. 74-78 s.
15. Malykhin O.V. (2021). Realizatsiia tekhnolohii profilnoho navchannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: metodychnyi posibnyk. [Elektronne vydannia]. Kyiv: KONVI PRINT. 2021. 25-29 s.
16. Pometun O.I. (2021). Diialnisnyi pidkhid. *Entsyklopediia osvity*. 2021. 250-251 s.
17. Komar, O. (2022). Klasyfikatsiia suchasnykh pidkhodiv do navchannia anhliiskoi movy. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, №1. 2022. 82-88 s.
18. Chuiko O. (2015). Activity-Based Approach In Social Workers' Professional Training. *Propósitos y representaciones*. 2021. 9(2). 61-63 c.
19. Luisa S. G., Esteban V. C. The Impact of Digital Mobile Devices in Higher Education. *Journal of Educational Technology & Society*, 18(1). 2015. 106–118 pp. URL: <http://www.jstor.org/stable/jeductechsoci.18.1.106>
20. Hung C.-M., Hwang G.-J., Huang I.A. (2021). Project-based Digital Storytelling Approach for Improving Students' Learning Motivation. *Problem-Solving Competence and Learning Achievement*. *Journal of Educational Technology & Society*. № 15(4). 2021. 368–379 pp.
21. Douglas M. McGregor URL: <https://mitsloan.mit.edu/institute-work-and-employment-research/douglas-m-mcgregor>
22. William J. McGuire. (2008). Art of Persuasion Pioneer, Dies URL: <https://www.nytimes.com/2008/01/14/nyregion/14mcguire.html>
23. On the Perception of Incongruity: A Paradigm Jerome S. Bruner and Leo Postman(1949) URL: <http://psychclassics.yorku.ca/Bruner/Cards/>

24. Bardadym O.V. (2022). Formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti vykladachiv pryrodnychykh nauk: intehrovanyi pidkhid. Molod i rynek. 2022. №1. 138-144.
25. Bloom Digital Taxonomy URL: [http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+TaxonomyBloom's Quicksheets](http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+TaxonomyBloom's+Quicksheets)
26. Using Bloom's Revised Cognitive Domain to Improve Instructional Practice URL: <https://edorigami.wikispaces.com/file/view/Bloom's+quicksheets.pdf>
27. Bloom 2.0. URL: <http://blooms20.pbworks.com/w/page/31458795/Home>
28. Curve URL: <https://trainingindustry.com/wiki/content-development/forgetting-curve/>

SHPAK Valentyna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Primary Education Department, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0913-6150>
E-mail: shpakvalentina64@gmail.com

BARADAYM Oleh

Postgraduate Student of the Primary Education Department, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2777-6568>
E-mail: bardadym_oleh@ukr.net

FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF SCIENCE TEACHERS: ACTIVITY COMPONENT

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.14>

НОВІТНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА
СТАНДАРТИЗАЦІЇ

NEW TEACHING TOOLS:
PROBLEMS OF IMPLEMENTATION AND
STANDARDIZATION

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.15>

VASYLYSHYNA N.,

D.Sc. in Pedagogy, Associate Professor,
Professor of the Foreign Languages and
Translation Department,
National Aviation University,
Ukraine, Kyiv

SLOBOZHENKO R.,

Senior Tutor of the Foreign Languages
and Translation Department,
National Aviation University,
Ukraine, Kyiv

E-mail: ruslanslobozhenko@gmail.com

“CASE STUDY” METHOD AND ITS APPLICATION IN TEACHING “BUSINESS ENGLISH” FOR INTERNATIONAL LAW SPECIALTY

VASYLYSHYNA N., SLOBOZHENKO R. **“Case Study” method and its application in teaching “Business English” for international law specialty.** *Although case study methods remain a controversial approach to data collection, they are widely recognised in many social science studies especially when in-depth explanations of a social behaviour are sought after. This article, therefore, discusses several aspects of case studies as a research method. The purpose of the article is to study of the case study method that can be applied in modern teaching at universities, which is aimed at formation of individual readiness for effective cross-cultural interaction and professional competitiveness at the global labour market. In particular, the main tasks of the ongoing study are to: firstly, single out the main features, advantages and limitations of the case study method; secondly, demonstrate by means of samples of three Business English case studies and legal case introduction that can be useful in shaping professional competencies of modern university students during the studying process. The outcomes of the ongoing research have witnessed that case study method has the strengths and weaknesses of both forms of inquiry. Weaknesses are: firstly, the case studies involve analysis of small data sets, that may lead the researcher to gain some insights about trends in relevant industries; secondly, the data is “real life” in the sense that some objects have been chosen as the source of the data, however, the studies*

involve “small-in” data. Strengths are: firstly, the case study method involves detailed, holistic investigation; secondly, the data can be collected over a period of time, and it is contextual.

Key words: Business English, legal documents, case study method, advantages, limitations, characteristics, ability and skill, data, material, researchers.

ВАСИЛИШИНА Н., СЛОБОЖЕНКО Р. **Метод кейс-стаді та його застосування під час викладання ділової іноземної мови для спеціальності з міжнародного права.** Хоча кейс-стаді залишаються суперечливим підходом до збору даних, вони широко визнаються в багатьох соціальних наукових дослідженнях, особливо коли необхідними є поглиблені пояснення соціальної поведінки. Тому, у даній статті розглядаються декілька аспектів кейс-стаді як методу дослідження. Метою статті є дослідження методу кейс-стаді, який може бути застосований у сучасному навчальному процесі університету і спрямований на формування індивідуальної готовності до ефективної крос-культурної взаємодії та професійної конкурентоспроможності на глобальному ринку праці. Зокрема, основними завданнями даного дослідження є: по-перше, виокремлення основних особливостей, переваг та недоліків методу кейс-стаді; по-друге, продемонструвати на конкретних прикладах трьох кейсів з ділової англійської мови та ознайомити з юридичним кейсом, які можуть бути корисними у формуванні професійних компетенцій сучасних студентів університету в процесі навчання. Результати поточного дослідження засвідчили, що кейс-метод має свої переваги та недоліки. Недоліками є: по-перше, тематичні дослідження, які передбачають аналіз невеликих наборів даних, що може призвести дослідника до обмеженого уявлення про тенденції у відповідних галузях; по-друге, дані є «реальними» в тому сенсі, що деякі об'єкти були обрані як джерело даних, однак дослідження включають «недостатні» дані. Перевагами є: по-перше, кейс-метод передбачає детальне цілісне дослідження; по-друге, дані можна збирати протягом певного періоду часу, і це контекстно.

Ключові слова: ділова англійська мова, юридичні документи, метод кейс-стаді, переваги і недоліки, характеристики, уміння та навички, дані, матеріал, дослідники.

Introduction. At the outset of the ongoing paper we are coming up with the following the important definitions of research:

- research is an endeavor / attempt to discover, develop and verify knowledge (J. Francis Rummel);
- research is an honest, exhaustive, intelligent searching for facts and their meanings or implications with reference to a given problem (P.M. Cook);
- research may be defined as a method of studying problems whose solutions are to be derived partly or wholly from facts (W.S. Monroes);
- research is considered to be the more formal, systematic intensive process of carrying on the scientific method of analysis (John W. Best);
- research comprises defining and redefining problems, formulating hypothesis or suggested solutions, collecting, organizing and evaluating data, making deductions and reaching conclusions (Clifford Woody);
- research is a systematic effort to gain new knowledge (Redman & Mori);
- social research may be defined as a scientific undertaking which by means of logical and systematized techniques aims to discover new facts or verify and test old facts, analyze their sequences (P.V. Younge) [8; 10; 11] (fig. 1).

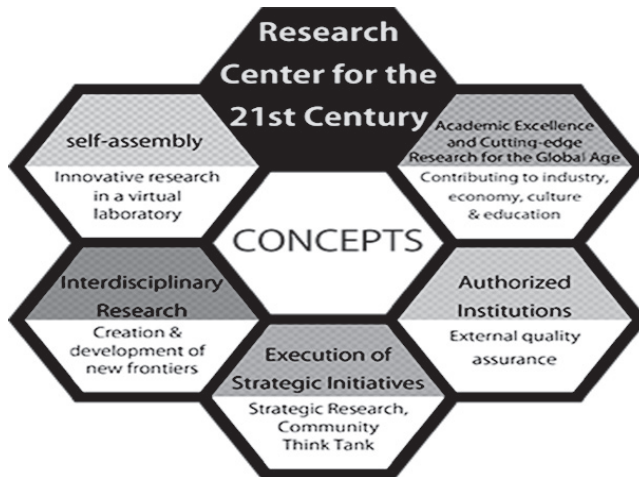

Figure 1. Research Concepts of the 21-st Century

The *purpose of the article* is to study of the case study method that can be applied in modern teaching at universities, which is aimed at formation of individual readiness for effective cross-cultural interaction and professional competitiveness at the global labour market.

In particular, the *main tasks of the ongoing study* are to: firstly, single out the main features, advantages and limitations of the case study method; secondly, demonstrate by means of samples of three Business English case studies and legal case introduction that can be useful in shaping professional competencies of modern university students during the studying process [9].

Material and methods of research. The methodological basis of the study is a set of principles and approaches that determine the methodological guidelines of cross-cultural education of masters in the field of tourism, including: the principle of unity of theory and practice; principle of certainty; the principle of specificity; the principle of cognizability; the principle of objectivity; principle of causality; the principle of general development; the principle of general communication; the principle of dialectical contradiction; the principle of dialectical negation; the principle of historicity; the principle of systematicity; the principle of unity of analysis and synthesis; the principle of the unity of the historical and the logical; the principle of going from the abstract to the concrete; the principle of determinism and historicism; objectivity [4; 10].

The case study method is a very popular form of qualitative analysis and involves a careful and complete observation of a social unit, be that unit a person, a family, an institution, a cultural group or even the entire community. It is a method of study in depth rather than breadth. The case study places more emphasis on the full analysis of a limited number of events or conditions and their interrelations. The case study deals with the processes that take place and their interrelationship [3; 5].

According to *H. Odum*: the case study method is a technique by which individual factor whether it be an institution or just an episode in the life of an individual is analysed in its relationship to any other in the group [2; 3].

V. Young describes case study as: a comprehensive study of a social unit be that unit a person, a group, a social institution, a district or a community [4].

In brief, we can say that case study method is a form of qualitative analysis where in careful and complete observation of an individual or a situation or an institution is done; efforts are made to study each and every aspect of the concerning unit in minute details and then from case data generalisations and inferences are drawn [1; 2; 3].

Outcomes. Case Study Method Characteristics. The important characteristics of the case study method are as under:

1. Under this method the researcher can take one single social unit or more of such units for his study purpose; he may even take a situation to study the same comprehensively.

2. Here the selected unit is studied intensively i.e., it is studied in minute details. Generally, the study extends over a long period of time to ascertain the

natural history of the unit so as to obtain enough information for drawing correct inferences [1; 3].

4. Under this method the approach happens to be qualitative and not quantitative. Mere quantitative information is not collected. Every possible effort is made to collect information concerning all aspects of life. As such, case study deepens our perception and gives us a clear insight into life [3; 7].

5. In respect of the case study method an effort is made to know the mutual inter-relationship of causal factors.

6. Under case study method the behaviour pattern of the concerning unit is studied directly and not by an indirect and abstract approach.

7. Case study method results in fruitful hypotheses along with the data which may be helpful in testing them, and thus it enables the generalised knowledge to get richer and richer. In its absence, generalised social science may get handicapped [6; 10].

Considering the positive features of case study method modern university tutors might apply it in the frame of teaching the discipline “Business English”. The following case studies can be provided during the class.

Business English Case Study #1. Your company wants to find out from its staff how they think their working environment can be improved. It was therefore decided to hold a competition for staff to suggest improvements. *Write an email to all staff:* explaining what you are planning to do and why; saying how staff can get involved; describing the prize for the best suggestion and any other points which you think are important.

Business English Case Study #2. You work for an international retail company which has stores worldwide. You have been asked to write an executive summary of the annual report. *Write the report summary about:* the overview of the past year; positive and negative aspects of the past year; the future outlook and plans for the company.

Business English Case Study #3. You are Head of Sales and you have just completed the staff appraisal of one of the Sales Managers, Marc Champeau. *Write a letter to Marc summarising that appraisal about:* the positive achievements; areas which need improvement; suggestions for the future.

Legal Case Introduction. Study the initial part of the case trial and develop the further possible procedure related to this case. “The case concerns the alleged ill-treatment of the applicant by the police on account of the manner in which he was arrested and strip searched; the alleged failure of the relevant authorities to conduct an investigation in that regard; the alleged unfairness of the criminal proceedings conducted against him owing to the domestic courts’ use of evidence obtained as a result of the alleged ill-treatment and/or planted evidence; and the failure to provide him with adequate interpreting services throughout the criminal proceedings” (fig.2).

Figure 2. Business English Case Studies

Discussion. *Case Study Method Advantages.* There are several advantages of the case study method that follow from the various characteristics outlined above. Mention may be made here of the important advantages.

- Through case study a researcher can obtain a real and enlightened record of personal experiences which would reveal man's inner strivings, tensions and motivations that drive him to action along with the forces that direct him to adopt a certain pattern of behaviour.
- This method enables the researcher to trace out the natural history of the social unit and its relationship with the social factors and the forces involved in its surrounding environment [1; 4; 7].
- It helps in formulating relevant hypotheses along with the data which may be helpful in testing them. Case studies, thus, enable the generalised knowledge to get richer and richer.
- The method facilitates intensive study of social units which is generally not possible if we use either the observation method or the method of collecting information through schedules [4; 8].
- The researcher can use one or more of the several research methods under the case study method depending upon the prevalent circumstances.
- Case study method enhances the experience of the researcher and this in turn increases his analysing ability and skill [11].
- This method makes possible the study of social changes. On account of the minute study of the different facets of a social unit, the researcher can well understand the social change then and now.
- Case study techniques are indispensable for therapeutic and administrative purposes. They are also of immense value in taking decisions regarding several management problems [2; 5].

- *Case Study Method Limitations.* Important limitations of the case study method may as well be highlighted.
- Case situations are seldom comparable and as such the information gathered in case studies is often not comparable.
- R. Bain does not consider the case data as significant scientific data since they do not provide knowledge of the impersonal, universal, non-ethical, non-practical, repetitive aspects of phenomena.
- Real information is often not collected because the subjectivity of the researcher does enter in the collection of information in a case study [1].
- The danger of false generalisation is always there in view of the fact that no set rules are followed in collection of the information and only few units are studied.
- It consumes more time and requires lot of expenditure. More time is needed under case study method since one studies the natural history cycles of social units and that too minutely [1; 6].
- The case data are often vitiated because the subject, according to Read Bain, may write what he thinks the investigator wants; and the greater the rapport, the more subjective the whole process is.
- Case study method is based on several assumptions which may not be very realistic at times, and as such the usefulness of case data is always subject to doubt [7].
- Case study method can be used only in a limited sphere., it is not possible to use it in case of a big society. Sampling is also not possible under a case study method.
- Response of the investigator is an important limitation of the case study method. He often thinks that he has full knowledge of the unit and can himself answer about it [1; 2; 8].

Conclusions. Thus, research is the fountain of knowledge for the sake of knowledge and an important source of providing guidelines for solving different business, governmental and social problems. It is a sort of formal training which enables one to understand the new developments in one's field in a better way. Although there are many complex methodologies that can be used to collect and analyse information, many, if not all, are not limited around the same core set of tools and methods described in this paper. Some are designed for very specific purposes and may require specialist skills to administer, but most are variants on a theme, or are old ideas re-packaged. If the university students can understand and apply the most basic techniques and tools of data collection, then they should be able to apply almost any methodology for data collection and analysis in their scientific and educational activity.

All in all, case studies are considered useful in research as they enable researchers to examine data at the micro level. As an alternative to quantitative or qualitative research, case studies can be a practical solution when a big sample population is difficult to obtain. Although case studies have various advantages, in that they present data of real-life situations and they provide better insights into the detailed behaviours of the subjects of interest, they are also criticised for their inability to generalise their results. Despite these criticisms, researchers continue to deploy the case study method particularly in studies of real-life situations governing social issues and problems.

Transliteration of References:

1. Almazova, I. G.; Kondakova, I. V.; Chislova, S. N. (2022). Formation of the image of the world during the digital transformation of education. *Revista on line de Política e Gestão Educacional, Araraquara*. V. 26, n. 00. P. e022018, DOI: 10.22633/rpge.v26i00.16469. Disponível em: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/16469>. [in English]
2. Bakay, S. (2021). Pedagogy of Partnership with social Institutions as a significant factor of interaction of participants in the Educational process between Educational Institutions and preschool institutions in the training of future educators. *New Collegium*, 1, 103, 84–89. Available at: DOI: <https://doi.org/10.30837/nc.2021.1.84>. [in English]
3. Kothari, C. (2004). *Research Methodology. Methods and Techniques* (Second Revised Edition). New Age International (P) Ltd., Publishers. 418 p. [in English]
4. Methodology for using an electronic textbook in physics lessons. Available at: <http://works.tarefer.ru/64/100534/index.html>. [in English]
5. OECD. *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, 2016, Paris. Available at: <https://doi.org/10.1787/eag-2016-en>. [in English]
6. Punie, Y. & Redecker, C., (2017) *European Framework for the Digital Competence of Educators*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, DOI:10.2760/178382. [in English]
7. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. ed. Punie Y. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 95. DOI: 10.2760/159770. [in English]
8. Tran, V.-T.; Huynh-Lam, A.-C.; Vu-Thi, N.-B. (2022). High school administrators' and teachers' perspective of evaluation criteria for action research in the field of education. *Revista on line de Política e Gestão Educacional, Araraquara*. V. 26, n. 00. P. e022009. DOI: 10.22633/rpge.v26i00.16085. Disponível em: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/16085>. [in English]

9. UNESCO (2021) ICT Competency Frame work for Teachers. Available at: <https://en.unesco.org/themes/lcteducation/compe- tency-framework-teachers-oer>. [in English]
10. UNESCO (2021). New UNESCO global survey reveals impact of COVID-19 on higher education. Available at: <https://en.unesco.org/news/new-unesco-global-survey-reveals-impact-covid-19-higher-education>. [in English]
11. Voronin, D., Saienko & Tolchieva, H. (2020). Digital Transformation of Pedagogical Educational University. Proceedings of the International Scientific Conference «Digitalization of Education: History, Trends and Prospects». 437. P. 757 – 763. Available at: https://www.researchgate.net/publication/341504411_Digital_Transformation_of_Pedagogical_Education_at_the_University. [in English]

VASYLYSHYNA Nataliia

D.Sc. in Pedagogy, Associate Professor, Professor of the Foreign Languages and Translation Department, National Aviation University, Ukraine, Kyiv
<https://orcid.org/0000-0002-0003-9998>
E-mail: filologyN@gmail.com

SLOBOZHENKO Ruslan

Senior Tutor of the Foreign Languages and Translation Department, National Aviation University, Ukraine, Kyiv
<https://orcid.org/0000-0002-1372-2913>
E-mail: ruslanslobozhenko@gmail.com

“CASE STUDY” METHOD AND ITS APPLICATION IN TEACHING “BUSINESS ENGLISH” FOR INTERNATIONAL LAW SPECIALTY

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.15>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.16>

ГАПОНЕНКО Л.О.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцентка кафедри практичної
психології,
Криворізький державний педагогічний
університет,
м. Кривий Ріг, Україна

РЕФЛЕКСИВНО-РОЛЬОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ТА РЕГУЛЯТОР У НАВЧАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

ГАПОНЕНКО Л.О. Рефлексивно-рольова ідентичність як індикатор та регуляторний засіб у навчальній взаємодії. *Актуальність публікації визначається сучасними світовими тенденціями практичного запиту на ефективні, науково обгрунтовані новітні методи та технології освіти, а також на інновації у сфері удосконалення організації освітнього процесу. Розвиток сучасної освіти як сфери послуг чи як ключової ланки науково-технічної та інноваційної політики держави – ці різноспрямовані, на перший погляд, тенденції характеризують сучасний стан освіти в Україні і світі загалом. Що ж визначає та впливає на вибір однієї з цих тенденцій? Де посеред них основний суб'єкт освітнього процесу – сам студент, здобувач освіти? Досліджуватимемо феномен рефлексивно-рольової ідентичності здобувача освіти, як індикатора та засобу регулювання у сучасному освітньому процесі. Мета статті полягає у висвітленні нормованої та деструктивної рефлексивно-рольової ідентичності здобувачів з фізичними та сенсорними обмеженнями.*

Ключові слова: сучасна освіта, інновації в навчальному процесі, рефлексивно-рольова ідентичність здобувача освіти.

GAPONENKO L.O. Reflexive and role identity as an indicator and regulatory tool in educational interaction. *The relevance of the publication is determined by the current global trends in the practical demand for effective, scientifically based modern methods and technologies of education, as well as innovations in the field of improving the organization of the educational process. The development of modern education as a service sector or as a key link of the scientific, technical and innovative policy of the state - these multid-*

rectional, at first glance, trends characterize the current state of education in Ukraine and the world in general. What determines and influences the choice of one of these trends? Where among them is the main subject of the educational process - the student himself, the student of education? We will study the phenomenon of reflexive role identity of the student of education, as an indicator and a means of regulation in the modern educational process. The purpose of the article is to highlight the standardized and destructive reflexive and role identity of students with physical and sensory limitations.

Keywords: *modern education, innovations in the educational process, reflexive role identity of the student of education.*

Постановка проблеми визначається сучасними світовими тенденціями практичного запиту на ефективні, науково обґрунтовані новітні методи та технології підготовки здобувачів як таких, що здатні після закінчення закладу вищої освіти здійснювати професійну діяльність за фахом. Різноманітність наукових досліджень у цій галузі традиційно розглядаються в двох аспектах: 1) інноваційні процеси в сфері удосконалення організації освітнього процесу; 2) наукові пошуки ідей та розробки найбільш вірогідних моделей професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Серед сучасних світових тенденцій у сфері вищої освіти можна виділити дві основні, саме:

- розвиток освіти як сфери послуг (тенденція, що підтримується СОТ – Світовою організацією торгівлі) та
- розвиток освіти як ключової ланки науково-технічної та інноваційної політики (тенденція, що підтримується урядами багатьох сучасних країн).

Обидві тенденції сприяють масифікації вищої освіти, що логічно: якщо ви хочете прискорити промисловий та економічний розвиток та науково-технічне лідерство – у такому разі вам потрібно мати великий сектор вищої освіти. Якщо ви хочете продавати освіту як товар на ринку, ви теж прагнете для того, щоб мати великий сектор вищої освіти.

Маркетизація вищої освіти, будучи світовою тенденцією, витісняє на периферію класичні цінності вищої освіти та деформує ринок праці. У результаті сучасні західні країни змушені робити зусилля, щоб зменшити негативні наслідки маркетизації і знайти розумний баланс між ринковими установками та класичними цінностями вищої освіти.

Слід зазначити, що радянські вищі навчальні заклади також дотримувалися класичних цінностей вищої освіти, а саме:

1) по-перше, маючи відмінну від західної педагогічну доктрину, вони займалися вихованням студентів, тобто підготовкою молодих людей до життя в суспільстві (радянські виші займалися ідеологічним вихованням);

2) по-друге, вони займалися пошуком істини, тобто науковими дослідженнями, та давали хорошу наукову освіту студентам (глибока фундаментальна підготовка – це кредо радянської вищої освіти).

Визначена в актуальному полі сучасних підходів, професійна ідентичність здобувачів вищої професійної освіти розглядається у контексті фахового сприймання навчального матеріалу, який має не тільки інформаційно-змістовне розуміння закономірностей природи психіки, її функції, генези та розвитку, але й психотерапевтичний ефект.

Дослідження відносно психотерапевтичного ефекту знань, які отримують здобувачі-психологи, нажаль, нам не зустрічались і є тією ланкою, яка майже не досліджена. У своїй більшості автори тематичних статей в цьому напрямку фіксують в існуючих проблемах тільки окремі аспекти. Елементи позитивних зрушень в цьому напрямку представлені в роботах Miller, D. J., & Thelen, M. H. (1986) [5].

Дослідження в рамках психотерапії тридцятих-сімдесятих років традиційно ставили завдання визначення ефективності того чи іншого напрямку щодо симптомів захворювання. Починаючи з вісімдесятих вони поступилися місцем дослідженням, орієнтованим на процес (Fischer, Klein, 1997), проте вплив психотерапевтичних методів, як і насамперед, переважно оцінюється ефектом, якого вони домагаються в лікуванні тих чи інших порушень (Grawe, 1998). За всієї стриманості по відношенню до суто утилітарної постановки питання, дослідження терапевтичної здатності того чи іншого підходу в психотерапії є першочерговим і цілком виправданим завданням як із позиції як терапевтичної раціональності, так і для порівняльних досліджень соціально-психологічного благополуччя як здобувачів із обмеженими можливостями, так і психологічного благополуччя викладача в межах навчальної взаємодії.

Мета статті полягає у висвітленні нормованої та деструктивної рефлексивно-рольової ідентичності здобувачів з фізичними та сенсорними обмеженнями.

Виклад основного матеріалу. Нажаль нам не вдалось відстежити деструкції рефлексивно-рольової ідентичності здобувачів з обмеженими можливостями, проте частково цей аспект торкнулися зарубіжні дослідники M.A. Hernández C.P. Pérez [3] A.H. Manuela, P. P Carmina [4].

Взаємодія є осередком соціалізації особистості, а навчальна взаємодія є головною ланкою формування, розвитку професійної спрямованості й ідентифікації здобувача в професійне поле його як особистості, що приносить користь суспільству. Взаємодія можлива за умов динамічно-розвиваючих

засобів комунікації, змістовно-інформативний матеріал яких фіксуються за вербальними і невербальними символами. Майстерність їх зрозуміти – це розкодувати їх. Саме така ідея покладена в концептуальну модель «Рефлексивно-рольова ідентичність» (розробка якої розпочалась з 2019 року [1]) і яку ми пропонуємо використати в аспекті визначеної теми.

Теоретична модель цієї концепції ґрунтується на ідеї процесуальності існування *антиномії* «Я», головне значення якого полягає в єднанні («Я» ± «Я») = Я в ситуації». За умов роз'єднання двох «Я» відбувається невротичний стан, що супроводжується амбівалентними потягами, типу «хочу- не хочу», «Люблю – не люблю» і т.п. За таких умов відбувається *погана рефлексія*, яку Д.О. Леонтєв та Є.М. Осін назвали «*дурною*», що поділяється на інтроспекцію та квазірефлексію [2014]. Особа не може здійснити ідентифікацію адекватно меті освітнього процесу, якщо вона здійснює деструктивні ідентифікації. За соціальними фарбами – це «Ледащо», «Сором'язливий», «Агресивний» і т.п.

Поняття «антиномія» (від *анти...* і греч.(грецький) *nomos* – закон; буквально – протиріччя в законі) в нашій моделі позначає ознак внутрішніх конфліктуючих протиріч, що спровоковані домінуванням двох радикально протилежних потягів – це потяг до життя (лібідо) та потяг до смерті (тонатос). За умов домінування в полі «Я» одного із означених потягів, особа буде або оптимістична, життєлюбна (домінування лібідозної енергії), або навпаки, виснажена, невпевнена, агресивна (домінування тонатосної енергії).

Ідентичність відбувається тільки у взаємодії, тобто в процесі соціалізації. Надзвичайно цікаві дослідження здійсненні українськими психологами П.П. Горностаєм та його однодумцями: Л.Г. Чорна, О.Л. Коробанова, О.Т.Плетка, В.Г. Циганенко [2]. Вони відстежили динаміку рольової комунікації, рольової взаємодії за показником свідомих і несвідомих групових процесів. «Групове поле» будь-якої взаємодії, і навчальної в тому числі, багаторазово перегрупується і перекоструюється, внаслідок чого змінюється і первинна рефлексивно-рольова ідентичність. Але зміни рольової позиції можуть і не відбутися за умов, якщо в її полі «Я» домінує енергія тонатос.

Скориставшись рольовою термінологією за транзактним аналізом Е. Берна, розглянемо найбільш узагальнено розподіл рольових позицій суб'єктів навчальної взаємодії. Рефлексія рольової ідентичності відбувається або за позитивною рефлексією, її ще називають системна рефлексія, в плані «хороша», бо вона є основою саморозвитку особистості із схильністю відігравати роль «Дорослий», або за «поганою» рефлексією, в плані «зміщення» сприймання реальної ситуації – інтроспекція, що супроводжується відчуттям втрати, страху, тривожності, сором'язливості за роллю «Дитина» або агресивними проявами в ролі «Батька», який може проявляти авторитарність, голайтинг,

булінг тощо. Виходячи із цієї кваліфікації, як психологічного опису внутрішнього стану, в соціальній психології зафарбування ролей відбувається таким чином: роль «Дорослого» визначається різними варіаціями «Розумник», «Товариський», «Творчий», «Кмітливий», «Сміливий» і т.п. Роль внутрішнього стану «Дитина» – це будь-які маніпулятивні ролі, типу «Сором'язливий», «Угодник» тощо. За роллю «Батька» – «Всезнайка», «Тренер», «Командир» і т.п. (див. табл.1).

Таблиця 1.
Рефлексія рольової ідентичності на описом внутрішніх станів

Внутрішнє уявлення суб'єкта про «Рольовий образ Я» у навчальній взаємодії.	Протиріччя \ Єдність; Протиріччя / Конфлікт; Боротьба лібідо і тонатос.	Підтверджений або скасований групою внутрішній «Рольовий образ Я».
В залежності від емоційного стану, домінування лібідо чи тонатос в «полі Я» відбуваються пошуки нових ефективних ролей.	Динамічні зміни в пошуках «Образу Я», починаючи від станів втрати, тривожності, страху та найбільш можливих психологічних механізмів захисту що поділяються на дві протилежні стратегії.	Підтверджений або скасований «Новий рольовий образ Я» .
Нові ролові моделі за лібідо – це партнерство, діалогічне спілкування, доброзичливість тощо.	Нові рольові моделі за тонатос – це уникнення, сором'язливість, страх агресія, втрата інтересу до соціального буття, страх, тощо.	

Наведемо приклад *хорошої* рольової ідентичності здобувачки Б. сліпої від народження. Її завжди заводили в аудиторію, вона сама не рухалась навіть в аудиторії, виконуючи роль «Невпевнена». На практичному занятті з психології викладач виправив цей стан. Він задав ситуацію: «*Кожен із закритими очима «розгляньте» деталі аудиторії та опишіть в деталях*». Виявилось, що здобувачка Б. виконала це завдання найкраще, інші були здивовані. Для усіх учасників це була повчально і продемонструвало науково доведений факт – компенсаторних можливостей психіки. Здобувачка Б. змінила роль на «Упевнена», й до речі, вона стала найкращою в навчанні.

Інший приклад, який переконує, що за умов домінування лібідозної енергії в полі Я, особа має позитивну рефлексивно-рольову ідентичність. Від народження В. не ходила, а пересувалась на колясці. У 22 роки вона вийшла заміж, народила дитину, а у 28 вступила до ВНЗ, навчалась успішно, чоловік їй в усьому допомагав, маючи власний бізнес. Здобувачка успішно ідентифікувала себе в роль «Жінка», «Мати», «Здобувачка». Однокурсниці дивувались, як їй це вдається?!. Ось приклад їх діалогу:

Чи відчуваєте Ви хвилювання з причин конкуренції від жінок, що зазираються на Вашого чоловіка?

Ні. Я, як і всі жінки світу, можу отримати «ляпас зради», але я ні в якому разі не припишу причину зради тому, що я рухаюсь тільки в колясці. Коляска – це мій атрибут, як у інших будь-які прикраси – біжутерія, пірсинги тощо.

У той же час, викладач має справу і з іншою категорією здобувачів Це ті, що мають «погану» рефлексивно-рольову ідентичність, утворення якої пов'язано із дитячими психічними травмами взаємодії з «Фігурою мами». У них в полі «Я» домінує тонатос, яке задає відчуття скорботи, втрати інтересу до будь-чого нового, до будь-якого, навіть до кохання, в тому числі і до навчання. За умов, коли інвалідність виникла в наслідок травми, то, як правило, особа важко переживає вихід із цього стану. На кожному етапі цього стану особа перебуває в пошуках свого рефлексивно-рольової ідентичності. Ці етапи такі: шок, заперечення, гнів/депресія та /або адаптація (за умов домінування лібідозної енергії в полі Я), або пристосування, тобто прийняття себе в ролі ««Нещасного», якому ніде і в нічому не везе». За цих умов педагог і психолог працюють в парі для зняття домінуючого тонатосу в полі «Я», залучують здобувача до такої навчальної взаємодії, де він на *сенсорному рівні відчув потребу в собі*. Психолог завдяки технологіям та методам психотерапевтичної допомоги, а педагог – завдяки залученню в «ситуацію успіху», тобто, коли здобувач не тільки фіксує перемогу у виконанні навчальних завдань, а й долає сенсорний «голод», депривацію.

Висновки. Рефлексивно-рольова ідентичність є діагностично-корекційним методом, який легко використовується в аналізі дискурсу мовлення та «мовою тіла». Психологічна компетентність викладача допомагає здобувачу набутти досвіду рольової ідентичності та корегувати їх за позитивною рефлексією. Водночас, подальшого дослідження потребує сумісна взаємодія в тріаді «викладач + психолог + здобувач» для подолання домінуючої енергії тонатос в полі Я. За таких умов здобувачі змінюють внутрішнє, соціально-орієнтоване сприйняття власного «Я» до своєї зовнішності та функції організму.

Список використаних джерел:

1. Гапоненко Л.О. (2019). Методика рольових позицій професійної ідентичності бакалаврів-психологів. Сучасний рух науки: тези доп. VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 4-5 квітня 2019 р. Дніпро, С. 221-225. URL.: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3989?mode=full>
2. Свідоме і несвідоме у груповій взаємодії: монографія [П. П. Горностаї, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка, Г. В. Циганенко, Л. Г. Чорна]; за наук. ред. П. П. Горностаї(2018). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 244 с.

3. Hernández M.A. Pérez C.P. (2019). Psychological characteristics analysis that define a disabled entrepreneur. SUMA DE NEGOCIOS. 10 (22), 9-18, Edición Especial. P. 9-17.
4. Manuela A.H. Carmina P.P. (2019) Psychological characteristics analysis that define a disabled entrepreneur. <https://www.redalyc.org/journal/6099/609964311003/html/>
5. Miller, D.J., & Thelen, M.H. (1986). Knowledge and beliefs about confidentiality in psychotherapy. Professional Psychology: Research and Practice, 17(1), 15–19. <https://doi.org/10.1037/0735-7028>

Transliteration of References:

1. Haponenko L.O. (2019). Metodyka rolovykh pozytsii profesiinoi identychnosti bakalavriv-psykholohiv. Suchasnyi rukh nauky: tezy dop. VI mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 4-5 kvitnia 2019 r. Dnipro, S. 221-225. URL.: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3989?mode=full>
2. Svidome i nesvidome u hrupovii vzaiemodii: monohrafiia [P. P. Hornostai, O. L. Korobanova, O. T. Pletka, H. V. Tsyhanenko, L. H. Chorna]; za nauk. red. P. P. Hornostaia(2018). Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 244 s.
3. Hernández M.A. Pérez C.P. (2019). Psychological characteristics analysis that define a disabled entrepreneur. SUMA DE NEGOCIOS. 10 (22), 9-18, Edición Especial. P. 9-17.
4. Manuela A.H. Carmina P.P. (2019) Psychological characteristics analysis that define a disabled entrepreneur. <https://www.redalyc.org/journal/6099/609964311003/html/>
5. Miller, D.J., & Thelen, M.H. (1986). Knowledge and beliefs about confidentiality in psychotherapy. Professional Psychology: Research and Practice, 17(1), 15–19. <https://doi.org/10.1037/0735-7028>

GAPONENKO L.O.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3040-671X>
E-mail: gaponenko49@ukr.net

REFLEXIVE AND ROLE IDENTITY AS AN INDICATOR AND REGULATORY TOOL IN EDUCATIONAL INTERACTION

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.17>

ГРЕБІНЬ-КРУШЕЛЬНИЦЬКА Н.Ю.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри тюркології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

АВТОДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ АКТИВІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

GREBIN-KRUSHELNYTSKA N.Yu. **Self-didactic principles of activating self-educational activities of students.** *The article describes the relationship between the concepts of “self-education”, “self-educational activity” and “individual work” of students. The essence of the concept of “self-educational activity of a student” has been defined. The autodidactic principles of activating students’ self-educational activities are analyzed. Self-educational activity of a student is defined as an active activity of the student himself, which involves the motives and desire to acquire education continuously throughout the whole life in conditions of constant updating of knowledge, improvement of abilities, skills, not only for the professional self-realization in the future activity, but also for the sake of self-development, development of potential opportunities of one’s own personality. The connection between the concept of self-education and autodidactics as a self-educational system-technology of students’ independent acquisition of new knowledge, development of skills and abilities, formation of an active personal position, actual interest search, presence of intentions, conscious needs to learn throughout the life and creation of conditions for their implementation is outlined.*

Key words: *self-education, self-educational activity, independent work, autodidactic, autodidactic principles, activation of self-educational activity.*

ГРЕБІНЬ-КРУШЕЛЬНИЦЬКА Н.Ю. **Автодидактичні принципи активізації самоосвітньої діяльності студентів.** *Автодидактичні принципи активізації самоосвітньої діяльності студентівУ статті охарактеризовано взаємовідношення понять «самоосвіта», «самоосвітня діяльність» та «самостійна робота» студентів. Визначено сутність поняття «самоосвітня діяльність студента». Проаналізовано автодидактичні принципи активізації самоос-*

вітньої діяльності студентів. Самоосвітню діяльність студента визначено як активну діяльність самого студента, яка передбачає мотиви та бажання здобувати освіту безперервно протягом життя в умовах постійного оновлення знань, удосконалення вмій, навичок не лише задля професійної самореалізації в майбутній діяльності, але й заради саморозвитку, розвитку потенційних можливостей власної особистості. Окреслено зв'язок концепції самоосвіти з автодидактикою як самоосвітньою системою-технологією самостійного опанування студентами нових знань, розвитку вмій та навичок, формування активної особистісної позиції, пошук актуального інтересу, наявність інтенцій, свідомих потреб вчитися упродовж життя і створення умов щодо їх реалізації.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, самостійна робота, автодидактика, автодидактичні принципи, активізація самоосвітньої діяльності.

GREBIN-KRUSHELNYTSKA N.Yu. **Samodydaktyczne zasady aktywizacji działań samokształceniowych studentów.** Artykuł opisuje relacje między pojęciami «samokształcenie», «działalność samokształceniowa» i «praca samodzielna» uczniów. Określona została istota pojęcia «działalność samokształceniowa ucznia». Analizowane są samodydaktyczne zasady aktywizacji działań samokształceniowych uczniów. Aktywność samokształceniowa ucznia jest definiowana jako aktywna aktywność samego ucznia, która wiąże się z motywami i chęcią ciągłego uczenia się przez całe życie w warunkach ciągłego aktualizowania wiedzy, doskonalenia umiejętności, umiejętności nie tylko na rzecz samorealizacja w przyszłej działalności, ale także w celu samorozwoju, rozwoju potencjalnych możliwości własnej osobowości. Związek między pojęciem samokształcenia i samokształcenia jako systemu samokształcenia – technologia samodzielnego zdobywania przez uczniów nowej wiedzy, rozwijania umiejętności i zdolności, kształtowania aktywnej pozycji osobistej, poszukiwania rzeczywistego zainteresowania, obecności zarysowują się intencje, świadome potrzeby uczenia się przez całe życie oraz tworzenie warunków do ich realizacji.

Słowa kluczowe: samokształcenie, aktywność samokształceniowa, praca samodzielna, autodydaktyka, zasady autodydaktyki, aktywizacja aktywności samokształceniowej.

Постановка проблеми. Грунтовний аналіз психолого-педагогічних джерел дає підстави констатувати, що проблема автодидактичних можливостей активізації самоосвітньої діяльності студентів на сучасному етапі вивчена не достатньо. І хоча навчально-виховний процес у закладах вищої освіти України сьогодні має великий потенціал для розв'язання проблем, пов'язаних з ефективною організацією самостійної роботи студентів під час заочного, дистанційного навчання, можемо визначити, що основні положення та принципи автодидактики використовуються студентами у процесі самоосвітньої діяльності досить мало. Актуальність та недостатня вивченість проблеми автодидактичних принципів активізації самоосвітньої діяльності студентів зумовили вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх джерел та публікацій. У дослідженні використано ідеї вчених щодо проблем самоосвіти студентів під час навчання у закладах вищої освіти (А. Андреев, М. Бондаренко, О. Бурлука, І. Грабовець, І. Жукевич, М. Дубінка, Н. Ничкало, М. Рогозіна, І. Сидоренко, Н. Сидорчук, С. Сисоева та ін.). Підґрунтям дослідження були доробки вітчизняних вчених із автодидактики (В. Курінський, Г. Ткачук), проблем самоосвітньої діяльності та самостійної роботи студентів (О. Василенко, О. Малихін, О. Тамаркіна та ін.).

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в педагогічній літературі є різні погляди на взаємовідношення понять «самоосвіта», «самоосвітня діяльність» та «самостійна робота» студентів. Так, поняття самоосвіти й самоосвітньої діяльності часто ототожнюють, а самоосвіту та самостійну роботу вважають різними педагогічними явищами, хоча й тісно пов'язаними.

Самоосвіта особистості – це цілеспрямована, систематична, пізнавальна діяльність, необхідна для вирішення завдань, що виникають на різних етапах життєдіяльності і соціально значущих для досягнення (уміння розпоряджатися особистими можливостями), задоволення своїх потреб не тільки з метою вдосконалення свого освітнього рівня, а й отримання другої і третьої спеціальності [2, с. 175]. Самоосвіта – це діяльність, і водночас вища форма активності особистості [3, с. 115].

Наприклад, самоосвітню діяльність студента визначаємо як активну діяльність самого студента, яка передбачає мотиви та бажання здобувати освіту безперервно протягом життя в умовах постійного оновлення знань, удосконалення вмінь, навичок не лише задля професійної самореалізації в майбутній діяльності, але й заради саморозвитку, розвитку потенційних можливостей власної особистості.

Самостійну ж роботу вчені визначають як будь-яку організовану викладачем активну діяльність учнів, що спрямована на виконання поставленої мети в спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток умінь і навичок, узагальнення і систе-

матизацію знань [5, с. 229]. Самостійна робота під керівництвом викладача, в основу якої покладено навчання в співробітництві, проблемне навчання, залучає студента до активної пізнавальної діяльності, орієнтованої на формування ключових і професійних компетентностей [8, с. 44].

Отже, у процесі самостійної роботи студент вивчає, аналізує та осмислює пройдений навчальний матеріал, набуває навичок та вмінь. Уся ця діяльність студента є процесом учіння. Такий підхід до сутності самостійної роботи студента дає можливість представити її саме як форму учіння, під час якого студент засвоює програмний матеріал, опановує вміння та навички, цілеспрямовано, системно працює, мислить, формує свій стиль розумової діяльності, причому самостійна робота передбачає здатність студента самому організувати свою діяльність відповідно до поставленого завдання. Як бачимо, самостійна робота є необхідною складовою самоосвітньої діяльності, тому «якщо самостійну роботу студента запланувати і проводити без викладача – керівника, то вона перетвориться в самоосвіту, самонавчання або автодидактику» [6, с. 171].

Так, вважаємо суттєвим у дослідженні питань самоосвіти спиратись на провідні принципи автодидактики як науки, що відкриває не лише новий науковий напрям у педагогіці, але й відображає нову парадигму в системі вищої освіти та в системі організації самоосвітньої діяльності студентів.

На думку Г. Ткачук, відкриття автодидактики є принциповим і дає небачені до цього можливості дослідження й реалізації формування у здобувачів вищої освіти знань, умінь і навичок у процесі самостійної роботи – це теорія самоосвіти, якої раніше не було [7, с. 187].

Виділяючи основні вимоги до самоосвіти, С. Грищенко зауважує, що самостійна робота на будь-якому рівні має конкретну мету, а кожна особистість мусить знати порядок і прийоми виконання роботи. Самоосвіта повинна відповідати навчальним можливостям особистості, а ступінь складності задовольняти принцип поступового переходу від одного рівня самостійності до іншого, забезпечуючи поєднання різних видів самостійної роботи [2, с. 151].

Серед видів самостійної роботи науковці виділяють виконання різних вправ, завдань, опанування нової/додаткової лексики під час вивчення іноземних мов, однак багато науковців висувають на перший план роботу з книгою, оскільки «читання книги – це не тільки процес сприйняття, але і процес активного мислення... Мислення полягає не тільки в аналізі тексту і зіставленні його з наявними знаннями, воно включає й узагальнення матеріалу, тобто знаходження загального, закономірного» [2, с. 163].

Наприклад, у контексті дослідження питання автодидактичних принципів самоосвітньої діяльності студентів та допомоги їм у стратегії самостійного пошуку опанування нових знань важливою є думка В. Курінського про те, що

«автодидактика в її первісному вигляді має бути цілком доступною для кожного, хто просто вміє читати. Така передумова її повноцінного існування як системи-технології, мета якої – озброїти людину різноманітними способами інтроспективної психології, аби вона могла підготуватися до першого етапу свого самоосвітнього марафону» [4, с. 27].

Отже, самоосвіта особистості як один з основних напрямів розвитку освітніх систем сучасності спирається на сукупність принципів, реалізація яких сприяє досягненню головної мети неперервної освіти – формування освітніх потреб упродовж життя і створення умов щодо їх реалізації. Формування активної особистісної позиції – одне з базових завдань самоосвіти, оскільки йдеться не стільки про задоволення індивідуальних потреб за допомогою пропозиції готових рішень, скільки про формування вміння вчитися, інтересу до пізнання, уміння планувати свою освітню та життєву траєкторію [1, с. 75].

Водночас В. Курінський зауважує, що самоосвітня система в її загальному вигляді дає змогу ефективно досліджувати діалектику власного становлення, інтелектуально-духовного розвитку. Вона уможливорює «бачення» таких явищ, як формування навичок, їх розвиток до ступеня майстерності й актуалізацію інтересу, що є одним із головних механізмів автодидактики. Так, «Актуальним інтересом є такий інтерес, який конкретно проявляється в якусь мить, унаслідок чого він повністю заповнюється духовно-інтелектуальним змістом і втрачає часові ознаки» [4, с. 22–25].

Визначаючи автодидактичні передумови самостійної роботи студентів, Г. Ткачук також стверджує, що головне завдання викладача і студента чи автодидакта полягає в тому, щоб у процесі навчання та учіння створити ситуації, які ініціюють появу спалахів інтересу, а центральне місце в досягненні цілі посідає набута й вихована в студента здатність і спроможність самостійно здобувати й поповнювати впродовж життя знання, опановувати і розвивати навички та вміння [6, с. 175].

Погоджуємось із думкою С. Грищенко про те, що вирішальне значення в самоосвіті мають суб'єктивні умови, до яких зараховують наявність позитивних мотивів або усвідомлених спонук до цієї діяльності, потребу або свідомість потреби необхідності в самоосвіті, та водночас дослідниця виокремлює наявність пізнавального інтересу, актуалізація якого має неабияке значення. «Коли особистість має інтерес до знання, то вона працює із захопленням, віддає всі свої сили улюбленому читанню. Цікава робота менше стомлює, ніж нецікава. Викладачам необхідно роз'яснювати соціальну й особистісну значущість навчання, формувати пізнавальний інтерес» [2, с. 159].

Водночас ще однією важливою стратегією і тактикою автодидактики є інтенція – реально осмислений намір здійснити якусь дію. Щодо цього

В. Курінський формулює правило про те, що «треба завжди завищувати стратегічне надзавдання й занижувати тактичне» [4, с. 39] та пропонує конкретне його застосування:

По-перше, опрацьовуючи інформацію за підручниками, довідниками, словниками, переключаючись з одного на інший – не «перетримувати» свій уже актуалізований інтерес. Краще «запалити від попередньої цікавості іншу, ніж чекати, поки вона згасне».

По-друге, дуже корисно пам'ятати, що найшвидше просуваємося вперед тоді, коли «кружляємо» над навчальним предметом чи над його фрагментами, зненацька повертаючись до вже знайомого нам.

По-третє, ми регулярно переробляємо наш стратегічний план, адже наші можливості зростають разом зі сміливістю.

По-четверте, треба постійно прислухатися до асоціативного імперативу. Саме він, як точка, у якій сконцентровано осмислене намагання якоїсь миті нашого існування, стає графічним матеріалом для наочного зображення вектора. Так креслиться зорова партитура нашого інтелектуально-духовного розвитку.

Так, інтенція в автодидактиці має закінчуватися спробою її реалізації [4, с. 41].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище зазначимо, що активізація самоосвітньої діяльності студентів спирається на низку важливих автодидактичних принципів, які визначають наявність позитивних мотивів, стійких намірів займатись самоосвітою, формування навичок інтелектуально-духовного розвитку, стратегії самостійного пошуку опанування нових знань, свідомої потреби в самоосвіті, актуалізацію інтересу, виявлення цікавості, прагнення навчатись та пізнавати нове, а також готовність особистості до самоосвітньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бурлука О. Самоосвіта особистості в парадигмі сучасної освіти. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого : зб. наук. пр. Харків : Право, 2021. Т. 4. № 51. С. 72–82.
2. Грищенко С. В. Самовиховання особистості : монографія. Чернігів : Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2009. 252 с.
3. Дубінка М. М. Самоосвіта як важлива умова професійного становлення магістранта майбутнього викладача. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 199. С. 114–120.
4. Курінський В. О. Самоосвітні роздуми. Київ : Саміт-книга, 2021. 256 с.

5. Тамаркіна О. Самостійна робота студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / [ред.-упоряд. : М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавн. дім «Гельветика», 2020. Вип. 34. Т. 5. С. 228–231.
6. Ткачук Г. Автодидактичні передумови та важелі активізації позааудиторної самостійної роботи студентів. Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. Хмельницький, 2017. Вип. 22. С. 170–176.
7. Ткачук Г. Проблеми позааудиторної самостійної роботи студентів та автодидактичні можливості їхнього вирішення. Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. Полтава, 2016. Вип. 17. С. 182–189.
8. Точиліна Т. М., Точілін А. В., Філіпенко І. І., Строгонова Т. В. Організація самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 27. С. 42–44.

Transliteration of References:

1. Burluka, O. (2021). Samoosvita osobystosti v paradyhmi suchasnoii osvity [Self-education of the individual in the paradigm of modern education]. Visnyk NYUU imeni Yaroslava Mudroho: zb. nauk. pr. Kharkiv: Pravo. T. 4. № 51. S. 72–82.
2. Hryshchenko, S.V. (2009). Samovykhovannya osobystosti: monohrafiia [Self-education of personality]. Chernihiv: Chernih. derzh. ped. un-t im. T. H. Shevchenka.
3. Dubinka, M.M. (2021). Samoosvita iak vazhlyva umova profesiinoho stanovlennia mahistranta maybutnioho vykladacha [Self-education as an important condition for the professional formation of a master's student as the future teacher]. Naukovi zapysky. Seriia : Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi : RVV TSDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 199. S. 114–120.
4. Kurinskyi, V.O. (2021). Samoosvitni rozдумы [Self-educational reflections]. Kyiv: Samit-knyha. 256 s.
5. Tamarkina, O. (2020). Samostiynna robota studentiv ZVO v umovakh dystantsiynoho navchannia [Independent work of students of higher education institutions in the conditions of distance learning]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuz. zb. nauk. pr. molod. vchenykh Drohob. derzh. ped. un-tu im. Ivana Franka / [red.-uporyad.: M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomria]. Drohobych: Vydavn. dim «Helvetyka». Vyp. 34. T. 5. S. 228–231.
6. Tkachuk, H. (2017). Avtodydaktychni peredumovy ta vazheli aktyvizatsii pozaaudytornoi samoostiynnoi roboty studentiv [Autodidactic preconditions and levers of activating out-of-auditorium independent student work]. Pedahohichni dyskurs : zb. nauk. prats. Khmelnytskyi. Vyp. 22. S. 170–176.

7. Tkachuk, H. (2016). Problemy pozaaudytornoii samostiynoi roboty studentiv ta avtodydaktychni mozhlyvosti yikhnoho vyrishennia [Problems of extracurricular independent work of students and self-didactic possibilities of their solution]. Vytoky pedahohichnoi maysternosti. Seriia : Pedahohichni nauky. Poltava. Vyp. 17. S. 182–189.
8. Tochylina, T.M., Tochilin, A.V., Filipenko, I.I., Strohonova, T.V. (2021). [Organization of independent work of students in the conditions of distance learning]. Orhanizatsiia samostiynoi roboty studentiv v umovakh dystantsiynoho navchannia. Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Kamianets-Podilskiy. Vyp. 27. S. 42–44.

GREBIN-KRUSHELNYTSKA N.Yu.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Turkic Studies

Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3478-6975>

E-mail: nadiia.hk05@gmail.com

**SELF-DIDACTIC PRINCIPLES OF ACTIVATING SELF-EDUCATIONAL
ACTIVITIES OF STUDENTS**

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.17>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.18>

КОТКОВЕЦЬ А.Л.,

викладач, кафедра англійської мови
технічного спрямування №2,
факультет лінгвістики,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
Інститут ім. Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна

НІКІТИНА Н.С.,

викладач, кафедра англійської мови
технічного спрямування №2,
факультет лінгвістики,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
Інститут ім. Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ КОНТРОЛЮ СФОРМОВАНOSTІ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ПРИКЛАДНОЇ МЕХАНІКИ

KOTKOVETS A.L., NIKITINA N.S. Use of information and communication technologies for assessment of future bachelors' in applied mechanics English lexical competence. *The article studies the issue of using information and communication technologies for the assessment of future bachelors' in applied mechanics English lexical competence within the framework of distance learning. The concepts of information and communication technologies and English lexical competence are defined. Classification, review and comparative analysis of modern online platforms and services are offered. Services for conducting video conferences, platforms for testing or assigning and checking tasks, platforms and services for demonstrating presentations and tasks, platforms that provide a cloud environment, and resources for gamification of learning are described. Also provided are the results of a student survey on the convenience of using online resources for the assessment of future bachelors' in applied mechanics English lexical competence, as well as the challenges associated with them.*

Keywords: *English lexical competence, English for specific purposes*

es, information and communication technologies, bachelors in applied mechanics.

КОТКОВЕЦЬ А.Л., НІКІТИНА Н.С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для контролю сформованості англомовної лексичної компетентності майбутніх бакалаврів з прикладної механіки. У статті розглянуто питання використання інформаційно-комунікаційних технологій для здійснення контролю сформованості англомовної лексичної компетентності майбутніх бакалаврів з прикладної механіки в рамках дистанційного навчання. Визначено поняття інформаційно-комунікаційних технологій та англомовної лексичної компетентності. Здійснено класифікацію, огляд та порівняльний аналіз сучасних онлайн платформ та сервісів. Зокрема описано сервіси для проведення відео конференцій, платформи для тестування, або призначення та перевірки завдань, платформи та сервіси для демонстрації презентацій та завдань, платформи, що забезпечують хмарне середовище, та ресурси для гейміфікації навчання. Також надано результати опитування студентів щодо зручності використання онлайн ресурсів для здійснення контролю сформованості англійськомовної лексичної компетентності, а також труднощів, пов'язаних з ними.

Ключові слова: англомовна лексична компетентність, англійська мова професійного спрямування, інформаційно-комунікаційні технології, бакалаври з прикладної механіки.

Постановка проблеми. Виклики сьогодення зумовлюють доцільність та необхідність використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті в Україні та інших країнах світу. Провідними формами навчання стали дистанційне та змішане, що дозволяють забезпечувати безперервність освіти в складних умовах, зокрема під час пандемії або в разі запровадження воєнного стану. Завдяки сучасним онлайн сервісам, платформам та різноманітним освітнім ресурсам стало можливим дистанційне викладання англійської мови, що включає здійснення навчання та контролю всіх компонентів англійськомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності, в тому числі лексичної. Важливим питанням залишається підбір оптимальних ІКТ для контролю сформованості англійськомовної лексичної компетентності (АЛК) студентів технічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування лексичної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей висвітлено у працях

дослідників Л.С. Бірецької, В.Д. Борщовецької, А.М. Котловського, І.І. Романова, Ю.О. Семенчука, Н.М. Тарасюк, В.Г. Терещук, О.М. Шамова, Н.А. Шандри, М. Brooks, Т.Hutchinson, P.Nation, D.Nunan, S.Thornbury та ін. Контроль окремих складників лексичної компетентності в складі іншомовних мовленнєвих компетентностей розглядали О.А. Гришина, Т.Г. Король, І.Ф. Мусаєлян, С.Ю. Ніколаєва, О.П. Петрашук, Н.С. Саснко, О.О. Українська та ін. Використання ІКТ у навчанні іноземних мов досліджували В.М. Кухаренко, Л.І. Морська, Н.І. Муліна, О.В. Олійник, Є.С. Полат та ін. Однак, незважаючи на наявність праць присвячених формуванню лексичної компетентності та використанню інноваційних ІКТ у навчанні іноземних мов, питання використання ІКТ для контролю сформованості АЛК студентів технічних спеціальностей, зокрема бакалаврів з прикладної механіки, в рамках дистанційного навчання залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження ІКТ, зокрема сучасних онлайн платформ та сервісів, що використовуються для контролю сформованості АЛК майбутніх бакалаврів з прикладної механіки в рамках дистанційного навчання англійської мови професійного спрямування.

Основні результати дослідження. Формування АЛК, що є складником англійськомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності є необхідною умовою для здійснення фахівцями технічної галузі успішного іншомовного спілкування у професійних ситуаціях. Узагальнюючи визначення О.Б.Бігич та ін., Л. С. Бірецької, С.В. Смоліної, О.М. Шамова та інших провідних дослідників, англійськомовну лексичну компетентність майбутніх бакалаврів з прикладної механіки визначаємо як здатність правильно використовувати у професійному спілкуванні лексичні одиниці (в тому числі термінологічні), оформлюючи їх відповідно до норм та правил англійської мови, а також коректно та точно розуміти мовлення інших. Така здатність існує на основі складної взаємодії лексичних навичок, знань і мовної усвідомленості (Смоліна, 2010, с.16). Як невід'ємний компонент навчання, контроль дає змогу управляти процесом формування АЛК. В рамках дистанційного та змішаного навчання особливої актуальності набуває питання добору та застосування оптимальних інноваційних інформаційних та технічних засобів й інструментів навчання та контролю. За визначенням Г.Г. Швачича інформаційно-комунікаційні технології – це сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, що використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією (Швачич et al., 2017, с. 10). Таким чином, ІКТ у навчанні – це низка технічних засобів, комп'ютерних та мобільних технологій, онлайн сервісів і платформ, а також цифрових ресурсів, що забезпечують підтримку освітнього процесу та здійснення спілкування між викладачем та студентами. Для контролю сформованості

АПК майбутніх бакалаврів з прикладної механіки в рамках дистанційного навчання виникає потреба у використанні комплексу ІКТ, оскільки необхідно забезпечити функціонування освітнього процесу, що вимагає

Спілкування в режимі реального часу за допомогою відоконференцій;

- Призначення та перевірку контрольних завдань, тестування на платформах з відповідними функціями;
- Зберігання даних (контрольних завдань, виконаних робіт, оцінок) на хмарних сервісах чи платформах з відповідними функціями;
- Залучення ігрових технологій для підвищення зацікавленості та мотивації студентів.

Очевидно, що проведення занять у дистанційному режимі передбачає технічну оснащеність, зокрема наявність комп'ютерних та мобільних пристроїв для користування функціями інформаційних ресурсів.

Для відбору оптимальних інформаційно-комунікаційних ресурсів та інструментів було здійснено огляд та порівняльний аналіз сучасних онлайн сервісів та платформ, що поданий нижче, та проведено анкетне опитування студентів спеціальності 131 Прикладна механіка в кількості 46 осіб. Опитування здійснено на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» у 2022-2023 навчальному році.

Сучасні ІКТ, що можуть використовуватися для контролю сформованості АПК майбутніх бакалаврів з прикладної механіки в рамках дистанційного навчання можна умовно класифікувати відповідно до їх провідних функцій на такі види:

- сервіси для проведення відео конференцій (Zoom, MS Teams, Google meet, Skype);
- платформи для тестування, або призначення та перевірки завдань (Classtime, Moodle, Google forms, Nerpod, Wizer.me, LearningApps);
- платформи та сервіси для демонстрації презентацій та завдань (Nerpod, Peardeck);
- платформи, що забезпечують хмарне середовище (Google, Microsoft);
- платформи для гейміфікації навчання (Kahoot, Quizlet).

Сервіси для здійснення синхронних відео конференцій є незамінними для ефективного навчання та контролю. Заняття проведені за допомогою вказаних сервісів та платформ подібні до очних та дозволяють в режимі реального часу перевірити та оцінити сформованість лексичних навичок та знань в процесі безпосереднього спілкування. Zoom, MS Teams, Google meet, Skype дають змогу проводити відео конференції, демонструвати екран та спілкуватися у чаті. Суттєвою перевагою програми Zoom є також можливість створювати окремі кімнати для роботи в малих групах, та залучати взаємодіювання. Результати опитування студентів свідчать про те, що найбільш

популярним та зручним сервісом відозустрічей є Zoom, таким його визнали близько 87% опитаних.

Платформи для тестування, або призначення та перевірки контрольних завдань мають пріоритетне значення в процесі контролю сформованості АПК майбутніх бакалаврів з прикладної механіки в рамках дистанційного навчання. Вони безпосередньо містять завдання, автоматично перевіряють та оцінюють роботи студентів за участю викладача. Деякі платформи також дозволяють інтегруватися Корисними ресурсами та інструментами є Classtime, Moodle, Google forms, Nerpod, Wizer.me, LearningApps. Серед платформ для тестування студенти надають перевагу ресурсу Classtime, 52%.

Платформи та веб-сервіси для демонстрації презентацій та завдань, такі як Nerpod, Peardeck, стануть у нагоді в разі необхідності поділитися навчальним матеріалом, завданнями, критеріями оцінювання. Онлайн ресурс Nerpod підтвердив свою ефективність у навчанні іноземної мови майбутніх фахівців з прикладної механіки (Feshchuk & Halatsyn, 2021, p. 27). Інтерактивні слайди дозволяють студентам ставати активними учасниками навчання в процесі демонстрації презентацій.

Такі платформи, як Kahoot та Quizlet є зручними інструментами гейміфікації навчання. Їх обрали 14 та 12 відсотків опитаних студентів відповідно. Ці ресурси давно користуються популярністю серед викладачів завдяки можливості перетворювати вивчення, повторення та перевірку лексики на гру; підходять для поточного контролю та формувального оцінювання.

Значним потенціалом для здійснення процесу навчання та контролю володіють хмарні технології. За визначенням С. Ф. Одайник (Одайник, 2016, с. 105), «хмарні технології (cloud computing), що є невідемним складником сучасної освіти, – це технології, що надають користувачам мережі Інтернет доступ до комп'ютерних ресурсів сервера з використанням програмного забезпечення як онлайн-сервісу. Найбільш повний спектр хмарних сервісів надається Google. Так, зокрема Google Classroom, який вважають зручним майже 70% опитаних, дозволяє створювати класи, розміщувати контрольні завдання, перевіряти їх, вести облік успішності та зберігає усі роботи студентів. Хмарне сховище також пропонує Microsoft.

ІКТ	Функції	Переваги	Недоліки
Zoom	Відео конференції, демонстрація екрану, чат, створення сесійних кімнат	Створення сесійних кімнат, можливість підключення до 100 пристроїв, проста реєстрація	Часові обмеження 40 хвилин у безоплатній базовій версії.
MS Teams	відео конференції, демонстрація екрану, чат, файлообмінник	Відсутність часових обмежень, відеозустрічі для груп до 1000 осіб	Необхідність реєстрації корпоративної пошти, відсутність сесійних кімнат.

ІКТ	Функції	Переваги	Недоліки
Google meet	відео конференції, демонстрація екрану, чат	Відсутність часових обмежень, відеозустрічі для груп до 100 осіб	Відсутність сесійних кімнат.
Classtime	Створення тестів, 10 видів тестових завдань, командні ігри	Миттєве автоматичне оцінювання, часткове оцінювання, експорт результатів, створення окремих класів, інтеграція з Google Classroom, реєстрація студентів необов'язкова.	Обмеження у безкоштовній версії, обмежена кількість видів завдань, відсутність можливості прикріпити файл та коментувати оцінку.
Moodle	Створення тестів, 11 видів тестових завдань	Миттєве автоматичне оцінювання, наявність коментарів.	Обмежена кількість видів завдань, обов'язкова реєстрація на курс студентів.
Google forms	Створення тестів, 7 видів тестових завдань	Миттєве автоматичне оцінювання, є можливість коментування оцінки.	Обмежена кількість видів завдань.
Nerpod	Створення інтерактивних презентацій, слайди, 5 видів тестових завдань	Дошка обговорень, інтерактивний контент, видно результати кожного окремого студента.	Обмежена кількість видів завдань, обмеження у безоплатній версії.
Peardeck	Створення інтерактивних презентацій	Можливість студентів взаємодіяти зі слайдами.	Не видно результати окремого студента.
Kahoot	Створення ігор та інтерактивних завдань	Командні ігри, реєстрація студентів необов'язкова.	Обмежена кількість видів завдань, обмеження у безоплатній версії.
Quizlet	Створення флеш-карток та ігор	Командні ігри, реєстрація студентів необов'язкова.	Обмежена кількість видів завдань, обмеження у безоплатній версії.

Відповідно до результатів опитування, вирішальним у виборі та визначення зручності онлайн ресурсів є можливість користування ними з мобільних пристроїв, вважають 28% опитаних та наявність великої кількості функцій, так думають 26%. Головним недоліком веб-сервісів та платформ на думку 25% респондентів є незрозумілий інтерфейс, 21% студентів вбачає найбільш суттєвим недоліком обмеженість функцій у разі використання безоплатної версії. Дещо менше половини опитаних, а саме 47% студентів стверджують, що основні труднощі, що виникають у роботі з онлайн ресурсами, викликані технічними недоліками сервісів та платформ. Переважна більшість респондентів, 98%, зазначили, що вивчення та контроль лексики за допомогою онлайн платформ та сервісів є ефективним.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, ІКТ стали обов'язковим та незамінним компонентом сучасного освітнього процесу. Вони зокрема відіграють важливу роль для здійснення контролю сформованості АЛК майбутніх бакалаврів з прикладної механіки в рамках дистанційного навчання. Перспективним вважаємо подальше дослідження комплексу контрольних завдань для здійснення контролю сформованості АЛК майбутніх бакалаврів з прикладної механіки з використанням описаних ІКТ.

Список використаних джерел:

1. Одайник, С. Ф. (2016). Використання хмарних технологій в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами. *Нова педагогічна думка*, 4 (88), 103-107.
2. Смоліна С. В. (2010). Методика формування іншомовної лексичної компетенції. *Іноземні мови*. 4, 16-23.
3. Швачич, Г.Г., Толстой, В.В., Петречук, Л.М., Іващенко, Ю.С., Гуляєва, О.А. & Соболенко, О.В. (2017). *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: Навчальний посібник*. Дніпро: НМетАУ.
4. Feshchuk, A. & Halatsyn, K. (2021). Nearpod as a tool for foreign language training of future specialists in applied mechanics. III Annual conference on current foreign languages teaching issues in higher education, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Kyiv.

Transliteration of References:

1. Odaynyk, S. F. (2016). Vykorystannya khmarnykh tekhnolohiy v upravlinni zahal'noosvitnimy navchal'nymy zakladamy. *Nova pedahohichna dumka*, 4 (88), 103-107.
2. Smolina S. V. (2010). Metodyka formuvannya inshomovnoyi leksychnoyi kompetentsiyi. *Inozemni movy*. 4, 16-23.
3. Shvachych, H.H., Tolstoy, V.V., Petrechuk, L.M., Ivashchenko, Yu.S., Hulyayeva, O.A. & Sobolenko, O.V. (2017). *Suchasni informatsiyno-komunikatsiyi tekhnolohiyi: Navchal'nyy posibnyk*. Dnipro: NMetAU.
4. Feshchuk, A. & Halatsyn, K. (2021). Nearpod as a tool for foreign language training of future specialists in applied mechanics. III Annual conference on current foreign languages teaching issues in higher education, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Kyiv.

KOTKOVETS A.L.

Teacher, Department of English language of technical direction No. 2,
Faculty of Linguistics, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic
Institute named after Igor Sikorsky», Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0894-0374>
E-mail: a_kotkovets@ukr.net

NIKITINA N.S.

Teacher, Department of English language of technical direction No. 2,
Faculty of Linguistics, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic
Institute named after Igor Sikorsky», Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1867-0294>
E-mail: nikitinafree@gmail.com

**USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR ASSESSMENT
OF FUTURE BACHELORS' IN APPLIED MECHANICS ENGLISH
LEXICAL COMPETENCE**

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.18>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.19>

МЕЛЬНИК Б.М.,

асистент кафедри ортодонції та

пропедевтики ортопедичної

стоматології,

НМУ імені О.О. Богомльця

м. Київ, Україна

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ОРТОДОНТІЇ

MELNYK Bohdan. **Digital technologies in the process of blended learning in orthodontics.** *Today's realities have shown that the quality training of health care specialists is particularly vulnerable under the conditions in which Ukraine has been forced to find itself in recent years - first the COVID-19 pandemic, then the large-scale invasion. One of the best tools in facing these challenges can be blended learning technologies in combination with digital technologies. The field of "Health care" is undergoing significant transformations, one of the determinants of which is the widespread use of digital technologies in everyday medical practice. In this work, the role of phantom classes in providing comprehensive training of specialists in the dental field has been analyzed, a systematic study has been conducted, the results of a comprehensive analysis of scientific literature and best teaching experience at the dental faculty, the results of sociological research (student surveys, work in focus groups) have been summarized. The conducted research became the basis for substantiating the model of the organization of mixed technology training in orthodontics, focused on training future dentists to work with digital equipment.*

Keywords: *blended learning technology, orthodontics, digital technologies.*

МЕЛЬНИК Б.М. **Цифрові технології у процесі змішаного навчання ортодонції.** *Реалії сьогодення показали, що якісна підготовка фахівців галузі охорони здоров'я є особливо вразливою за умов, в яких Україна вимушено знаходиться впродовж останніх років – спочатку пандемія COVID-19, потім широкомасштабне вторгнення рф. Одним з найкращих інструментів у протистоянні цим викликам можуть стати технології змішаного навчання у поєднанні цифровими. Галузь «Охорона здоров'я» зазнає істотних трансформацій, однією з*

детермінант яких є широке використання цифрових технологій у повсякденній медичній практиці. У даній роботі проаналізовано роль фантомних класів у забезпеченні комплексної підготовки фахівців стоматологічної галузі, проведено системне дослід узагальнено результати комплексного аналізу наукової літератури та передового досвіду викладання на стоматологічному факультеті, результати соціологічних досліджень (анкетування студентів, робота у фокус-групах). Проведені дослідження стали основою для обґрунтування моделі організації змішаної технології навчання ортодонтії, орієнтованої на підготовку майбутніх стоматологів до роботи з цифровим обладнанням.

Ключові слова: технологія змішаного навчання, ортодонтія, цифрові технології.

Актуальність дослідження. Сучасна стоматологія є лідером у впровадженні трансформаційних нововведень серед медичних спеціальностей і, у руслі сучасних глобалізаційних та темпоральних викликів, широко залучає провідних науковців до розробки та вдосконалення цифрового обладнання та методів його застосування у різних сферах стоматологічної галузі та різних етапах медичних втручань: при діагностиці, плануванні, профілактиці, лікуванні, опрацюванні результатів тощо. Можна стверджувати, що використання цифрових методів стало парадигмою стоматологічної галузі XXI століття. Безумовно, використання цифрових технологій у професійній діяльності лікарів-стоматологів має віддзеркалюватися відповідними змінами у підготовці фахівців. Такі виклики та технологічні нововведення вимагають конструктивних, дидактично обґрунтованих трансформацій в освітньому процесі підготовки фахівців на стоматологічних факультетах медичних ЗВО: перегляду програм навчальних дисциплін, форм та методів навчання, оновлення матеріально-технічної бази кафедр, створення університетських клінік тощо.

Мета. Розробити впровадити та експериментально перевірити ефективність технології навчання ортодонтії, яка базується на використанні змішаної технології навчання та орієнтована на підготовку майбутніх стоматологів до роботи з цифровим обладнанням.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що потужний імпульс для розвитку форм дистанційного, а відтак і змішаного онлайн та очного навчання стала пандемія COVID-19. Заклади вищої освіти у всьому світі зіткнулися з глобалізаційними викликами, розв'язання яких було знайдено через дистанційну форму організації навчального процесу в умовах карантинних обмежень. Особливо гострими були ці виклики у системі вищої

медичної (фармацевтичної) освіти, оскільки ніколи до цього не розроблялися методи, форми й засоби формування практичної складової професійної компетентності майбутнього лікаря в умовах дистанційного навчання. Починаючи з 2021 року заклади освіти частково або повністю почали повертатися до аудиторної форми навчання. Так, на початок 2022 р в НМУ імені О.О. Богомольця навчальний процес реалізовувався у трьох форматах:

- аудиторному;
- синхронно/гібридному (практичні, лабораторні, семінарські проводяться аудиторно та поєднуються з дистанційною формою навчання в режимі реального часу для студентів що не мають змоги відвідувати аудиторії через відсутність вакцинації);
- змішаному (аудиторно-дистанційному), який передбачав дистанційне навчання окремих академічних груп за наявності підтвердженого випадку захворювання на COVID-19.

Широко масштабне вторгнення російських військ на територію України грубо та цинічно зламало усі плани. Країна терорист зруйнувала й траєкторію виходу системи освіти з пандемічного стану, по якій рухалась Україна разом з академічною спільнотою усього світового освітянського товариства. На певний час були знищені всі можливості для переходу до традиційної аудиторної форми навчання майбутніх лікарів. Розвиток змішаної форми організації освітнього процесу (онлайн та очного навчання) набув особливої значущості, ставши нагальною вимогою часу і єдиним можливим способом підготовки кваліфікованих фахівців галузі охорони здоров'я в умовах війни.

Цифрові технології та технології змішаного навчання можуть стати одним з найкращих інструментів у протистоянні викликам, з якими зіткнулася система медичної освіти України в останні роки [8]. Прикладом може слугувати освітня модель, розроблена у Сінгапурі в період активної фази пандемії, яка поєднує традиційні (аналогові) та цифрові освітні технології [змішування онлайн та очного навчання;

- змішування структурованого і неструктурованого навчання;
- змішування користувачького і зовнішнього контенту;
- змішування самостійного і групового навчання.

Набутий впродовж останніх років досвід отримав новий імпульс в аспекті змішування контенту: корпоративного (розміщеного на власній університетській платформі LIKAR_NMU, яка є синхронізованою з автоматизованою системою управління), індивідуального (розробленого особисто викладачем групи та зовнішнього (розміщеного на перевірених і безоплатних навчальних ресурсах) контенту. Підтримка світової наукової спільноти, безоплатний доступ до баз дав змогу ефективно поєднувати навчальні контенти платформи LIKAR_NMU та зовнішніх баз навчального контенту (наприклад, платформ

EdX та Coursera, де розміщена достатньо велика кількість курсів з використанням відео симуляцій процесів явищ). Наразі МОН підписана угода про співпрацю з платформою LABSRET, яка надає користувачам з України є безкоштовний доступ до матеріалів, що містять симуляції з біології, хімії, медицини, розширеної біології, анатомії та фізіології, біохімії тощо. На нашу думку, використання симуляторів в процесі підготовки майбутніх магістрів стоматології є досить перспективним.

Окрім зазначеного, розроблена нами модель базується на алгоритмі дій, що передбачає змішування зі зміною активності з залученням цифрової лабораторії, стоматологічного фантомного класу, мультимедійної системи та персональних комп'ютерів студентів. Покажемо це на конкретному прикладі заняття «Непряма постановка брекетів із залученням цифрових технологій».

Нами запропоновано проведення практичного заняття за змішаною методикою, де студенти опановують базові теоретичні знання самостійно, а практичну складову безпосередньо у цифровій лабораторії та фантомному класі. Експериментальні заняття були проведені на базі Стоматологічного медичного центру НМУ імені О.О. Богомольця. Зауважимо, що Стоматологічний медичний центр НМУ імені О.О. Богомольця забезпечений трьома фантомними класами, в який наявності 36 стоматологічних фантомів голови з моделями щелеп та оснащені необхідним стоматологічним обладнанням, включно з мультимедійною системою для проведення теоретичних занять. Також наявна лабораторія комп'ютерного моделювання та цифрових технологій з великим переліком обладнання, а саме: лабораторний 3-D сканер, фрезерний верстат для CAD/CAM, 3-D принтер та інше.

Нами запропоновано структура 6-годинного заняття, для студентів 5 курсу стоматологічного факультету, який включає в себе 4 етапи:

1. Підготовчий етап
2. Робота у цифровій лабораторії
3. Робота у фантомному класі
4. Заключний етап.

План та організаційна структура заняття

№ пп	Назва етапу	Опис етапу	Рівні засвоєння	Час
	Підготовчий	мотивація до пізнання теми; індивідуальне опитування; обговорення запитань, що виникли у процесі підготовки до заняття	Репродуктивний	1 год.

	Робота у цифровій лабораторії	демонстрація можливостей програмного забезпечення для непрямого позиціонування брекетів; опанування навичкою непрямого позиціонування брекетів; отримання капи для переносу брекетів	Реконструктивний Творчий	2,5 год.
	Робота у фантомному класі	підготовка інструментарію для непрямой постановки брекетів на фантомах щелеп; безпосередня постановка брекетів з демонстрацією послідовних етапів з залученням мультимедійної системи	Реконструктивний Творчий	2 год.
	Заключний	Контроль набутих знань: тестовий контроль оцінка практичної роботи студента оцінка відповідей на практично-орієнтовані клінічні кейси Узагальнення викладача, оголошення оцінок студентам.	Реконструктивний	0,5 год.

Метою даного заняття є оволодіння здобувачами вищої освіти за спеціальністю 221 Стоматологія знаннями та вміннями використання цифрових технологій у практиці лікаря-ортодонта.

Підготовчий етап. Викладач пропонує коротку дискусію, спрямовану на мотивацію студентів до пізнання тематики заняття. Усне опитування продемонструє об'єктивну картину знань, якими студент оволодів самостійно. Підготовчий етап завершується узагальненням теоретичних основ теми заняття, яке дозволяє переходити до наступного етапу.

Робота у цифровій лабораторії. Перелік обладнання, необхідного для проведення даного етапу:

- гіпсові моделі щелеп;
- комп'ютер, зі встановленим програмним забезпеченням для непрямого позиціонування брекетів (нами було використано <https://exceedortho.com/>);
- лабораторний сканер (Medit T310);
- 3D принтер (NextDent 5100);

Викладач демонструє можливості програмного забезпечення для непрямого позиціонування брекетів, знайомить студентів з інтерфейсом програми.

На власному прикладі проводить цифрування гіпсових моделей за допомогою лабораторного сканера. Проводить позиціонування брекетів на комп'ютері. Кожен зі студентів повторює запропоновані маніпуляції. Завершальним етапом роботи у цифровій лабораторії є друк переносних кап для непрямой постановки брекетів.

Робота у фантомному класі. Перелік обладнання, необхідного для проведення даного етапу:

- стоматологічний фантом голови з щелепами;
- ортодонтичний інструментарій для непрямой постановки брекетів.

Викладач демонструє послідовні етапи непрямой постановки брекетів на фантомі з детальним поясненням, після чого студент самостійно проводить запропоновану маніпуляцію на фантомі.

Заключний етап. Викладач пропонує студентам пройти тестовий контроль для об'єктивного оцінювання отриманих знань. Завершальним етапом заняття є дискусія для узагальнення отриманих знань та вмінь. Оголошення оцінок студентам.

Проведений експеримент дав підстави зробити припущення, що дидактично обгрунтована та виважена комбінація занять у цифровій лабораторії та відпрацювання практичних навичок у симуляційному центрі здатна забезпечити належну практичну підготовку студентів-стоматологів до опанування майбутньої професії. Технічні засоби, які використовуються в стоматологічних цифрових лабораторіях, можуть варіюватися від повсякденних, легких у придбанні та застосуванні до доволі складних систем симуляторів пацієнтів або пристроїв віртуальної реальності та голографічних зображень тривимірних об'єктів. Руйнівний вплив пандемії та війни на економіку України в цілому та на фінансову спроможність ЗВО значно ускладнює, подекуди й унеможливорює придбання дороговартісного обладнання для застосування в освітніх цілях.

Широке впровадження онлайн та змішаних форм навчання має істотний вплив на психологічний стан студента і потребує дослідження та розроблення адаптивних методик, що відповідають новим психолого-педагогічним умовам реалізації освітнього процесу

Висновки. Спалах пандемії COVID-19 та повномасштабна війна, розв'язана рф в Україні, змусили швидко знайти та впровадити змішані форми навчання майбутніх магістрів стоматології, які у поєднанні з цифровими технологіями дають змогу здійснювати якісну й ефективну підготовку майбутніх магістрів стоматології.

Важливо провести більш тривалі дослідження впливу інноваційних методів навчання на еість професійної підготовки магістрів стоматології.

Список використаних джерел:

1. Рожко, В.І. Роль фантомних класів у професійній підготовці випускників стоматологічного факультету. Головний редактор, 249.
2. Петрушанко, Т.О., Островська, Л.Й., Попович, І.Ю. Значення фантомних занять у формуванні практичних навичок майбутніх лікарів-стоматологів. Український стоматологічний альманах, 2016, 2.1: 94-97.
3. Каськова, Л.Ф., et al. Симуляційне навчання у підготовці майбутніх дитячих лікарів-стоматологів. Вісник проблем біології і медицини, 2017, 2: 212-214.
4. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, And Future Directions http://oldwww.sd91.bc.ca/frenchj/My%20Pages/e-articles/graham_intro.pdf
5. Michael Horn, Heather Staker Forget About Blended Learning Best Practices <http://thejournal.com/articles/2012/03/01/forget-about-blended-learning-best-practices.aspx>
6. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / В.М. Кухаренко, С.М. Березенська, К.Л. Бугайчук, Н.Ю. Олійник, Т.О. Олійник, О.В. Рибалко, Н.Г. Сиротенко, А.Л. Столяревська; за ред. В.М. Кухаренка – Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. – 284 с.
7. Majumdar Arunima Blended Learning: Different combinations that work [Електронний ресурс] /Arunima Majumdar. – Режим доступу: <http://goo.gl/ksNYi1>
8. Кучин, Ю.Л.; Канюра, О.А.; Мельник, В.С.; Стучинська, Н.В.; Микитенко, П.В. Симуляційні технології у системі підготовки майбутніх лікарів в умовах COVID-19 Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Випуск 85. – Київ : Видавничий дім «Гельветика», С.132-141 2022 URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38058> Date: 2022

Transliteration of References:

1. Rozhko, V.I. Rol fantomnykh klasiv u profesiinii pidhotovtsi vypusknnykiv stomatolohichnoho fakultetu. Holovnyi redaktor, 249.
2. Petrushanko, T.O., Ostrovska, L.Y., Popovych, I.Y. (2016). Znachennia fantomnykh zaniat u formuvanni praktychnykh navychok maibutnykh likariv-stomatolohiv. Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh, 2.1: 94-97.
3. Kaskova, L.F., et al. (2017). Symuliatsiine navchannia u pidhotovtsi maibutnykh dytiachykh likariv-stomatolohiv. Visnyk problem biolohii i medytsyny. 2: 212-214.

4. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, And Future Directions http://oldwww.sd91.bc.ca/frenchj/My%20Pages/e-articles/graham_intro.pdf
5. Michael Horn, Heather Staker Forget About Blended Learning Best Practices <http://thejournal.com/articles/2012/03/01/forget-about-blended-learning-best-practices.aspx>
6. Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia: monohrafiia / V.M. Kukharenko, S.M. Berezenska, K.L. Buhaichuk, N.Iu. Oliinyk, T.O. Oliinyk, O.V. Rybalko, N.H. Syrotenko, A.L. Stoliarevska; za red. V.M. Kukharenka – Kharkiv: «Miskdruk», NTU «KhPI», 2016. 284 s.
7. Majumdar Arunima Blended Learning: Different combinations that work [Elektronnyi resurs] /Arunima Majumdar. – Rezhym dostupu: <http://goo.gl/ksNYi1>
8. Kuchyn, Yu.L., Kaniura, O.A., Melnyk, V.S., Stuchynska, N.V., Mykytenko, P.V. (2022). Symuliatyyni tekhnolohii u systemi pidhotovky maibutnikh likariv v umovakh COVID-19 Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova. Vypusk 85. Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka», S.132-141 2022 URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38058> Date: 2022

MELNYK Bohdan

Assistant of the Department of orthodontics and prosthodontics propedeutics,
Bogomolets O.O. National Medical University, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2232-8181>
E-mail: bogdan.melnik.97@gmail.com

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF BLENDED LEARNING IN ORTHODONTICS

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.19>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.20>

ОНИЩЕНКО Т.Є.,

кандидат медичних наук,
доцент кафедри інфекційних хвороб

РЯБОКОНЬ О.В.,

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри інфекційних хвороб

ФУРИК О.О.,

кандидат медичних наук,
доцент кафедри інфекційних хвороб

ВЕНИЦЬКА Г.В.,

асистент, кафедра інфекційних
хвороб, Запорізький державний
медичний університет, м. Запоріжжя,
Україна

ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНУ ОСВІТУ

ONISHCHENKO T.E., RIABOKON O.V, FURYK O.O., VENYTSKA G.V. **Stages of introduction of information technologies in modern education.** *In Ukraine there is actively implemented of the new system of education, which is oriented to world informative - education of space. In the article the stages of development and becoming of information technologies, their influence, are examined on becoming of personality, exposure and development of its capabilities, to forming of abilities and desire to study, to conditioning for mastering of knowledge's and abilities during all life.*

Keywords: *information technologies, education, introduction, global informative space.*

ОНИЩЕНКО Т.Є., РЯБОКОНЬ О.В., ФУРИК О.О., ВЕНИЦЬКА Г.В. **Етапи впровадження інформаційних технологій у сучасну освіту.** *В Україні активно впроваджується нова система освіти, яка орієнтована на входження у світовий інформаційно-освітній простір. У статті розглядаються етапи розвитку і становлення інформаційних технологій, їх вплив на становлення особистості, виявлення і розвитку її здібностей, формуванню вмінь і бажання вчитися, створенню умов для засвоєння знань і вмінь протягом усього життя.*

Ключові слова: *інформаційні технології, освіта, впровадження, глобальний інформаційний простір.*

Сучасний період розвитку суспільства характеризується потужним впровадженням в нього комп'ютерних технологій, які проникли в усі сфери людської діяльності, забезпечують поширення інформаційних потоків у суспільстві, і таким чином створюють глобальний інформаційний простір [1,2].

Невід'ємною і важливою частиною цих процесів є комп'ютеризація освіти. Зараз в Україні активно продовжується становлення нової системи освіти, яка орієнтована на входження у світовий інформаційно-освітній простір. Цей процес супроводжується істотними змінами у педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу, які пов'язані із внесенням коректив у зміст технологій навчання, що мають бути адекватними сучасним технічним можливостям, і сприяти гармонійному входженню особистості в інформаційне суспільство. Комп'ютерні технології повинні стати не «додатком» у навчанні, а невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу, що значно підвищило б його ефективність.

Кількість осіб, що вміють користуватися комп'ютером, збільшилося у багато разів, але пізнавальні, зокрема освітні, мотиви роботи для вирішення пізнавальних та навчальних завдань з комп'ютером використовуються недостатньо. Тому проблема широкого використання комп'ютерних технологій у сфері освіти, особливо в умовах війни та сучасних геополітичних викликів створює підвищений інтерес у вітчизняній педагогічній науці.

Метою впровадження і використання сучасних інформаційних технологій в освіту є залучення студентів до перспективних освітніх технологій і орієнтація їх на творче і продуктивне використання цих технологій у своєму навчанні, майбутній професійній діяльності, процесі самоосвіти і підвищенні кваліфікації.

Під інформаційною технологією розуміється процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, обробки і передачі даних (первинної інформації) для отримання інформації нової якості про стан об'єкту, процесу або явища (інформаційного продукту) [1].

Якщо в якості ознаки інформаційних технологій вибрати інструменти, за допомогою яких проводиться обробка інформації (інструментарій технології), то можна виділити наступні етапи її розвитку [1,2]:

1-й етап (до другої половини XIX ст.) - «ручна» інформаційна технологія, інструментарій якої складали: перо, чорнильниця, книга. Комунікації здійснювалися у ручний спосіб - шляхом переправлення через пошту листів, пакетів, депеш. Основна мета технології - представлення інформації у потрібній формі.

2-й етап (з кінця XIX ст.) - «механічна» технологія, яка була оснащена досконалішими засобами доставки пошти, інструментарій якої складали: друкарська машинка, телефон, диктофон. Основна мета технології - надання інформації у потрібній формі зручнішими засобами.

3-й етап (40–60-і рр. ХХ ст.) - «електрична» технологія, інструментарій якої складали: великі ЕОМ і відповідне програмне забезпечення, електричні друкарські машинки, ксерокси, портативні диктофони. Основною метою інформаційних технологій цього періоду є переміщення з форми надання інформації на формування її змісту.

На 4-му етапі (з початку 70-х рр.) з'являється «електронна» технологія, основним інструментарієм якої є великі ЕОМ і створювані на їх базі автоматизовані системи керування (АСК), інформаційно-пошукові системи, що були оснащені широким спектром базових і спеціалізованих програмних комплексів. Інформаційні технології формують змістовні сторони інформації для різних сфер громадського життя, особливо на організацію аналітичної роботи.

5-й етап (з середини 80-х рр.) характеризується появою «комп'ютерної» («нової») технології, основним інструментарієм якої є персональний комп'ютер з широким спектром стандартних програмних продуктів різного призначення. На цьому етапі відбувається процес персоналізації АСК, який виявляється у створенні систем підтримки ухвалення рішень певними фахівцями. Подібні системи мають вбудовані елементи аналізу і штучного інтелекту для різних рівнів керування, що реалізуються на персональному комп'ютері і використовують телекомунікації. У зв'язку з переходом на мікропроцесорну базу істотним змінам піддаються і технічні засоби побутового, культурного та іншого призначень.

6-й етап - «мережева технологія» (іноді її вважають частиною комп'ютерних технологій). У теперішній час глобальні і локальні комп'ютерні мережі бурхливо розвиваються та широко використовуються у різних областях. Цей процес є обумовленим популярністю її засновника, а саме глобальною комп'ютерною мережею Internet.

Останніми роками термін «інформаційні технології» часто виступає синонімом терміну «комп'ютерні технології», оскільки усі інформаційні технології так чи інакше пов'язані із застосуванням комп'ютера. Проте, термін «інформаційні технології» є значно ширшим і включає «комп'ютерні технології» в якості складової. Інформаційні технології, що ґрунтуються на використанні сучасних комп'ютерних і мережевих засобів, утворюють термін «сучасні інформаційні технології»[3,4].

Під засобами сучасних інформаційних і комунікаційних технологій розуміються програмні, програмно-апаратні і технічні засоби, а також пристрої, що функціонують на базі мікропроцесорної, обчислювальної техніки сучасних засобів і систем трансляції інформації, інформаційного обміну, операцій зі збору, продукування, накопиченню, зберіганню, обробці, передавання інформації, що забезпечують можливість доступу до інформаційних ресурсів комп'ютерних мереж (у тому числі глобальних). До засобів сучасних інфор-

маційних і комунікаційних технологій відносяться ЕОМ, ПЕОМ, комплекти термінального устаткування для ЕОМ усіх класів, локальні обчислювальні мережі, облаштування введення-виведення інформації, засоби введення і маніпулювання текстовою і графічною інформацією, засоби архівного зберігання великих об'ємів інформації та інше периферійне устаткування сучасних ЕОМ; пристрої для перетворення даних з графічної або звукової форми представлення даних в цифрову і назад; засоби і облаштування маніпулювання аудіовізуальною інформацією (на базі технологій Мультимедіа і «Віртуальна реальність»); системи штучного інтелекту; системи машинної графіки, програмні комплекси (мови програмування, транслятори, компілятори, операційні системи, пакети прикладних програм та ін.); сучасні засоби зв'язку, що забезпечують інформаційну взаємодію користувачів як на локальному рівні (наприклад, у рамках однієї організації або декількох організацій), так і глобальному (у рамках всесвітнього інформаційного середовища) [4].

На думку фахівців для реалізації сучасних інформаційних технологій в управлінні економікою і освітою є необхідним: створити технологічні умови, апаратні і програмні засоби, телекомунікаційні системи, що забезпечують нормальне функціонування сфери виробництва; забезпечити індустріально-технологічну базу для виробництва у рамках міжнародного розподілу праці у національних конкурентоздатних інформаційних технологіях і ресурсах; забезпечити першочерговий розвиток випереджаючого виробництва інформації і знань; підготувати кваліфіковані кадри; реалізувати комплексне впровадження інформаційних технологій у сферу виробництва, управління, освіти, науки, культури, транспорту, енергетики та ін [4].

На думку міжнародних освітніх установ, які розробляють нові напрями діяльності для створення умов для переходу на сучасні інформаційні технології, найбільш швидким способом є включення нашої країни у світову освітню систему шляхом створення учбовим закладам умов для використання глобальної мережі Інтернет, що вважається моделлю комунікації в умовах глобального інформаційного суспільства.

Входження вітчизняної системи освіти у світове інформаційно-освітнє середовище передбачає наступні шляхи [1].

- вдосконалення базової підготовки учнів і студентів вищих та середніх учбових закладів з інформатики і сучасних інформаційних технологій;
- сучасна підготовка викладачів в області інформаційних технологій;
- інформатизація процесу навчання і виховання;
- оснащення системи освіти технічними засобами інформатизації;
- створення сучасного національного інформаційного середовища та інтеграція в неї установ освіти;
- створення на базі сучасних інформаційних технологій єдиної системи

- дистанційної освіти в Україні;
- участь України в міжнародних програмах, що пов'язані з впровадженням сучасних інформаційних технологій в освіту.
- Комп'ютеризація освіти належить до великомасштабних інновацій які активно впроваджуються останнім часом. Визначені основні напрямки щодо впровадження комп'ютерної техніки в освіті:
- використання комп'ютерної техніки як засобу навчання з метою вдосконалення процесу викладання, підвищення його якості і ефективності;
- використання комп'ютерних технологій як інструментів навчання, пізнання себе і дійсності;
- розгляд комп'ютера та інших сучасних засобів інформаційних технологій в якості об'єктів вивчення;
- використання засобів нових інформаційних технологій як засобу творчого розвитку особистості;
- використання комп'ютерної техніки як засобів автоматизації процесів контролю, корекції, тестування і психодіагностики;
- організація комунікацій на основі використання засобів інформаційних технологій з метою передачі і набуття педагогічного досвіду, методичної і учбової літератури;
- використання засобів сучасних інформаційних технологій для організації інтелектуального дозвілля;
- інтенсифікація і вдосконалення управління учбовим закладом і учбовим процесом на основі використання системи сучасних інформаційних технологій.

Можливості сучасної обчислювальної техніки значною мірою адекватні організаційно-педагогічним і методичним потребам освіти: обчислювальні - швидко і точно перетворення будь-яких видів інформації (числової, текстової, графічної, звукової та ін.); трансд'юсерні - здатність комп'ютера до прийому і видачі інформації у найрізноманітнішій формі (за наявності відповідних пристроїв); комбінаторні - можливість запам'ятовувати, зберігати, структурувати, сортувати великі об'єми інформації, швидко знаходити необхідну інформацію; графічні – представлення результатів своєї роботи у чіткій наглядній формі (текстовій, звуковій, у вигляді малюнків та ін.); моделюючі - побудування інформаційних моделей (у тому числі і динамічних) реальних об'єктів і явищ [3,4].

Перераховані можливості комп'ютера сприяють не лише забезпеченню первинного становлення особистості, але й виявленню, розвитку у нього здібностей, формуванню вмінь і бажання вчитися, а також створенню умов для засвоєння в повному обсязі знань і вмінь.

На практичному занятті, коли основна навчальна дія і керування передається комп'ютеру, викладач має можливість спостерігати, фіксувати прояви таких якостей у учнів, як усвідомлення мети пошуку, активне відтворення раніше вивчених знань, зацікавленість у поповненні недостатніх знань з готових джерел, самостійний пошук. Це дозволяє викладачеві проектувати власну діяльність з керування і поступового розвитку творчого відношення студентів до навчання. Для навчання студентів самоконтролю і самокорекції навчально-пізнавальної діяльності на кожному занятті мають бути присутні еталони для перевірки навчальних дій (через навчальні завдання або комп'ютерні програми), аналіз причин помилок[5].

Використання сучасних інформаційних технологій у сфері освіти дозволяє педагогам якісно змінювати зміст, методи і організаційні форми навчання. Метою використання цих технологій є посилення інтелектуальних можливостей учнів в інформаційному суспільстві, а також гуманізація, індивідуалізація, інтенсифікація процесу навчання і підвищення якості навчання на усіх етапах освітнього процесу.

Рекомендуються наступні основні педагогічні цілі використання засобів сучасних інформаційних технологій [2,3]:

1) Інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу за рахунок застосування засобів сучасних інформаційних технологій: підвищення ефективності і якості процесу навчання; підвищення активності пізнавальної діяльності; поглиблення міжпредметних зв'язків; збільшення об'єму і оптимізація пошуку потрібної інформації.

2) Розвиток особистості, підготовка індивіда до комфортного життя в умовах інформаційного суспільства, а саме розвиток різних видів мислення; розвиток комунікативних здібностей; формування вмінь щодо приймання оптимальних рішень або пропонування їх варіантів у складній ситуації; естетичне виховання за рахунок використання комп'ютерної графіки, технології мультимедіа; формування інформаційної культури, вміння здійснювати обробку інформації; розвиток вмінь моделювання завдання або ситуації; формування вмінь здійснювати експериментально-дослідницьку діяльність.

3) Робота з виконання соціального замовлення суспільства: підготовка інформаційно грамотної особи; підготовка користувача комп'ютерними засобами; здійснення роботи з профорієнтації в області інформатики.

Враховуючи великий вплив сучасних інформаційних технологій на процес освіти, більшість педагогів включають їх у свою методичну систему. Але процес інформатизації освіти не може відбутися миттєво, відповідно до реформи, бо він є поступовим і безперервним.

Сучасний процес модернізації процесу освіти, а саме перехід від навчання «знанням, вмінням та навичкам» до компетентнісного підходу, суттєво

змінює цілі, зміст, методи та технологій навчання. Сьогодні особистісно-орієнтована парадигма навчання та виховання передбачає студента в центрі освітнього процесу, ставить на перше місце рахування його потреб, здібностей, мотивації та інтересів [6,7]

У концепції інформатизації освіти [4,5] охарактеризовані етапи цього процесу. Перший етап характеризується наступними ознаками: масовим впровадженням засобів нових інформаційних технологій, і в першу чергу комп'ютерів; дослідницькою роботою з педагогічного засвоєння засобів комп'ютерної техніки і проведення пошуку шляхів її застосування для інтенсифікації процесу навчання; усвідомленням суспільством суті і необхідності процесів інформатизації; базовою підготовкою з інформатики на усіх етапах безперервної освіти. Другий етап характеризується наступними ознаками, а саме активним засвоєнням і фрагментарним впровадженням засобів інформаційних технологій у традиційні навчальні дисципліни; засвоєнням педагогами нових методів і організаційних форм роботи з використанням комп'ютерної техніки; активною розробкою і засвоєнням педагогами навчально-методичного забезпечення; визначенням проблем з перегляду змісту, традиційних форм і методів навчально - виховної роботи. Для третього етапу характерними є наступні ознаки: широке використання засобів сучасних ІТ у навчанні; перебудова змісту всіх етапів безперервної освіти на основі його інформатизації; зміна методичної основи навчання і засвоєння кожним педагогом широкого кола методів і організаційних форм навчання, що підтримуються відповідними засобами сучасних інформаційних технологій [3].

Таким чином, у теперішній час розвиток і впровадження інформаційних технологій в освіту є необхідною умовою переходу суспільства до інформаційної цивілізації. Сучасні технології і телекомунікації дозволяють змінювати характер організації навчально-виховного процесу, повністю занурити студента в інформаційно-освітнє середовище, підвищити якість освіти, мотивувати процеси засвоєння інформації і здобуття знань. Нові інформаційні технології створюють середовище комп'ютерної і телекомунікаційної підтримки в організації і керуванні у різних сферах діяльності, а саме в освіті. Інтеграція інформаційних технологій в освітні програми має здійснюватися на всіх рівнях: дошкільному і шкільному періодах, вузівському і післядипломному навчаннях.

Список використаних джерел:

1. Emerson Len D., and Mary E. Malliaris. «Computer Education And Computer Related Professions Of The Future.» *Journal of Applied Business Research (JABR)*2, no.2 (November 2, 2011): 27. <http://dx.doi.org/10.19030/jabr.v2i2.6579>.

2. Rizhniak R. Stanovlennia ta rozvytok kompiuternykh tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli ukraïny v druhii polovyni khkh – na pochatku KhKhI stolittia: istoriohrafiiia problemy // Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk, vyp. 17, 2014.- s. 339-351.
3. Gall, James E. «Rethinking the Computer in Education.» Journal of Educational Technology Systems 30, no.4 (June 2002): 379–88. <http://dx.doi.org/10.2190/hxu8-bdlf-f6wf-31pe>
4. Shomirzayev, M. Kh. «Technology Of Educational Process In School Technology Education.»American Journal of Social Science and Education Innovations 02, no. 07 (July 30, 2020): 212–23. <http://dx.doi.org/10.37547/tajssei/volume02issue07-28>.
5. Krynitz, Roy. «Educational Technology.» IALLT Journal of Language Learning Technologies 5, no.3 (January 17, 2019): 14–22. <http://dx.doi.org/10.17161/iallt.v5i3.8803>
6. Оніщенко Т.Є., Рябоконе О.В., Хелемендик А.Б., Савельев В.Г., Глактіонов А.Г. Використання інтерактивних методів навчання у формуванні професійних компетентностей в студентів вищих навчальних закладів // Всеукраїнський науково-практичний журнал “Директор школи, ліцею, гімназії” – Спеціальний тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. - № 2. – Кн.2. – Том I (86). – К.: - Гнозис, 2020. – 338 с. – С. 248-255.
7. Оніщенко Т.Є., Рябоконе О.В. Використання сучасних методів навчання в підготовці майбутніх лікарів у Запорізькому державному медичному університеті // Всеукраїнський науково-практичний журнал “Директор школи, ліцею, гімназії” – Спеціальний тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. - № 2. – Кн.3. – Том II (89). – К.: - Гнозис, 2020-2021. – 304 с. – С. 90-95.

Transliteration of References:

1. Emerson, Ien D., and Mary E.Malliaris. (2011). «Computer Education And Computer Related Professions Of The Future.»Journal of Applied Business Research (JABR)2, no.2 (November 2, 2011): 27. <http://dx.doi.org/10.19030/jabr.v2i2.6579>.
2. Gall, James E. (2002). «Rethinking the Computer in Education.» Journal of Educational Technology Systems 30, no.4 (June 2002): 379–88. <http://dx.doi.org/10.2190/hxu8-bdlf-f6wf-31pe>
3. Shomirzayev, M. Kh. (2020). «Technology Of Educational Process In School Technology Education.»American Journal of Social Science and Education Innovations 02, no. 07 (July 30, 2020): 212–23. <http://dx.doi.org/10.37547/tajssei/volume02issue07-28>.

4. Krynitz, Roy. (2019). «Educational Technology.» IALLT Journal of Language Learning Technologies 5, no.3 (January 17, 2019): 14–22. <http://dx.doi.org/10.17161/iallt.v5i3.8803>
5. Onishchenko T.Ie., Riabokon O.V., Khelemendyk A.B, Saveliev V.H., Hlaktionov A.H. (2020). Vykorystannia interaktyvnyvnykh metodiv navchannia u formuvanni profesiinykh kompetentnosti v studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv // Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal “Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii” – Spetsialnyi tematychnyi vypusk “Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru”. № 2. Kn.2. Tom I (86). K.: Hnozys. 2020. 338 s. S. 248-255.
6. Onishchenko T.Ie., Riabokon O.V. (2020-2021). Vykorystannia suchasnykh metodiv navchannia v pidhotovtsi maibutnykh likariv u Zaporizkomu derzhavnomu medychnomu universyteti // Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal “Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii” – Spetsialnyi tematychnyi vypusk “Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru”. № 2. Kn.3. Tom II (89). K.:Hnozys, 2020-2021. 304 s. S. 90-95.

ONISHCHENKO T.E.

Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department of Infectious Diseases
<https://orcid.org/0000-0002-3514-8385>
E-mail: oneta_2017@ukr.net

RYABOKON O.V.

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Infectious Diseases
<https://orcid.org/0000-0002-7394-4649>

FURYK O.O.

Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department of Infectious Diseases
<https://orcid.org/0000-0002-5196-7698>

VENITSKA H.V.

Assistant, Department of Infectious Diseases,
Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3642-0117>

STAGES OF INTRODUCTION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.20>

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.21>

ПЕРХАЙЛО Н.А.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувачка кафедри
соціальної педагогіки і соціальної
роботи, Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав-Хмельницький, Україна

КОНТЕКСТНЕ НАВЧАННЯ У ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

PERKHAILO N.A. Contextual learning in the practical training of bachelors of social work. *Modernizing the content of technologies for training a modern specialist in higher school requires updating them to meet the expectations of the labour market in Ukraine and abroad, the requirements of the future applicants' professional activities, its challenges, demands and risks. At the same time, while students are still studying at a higher education institution, their early professionalization should be fully implemented, and they should purposefully form an individual style of professional activity, their own "portfolio" of professional tools and technologies, etc. For this purpose the author of the article proposes to actively use the potential of the contextual learning paradigm, which focuses professional training on taking into account a number of contexts (institutional, teaching, technological, pedagogical, educational, personal). Contextual learning is of particular importance in the process of practical training of students at all stages - educational, quasi-professional and educational-professional. The author considers innovative forms and methods of work: gamification, design, professional portfolio, etc. to be a powerful component of optimizing the students' practical training on the basis of contextual learning (ensuring consistency and interdisciplinarity; creating a scenario plan for the applicants' practical activities; familiarization with future job functions and responsibilities; professional roles, taking into account the future specialists' professional and personal interests, the spatial and temporal context, etc.). The publication outlines the general features of a reflective and contextual educational environment, which involves the analysis and correlation of students' needs and the capabilities of the educational and practical environment, eliminates contradictions between them, becomes a means of overcoming the crisis of*

personal professionalization; ensuring a stable position of a future social work specialist, etc.

Key words: *higher education, bachelor of social work, contextual learning, applicants' practice, innovative approaches.*

ПЕРХАЙЛО Н.А. Контекстне навчання у практичній підготовці бакалаврів соціальної роботи. Модернізація змісту і технологій підготовки сучасного фахівця у вищій школі вимагає їх оновлення з урахуванням очікувань ринку праці в Україні й за кордоном, вимог майбутньої професійної діяльності здобувачів, її викликів, запитів та ризиків. Водночас ще на етапі навчання студентів у закладі вищої освіти слід повної мірою здійснювати їх ранню професіоналізацію, цілеспрямовано формувати індивідуальний стиль фахової діяльності, власний «портфель» професійних інструментів та технологій, активну й нестандартну фахову позицію тощо. З цією метою авторка статті пропонує активно скористатися потенціалом парадигми контекстного навчання, що орієнтує професійну підготовку на врахування цілої низки контекстів (інституційного, викладацького, технологічного, педагогічного, навчального, студентського (особистісного)). Показана особлива вага контекстного навчання у процесі практичної підготовки здобувачів на всіх її етапах – навчальному, квазіпрофесійному та навчально-професійному. Потужним складником оптимізації практичної підготовки студентів на засадах контекстного навчання авторка вважає інноваційні форми й методи роботи: гейміфікацію, проєктування, професійне портфоліо тощо – забезпечення системності та міжпредметності; створення сценарного плану практичної діяльності здобувачів, практичне оволодіння майбутніми посадовими функціями й обов'язками, професійними ролями, урахування професійних та особистісних інтересів майбутніх фахівців, просторово-часовий контекст і т.д. У публікації окреслені загальні риси рефлексивно-контекстного освітнього середовища, що спирається на аналіз і співвідношення потреб студентів й можливостей навчально-практичного середовища, усуває протиріччя між ними, стає засобом подолання кризи професіоналізації особистості, забезпечення стійкої позиції майбутнього фахівця із соціальної роботи та ін.

Ключові слова: *вища освіта, бакалавр соціальної роботи, контекстне навчання, практика здобувачів вищої освіти, інноваційні підходи.*

Вступ. Суттєві трансформації у вітчизняній вищій освіті, викликані сучасними високими вимогами до неї з боку ринку праці, роботодавців, здобувачів, а також необхідністю відповідати єдиним стандартам якості освіти Європейського Союзу та світу загалом, змушує шукати нові шляхи оптимізації професійної підготовки, зокрема й майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Компетентнісний підхід до підготовки бакалаврів соціальної роботи, регламентований Законом України «Про вищу освіту», Національною рамкою кваліфікацій, освітнім та професійним стандартами, скеровує організацію практичної діяльності здобувачів на максимальне наближення до умов і вимог майбутньої фахової сфери, взаємопроникнення теоретичної й практичної її компоненти для озброєння студентів ефективним інструментарієм. Провідним агентом професійного становлення вважаємо самого здобувача, на потребах, запитах і можливостях якого повинне ґрунтуватися навчання, траєкторія котрого має коригуватися з огляду на результати його рефлексії.

Вивчення наукових розвідок з питань концептуалізації та застосування контекстного навчання в умовах вищої школи дає можливість виокремити низку перспективних підходів та корисних для підготовки бакалаврів соціальної роботи напрацювань щодо визначення сутності, змісту, технологій, інструментів контекстного навчання (Е. Байкер, Р. Бернс, Н. Борисова, А. Вербицький, В. Візлер, М. Девлін, І. Демченко, Н. Дем'яненко, П. Еріксон, В. Желанова, С. Скворцова, К. Хадсон, Л. Хоуп, О. Шапран та ін.) і його роль у формуванні професійної компетентності фахівців (Г. Барська, О. Безносюк, К. Гамбург, Т. Герлянд, Н. Гузій, Л. Коваль, Л. Костельна, Н. Лаврентьва, О. Ларіонова, І. Марчук, Т. Сидоренко, О. Ткаченко, Н. Шустова та ін.). Водночас проаналізовані численні наукові дослідження не розкривають цілісну систему практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи на засадах контекстного навчання, однак можуть стати потужною базою для неї.

Отже, маємо за мету схарактеризувати особливості й можливості практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи на засадах контекстного навчання.

Практична підготовка здобувачів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти традиційно пов'язана з прикладним володінням професією, здатністю вирішувати реальні проблеми та ситуації у фаховій діяльності. Під практичною підготовкою маємо на увазі всі види і форми активної навчальної діяльності студентів під час практичних (семінарських) занять, різних видів практики, виконання дослідницьких завдань і науково-дослідних проєктів тощо, у процесі яких здобувачі не лише застосовують набути знання і вміння, а мають змогу реалізувати власні потреби й запити, рефлексувати (оцінювати свої можливості й обмеження), коригувати власну траєкторію професійного розвитку, конструювати індивідуальний професійний маршрут тощо [1; 3; 7].

Проте все це можливо лише за умови готовності здобувачів використовувати потенціал різних видів практичної діяльності. Щоб максимально розкрити останній доречно включити його до ширшої парадигми - контекстного навчання, поступово ускладнюючи та урізноманітнюючи застосовувані освітні ресурси.

Спираючись на запропоновані науковцями (Р. Бернс, А. Вербицький, В. Візлер, Н. Дем'яненко, П. Еріксон, Д. Перін, С. Сіз, К. Хадсон та ін.) трактування контекстного навчання, у практичній підготовці здобувачів спеціальності 231 Соціальна робота розуміємо його як: спосіб екстраполювання набутих знань і вмінь у соціальний, професійний та особистісний контексти, алгоритм організації освітнього простору за допомогою професійно орієнтованих форм, методів і засобів, що моделюють змістово-технологічні особливості діяльності фахівця соціальної сфери.

Оновлення методологічних засад практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи передусім вимагає дотримання інноваційних засад контекстного навчання, серед яких: принципи проектування змісту фахової підготовки за логікою майбутньої професії; міждисциплінарність; моделювання умов професійної діяльності; проблемності; особистісного значення процесу професіоналізації; рефлексії; індивідуалізації й диференціації; трансформації базової форми навчальної діяльності (поступу від навчального, квазіпрофесійного до навчально-професійного рівня); відкритості системи підготовки (гнучкість, мінливість, поєднання різних освітніх технологій, гейміфікація) тощо [2].

Окреслені принципи втілюються в освітню систему через нові форми, методи і засоби навчання, які ми пов'язуємо з необхідністю створення рефлексивно-контекстного освітнього середовища практичної підготовки здобувачів. Останню розуміємо як складну інтегровану систему умов, за допомогою яких у практичну підготовку здобувачів упроваджується професійний контекст соціальної роботи з метою практичного оволодіння професійною та рефлексивною діяльністю [5].

Дескрипторами контекстної практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи вважаються здатність до саморегуляції, соціально-професійний досвід, готовність до самоосвіти і самовдосконалення, особиста вмотивованість майбутнього фахівця, різновекторність спрямованості здобувача (соціум, професія, особистість), переміщення фокусу уваги з предмета навчальної діяльності на професійну.

Контекстуалізація практичної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи передбачає поступове ускладнення освітнього середовища, послідовну реалізацію ієрархії цілей і завдань, урізноманітнення освітніх технологій. Так, на першому етапі практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи (1 курс) йдеться насамперед про адаптацію здобувачів до професійних умов,

якомога реальніше змодельованих в освітньому середовищі, що має контекстуальний формат – міждисциплінарне, мультидисциплінарне, проблемне, професійно орієнтоване, мотиваційне висвітлення змісту соціальної роботи на лекційних і практичних заняттях; застосування спеціально розроблених практико-орієнтованих кейсів (проблемні, комунікативні, ігрові, рефлексивні ситуації), первинне конструювання індивідуальної траєкторії професійного розвитку здобувача з урахування його запитів, інтересів, потреб і обмежень тощо [5]. Методично доцільними стратегіями практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи на цьому етапі вважаємо форми й методи, що відзначаються імерсивністю, інтерактивністю, спрямованістю на вироблення індивідуального досвіду вирішувати елементарні практичні завдання, пропонувати власні (нестандартні) підходи до розгляду проблеми, їх варіанти в різних контекстах, рефлексувати (контролювати та оцінювати свої дії, засвоювати особистісно цінні професійні сенси, усвідомлювати свої інтереси, настанови, потреби), стимулювати командну роботу, ефективну комунікацію та ін. У такий спосіб теоретико-практична підготовка здобувачів здійснюється в контексті майбутньої професійної діяльності, що пронизує всі цілі, зміст, форми й методи навчання. Найпоширенішими засобами контекстуалізації практичної підготовки на цьому етапі є лекції контекстного типу, проблемні й дискусійні лекції, кейс-стаді, інтроспекція, навчальні діалоги, імітаційне та рольове моделювання і т.д.

Наступний етап практичної підготовки (2-3 курси) має за мету послідовну професійну соціалізацію студентів у процесі квазіпрофесійної діяльності бакалаврів в межах імітаційної моделі навчання, що відтворює професійні зміст, динаміку, умови майбутньої професії через спеціальні ситуації (кейси) для засвоєння студентами професійних сенсів, мотивації, власних можливостей, відбору особисто доречних інструментів, самопізнання й саморегуляції, усвідомлення власної суб'єктності у професійній діяльності на прикладі конкретних виробничих ситуацій.

Заключний етап навчання за освітньою програмою «Соціальна робота» (4 курс) передбачає активну навчально-професійну діяльність у ході виробничої практики, широкого використання форм групової, колективної генерації ідей, проєктної роботи, конструктивної критики, ситуацій конструювання освітнього середовища «під себе» тощо. На цьому етапі важливим завданням стає формування здатності результативно рефлексувати та коригувати свої дії, інтегруватися до професійного середовища, адаптуватися до його реальних умов [5; 6; 8].

Окремо слід сказати про стимулювання комунікативного розвитку майбутніх фахівців із соціальної роботи, готуючи їх до взаємодії у кризових обставинах, ситуаціях агресії, маніпуляції, спілкування з різними категоріями

клієнтів. Проблемно-комунікативні кейси, втілюються у формі дискусії/полеміки чи діалогу, які спонукають здобувачів удосконалювати конртрманіпулятивні стратегії, навички аргументації, екологічного спілкування, копінг-поведінку та ін.

Підготовка студентів до професійної діяльності в соціальній сфері тісно пов'язана із громадянським навчанням, виробленням у здобувачів активної життєвої позиції, здатності на власному прикладі формувати й підтримувати фахову репутацію, відповідати очікуванням соціуму та позитивно впливати на громадську думку, обстоювати загальнолюдські й національні цінності, ідеали, долучатися до суспільно-політичних процесів. На всіх етапах навчання бакалаврів соціальної роботи слід цілеспрямовано виховувати свідомого фахівця-громадянина, обізнаного з положеннями та принципами Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи, готового до ефективної соціальної взаємодії.

Потужним ресурсом контекстного навчання є його зорієнтованість на зворотний зв'язок – вироблення у студентів емоційної і соціальної чутливості, готовності до «фідбеку», спроможності формувати й демонструвати власну думку, реакцію чи оцінку. Услід за науковцями (В. Візлер, К. Хадсон) вважаємо дієвим застосування на цьому етапі проєктних, цільових, рефлексивних, дослідницьких ситуацій контекстного характеру, ділових і рольових ігор, тренінгів, науково-дослідницьких кейсів, зокрема і в межах дипломного проєктування.

Отже, оптимізувати практичну підготовку бакалаврів соціальної роботи можна завдяки контекстному навчанням, що забезпечить створення максимально реального освітнього середовища, відтворення актуальних умов майбутньої фахової діяльності, наближення до виконання функціональних обов'язків, набуття власного професійного досвіду, вироблення індивідуального стилю, нагромадження своїх інструментів, копінг-стратегій тощо. Рання адаптація до складаних умов соціальної сфери значно спростить входження молодих фахівців до реалій професійної діяльності, зменшить загрози їх емоційного виснаження, підвищить продуктивність професійних дій на етапі становлення.

Список використаних джерел:

1. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. М. ИЦ ПКПС, 2004. 84 с.
2. Герлянд Т.М. Активне навчання у закладах професійно-технічної освіти: контекстний підхід. Електронне наукове видання "Теорія і методика професійної освіти" 2014. №5. URL: <http://www.tmpe.profua.info/images/docs/5/14gerljand.pdf>

3. Гузій Н.В. Технологія контекстного навчання в організації дидактичної підготовки студентів у вищій педагогічній школі. Вища освіта України № 3 (додаток 1), 2012. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т.1. С. 363-370.
4. Ігнатюк О.А. Реалізація положень контекстного навчання при вивченні курсу «Основи педагогіки вищої школи» аспірантами технічного університету. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/395/1/Ignatuk_2012.pdf
5. Желанова В. В.Рефлексивно-контекстне освітнє середовище як чинник професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ. Педагогічний дискурс. 2012. Вип. 11. С. 88-93. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_11_22
6. Томашек Н.Системный коучинг : целеориентированный подход в консультировании. Пер с нем.О.А. Шипиловой. Х : Гуманит. Центр, 20008. 174с.
7. Berns R. G. Contextual Teaching and Learning: Preparing Students for the New Economy. The Highlight Zone: Research and Work. 2001. № 5. P. 1-8. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.3887&rep=rep1&type=pdf>
8. Korthagen F., Vasalos A. Levels in reflection: core reflection as a means to enhance professional growth. Teachers and Teaching: theory and practice, Vol. 11, No. 1, February 2005, pp. 47–71.

Transliteration of References:

1. Verbytskyi A. A. Kompetentnostnyi podkhod y teoriya kontekstnoho obuchenya. M. YTs PKPS, 2004. 84 s
2. Herliand T.M. Aktyvne navchannia u zakladakh profesiino-tekhnichnoi osvity: kontekstnyi pidkhid. Elektronne naukove vydannia "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity" 2014. №5. URL: <http://www.tmpe.profua.info/images/docs/5/14gerljand.pdf>
3. Huzii N.V. Tekhnolohiia kontekstnoho navchannia v orhanizatsii dydaskalohichnoi pidhotovky studentiv u vyshchii pedahohichnii shkoli. Vyshcha osvita Ukrainy № 3 (dodatok 1), 2012. Tematychnyi vypusk «Pedahohika vyshchoi shkoly: metodolohiia, teoriia, tekhnolohii». Т.1. S. 363-370.
4. Ihnatiuk O.A. Realizatsiia polozhen kontekstnoho navchannia pry vyvcheni kursu «Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly» aspirantamy tekhnichnoho universytetu. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/395/1/Ignatuk_2012.pdf
5. Zhelanova V. V.Refleksyvno-kontekstne osvittne seredovyshche yak chynnyk profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u VNZ.

Pedahohichniy diskurs. 2012. Vyp. 11. S. 88-93. Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_11_22

6. Tomashek N. Systemnyi kouchynh : tseleoryentirovanniy podkhod v konsultyrovany. Per s nem. O.A. Shpylovoi. Kh : Humanyt. Tsent, 20008. 174s.
7. Berns R. G. Contextual Teaching and Learning: Preparing Students for the New Economy. The Highlight Zone: Research and Work. 2001. № 5. P. 1-8. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.3887&rep=rep1&type=pdf>
8. Korthagen F., Vasalos A. Levels in reflection: core reflection as a means to enhance professional growth. Teachers and Teaching: theory and practice, Vol. 11, No. 1, February 2005, pp. 47-71.

PERKHAILO N.A.

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecture of the Social Pedagogy and Social Work Department, Hrygorii Skovoroda University in Pereiaslav

of the Kyiv region, Pereiaslav, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3332-6256>

E-mail: ne-la@ukr.net

CONTEXTUAL LEARNING IN THE PRACTICAL TRAINING OF SOCIAL WORK BACHELORS

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.21>

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.22>

П'ЯТНИЦЯ-ГОРПИНЧЕНКО Н.К.,
кандидат медичних наук, асистент
кафедри клінічної медицини ННЦ
«Інститут біології та медицини»,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ АДАПТИВНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

PIATNYTSIA-GORPYNCHENKO N.K. The adaptive learning system concept in present-day conditions. *Argument: In recent years, there have been significant changes in approaches to the educational process implementation in accordance with international standards. At the same time, the emphasis is put not only on gaining relevant knowledge by students, but also on the relevant competencies that they could successfully implement in their practical activities. Taking into account the individual characteristics of students and their environment, which is designed to optimally organize the educational process, is outlined in the concept of adaptive learning. Goal: Definition of the concept of “adaptive learning”, its components and features of the educational process. Materials and methods: The analytical review of published scientific works on the subject under consideration. Results and discussion: Taking into account the difficult conditions for gaining knowledge (war with the Russian aggressor, the COVID-19 pandemic, difficult economic conditions), the implementation of the adaptive learning system becomes especially relevant. Adaptation of education to modern conditions, ensuring its innovation and productivity, adequate assessment with provision of a personalized approach to each student are the main challenges for modern education. Conclusions: The adaptive learning system is aimed at students' acquiring of new knowledge, skills, ability to systematize and generalize the received information using modern information and communication technologies. At the same time, the emphasis is on the capability of the adaptive learning system to simulate an individual learning trajectory taking into account many internal and external factors: level of knowledge, learning conditions, abilities, individual psychological features of the student, etc.*

Keywords: *adaptive learning system, assessment, distance learning*

П'ЯТНИЦЯ-ГОРПИНЧЕНКО Н.К. **Концепція системи адаптивного навчання в сучасних умовах.** *Обґрунтування: В останні роки відбуваються значні зміни в підходах до реалізації освітнього процесу відповідно до міжнародних стандартів. При цьому акцент робиться не тільки на отримання відповідних знань учасниками навчального процесу, а й відповідних компетентностей, які б вони могли успішно реалізувати у своїй практичній діяльності. Урахування індивідуальних особливостей студентів та їх оточуючого середовища, що призване як найоптимальніше організувати освітній процес викладено в концепції адаптивного навчання. Мета: Визначення концепції «адаптивного навчання», його складових та особливостей освітнього процесу. Матеріали та методи: Проведено аналітичний огляд опублікованих наукових робіт за темою, що розглядається. Результати та обговорення: Зважаючи на складні умови опанування знань (війна з російським агресором, пандемія COVID-19, складні економічні умови), реалізація системи адаптивного навчання набуває особливої актуальності. Адаптація навчання до сучасних умов, забезпечення його інноваційності та продуктивності, адекватний контроль результатів з забезпеченням персоналізованого підходу до кожного здобувача освіти – основні виклики для сучасної освіти. Висновки: Система адаптивного навчання спрямована на оволодіння студентами новими знаннями, навичками, умінням систематизувати та узагальнювати отриману інформацію з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому акцент ставиться на можливості системи адаптивного навчання змодельювати індивідуальну навчальну траєкторію з урахуванням багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів - рівень знань, умови навчання, здібності, індивідуальні психологічні особливості особистості здобувача освіти тощо.*

Ключові слова: *адаптивна система навчання, контроль знань, дистанційне навчання.*

Вступ. Реалії сьогодення диктують впровадження нових сучасних підходів до реалізації освітнього процесу, особливо, з використанням інформаційних технологій. Також актуальність ця тема набуває у зв'язку з прагненням України до вступу до Європейського союзу, наявною війною з російськими загарбниками, пандемією COVID-19, складними соціально-економічними умовами. Виникає необхідність створення оптимальних умов навчання для студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і потреб та організацією психологічного комфорту для навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Необхідно зазначити, що сьогодні інформаційні технології широко використовуються в усіх галузях діяльності людини. Сучасна освіта також не є виключенням. Розвиток інформаційних технологій, хмарних обчислень, веб-простору – призвели до можливості реалізувати персоналізований підхід та адаптивність в навчанні в кожному конкретному випадку [1-4].

За сучасними уявленнями, адаптивне навчання (*adaptive learning, adaptive teaching*) – організація процесу навчання шляхом активної взаємодії здобувача освіти з оточуючим середовищем (освітнє, соціальне, морально-етичне) або впливом внутрішніх факторів на його особистість з використанням спеціальних інструкцій для побудови індивідуального навчального плану за допомогою підібраних ресурсів, які відповідають винятковим потребам студента/учня. Суть концепції адаптивного навчання полягає в урахуванні унікальності кожної людини. Для забезпечення найкращого професійного розвитку особистості адаптивне навчання повинно задовольняти її потреби при здобутті освіти. При цьому адаптивне навчання досить гнучке, дозволяє варіювати навчання і продовжувати його протягом освітнього процесу, змінювати алгоритми з урахуванням особистісних характеристик учня та умов навчання [5-7]. Особливо це актуально в умовах дистанційного навчання з використанням інформаційних технологій, коли перевага надається формування відповідних навичок і умінь. Так, система адаптивного навчання нерозривно пов'язана з використанням ІКТ - освітні платформи, початкові Інтернет-системи тощо. Проведений аналіз освітніх платформ з метою оцінки рівня адаптивності навчання, показав, що вони здатні аналізувати відповіді учня, збирати та накопичувати відповідну інформацію про результати його навчання. Викладачі мають можливість модерувати адаптивні функції на основі аналізу відповідних даних (час перебування студента на веб-сторінці, кількість спроб відповідей на запитання тощо). Мультифункціональна платформа *ScootPad* дозволяє адаптувати та автоматизувати практичні завдання, містить інструкції для пояснення теоретичного матеріала, сховище електронних книг, прогнозує необхідність корегування навчального процесу здобувача освіти, дозволяє викладачам комунікувати та здійснювати обмін

навчальними матеріалами, провести пробне тестування перед фінальним контролем знань [5,6]. Використання ІКТ дозволяє використати індивідуальний підхід до кожного студента з урахуванням його здібностей, знань і навичок шляхом побудови моделі цілей, переваг для налагодження кращої взаємодії між учасниками освітнього процесу. Крім того, адаптивні освітні системи можуть виконувати функції, притаманні викладачу (надання відповідних інструкцій, функція перевірки тощо). При цьому необхідно відрізнити адаптивні навчальні Інтернет-системи (надається можливість диференційованого підходу до різних студентів/груп студентів) та інтелектуальні навчальні Інтернет-системи (орієнтовані перш за все на підтримку користувачів за допомогою штучного інтелекту) [1, 8].

Теоретичним підґрунтям розробки системи адаптивного навчання є наукові постулати, що стосуються адаптивного управління (системно-структурний, синергетичний та професійно-орієнтований підходи). Для забезпечення адаптивного навчання необхідні сучасне програмне забезпечення та формування відповідного змісту, з урахуванням індивідуальних потреб та особливостей певних контингентів студентів та учнів. Це стосується фізіологічних вікових особливостей студентів, індивідуальних психологічних характеристик особистості, умов довкілля для проведення занять. Наповнення системи адаптивного навчання залежить від особливостей освітнього процесу з урахуванням індивідуально-типологічних характеристик здобувачів освіти, здібності учня, рівень його знань, соціальних умов, можливості використання ІКТ [1, 6, 9].

Адаптивна навчальна система включає наступні компоненти: модуль збору даних (збір даних про індивідуально-типологічні особливості учнів, структуру та рівень початкової підготовки учнів, рівень розвитку здібностей учнів, статистику використання учнем навчального середовища тощо), модуль штучного інтелекту (система функцій комп'ютерних технологій, які в наближенні відтворюють людське мислення та навички, такі як проведення аналізу складних систем, надання обґрунтованих висновків, ведення осмисленого та зв'язного діалогу та інше), модуль підготовки до навчання (формується індивідуальні мотивації), модуль навчання (формується цілісний процес навчання), модуль контролю знань (відбувається ранжирування рекомендацій щодо будування траєкторії навчання). Автори виділяють наступні алгоритми впровадження адаптивного навчання: налаштування на мікро-навчання (контент розбивається на фрагменти різного рівня складності і глибини розгляду тем), розробка карти знань (до кожної теми прив'язується потрібний елемент контенту, навчальна активність або тест), заглиблення в аналітику навчального курсу (система збирає дані про знання та уміння студента, робить висновки про початкове і подальше навчання, направляє

студента по потрібній траєкторії навчання), використання адаптивних тестів (здійснюється автоматична вибірка з бази питань на основі алгоритму), перехід до адаптивних траєкторій навчання (передбачає попередню перевірку знань для індивідуальної трансформації матеріалу). Оскільки сучасні адаптивні системи реалізуються шляхом побудови персоналізованих освітніх траєкторій, це передбачає розробку адаптивного контенту, адаптивну доставку навчального матеріалу, адаптивну підтримку взаємодії учня і педагога [5-7].

Необхідно також зазначити, що при реалізації моделі адаптивного навчання акцент робиться на самостійній роботі студента, як головного суб'єкта освітнього процесу. При цьому результативність адаптивного навчання залежить від загальної ефективності навчального процесу, фахово орієнтованого виконання навчальних завдань. В цьому контексті необхідно зауважити, що якщо навчальний процес не буде належним чином організований, у здобувачів освіти буде спостерігатися не адаптація, а асиміляція (підлаштування під відповідні умови) [9].

В процесі адаптивного навчання здобувачі освіти можуть працювати спільно з викладачем, індивідуально, самостійно під його керівництвом. На першому етапі студенти навчаються працювати самостійно; на другому-викладач готує завдання різного рівня складності та обсягу, налагоджується взаємоконтроль студентів. На другому етапі студенти можуть працювати в групах і варіаційних парах по 4 особи. На третьому етапі студенти виконують самостійну роботу (читання, письмо, вирішення задач, виконання практичних і лабораторних завдань). Для цього створюються багаторівневі програми, які містять завдання з наростаючим ступенем складності, розраховані на певний період часу (семестр). Кожен учень має право вирішувати завдання, рухаючись від легких до складних. При цьому самостійна робота має індивідуальний характер, розвиває уміння вирішувати проблемні питання, проявляти креативний підхід при розв'язанні задач. В цьому контексті необхідно зазначити, що адаптивне навчання повинно вирішувати проблему розробки оперативної системи контролю знань та умінь для об'єктивної оцінки студентів. Багато робіт останніх 20 років присвячено використанню ІКТ при контролі і оцінці знань (моделювання навчання за допомогою штучного інтелекту, особливості дистанційного навчання, комп'ютерний контроль знань, моделі оцінки знань тощо). Як правило, контроль результатів навчання здійснюється за допомогою мережевого плану і графіка самообліку та включає контроль викладача, опосередкований самоконтроль (технічні засоби контролю, безмашинні контрольні програми), самоконтроль (внутрішній) і взаємоконтроль [7, 8,10]. Проте, під час реалізації системи адаптивного навчання виділяють ряд проблем: неможливість автоматизованої перевірки творів, есе, низька залученість студентів та нерегулярність само-

стійної роботи, відсутність/нерегулярність фідбеку, неможливість адаптуватися до індивідуальних особливостей всіх студентів під час заняття, суб'єктивна оцінка студентів при визначенні окремих завдань, щоденні перевантаження викладача [7].

Список використаних джерел:

1. Носенко Ю.Г. (2018). Адаптивні системи навчання: сутність, характеристика, стан використання у вітчизняних закладах педагогічної освіти. Фізико-математична освіта: науковий журнал. 2018. Вип. 3 (17). С. 73–78.
2. Прийма С. М. (2012). Особливості функціонування інтелектуальних адаптивних навчальних систем відкритої освіти дорослих. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. № 3. С. 241–254.
3. Бунтури Ю.В., Канищева О.В., Вовк М.А., Лютенко И.В. (2017) Адаптивное обучение как одно из перспективных направлений в современной информационной обучающей системе. Системы обработки информации. Харків : ХУПС. 2017. Вип. 2(148). С. 155–162.
4. Зайцева Л.В., Прокофьева Н.О. (2004). Модели и методы адаптивного контроля знаний. Educational Technology & Society. 2004. № 7(4) С.265-277.
5. Шмигер Г.П., Василенко Я.П. Особливості впровадження адаптивного навчання. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 30 квітня 2020 року. – Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2020. – С. 150-153.
6. Дем'яненко В.М. (2020). Модель адаптивної навчальної системи інформаційного простору відкритої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Том 77. №3. С.28-38.
7. Цветасва О. В., Знанецька О. М. (2019). Адаптивне навчання в сучасній системі освіти. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2019. Вип. 87. С. 170–175.
8. Brusilovsky, P., Peylo C. (2003). Adaptive and Intelligent Web-based Educational Systems. International Journal of Artificial Intelligence in Education. 2003. №13.P.156–169.
9. Адаптивне навчання студентів професії вчителя: теорія і практика : монографія / В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова, Т. Л. Опалюк, Т. Й. Франчук ; за заг. ред. В. І. Бондаря. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 308 с.
10. Шостак И.В., Носиков А.С.(2011). Критический анализ подходов к организации контроля учебно-познавательной деятельности в системах дистанционного обучения. Авиационно-космическая технология и техника. 2011. № 10 (87).С. 229–235.

Transliteration of References:

1. Demjanenko V.M. (2020). Model' adaptivnoi navchal'noi systemi informacijnogo prostoru vidkritoj osviti. Informacijni tehnologii s zasobi navchannya.2020; Vol. 77; 3; 28–38 (In Ukrainian)
2. Shmyger G.P., Vasylenko Ya.P. Osoblivosti vprovadzhennya adaptivnogo navchannya. Suchasni informacijni tehnologii ta innovacijni metodiki navchannya: docvid, tendencii, perspektivi: Materiali miznarodnoi naukovopractichnoi Internet-conferencii, 30 kvitnya 2020 roku. – Ternopil': TNPU imeni Volodymira Hnat'uka, 2020. – P. 150–153.
3. Brusilovsky, P., Peylo C. (2003). Adaptive and Intelligent Web-based Educational Systems. International Journal of Artificial Intelligence in Education.2003;13;156–169.
4. Shostak I.V., Nosikov A.S.(2011). Kriticheskij analiz podhodov k organizacii kontrolya uchebno-poznavatelnoj deyatelnosti v systemah distancionnogo obucheniya. Aviacionno-kosmycheskaya tehnologiya i tehnika. 2011;10 (87); 229–235.
5. Zaiceva L.V., Procofjeva N.O. (2004). Modeli i metodi adaptivnogo kontrolya znaniy. Educational Technology & Society. 2004;7(4); 265–277.
6. Adaptive navchannya studentiv profesii vchitelya: teoriya I practica: monografiya /V. I. Bondar, I. M. Shaposhnikova, T. L. Opal'uk, T.J. Franchuk; za zag. red. V. I. Bondarya. – Kyiv : Vid-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2018. – 308 s.
7. Nosenko U.G. (2018). Adaptivni systemi navchannya: sutnist', charakteristika, stan vikoristannya u vitchiznyanih zakladah pedahohichnoi osviti. Fiziko-matematichna osvita: naukivij zurnal. 2018; Vip. 3 (17); 73–78.
8. Priyma S.M (2012). Osoblivosti funkcionuvannya intelektual'nih adaptivnih navchal'nih system vidkritoj osviti doroslih. Visnik Nacional'noi akademii Derzavnoi pricordonnoi sluzbi Ukraini. 2012;№ 3; 241–254.
9. Bunturi U.V., Kanisheva O.V., Vovk M.A., Lutenko I.V. (2017) Adaptivnoe obuchenie kak odno iz pespectivnich napravlenij v sovremennoj informacionnoj obuchaushej sisteme. Sistemi obrobki informacii. Harkiv : HUPS. 2017; Vip. 2(148); 155–162.
10. Cvetaeva O.V., Zhanec'ka O. M. (2019). Adaptive navchan'ya v suchasnij systemi osviti. Zbirnik naukovih prac'. Pedahohoichni nauki. 2019;Vip.87;170–175.

PYATNITSYA-HORPINCHENKO Natalya Kostyantynivna

PhD, Assistant Professor, Department of Clinical Medicine, Educational and Scientific Center «Institute of Biology and Medicine», Taras Shevchenko National University of Kyiv, the city of Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4531-6669>
E-mail: imppyatnitsa32@gmail.com

THE ADAPTIVE LEARNING SYSTEM CONCEPT IN PRESENT-DAY CONDITIONS

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.22>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
УКРАЇНІ

PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND
ORGANIZATIONAL CONDITIONS FOR
THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN
HIGHER EDUCATION STANDARDS IN
UKRAINE

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.23>

ЛИСАК Л.К.,

кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
гуманітарної підготовки,
Донбаська національна академія
будівництва і архітектури,
м. Краматорськ, Україна

ГРИГОР'ЄВА В.А.,

доктор філософії, доцент кафедри
гуманітарної підготовки,
Донбаська національна академія
будівництва і архітектури,
м. Краматорськ, Україна

ЛИСАК Т.К.,

викладач-методист, в.о. начальника,
Відокремлений структурний
підрозділ «Слов'янський фаховий
коледж Національного авіаційного
університету», м. Слов'янськ, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ ВИШІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

LYSAK L.K., HRYHORIEVA V.A., LYSAK T.K. **Formation of professional and valuable orientations among future specialists of Technical High schools while studying the disciplines of the humanitarian cycle.** *The article analyzes and summarizes modern approaches to the formation of professional and valuable orientations among future construction workers during the study of humanitarian disciplines at the higher technical educational institution (as an example of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture). The authors substantiate the essence of the concepts "value", "valuable orientations", "professional and valuable orientations", then clarify the content of the concept of "professional and valuable orientations of future specialists", outline the methods and forms of the educational process, which ensure the formation of*

professional and valuable orientations among future specialists of construction specialties. The article emphasizes the idea that the study of humanitarian disciplines in the context of the formation of professional and valuable orientations among future specialists should take into account three pedagogical conditions: an axiological approach, a system of pedagogical technologies (imitation learning methods, electronic educational tools, cognitive technology) and extracurricular work as well.

Keywords: *professional and valuable orientations, humanitarian disciplines, axiological approach, pedagogical technologies, extracurricular work.*

ЛИСАК Л. К., ГРИГОР'ЄВА В.А., ЛИСАК Т. К. **Формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців технічних вишів під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу.** У статті проаналізовано та узагальнено сучасні підходи до формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх будівельників під час вивчення гуманітарних дисциплін у закладі вищої технічної освіти (на прикладі Донбаської національної академії будівництва і архітектури). Обґрунтовано сутність понять «цінність», «ціннісні орієнтації», «професійно-ціннісні орієнтації»; уточнено зміст поняття «професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців»; окреслено методи і форми навчально-виховного процесу, які забезпечують формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців будівельних спеціальностей. Наголошено на тому, що вивчення гуманітарних дисциплін у контексті формування професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців має проходити з урахуванням трьох педагогічних умов: аксіологічний підхід, система педагогічних технологій (імітаційні методи навчання, електронні освітні ресурси, когнітивна технологія), позааудиторна робота.

Ключові слова: професійно-ціннісні орієнтації, гуманітарні дисципліни, аксіологічний підхід, педагогічні технології, позааудиторна робота.

Сьогодні українське суспільство потребує конкурентоспроможних фахівців, які не лише досконало володіють своєю спеціальністю, а й прагнуть до постійного і свідомого самовдосконалення, саморозвитку та досягнення належного рівня професійної майстерності. Підґрунтям для збагачення внутрішнього духовного потенціалу майбутніх інженерів-будівельників є формування системи професійно-ціннісних орієнтацій, що є одним із важливих компонентів професійної підготовки. Адже недостатня увага до формування професійних ціннісних орієнтацій як чинника розвитку особистості породжує неповне розуміння студентами сутності та важливості цінностей їхньої майбутньої професійної діяльності.

Порушена проблема є основою розвідок багатьох дослідників. Огляд літератури засвідчує, що більшість наукових праць присвячена формуванню професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів (К. Гордєєва, Г. Кондратенко, О. Мельник, В. Паскар, К. Романенко, Ю. Ростовська, М. Федоренко та інші), майбутніх практичних психологів (Л. Мохнар, М. Фомич та інші), майбутніх мистецтвознавців (О. Плохотнюк), майбутніх аграріїв (В. Бурковська, О. Жулінська), майбутніх юристів (О. Мурзіна), майбутніх фахівців природничо-математичних спеціальностей (І. Марценюк), майбутніх військовослужбовців (Ю. Горбенко, Є. Дермельова, І. Роман), майбутніх фахівців із бухгалтерського обліку (В. Дем'янюк), майбутніх архітекторів (О. Камінська).

Отже, здебільшого акцентується увага на формуванні професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей, які за освітньо-професійною програмою мають ширші можливості для розвитку ціннісних орієнтацій. Тому можна констатувати, що проблема формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців будівельних спеціальностей на сьогодні є малодослідженою.

Мета розвідки – проаналізувати та узагальнити сучасні підходи до формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх будівельників під час вивчення гуманітарних дисциплін у закладі вищої технічної освіти (на прикладі Донбаської національної академії будівництва і архітектури).

Основними завданнями праці є:

- обґрунтування сутності понять «цінність», «ціннісні орієнтації», «професійно-ціннісні орієнтації»;
- уточнення змісту поняття «професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців»;
- аналіз методів і форм навчально-виховного процесу, які забезпечують формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців будівельних спеціальностей.

Методологія. Для вирішення поставленої мети були використані теоретичні й емпіричні (спостереження за навчально-виховним процесом) методи дослідження.

Сьогодні одним із головних завдань вищої технічної школи є підготовка конкурентоспроможних фахівців, професіоналів своєї справи. Більшість науковців наголошують на тому, що для професійного становлення майбутніх фахівців і їхнього подальшого зростання у професійній діяльності необхідна певна система професійно-ціннісних орієнтацій. Формування цих цінностей є важливим завданням сучасної вищої освіти. Саме поняття «цінність» трактується як позначення належного, бажаного до ідеалу, коли бажане й ідеал у соціальній діяльності є основою особистої діяльності. Т. Белан зазначає, що цінностями навчання є:

- цілі навчання як формувальна ланка розуміння наукових і людських (гуманних) цінностей та явищ навколишнього світу;
- знання, здобуті під час навчання;
- результат навчання як необхідність розвитку і саморозвитку особистості;
- умови навчання, що сприяють актуалізації предметного змісту [1, с. 131].

На думку С. Сосніхіної, ціннісні орієнтації – це особливий змістовний ціннісно-смысловий вимір, який виокремлює людину як особистість, виникає і формується в процесі взаємодії як соціокультурних (зовнішніх умов), що складають ціннісний зміст навколишнього середовища, так і індивідуально-особистісних особливостей (вікових, типологічних або соціально-психологічних). Ціннісно-смыслові орієнтації, як стійкі властивості особистості, формуються і розвиваються в процесі професійної та навчальної діяльності [7, с. 224].

О. Жулінська пропонує процес формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців розглядати як три взаємопов'язані складові:

- I – переоцінка цінностей та ідеалів під час обрання майбутньої професії і закладу вищої освіти;
- II – засвоєння цінностей, насамперед, через засоби масової інформації, лекційно-практичні заняття, а також самоосвіту;
- III – формування ціннісних орієнтацій через особисте внутрішнє ставлення до об'єктивних умов своєї життєдіяльності. Формування ціннісних орієнтацій – це набуття фахових знань, які допоможуть молодому фахівцеві свідомо й сумлінно виконувати професійні обов'язки [2].

Професійно-ціннісні орієнтації є складовою поняття «ціннісні орієнтації», що конкретизує загальні характеристики ціннісних орієнтацій щодо специфіки професії, професійної діяльності.

Поділяємо думку Т. Белан, що під час навчання в закладі вищої освіти у майбутніх фахівців формуються такі основні групи професійно-ціннісних орієнтацій:

- знання науково-теоретичних основ навчальних дисциплін;
- взаємини як основний механізм функціонування цілісної професійної діяльності;
- уміння як орієнтир на планування професійної діяльності, до вибору ефективних засобів, форм і методів її реалізації, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в трудовому колективі.

Сформовані професійно-ціннісні орієнтації майбутнього фахівця є основою для успішної професійної діяльності, оскільки:

- стимулюють його до розвитку професійних здібностей через потреби, інтереси, мотиви, установки, взаємини;
- відіграють значну роль у поведінці та діяльності;
- визначають напрями фахової діяльності;
- коригують його діяльність через оцінки, орієнтації та установки, забезпечуючи взаємозв'язок особистісного й предметного в діяльності на основі особистісної орієнтації.

О. Камінська слушно зауважує, що професійно-ціннісні орієнтації майбутніх фахівців закладів вищої технічної освіти характеризуються такими ознаками:

1. Двоєдина мета: професійна підготовка і ціннісні орієнтації є двоєдиною метою професійної освіти, що передбачає оптимальне поєднання спеціальних і гуманітарних знань в її змісті.

2. Єдність ціннісної та професійної спрямованості особистості: наявність у ціннісних орієнтаціях елементів спрямованості особистості – ідеалів, установок, потреб, інтересів, мотивів.

3. Творчість: реалізація творчого потенціалу майбутнього інженера.

4. Гуманізація: формування не лише професійних, а й особистісних якостей майбутнього інженера, що можливе за умов пріоритету гуманістичних ідей у процесі професійної підготовки [5, с. 112].

Нам імпонує думка Д. Щепової, що вивчення гуманітарних дисциплін у контексті формування професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців має проходити з урахуванням трьох педагогічних умов [8].

Ці три педагогічні умови враховуємо й ми під час формування професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх будівельників під час викладання гуманітарних дисциплін у Донбаській національній академії будівництва і архітектури:

Перша умова – реалізація аксіологічного підходу у відборі змісту навчального матеріалу з урахуванням особливостей виховного впливу дисциплін гуманітарного циклу.

Аксіологія (від грец. *axia* – цінність і *logos* – учення) – філософське вчення про природу цінностей і структуру ціннісного світу, цілі та зміст освіти, форми і методи навчання, шляхи організації педагогічного процесу і шкільного життя [6].

Насамперед це забезпечення засвоєння студентами теоретичних положень аксіології та різнопланової інформації про цінності, загальнолюдські цінності, професійні ціннісні орієнтації. У Донбаській національній академії будівництва і архітектури викладачі кафедри гуманітарної підготовки на лекційних і практичних заняттях використовують аксіологічний підхід через зміст навчального матеріалу. Наприклад, використання на заняттях з навчальних дисциплін «Психологія», «Філософія», «Соціологія» та ін. притч повчального характеру, які добираються відповідно до запланованих тем. Під час організації процесу навчання викладачеві важливо орієнтуватися на те, щоб допомогти студентові не лише засвоїти різноманітні наявні парадигми і концепції, але й особистісно «вирости», досягаючи професійної та особистісної ідентичності. Будь-яка притча – це джерело духовних знань, які формують світогляд і мислення людини. В образній, художній формі притча змушує по-новому подивитися на себе та на оточення, на взаємини з людьми, сприяє кращому, більш глибокому саморозумінню і розумінню іншої людини. В освітньому процесі притча може бути використана як допоміжний матеріал на лекції, практичному і семінарському заняттях.

Для прикладу подаємо деякі притчі, які пропонуються здобувачам другої вищої освіти на лекційних заняттях з дисципліни «Професійна етика та психологія спілкування» як проблемні і дискусійні питання, після обговорення яких студенти самостійно визначають мораль запропонованої розповіді:

Тема лекції: Вибір професії – моральна проблема.

Притча «Професор і випускники» <https://zatyshok.net.ua/10953/>

Мораль притчі – найбільш щасливі люди – це не ті, які мають все найкраще, а ті, які отримують все найкраще з того, що мають.

Тема лекції. Конфлікт у трудовій діяльності.

Притча «Про рай і пекло» https://studopedia.ru/20_92474_vprava-serditi-kulki.html Мораль притчі – варто навчитися взаємодіяти між собою.

Тема лекції. Принципи моралі. Професійний кодекс.

Притча. Люди стають тим, що ми побачимо в них <https://osoblyva.com/lyudy-navkolo-nas-stayut-tym-shho-my-v-nyh-znahodymo-dyvovyzhna-prytchayaka-zminyut-vashe-zhyttya/> Мораль – дотримуючись принципів моралі, ти знайдеш серед колег більше друзів і однодумців.

Під час викладання української мови (за професійним спрямуванням) притчі є не лише допоміжною ланкою у формуванні мовленнєвої фахової культури, а й майданчиком для усвідомлення сенсу здобуття фахових знань,

ціннісних складових майбутньої професії. Так, наприклад, вхідним контролем для студентів є текст притчі про трьох будівельників (<https://www.facebook.com/primebud/posts/1107611132645557/>), на основі якого здобувачам освіти необхідно написати невеликий твір-роздум «Моя майбутня професія».

На думку авторів, аксіологічний підхід під час викладання гуманітарних дисциплін сприяє формуванню у студентів таких умінь:

- відшліфувати негативне і навчатись позитивному;
- самостійно знаходити шляхи подолання труднощів у майбутній професійній діяльності;
- мати власну стійку позицію щодо виконання службових обов'язків у різних ситуаціях професійної діяльності.

Друга умова – розробка та впровадження форм і методів навчання у викладання гуманітарних дисциплін, що спрямовані на формування ціннісного сенсу професії будівельника. Так, на лекційних і практичних заняттях у цьому контексті використовуємо такі педагогічні технології:

1. Імітаційні методи навчання, що побудовані на імітації професійної діяльності. За допомогою таких методів заняття можуть проводитися як в ігровій, так і в неігровій формі, які, на нашу думку, допомагають розкрити творчий потенціал майбутніх фахівців; навчити їх самостійно і критично мислити; встановити рівноправні партнерські стосунки між керівником і підлеглим, підлеглим і керівником, співробітником і співробітником, робітником і клієнтом тощо.

2. Електронні освітні ресурси. Досвід викладання засвідчує, що практичні заняття, які мають електронно-освітнє підґрунтя, дають можливість значно підвищити рівень оволодіння новим матеріалом, сформувати навички та вміння щодо здобутих на лекції теоретичних знань.

Чітко організована і правильно спланована робота з електронними освітніми ресурсами активізує мислення сучасного студента, сприяє розвитку творчих, креативних, дослідницьких здібностей, підвищує мотивацію оволодіння професійними здібностями тощо.

3. Когнітивна технологія через використання краєзнавчого матеріалу. Адже краєзнавство – це невід'ємна ланка у підготовці національно свідомих патріотів України, духовно і морально багатих людей, міцне підґрунтя для оволодіння професійно-ціннісними орієнтаціями, які набуваються внаслідок знайомства з трудовими досягненнями видатних будівельників рідного краю.

4. Пошуково-дослідницька робота є однією із педагогічних технологій, що сприяє розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, стимулює їхню пізнавальну й творчу активність, формує соціально-професійну спрямованість через вміння та навички планувати свою роботу, самостійно

відбирати і накопичувати матеріал, аналізувати факти, ухвалювати рішення, оцінювати себе та інших.

Вважаємо, що використання таких педагогічних технологій в організації освітньої діяльності допоможе підготувати фахівців-будівельників до сучасних умов ринкової економіки, сформувати професійно-ціннісну спрямованість.

Третя умова – формування мотивації та творчого ставлення до професійної діяльності в процесі позааудиторної роботи кафедри гуманітарної підготовки. Погоджуємося зі словами О. Камінської, що спеціальні та гуманітарні знання є потужним стимулом формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців. Варто, щоб ці знання здобувалися не лише під час вивчення навчальних дисциплін, а й у позааудиторній діяльності [4].

Позааудиторні заходи – це літературно-музичні вечори, зустрічі з відомими людьми, інтелектуальні ігри, КВБ, зустрічі з випускниками вишу, науково-практичні конференції, семінари, круглі столи, колективний перегляд відеофільмів, тренінги тощо сприяють розвитку особистості майбутнього фахівця будівельної галузі, формують його професійно-ціннісний світогляд.

Отже, гуманітарні дисципліни в технічному виші є основним підґрунтям для формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх будівельників, міцним фундаментом їхнього духовного та культурного розвитку.

Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця – багатогранний, тривалий і взаємообумовлений процес, який потребує комплексної і цілісної методики ефективних педагогічних технологій.

Вважаємо, що поєднання в освітньому процесі трьох запропонованих педагогічних умов, а саме: аксіологічний підхід, система педагогічних технологій, позааудиторна робота сприяє формуванню позитивної мотивації до оволодіння професійно-ціннісними орієнтаціями майбутніми фахівцями будівельних спеціальностей.

Окреслена проблема не вичерпується матеріалами цієї розвідки. Результати дослідження є вагомою основою для подальшої розробки підходів до її розв'язання.

Список використаних джерел:

1. Белан Т. Г., Носовець Н. М. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів технологій. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2019. Вип. 4 (160). С. 130–133.
2. Жулінська О. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді в психолого-педагогічних умовах. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Харків, 2011. № 32–33. С. 293–298.

3. Кавецький В. В. Гуманізація вищої інженерної освіти як умова її вдосконалення. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humeld/2008> (дата звернення: 15.05.2021).
4. Камінська О. М. Методи і форми навчально-виховного процесу, які забезпечують формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2020. Вип. 8 (128). С. 79–82.
5. Камінська О. М. Формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів технічного університету. Молодь і ринок. 2011. № 5. С. 111–114.
6. Слостенін В. А. Введение в педагогическую аксиологию. Москва: Академия, 2003. 192 с.
7. Сосніхіна С. Є. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді: міждисциплінарний підхід. Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія. Одеса, 2016. Том 21. Вип. 3 (41). С. 222–230.
8. Щєпова Д. Р. Особливості вивчення соціально-гуманітарних дисциплін у контексті формування професійних ціннісних орієнтацій студентів-аграріїв. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. 2012. № 2 (18). С. 148–151.

Transliteration of References:

1. Belan T.H., Nosovets N.M. (2019). Formuvannia profesiino-tsinnisnykh oriiientatsii maibutnikh uchyteliv tekhnolohii. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Vyp. 4 (160). S. 130–133.
2. Zhulinska O.V. (2011). Formuvannia tsinnisnykh oriiientatsii suchasnoi studentskoi molodi v psykhologo-pedahohichnykh umovakh. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. Kharkiv. № 32–33. S. 293–298.
3. Kavetskiy V.V. (2021). Humanizatsiia vyshchoi inzhenernoi osvity yak umova yii vdoskonalennia. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humeld/2008> (data zvernennia: 15.05.2021).
4. Kaminska O.M. (2020). Metody i formy navchalno-vykhovnoho protsesu, yakii zabezpechuiut formuvannia profesiino-tsinnisnykh oriiientatsii maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnoho profiliiu. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M P. Drahomanova. Serii 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport). Vyp. 8 (128). S. 79–82.
5. Kaminska O.M. (2011). Formuvannia profesiino-tsinnisnykh oriiientatsii studentiv tekhnichnoho universytetu. Molod i rynek. № 5. S. 111–114.

6. Slastenin V.A. (2003). Vvedenie v pedagogicheskuyu aksiologiyu. Moskva: Akademiya. 192 s.
7. Sosnikhina S.Ye. (2016). Tsinnisni oriiantatsii suchasnoi studentskoi molodi: mizhdystyplinarnyi pidkhd. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I. I. Mechnykova. Psykholohiia. Odesa, Tom 21. Vyp. 3 (41). S. 222–230.
8. Shchepova D.R. (2012). Osoblyvosti vyvchennia sotsialno-humanitarnykh dystsyplin u konteksti formuvannia profesiinykh tsinnisnykh oriiantatsii studentiv-ahraryiv. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky. № 2 (18). S. 148–151.

LYSAK L.K.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Humanitarian Training, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, Kramatorsk, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0003-3029-0320>
E-mail: lklysak@ukr.net

HRYHORIEVA V.A.

Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Humanitarian Training, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, Kramatorsk, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0002-1909-9317>
E-mail: hrygorievav@ukr.net

LYSAK T.K.

Teacher-Methodologist, Acting Head, Separated Structural Subdivision “Sloviansk Applied College of the National Aviation University”, Sloviansk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7449-0100>
E-mail: tklysak@ukr.net

FORMATION OF PROFESSIONAL AND VALUABLE ORIENTATIONS AMONG FUTURE SPECIALISTS OF TECHNICAL HIGH SCHOOLS WHILE STUDYING THE DISCIPLINES OF THE HUMANITARIAN CYCLE

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.24>

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.24>

ЛОКШИН В.С.,

доктор педагогічних наук,
викладач вищої категорії,
кафедра (науково-методична комісія)
психолого-педагогічних дисциплін,
Київський професійно-педагогічний
коледж імені Антона Макаренка,
м. Київ, Україна

РОЛЬ КРЕАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЛОКШИН В.С. Роль креативної складової в процесі формування професійної компетентності менеджерів соціокультурної діяльності. До характерних рис професійної культури і компетентності фахівців у будь-якій професійній області належать: особиста ініціатива, інноваційні навички й уміння, креативне мислення, вміння ефективно спілкуватися. Досліджується роль саме креативної складової у процесі формування професійної компетентності фахівця-управлінця соціокультурної сфери. Поліфункціональність і багатоаспектність соціально-культурної діяльності визначають особливу потребу цієї сфери у фахівцях з інноваційною спрямованістю, тож мають враховуватись при організації освітнього процесу. У свою чергу, вищий освітній заклад, як суб'єкт педагогічної системи суспільства, може внести свій внесок в ефективну соціалізацію студентів через організацію педагогічного процесу (в рамках навчальної та поза-навчальної роботи), орієнтованого на формування інноваційно спрямованої особистості, яка може бути конкурентоздатною і успішною в сучасних умовах.

Ключові слова: професійна культура, компетентність, творча активність і творчі потреби студентів, інноваційна спрямованість.

LOKSHYN V.S. The role of the creative component in the process of forming the professional competence of managers of socio-cultural activities. Characteristic features of professional culture and competence of specialists in any professional field include: personal initiative, innovative skills and abilities, creative thinking, ability to communicate effectively. The role of the creative component in the process of forming the professional competence of

a specialist manager of the socio-cultural sphere is investigated. The multi-functionality and multifacetedness of socio-cultural activities determine the special need of this field for specialists with an innovative orientation, so they must be taken into account when organizing the educational process. In turn, a higher educational institution, as a subject of the pedagogical system of society, can contribute to the effective socialization of students through the organization of the pedagogical process (in the framework of educational and extracurricular work) focused on the formation of an innovatively oriented personality, which can be competitive and successful in modern conditions.

Keywords: professional culture, competence, creative activity of students, innovation orientation.

Творчість як вид діяльності та наукова категорія (філософська, психологічна, культурологічна) докладно розглядається в науковій літературі, проте роль творчості в підготовці кадрів фахівців середньої та вищої ланки ще недостатньо вивчена. Вищій школі як суб'єкту педагогічної системи суспільства необхідно на основі державних стандартів постійно удосконалювати педагогічний процес, орієнтуючись на вимоги сьогодення, щоб вписатися в нову модель соціалізації особистості як необхідної умови розвитку суспільства.

Новою метою соціалізації є виховання конкурентоспроможної особистості, цим і визначається пріоритет особистісного розвитку. «Існує необхідність формування нового, адекватного перехідному стану суспільства типу особистості - особистості, підготовленої до самостійного орієнтування в постійно виникаючих ситуаціях життєвої невизначеності» (Розин В. М.). Тобто особи з інноваційним мисленням та інноваційним поведінкою.

До характерних рис професійної культури і компетентності фахівців у будь-якій професійній області належать: особиста ініціатива, інноваційні навички й уміння, креативне мислення, вміння ефективно спілкуватися та ін.

На думку вчених, очевидний дефіцит фахівців, які мають організаторські якості, здатними створювати інноваційний простір, творчою активністю, ініціативністю. Одним з найбільш ефективних шляхів формування настільки значущих в сучасних умовах особистісних якостей фахівців є використання елементів творчості (діяльності щодо створення чогось нового, раніше не була) в педагогічному просторі вузу. Необхідно формування та стимулювання творчої активності та творчих потреб, а також надання можливостей реалізації творчого потенціалу студентів у навчальному процесі та позанавчальної діяльності. Творча активність і творча потреба - особливі форми прояву людської особистості, результатом якої є нові ідеї, винаходи, мистецькі витвори.

Ці якості дозволяють людині мати свіжий, нестандартний погляд на навколишній, його адекватне відображення і спостережне сприйняття, тонкий естетичний смак; проявляти самостійність у прийнятті рішень. Сенс творчої активності - у творчому відношенні до різного роду завдань; в потреби збагачувати своє життя та життя оточуючих; в прагненні до постійного пізнання нового у професійній сфері, у відкритті особистих схильностей і можливостей, у прагненні удосконалювати навколишнє середовище.

Таким чином, творча активність і творчі потреби лежать в основі інноваційної спрямованості особистості. Творча активність і розвинені творчі потреби студентів можуть бути тільки результатом планомірної організації педагогічного процесу, формування загальної та естетичної культури особистості у всій педагогічній системі вузу і спеціальної підготовки. Саме ці завдання стоять перед такими, наприклад, навчальними дисциплінами, як «Світова художня культура», «Історія образотворчого мистецтва», «Естетика», «Історія мистецтв» і т.д. Ці дисципліни дають можливість спілкування студентів з мистецтвом, тому що вплив мистецтвом дає поштовх до розвитку творчої активності. Необхідне створення творчої обстановки на заняттях, особливо з дисциплін загально - професійного та спеціального циклу. Для фахівців менеджерів соціально-культурної сфери це дисципліни, пов'язані з вивченням змісту і оволодінням різними методиками соціально-культурної діяльності: методикою роботи з різними категоріями населення (дітьми, підлітками, молоддю, людьми похилого віку і т.д.); методикою підготовки і проведення різних акцій (презентації, виставки, концерту, дитячого ранку, масового свята і т.д.); з вивченням журналістики, виставкового та музейної справи, з проектуванням соціально-культурних процесів і т.д. Не менш актуальні творчі підходи в організації навчального процесу на економічних і технічних спеціальностях вузів.

Крім того, вихованню творчої активності особистості студента і, в кінцевому рахунку, його інноваційної спрямованості як необхідної професійної якості, сприяють постійне залучення, стимулювання і всевітнє заохочення різних видів творчості у позанавчальний час. Практично всі види творчості дають можливість студентам реалізовувати себе, одержувати і вдосконалювати навички самостійної інноваційної діяльності в стінах рідного вузу. В інституті мистецтва і культури, виходячи із специфіки студентського контингенту (в основному, гуманітарії), найчастіше студенти цікавляться науковим, художнім і соціальним творчістю.

Наукова творчість збагачує студента новими, більш глибокими знаннями; умінням знайти, інтерпретувати і за призначенням використовувати інформацію, дає можливість реалізувати себе в галузі створення нового знання.

Художня творчість дає можливість стикатися з тим або іншим видом мистецтва, безмежні можливості самореалізації і самоствердження. Соціальне ж творчість в основному спрямовано на вдосконалення соціуму (соціально-культурну анімацію, забезпечення соціальної взаємодії, толерантності і т.д.).

Всі види творчої діяльності припускають свободу і самостійність мислення і волевиявлення, що надзвичайно важливо для формування інноваційної спрямованості особистості студентів. Таким чином, формуючи творчу активність і задовольняючи творчі потреби студентів, вуз підвищує якість підготовки фахівців, забезпечує їх конкурентоспроможність і ефективно включення в громадський виробничий процес. Адже «... інновація - основне джерело продуктивності, знання та інформація суть головні матеріали нового виробничого процесу, а освіта є ключове якість праці ...» (М. Кастельс).

Основні положення наших теоретичних установок були впроваджені, перевірені і уточнено під час практичної навчальної та позанавчальної роботи зі студентами спеціальності «Соціально-культурна діяльність», спеціалізації «Організація і технології СКД», кваліфікації «Менеджер соціально-культурної діяльності».

Поліфункціональність і багатоаспектність соціально-культурної діяльності визначає особливу потребу цієї сфери у фахівцях з інноваційною спрямованістю (Ісаєнко В. П.). Так, що професійно-орієнтовані дисципліни передбачають обов'язкові практичні групові та індивідуальні заняття, виконання яких вимагає творчого підходу. «Ярмарок соціально-культурних проєктів»; «; випуск газет «Менеджер-театрал», «Менеджер культури»; розробка і проведення культурно-виховних акцій; ділові ігри; сценічна постановка обряду; зустрічі з фахівцями соціально-культурної сфери в столиці України Кеві; експериментально-творчі лабораторії спільно з неприбутковими фондами та громадськими організаціями що орієнтовані на розвиток культури і мистецтв прес-конференції - ось далеко не повний перелік прикладів створення креативного середовища в навчальному процесі.

Навчальна практика студентів 2-го курсу повністю присвячена організації та методиці культурно-дозвільної діяльності. Під час практики студенти самостійно генерують ідеї культурно-дозвільних акцій, розробляють сценарій, здійснюють його постановку, основними партнерами і діючими особами сценічного дійства, а також здійснюють всю адміністративно-господарську діяльність з підготовки та проведення акції. У рамках організаційно-методичної практики були проведені такі заходи, як конкурс краси «Міс - компетенція «; „Міс – професіоналізм „Міс –інтуїція ” церемонія вручення премії «Compte il faut» (яскрава форма морального заохочення студентів і педагогів за успіхи і творчий підхід до навчання, а також за активну участь у позанавчально-

му житті вна.

Критеріями складовими професійної компетентності майбутніх фахівців є результати державних кваліфікаційних іспитів та дипломні проекти, які, від вибору актуальних, соціально-значущих тем до розробки шляхів вирішення проблем і впровадження, повністю є інноваційними розробками студентів-випускників.

Творча ініціатива студентів завжди знаходить відгук у педагогічного колективу кафедри соціально-культурної діяльності. За підтримки кафедри студенти організують своє дозвілля, підтримують традиції спеціальності («Посвячення в студенти»), займаються творчістю в області громадських ініціатив та інформаційних технологій!, участь у конкурсах соціально значущих проєктів) і т.д.

Отже, можна зробити наступні *висновки*:

1. У сучасній соціокультурній ситуації інноваційна спрямованість фахівця з управління в соціокультурній сфері є необхідна складова професійно-особистісних якостей – якість і характерна риса його компетентності.
2. В основі інноваційної спрямованості особистості лежать творчі потреби і творча активність, формування яких є не спонтанний, а цілеспрямований процес.
3. Вищий освітній заклад, як суб'єкт педагогічної системи суспільства, може внести свій внесок в ефективну соціалізацію студентів через організацію педагогічного процесу (в рамках навчальної та поза-навчальної роботи), орієнтованого на формування інноваційно спрямованої особистості, яка може бути конкурентоздатною і успішною в сучасних умовах.
4. Цілеспрямовано формувати творчі потреби і творчу активність студентів можна через вплив мистецтвом і створення творчої обстановки під час навчального процесу і надання можливості творчої реалізації студентів у поза-навчальний час.

Список використаних джерел:

1. Локшин В.С. Формування професійної компетентності менеджерів в соціокультурній сфері в контексті модернізації вищої освіти : монографія / В.С. Локшин. – Рівне: ТзОВФірма"Овід", 2013. – 296 с.
2. Локшин В.С. Управління та розвиток персоналу(основні поняття) / Розвиток системи навчання на робочому місці. / Локшин В.С.- К: [Enmporian Profiles] / 2011.-72с.

3. Локшин В.С. Методологические основы формирования профессиональной компетентности менеджеров социокультурной деятельности В.С. Локшин// Прага: Vedecko vydavatel'ske centrum „Sociosfera-CZ”2013.- Ч.1.- С.122-127.
4. Локшин В.С. Формирование компетентностной модели системы профессиональной подготовки менеджеров социокультурной сферы в контексте модернизации высшего образования В.С. Локшин // Прага: Vedecko vydavatel'ske centrum „Sociosfera-CZ-№4”2013.-С.125-131.Прага: Vedecko vydavatel'ske centrum «Sociosfera-CZ»2013
5. Локшин В.С. Професійна компетентність менеджерів соціокультурної сфери в контексті феноменологічних складових понятійного апарату/ В.С. Локшин // Молодь і ринок. – 2011. – № 1(72). – С.59–66.
6. Педагогіка вищої школи / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 256 с.
7. Психолого-педагогічне проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у вищих навчальних закладах: [монографія / за заг. ред. В. П. Андрущенка, В.І. Лугового]. – К.: „Педагогічна думка”, 2008. – 253 с.
8. Український педагогічний словник [уклад. С.У. Гончаренко]. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированой парадигмы образования / А. В. Хуторской // Нар. образование.– 2003. – №2.– С. 18-24.

Transliteration of References:

1. Lokshyn V.S (2013). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti menedzheriv ye sotsiokulturnoi sfery v konteksti modernizatsii vyshchoi osvity : monohrafiia / V.S. Lokshyn. Rivne: TzOVFirma”Ovid “. 296 s.
2. Lokshyn V.S. (2011). Upravlinnia ta rozvytok personalu(osnovni poniattia) / Rozvytok systemy navchannia na robochomu misti. / Lokshyn V.S.- K: [Enmpopian Profiles]. 72 s.
3. Lokshyn V.S. (2013). Metodolohycheskye osnovy formyrovanyia professyonalnoi kompetentnosti menedzherov sotsyokulturnoi deiatelnosti V.S. Lokshyn// Praha: Vedecko vydavatel'ske centrum „Sociosfera-CZ2013. Ch.1. C.122-127.
4. Lokshyn V.S. (2013). Formyrovanye kompetentnostnoi modely systemy professyonalnoi podhotovky menedzherov sotsyokulturnoi sfery v kontekste modernyzatsyy vyssheho obrazovanyia V.S. Lokshyn // Praha: Vedecko vydavatel'ske centrum „Sociosfera-CZ-№4. C.125-131. Praha: Vedecko vydavatel'ske centrum «Sociosfera-CZ».

5. Lokshyn V.S. (2011). Profesiina kompetentnist menedzheriv sotsiokulturnoi sfery v konteksti fenomenolohichnykh skladovykh poniatiinoho aparatu/ V.S. Lokshyn // Molod i rynek. № 1(72). S. 59–66.
6. Pedagogika vyshchoi shkoly / V.P. Andrushchenko, I.D. Bekh [ta in.]; za. red. V.H. Kremenia, V.P. Andrushchenka, V.I. Luhovoho. K.: Pedagogichna dumka. 2008. 256 s.
7. Psykholoho-pedagogichne proektuvannia osobystisno oriientovanykh tekhnolohii navchannia i vykhovannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh: [monohrafiia / za zah. red. V. P. Andrushchenka, V.I. Luhovoho]. K.: „Pedagogichna dumka”, 2008. 253 s.
8. Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk [uklad. S.U. Honcharenko]. K.: Lybid, 1997. 376 s.
9. Khutorskoi A.V. (2003). Kliuchevye kompetentsy kak komponent lychnostno -oryentirovanoij paradyhmy obrazovanyja / A.V. Khutorskoi // Nar. Obrazovanye. №2. S. 18-24.

LOKSHYN V.S.

Doctor of Pedagogical Sciences, Teacher of the Highest Category, Department (scientific and methodical commission) of Psychological and Pedagogical Disciplines, Anton Makarenko Kyiv Vocational and Pedagogical College, Kyiv, Ukraine

E-mail: victor_lokshin@ukr.net

THE ROLE OF THE CREATIVE COMPONENT IN THE PROCESS OF FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF MANAGERS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES*

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.23>

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ:
ЕКОНОМІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ В
УКРАЇНІ, ЄВРОПІ ТА СВІТІ

MODERN EDUCATIONAL
MANAGEMENT: ECONOMIC,
ORGANIZATIONAL AND
PSYCHOLOGICAL MEANS OF
IMPLEMENTATION IN UKRAINE,
EUROPE AND THE WORLD

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.25>

АЛЕКСАНДРОВА Н.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та
міжкультурної комунікації, факультет
Міжнародної економіки та
менеджменту,

Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

АЛЕКСАНДРОВА М.В.,

студентка магістратури, спеціальність
«Міжнародні економічні відносини»,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

ДРАБ Н.Л.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та
міжкультурної комунікації, факультет
Міжнародної економіки та
менеджменту, Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

ДАВИДЕНКО Т.В.,

старший викладач кафедри іноземних
мов та міжкультурної комунікації,
факультет Міжнародної економіки та
менеджменту,

Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

**РОЗВИТОК ТА УДОСКОНАЛЕННЯ SOFT SKILLS
ТОП-МЕНЕДЖМЕНТУ ГРУПИ
RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL**

ALEKSANDROVA N., ALEKSANDROVA M., DRAB N., DAVYDENKO T.
**Developing and enhancing top management Soft Skills at
Raiffeisen Bank International. In the article the authors analyze the**

issue of improving the qualifications of top management, types of training and improvement of professional skills and competences on the example of the Raiffeisen International Group. The essence and peculiarities of the functioning of international financial corporations are studied, the main and key social skills and soft skills are distinguished. The conditions of preparing and training top managers are considered and specified, special attention is paid to studying and observing principles of proper corporate governance practices.

Keywords: social skills, soft skills, professional development, top management, corporate management, training, coaching.

АЛЕКСАНДРОВА Н.М., АЛЕКСАНДРОВА М.В., ДРАБ Н.Л., ДАВИДЕНКО Т.В. **Розвиток та удосконалення Soft Skills топ-менеджменту групи Raiffeisen Bank International.** У статті розглядається питання підвищення кваліфікації топ менеджменту, види підготовки та удосконалення професійних навичок та компетентності на прикладі Групи Райффайзен Інтернешнл. Аналізується сутність та особливості функціонування міжнародних фінансових корпорацій, виокремлюються основні та ключові соціальні навички та вміння (soft skills). Досліджуються умови підготовки та навчання директорів, особлива увага приділяється вивченню та дотриманню належної практики корпоративного управління.

Ключові слова: соціальні навички, підвищення кваліфікації, топ менеджмент, корпоративне управління, тренінг, коучінг.

Вступ. Проблема підготовки майбутніх фахівців, керівників та управлінців завжди залишається в центрі уваги не лише академічної спільноти, а й потенційних роботодавців. Питання постає не лише в здобутті компетенцій, фахових знань та вмінь, але й у набутті та удосконаленні соціальної інтерактивної компетентності, тобто вміння взаємодіяти з іншими, іншими слова soft skills. Ці навички, які користуються все більшим попитом у всіх галузях промисловості та міжнародному бізнесі, дозволяють працівникам, з одного боку, працювати незалежно, автономно, а з іншого — взаємозалежно, взаємодіяти з іншими, швидко реагувати на потреби клієнтів і пристосовуватися до швидкоплинних змін ринку та кон'юнктури.

В епоху економіки, заснованої на знаннях та інформації, беззаперечним питанням є те, що людський інтелект є найдорожчим скарбом, а освіта упродовж життя — шлях до створення та акумуляції цього скарбу. Інформаційне суспільство та сучасні технології навчання (online learning, learning media, MOOCs (Coursera, Moodle), flipped learning) розкривають необмежений потен-

ціал та можливості для професійного розвитку та удосконалення впродовж всього життя людини.

Виклад основного матеріалу. Ні у кого не викликає сумнівів той факт, що ефективне управлінське та фінансове функціонування міжнародних фінансових організацій залежить від команд вищого керівництва (top management), головною метою якого є визначення стратегічного курсу розвитку своїх організацій. Оскільки фінансова корпорація є юридичною особою, то в її корпоративному управлінні існують різні органи, які впливають на процеси прийняття рішень. Основна відповідальність за управління лежить на раді директорів (Board of directors), які формально призначаються органом акціонерів і підзвітні йому. За загальним правилом директори є «керуючим розумом і волею корпорації, самим центром особистості корпорації» [6, с.118]. Делегування уповноважень виникає як частина договору між акціонерами та компанією, представленою Статутом. Нині рада директорів розглядається як основний орган управління чи нагляду.

У 2007 році Австралійська біржа цінних паперів (ASX) представила Принципи належного корпоративного управління та найкращої практики, відповідно до яких рада директорів, або говорячи сучасною бізнес мовою топ менеджмент (top management), мають виконувати такі функції, а саме: планування — встановлення цілей та визначення стратегічних напрямів розвитку для корпорації; організація — призначення головного виконавчого директора корпорації (CEO); контроль — здійснення контролю над плани менеджерів щодо придбання та організації фінансових і людських ресурсів для досягнення цілей корпорації; мотивація — реалізація моніторингової діяльності щодо прогресу корпорації у досягненні її цілей та відповідне заохочення [6, с.120]. Для здійснення щоденного управління поточними справами організації рада обирає та призначає менеджерів середньої ланки.

Відтак, основними вповноваженнями топ менеджменту сучасних фінансових корпорацій є: нагляд за компанією, включаючи її системи контролю та підзвітності; призначення та звільнення генерального директора (або іншої особи); у відповідних випадках ратифікація призначення та звільнення керівників вищого рівня; надання внеску та остаточного схвалення розробки керівництвом корпоративної стратегії та цілей ефективності; перегляд, ратифікація та моніторинг систем управління ризиками та внутрішнього контролю, кодексів поведінки та дотримання законодавства; моніторинг діяльності керівників вищого рівня та впровадження стратегії; забезпечення належних ресурсів для керівників вищого рівня; схвалення та моніторинг ходу основних капітальних витрат, управління капіталом, придбання та продажу; затвердження та моніторинг фінансової та іншої звітності [6, с. 122]. Тобто, важливим атрибутом ефективної системи корпоративного управління є те, що рада повинна забез-

печувати стратегічне керівництво компанією, здійснювати ефективний моніторинг управління, а також має бути підзвітним компанії та акціонерам.

Інститут директорів Великобританії вбачає ключову мету топ менеджменту у фінансовій організації у забезпеченні процвітання компанії шляхом колективного керівництва справами компанії, задовольняючи відповідні інтереси її акціонерів та відповідних зацікавлених сторін [10, с. 124].

В деяких міжнародних фінансових організаціях, особливо у Великій Британії, існує практика призначення «старшого незалежного директора» до ради директорів. Цю норму було представлено в 2010 році в розробленому Кодексу корпоративного управління Великої Британії. Головне завдання старшого незалежного директора полягає у здійсненні незалежної моніторингової та ревізійної політики діяльності ради директорів.

Оскільки топ менеджмент відповідає за ефективність та успішність функціонування фінансової корпорації, виникає справжня складність у пошуках потрібних людей, їх відповідній підготовці та удосконаленні існуючих навичок та вмій. Спірним є питання щодо забезпечення ефективної діяльності та дотримання належної практики корпоративного управління для самої компанії на добровільних засадах чи для регулятора.

В сучасних міжнародних фінансових корпораціях дуже прискіпливо та ретельно ставляться до підготовки та навчання директорів, особлива увага приділяється вивченню та дотриманню належної практики корпоративного управління.

Проста реальність полягає в тому, що директорів потрібно навчати, щоб вони могли бути належним чином підготовлені до розуміння та виконання своїх обов'язків як директора. Відтак, основні напрями підготовки топ менеджменту у фінансових корпораціях було узагальнено дослідниками Кендалл і Кендалл, які наголошують на необхідності підготовки директорів принаймні в таких сферах: їх статутні та нормативні зобов'язання; їх етичні зобов'язання; та що є належною операційною практикою [7, с. 101].

З цією метою запроваджуються сесії оновлення та брифінги для ради або окремих директорів; відповідні курси вищого рівня з корпоративного управління, корпоративної стратегії та інших тем, пов'язаних з радою; програми досвідченого спонсорства; інститут наставництва з персональним тренером один на один; самостійне навчання та безперервний саморозвиток; досвід роботи на борту сам по собі є одним із найкращих можливостей навчання. Потреба в офіційному навчанні директорів призвела до прогнозу, що «процес акредитації та реєстрації директорів», принаймні для директорів компаній, які перебувають на біржі, є неминучим [8, с. 122].

Практика управління міжнародними фінансовими корпораціями, за звичай, передбачає тимчасові відрядження, керівництво дочірніми компаніями в

інших країнах та отримання управлінського досвіду в інших компаніях, чия корпоративна культура може істотним чином відрізнятись від культури власної компанії. З цією метою у практику застосовують так звані програми введення в посаду (induction programs), які були розроблені в Об'єднаному кодексі Великобританії 2003 року, на основі рекомендації Комітету Хіггса (2003) [6, с. 124]. Ці програми спрямовані на досягнення наступного:

- розуміння сутності компанії, її бізнесу та ринків (продукти або послуги компанії; структура групи/дочірні компанії/спільні підприємства; статут компанії, процедури правління; зведені відомості про основні активи, зобов'язання, значущі контракти та основні конкуренти; основні ризики компанії та стратегія управління ризиками; основні показники ефективності; нормативні обмеження);
- встановлення та побудова зв'язків з людьми компанії, в тому числі зустрічі з основними акціонерами та керівництвом інших фінансових та адміністративних установ (networking);
- етична поведінка директора.

З огляду на вище зазначені обов'язки та спектр завдань для топ менеджменту фінансової корпорації стає зрозумілим, що така зона відповідальності вимагає не лише фахових знань та вмій в галузі фінансового та корпоративного управління, а й відповідних навичок та вмій соціалізації та міжособистісної взаємодії, або так звані soft skills.

Несподіваним результатом нещодавно проведеного опитування (2018) серед 652 роботодавців було виявлено, що п'ять найбільш важливих та затребуваних навичок у сучасному бізнес середовищі є вміння слухати, увага до деталей, уміння міжособистісного спілкування та взаємодії, критичне мислення та комунікативні вміння, що складає осередок таз званих «м'яких навичок» (soft skills) [9]. Ці результати були підтвержені головою ради директорів компанії LinkedIn Джефом Уінером (Jeff Weiner), який зазначив, що сучасна прогалина у навичках є саме у вміннях спілкуватися, працювати у команді та лідерство.

Термін soft skill не має загальноприйнятого визначення, але ми можемо їх узагальнити як такі, що передбачають здоровий глузд, особисті навички гармонійного спілкування з людьми, ефективної та позитивної взаємодії з гнучким ставленням, яке не залежить від набутих знань (Oxford Learners Dictionaries, 2021; Collins Dictionary, 2019).

М'які навички – це навички, які визначають особисту індивідуальність, що впливають на поведінку людини, допомагаючи взаємодіяти з іншими під час роботи, це необхідні риси особистості, трудової етики, навички міжособистісного спілкування, вирішення проблем. М'які навички є нетехнічними, нематеріальними, специфічними та якісними, оскільки їх важко виміряти.

Вони можуть визначати силу особистості та описувати міжособистісні якості.

Сучасне швидкоплинне бізнес середовище, яке охоплене жорсткою конкуренцією в сфері діджителізації та наданням послуг через мережу Інтернет вимагає нових якісних характеристик від сучасного керівника міжнародної фінансової організації. Виробництво високотехнологічних, якісних, клієнт зорієнтованих фінансових послуг та продуктів вимагає від керівників організацій мати більш ширші вміння та навички, включаючи міжособистісні та некогнітивні навички, які неможливо легко отримати чи передати на аутсорсинг, навички визначення та вирішення проблеми. Інновації вимагають творчості та критичного мислення.

Згідно з опитуваннями керівників бізнесу, «вміння працювати з іншими, добре спілкуватися, прибути вчасно, представити ідею, правильно одягатися» визначаються як навички, важливість яких навіть перевищують жорсткі або технічні навички.

Відтак, навіть було розроблено й визначено основні й найкращі м'які навички (soft skills) (пункт І-6 порядку денного Ради Перентів КСТCS, 16 вересня 2016 р.): 1. Робоча етика (надійність та надійність) 2. Навички спілкування (аудіювання, усне, письмове) 3. Професіоналізм та чесність 4. Командна робота 5. Гнучкість/приспосованість/керування кількома пріоритетами 6. Здоров'я та безпека 7. Планування/Організація 8. Міжособистісні здібності 9. Комунікація 10. Лідерські/Управлінські навички 11. Аналітичні/дослідницькі навички 12. Технологія як інструмент [8].

Всі ці якості вимагають постійного удосконалення, тобто топ менеджмент фінансової корпорації постає перед необхідністю навчання та удосконалення здобутих знань, навичок та вмінь — відповідна компетентність — у продовж свого власного життя. Навчання протягом усього життя — це процес, який можна здійснити на кожному етапі власного професійного життя.

Здійснення корпоративного управління є чудовим місцем для постійного навчання та удосконалення здобутих управлінських знань та вмінь для представників топ менеджменту фінансової корпорації. На роботі ми вчимося, як виконувати певні завдання, як поводитися під час прийняття рішень, як поводитися з іншими людьми в організації та як справлятися з постійними змінами. Хейс (1997) стверджував, що якщо компанія хоче розвивати здатність безперервного самооновлення, справжня боротьба полягає в зміні поведінки та дій окремих членів організації [5, с. 18].

Вчені припускають, що одним із способів полегшення процесу пристосування корпорації до швидких змін є створення організації, яка навчається, де «люди постійно вчаться вчитися разом» (Senge) [5, с. 14]. Організаційне навчання відноситься до групи людей, які вивчають нові процеси, практики та структури з метою реорганізації своєї роботи.

В епоху економіки знань та інформації безперечною проблемою є те, що людський інтелект є найціннішим скарбом, а освіта є основою сучасного буття. Інформаційне суспільство передбачає навчання та навчання протягом усього життя для виживання та розвитку.

Наразі ми спостерігаємо, що багато фінансових корпорацій зосереджують частину фінансів на наукових теоретичних та демонстраційних дослідженнях (фінансування освітніх проектів МВФ), заохочують експериментувати з роботою навчання протягом усього життя, підвищують взаємодію з дослідженнями сучасної дистанційної освіти та навчання протягом усього життя, щоб прискорити розвиток сучасної дистанційної освіти, побудувати системи навчання протягом усього життя.

Одним із яскравих прикладів заохочення професійного удосконалення та кар'єрного зростання шляхом навчання упродовж життя є практика підвищення кваліфікації том менеджменту Групи Райффайзен Банк Інтернешнл.

Райффайзен Банк Інтернешнл як один із провідних банків Австрії, Центральної та Східної Європи дуже ретельно і виважено підходить до підбору своїх кадрів і завжди приділяє багато уваги підготовці та підвищенню кваліфікації свого персоналу.

Насьогодні у RBI працює близько 47 000 співробітників, більшість з яких перебувають у країнах Центральної та Східної Європи. Як зазначається на офіційному сайті Банку, працівникам пропонуються високі стандарти навчання та привабливі пакети винагороди. Банк всіляко підтримує різноманітність у роботі та в командах, працівникам надають широкі можливості для самостійного прийняття рішень, а також варіанти національного та міжнародного розвитку. Своїм головним завданням Група вважає створення умов для оптимального робочого середовища не лише у грошовому вимірі, але й додаткових перевагах, а саме — підтримки здорового балансу між роботою та приватним життям.

Як зауважив головний виконавчий директор Групи (CEO) Йоханн Штробль, «Ми прийшли сюди завдяки нашому головному активу: нашим людям». Задля збереження лідируючих позицій банку, переконує пан Йоханн Штробль, Правління завжди підтримує тісні зв'язки зі студентами провідних університетів, постійно відвідуючи ярмарки вакансій, читаючи гостьові лекції або пропонуючи стажування [11]. В рамках підвищення кваліфікації персоналу пропонуються власні розроблені програми, коучинги, зворотній зв'язок та інститут наставництва, а також стажування у передових навчальних закладах Австрії. Серед основних освітніх партнерів Банку ми можемо виокремити наступні заклади, а саме: Університет економіки, управління та фінансів; Віденський технічний університет прикладних наук; Віденський університет економіки та бізнесу. Розглянемо програми підвищення кваліфікації та інші освітні програми.

Банк спонсорує курс банківської справи та фінансової економіки при Університеті економіки, управління та фінансів (FH bfi Wien), підтримуючи та поглиблюючи університетську мережу та активно підтримуючи університет знаннями та ідеями. При університеті розроблено та ефективно впроваджено дистанційний курс програми «MBA General Management», яка спрямована на огляд корпоративних стратегій, структур та процесів [5]. Для висвітлення деяких аспектів лідерства та управління фінансовими корпораціями залучено представників топ менеджменту Банку. Наприклад, Йохан Штробль є доктором економічних наук та бізнес адміністрування, та займає почесне місце доктора у Віденському економічному університеті.

За підтримки Банку при Віденському технічному університеті прикладних наук (UAS Technikum Wien) створена платформа можливостей для залучення працівників банку до прикладних, інноваційних дослідних проєктів або для їх спільної розробки [3]. Університет також дозволяє компаніям знайомитися з найкращими (молодими) спеціалістами та керівниками під час проєктних стажувань, представляти себе молодим талантам на ярмарках вакансій та підтримує своїх партнерів у комплексних проєктах підвищення кваліфікації. В рамках наукового співробітництва топ менеджмент банку залучається для інноваційних розробок, міждисциплінарним обміном знань та підвищення кваліфікації в центрі Executive Education. Наразі, центр пропонує онлайн курси та майстер класи з кількісного управління активами та ризиками.

Цінним партнером з підвищення кваліфікації для персоналу Банку та для написання дисертаційних робіт є Технічний університет Відня, який за останні роки зарекомендував себе як компетентний дослідницький партнер для компаній, організацій та установ. Ця співпраця варіюється від перевірок інновацій для малих та середніх підприємств до проєктів ЄС на міжнародному рівні. Університет проводить дослідження у співпраці з компаніями з бізнесу та промисловості, а також у співпраці з науковими партнерами з академічних та неуніверситетських областей.

Оскільки сьогодні банківський бізнес переживає динамічні та швидкі технологічні зміни, які істотним чином впливають на робоче середовище, топ менеджмент банку вимагає постійного осмислення та розвитку особистих навичок та компетенцій. З цієї метою представники банку, безпосередньо топ менеджмент, проходять стажування при Технічному університеті Відня (TU Wien), який є давнім та надійним партнером Банку. В університеті у 2005 році була створена Академія безперервної освіти (ACE), яка є центральною контактною особою для післядипломної освіти у TU Wien. Будучи одним з провідних технічних університетів, Технічний університет Відня є партнером навчання протягом усього життя для фахівців і керівників всіх рівнів управління. На стику менеджменту, технологій та лідерства учасником освітнього

процесу пропонується вдосконалювати свої навички та тим самим забезпечити собі професійний успіх. Відтак, пропонується підвищення кваліфікації для менеджерів «Менеджмент та лідерство». У Школі менеджменту основна увага приділяється передачі сучасних управлінських знань та лідерських компетенцій. Для компаній та організацій розробляються індивідуальні програми підвищення кваліфікації у галузі розвитку менеджменту [4].

Варто відмітити, що Райффайзен Банк Інтернешнл є постійним партнером програми JOSZEF при Віденському університеті економіки та бізнесу (WU Wien), який поєднує портфоліо своїх програм в галузі «Executive education». Компактні програми підвищення кваліфікації WU Executive Academy пропонують орієнтовану на практику додаткову освіту для керівників, менеджерів та експертів [2]. Окрім того Банк вже багато років має власний стенд на ярмарку Career Calling.

Одним із яскравих прикладів запровадження програм та тренінгів для підвищення кваліфікації менеджменту є заснована у листопада 2013 року в Україні «Академія бізнесу» від Райффайзен Банку, мета якої полягає у не лише в підготовці та удосконаленні експертизи своїх співробітників, але й у залученні керівників-практиків з інших компаній для того щоб поділитися власним досвідом, здобутками та знаннями [1]. Цей проект залучив співробітників банку із багаторічним досвідом роботи з клієнтами, які також мають кваліфікацію тренерів та пройшли підготовку у Міжнародній фінансовій корпорації (IFC).

Важливий засобом удосконалення власних знань та досвіду менеджменту банку є закордонні відрядження та стажування, ця практика набула великого значення та розповсюдження, про це свідчить аналіз персональних даних топ менеджменту Групи, що є у відкритому доступі. Оскільки Група RBI представлена 9 дочірніми організаціями, то працівникам банку пропонуються залучення в міжнародні та в рамках Групи проекти та стажування. Наприклад, для удосконалення інвестиційної експертизи працівники мають можливість працювати у Elevator Ventures — корпоративний венчурний фонд Raiffeisen Bank International або ж у Raiffeisen Bausparkasse — спеціалізована організація по фінансуванню, утриманню та покращенню житлового фонду. Компанія Raiffeisen Capital Management (RCM), що є парасольковим брендом Raiffeisen Kapitalanlage-Gesellschaft (KAG), Raiffeisen Immobilien Kapitalanlage и Raiffeisen Salzburg Invest, надає безпрецедентні можливості для кар'єрного зростання в галузі управління активами австрійської банківської групи Raiffeisen Banking Group та є однею з провідних австрійських інвестиційних фондів. Райффайзен Континуум спеціалізується на рішеннях щодо спадкоємності для малих та середніх підприємств в Австрії. Прозорість, справедливість та стійкість є ключовими елементами їхнього успіху. Основна мета – зберегти незалежність компаній та забезпечити їх подальший розвиток із сильним партнером на їхньому боці. Райффайзен Фактор Банк є спеціалізованим банком з факто-

рингу в рамках банківської групи Райффайзен Австрія та пропонує індивідуальні факторингові рішення, такі як внутрішній факторинг, повний факторинг та експортний факторинг. Ця фінансова установа є популярним місцем для внутрішнього стажування. Valida Vorsorge Management – компетентний центр Райффайзен у галузі професійного пенсійного забезпечення в Австрії. Управління Valida Vorsorge активно працює у сегментах пенсійних фондів, корпоративних пенсійних фондів, нових вихідних посібників та консультування пенсійних фондів компаній. ZHS Office & Facilitymanagement ZHS управляє комерційними будинками та офісними приміщеннями, а також відповідає за ділові візити та управління об'єктами. Крім того, ZHS виступає як закупівельна організація для компаній сектору Raiffeisen [12].

Також працівникам Групи пропонуються різні моделі кар'єрного зростання: від молодшого спеціаліста до вищих посад Групи з переїздом до інших компаній групи; розвиток в рамках одного спеціалізованого відділу, де є можливість продемонструвати свій потенціал; зміна спеціалізованих відділів та вибір різних кар'єрних шляхів.

Висновок. Отже, ефективність управління фінансовою корпорацією вимагає від топ менеджменту не лише фахові знання, а й оволодіння вміннями соціальної взаємодії, відповідний рівень емоційного інтелекту, лідерські якості, вміння надихати та впливати на інших, а також критичне мислення та готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

Можемо узагальнити, що фінансовий та корпоративний успіх Raiffeisen Bank International в цілому забезпечується та підтримується впродовж багатьох років високопрофесійним персоналом та топ менеджментом. Правління прискіпливо та відповідальна ставиться не лише до підбору кадрів, а й надає широкий спектр можливостей для професійного зростання, удосконалення професійної експертизи та досвіду.

Список використаних джерел:

1. Business academy. URL: <https://raiffeisen.ua/news/akademiya-biznesu-vid-raiffajzen-banku-aval-prodovzhuye-svoy-675> (Дата звернення: 08.05.2022).
2. Management academy. (WU Executive Academy) URL: <https://www.wu.ac.at/studium/executive-education> (Дата звернення: 08.05.2022).
3. Your development at RBI. URL: <https://www.rbinternational.com/en/career/employee/your-development.html> (Дата звернення: 21.04.2022).
4. Management and leadership. URL: <https://www.tuwien.at/en/ace/management-leadership> (Дата звернення: 27.04.2022).
5. Hunder, C.D. The development, implementation, and evaluation of an individualized self-assessment process for life-long learning. MS in Community Health Education, August 2017, 72pp. (G.D. Gilmore)

6. Jean Jacques du Plessis, Anil Hargovan, Mirko Bagaric. Principles of Contemporary Corporate Governance. Cambridge University Press 2011. 510 p.
7. Kendall Nigel and Kendall Arthur. Real-World Corporate Governance, London, Pitman. 1998. 107 p.
8. Kus C. P. Leaders at the Top: Are Top Management Teams an Oxymoron? 2015. URL: <http://shura.shu.ac.uk/id/eprint/19932> (Дата звернення: 02.05.2022).
9. Morning Consult. (2018). The people factor: Uniquely human skills tech can't replace at work. Boston: Cengage. URL: <https://www.cengage.com/todays#learner/career-readiness#skillsurvey> (Дата звернення: 06.05.2022).
10. Schneider, A., & Scherer, A. G. (2015). Corporate governance in a risk society. Journal of Business Ethics, 126(2), 309–323.
11. Carrera. URL: <https://www.rbinternational.com/de/karriere.html> (Дата звернення: 08.05.2022)
12. Your career growth at RBI. URL: <https://www.rbinternational.com/en/career/employee/your-development.html> (Дата звернення: 21.04.2022).

Transliteration of References:

1. Business academy. URL: <https://raiffeisen.ua/news/akademiya-biznesu-vid-rajffajzen-banku-aval-prodovzhuje-svoy-675> (Дата звернення: 08.05.2022).
2. Management academy. (WU Executive Academy) URL: <https://www.wu.ac.at/studium/executive-education> (Дата звернення: 08.05.2022).
3. Your development at RBI. URL: <https://www.rbinternational.com/en/career/employee/your-development.html> (Дата звернення: 21.04.2022).
4. Management and leadership. URL: <https://www.tuwien.at/en/ace/management-leadership> (Дата звернення: 27.04.2022).
5. Hunder, C.D. The development, implementation, and evaluation of an individualized self-assessment process for life-long learning. MS in Community Health Education, August 2017, 72pp. (G.D. Gilmore)
6. Jean Jacques du Plessis, Anil Hargovan, Mirko Bagaric. Principles of Contemporary Corporate Governance. Cambridge University Press 2011. 510 p.
7. Kendall Nigel and Kendall Arthur. Real-World Corporate Governance, London, Pitman. 1998. 107 p.
8. Kus C. P. Leaders at the Top: Are Top Management Teams an Oxymoron? 2015. URL: <http://shura.shu.ac.uk/id/eprint/19932> (Дата звернення: 02.05.2022).
9. Morning Consult. (2018). The people factor: Uniquely human skills tech can't replace at work. Boston: Cengage. URL: <https://www.cengage.com/todays#learner/career-readiness#skillssurvey> (Дата звернення: 06.05.2022).

10. Schneider, A., & Scherer, A. G. (2015). Corporate governance in a risk society. *Journal of Business Ethics*, 126(2), 309–323.
11. Carrera. URL: <https://www.rbinternational.com/de/karriere.html> (Дата звернення: 08.05.2022)
12. Your career growth at RBI. URL: <https://www.rbinternational.com/en/career/employee/your-development.html> (Дата звернення: 21.04.2022).

ALEKSANDROVA Nataliia Mykolayivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at Foreign Languages and Cross-Cultural Communication Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7902-2434>
ResearcherID: K-5602-2018
E-mail: aleksandrova.nataliia@kneu.edu.ua

ALEKSANDROVA Margaryta Volodymyrivna,

Master's Degree Student, «International economic relations»,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5363-5531>
E-mail: margarita123ale@gmail.com

DRAB Nataliia Leonidivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at Foreign Languages and Cross-Cultural Communication Department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine
E-mail: julia_kiko@ukr.net

DAVYDENKO Tetiana Viktorivna

Senior Lecturer at Foreign Languages and Cross-Cultural Communication Department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5470-8691>
E-mail: davydenko.t@ukr.net

DEVELOPING AND ENHANCING TOP MANAGEMENT SOFT SKILLS AT RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.25>

ЗМІСТ

ОСВІТА І ПСИХО-СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ	7
БАБИЧ Н.М., СУПРУН Г.В. , Пошук ресурсів для педагогів і родин, які виховують дітей з особливими потребами, в умовах воєнного стану	8
ДЕРКАЧ Л.М., СІРА Г.М. , Нагальні та невирішені проблеми середньої і вищої школи України в умовах когнітивної війни	21
КОВАЛЬ О.А., КАПЛАН П.О. , Структура типового практичного заняття на клінічній кафедрі терапевтичного профілю в умовах війни: особливості та оцінка ефективності	35
НІКОЛАЙЧУК Г.І., ДЕМЧУК О.О. , Парадигма української освіти в умовах війни: поради психолога	43
СЕНЬОВСЬКА Н.Л., НЕСТАЙКО І.М. , Формування сучасного героїчного епосу й міфу як спосіб допомогти учням пережити колективну травму війни.	51
СТАРЄВА А.М. , Організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в обмежених умовах	61
ХАРЦІЙ О.М. , Особливості прояву тривожно-депресивної симптоматики у студентів із зони бойових дій	72
ШАПОЧКА К.А. , Опанування англійської мови як засіб зняття стресу у молодших школярів із особливими освітніми потребами в умовах війни	82
ОСВІТА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	95
АЗАТЬЯН В.І. , Іншомовна підготовка майбутніх медичних фахівців у системі дистанційного навчання	96

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ: СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНІСТЬ 104

БІДЕНКО Н.В., ОСТАПКО О.І., ВАТАНХА Т.В., Формування професійних компетентностей з урахуванням очікувань стейкхолдерів як пріоритетне завдання підготовки майбутніх фахівців у галузі стоматології	105
ГРИЦЕНКО Н.Л., Реалізація принципу наступності допрофесійної та професійної підготовки майбутніх лікарів	117
МАКАРЕНКО Н.М., Розвиток навичок самостійної роботи для покращення якості дистанційного навчання	131
ПІДГОРНИЙ А.В., Забезпечення якості фундаментальної хімічної підготовки у контексті впровадження інноваційної освіти інженера: реалії та перспективи	143
ШПАК В.П., БАРДАДИМ О.В., Формування інформаційно-цифрової компетентності вчителів природничого напрямку: діяльнісний складник	153

НОВІТНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ 171

VASYLYSHYNA N., SLOBOZHENKO R., "Case study" method and its application in teaching "Business english" for international law specialty	172
ГАПОНЕНКО Л.О., Рефлексивно-рольова ідентичність як індикатор та регулятор у навчальній взаємодії	181
ГРЕБІНЬ-КРУШЕЛЬНИЦЬКА Н.Ю., Автодидактичні принципи активізації самоосвітньої діяльності студентів	188
КОТКОВЕЦЬ А.Л., НІКІТИНА Н.С., Використання інформаційно-комунікаційних технологій для контролю сформованості англійської лексики компетентності майбутніх бакалаврів з прикладної механіки	196
МЕЛЬНИК Б.М., Цифрові технології у процесі змішаного навчання ортодонції	204
ОНЩЕНКО Т.Є., РЯБОКОНЬ О.В., ФУРИК О.О., ВЕНИЦЬКА Г.В., Етапи впровадження інформаційних технологій у сучасну освіту	212
ПЕРХАЙЛО Н.А., Контекстне навчання у практичній підготовці бакалаврів соціальної роботи	221
П'ЯТНИЦЯ-ГОРПИНЧЕНКО Н.К., Концепція системи адаптивного навчання в сучасних умовах	229

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ
УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. 237**

ЛИСАК Л.К., ГРИГОР'ЄВА В.А., ЛИСАК Т.К., Формування професійно-
ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців технічних вишів під час вивчення
дисциплін гуманітарного циклу 238

ЛОКШИН В.С., Роль креативної складової в процесі формування професійної
компетентності менеджерів соціокультурної діяльності 248

**СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ЕКОНОМІЧНІ,
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ
РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ, ЄВРОПІ ТА СВІТІ 255**

**АЛЕКСАНДРОВА Н.М., АЛЕКСАНДРОВА М.В., ДРАБ Н.Л.,
ДАВИДЕНКО Т.В.,** Розвиток та удосконалення Soft Skills топ-менеджменту
групи Raiffeisen Bank International 256

CONTENT

EDUCATION AND PSYCHO-SOCIAL SUPPORT IN THE CONDITIONS OF WAR 7

BABYCH N.M., SUPRUN H.V. , Search for resources for teachers and families, who raise children with special needs, under the conditions of the state of martial	8
DERKACH L.M., SIRA H.M. , Urgent and unsolved problems of secondary and higher schools in Ukraine in the conditions of cognitive war	21
KOVAL O., KAPLAN P. , The structure of a typical practical session at the clinical department of a therapeutic profile in the conditions of war: features and evaluation of effectiveness	35
NIKOLAICHUK G.I., DEMCHUK O.O. , Paradigm of Ukrainian education in the conditions of war: psychologist's advice	43
SENOIOVSKA N.L., NESTAYKO I.M. , Formation of modern heroic epic and myth as a way to help pupils survive the collective trauma of war	51
STARYEVA A. , Organization of the work of the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in limited conditions	61
KHARTSIY O.M. , Features of the manifestation of anxiety and depressive symptoms of students from zone of military operations	72
SHAPOCHKA K.A. , Learning english as a means of stress relief for primary school students with special educational needs in the conditions of war	82

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC 95

AZATYAN V.I. , Foreign language training of future medical specialists in the distance learning system	96
---	----

EDUCATION QUALITY MANAGEMENT: STANDARDIZATION AND INNOVATION 104

BIDENKO N., OSTAPKO O., VATANKHA T. , Formation of professional competences taking into account the expectations of the stakeholders as the priority task of training future specialists in the field of dentistry	105
---	-----

HRYTSENKO N.L. , Implementation of the principle of continuity of pre-professional and professional training of future doctors	117
MAKARENKO N. , Development of independent work skills to improve the quality of distance learning	131
PIDGORNYY A. , Ensuring the quality of fundamental chemical training in the context of implementing innovative engineering education: realities and perspectives	143
SHPAK V., BARDADYM O. , Formation of information and digital competence of science teachers: activity component	153

**NEW TEACHING TOOLS:
PROBLEMS OF IMPLEMENTATION AND
STANDARDIZATION 171**

VASYLYSHYNA N., SLOBOZHENKO R. , "Case study" method and its application in teaching "Business English" for international law specialty	172
GAPONENKO L.O. , Reflexive and role identity as an indicator and regulatory tool in educational interaction	181
GREBIN-KRUSHELNYTSKA N.YU. , Self-didactic principles of activating self-educational activities of students	188
KOTKOVETS A.L., NIKITINA N.S. , Use of information and communication technologies for assessment of future bachelors' in applied mechanics english lexical competence	196
MELNYK B. , Digital technologies in the process of blended learning in orthodontics	204
ONISHCHENKO T.E., RYABOKON O.V., FURYK O.O., VENITSKA H.V. , Stages of introduction of information technologies in modern education .	212
PERKHAILO N.A. , Contextual learning in the practical training of social work bachelors	221
PYATNITSYA-HORPINCHENKO N.K. , The adaptive learning system concept in present-day conditions	229

**PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND
ORGANIZATIONAL CONDITIONS FOR THE
IMPLEMENTATION OF EUROPEAN HIGHER
EDUCATION STANDARDS IN UKRAINE 237**

LYSAK L.K., HRYHORIEVA V.A., LYSAK T.K. , Formation of professional and valuable orientations among future specialists of technical high schools while studying the disciplines of the humanitarian cycle	238
LOKSHYN V.S. , The role of the creative component in the process of forming the professional competence of managers of socio-cultural activities	248

**MODERN EDUCATIONAL MANAGEMENT: ECONOMIC,
ORGANIZATIONAL AND PSYCHOLOGICAL MEANS OF
IMPLEMENTATION IN UKRAINE, EUROPE AND THE
WORLD 255**

**ALEKSANDROVA N.M., ALEKSANDROVA M.V., DRAB N.L.,
DAVYDENKO T.V., Developing and enhancing top management Soft Skills at
Raiffeisen Bank International 256**

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2022 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво) та Міжнародної Експертної Агенції “Консалтинг і Тренінг”

Редакційна колегія випуску:

акад. Кремень В.Г. (Україна), акад. Савченко О.Я. (Україна), проф. Маноха І.П. (Україна), проф. Генрик Собчук (Польща), проф. Ляшенко О.І. (Україна), акад. Коцур В.П. (Україна), акад. Вашуленко М.С. (Україна), акад. Бех І.Д. (Україна), д-р Виговська О.І. (Україна), проф. Петрочко Ж.В. (Україна), д-р Анджей Мірські (Польща), проф. Марія Гренвальд (Польща), д-р Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2022. – № 2. – Том I (90). – 274 с. (Освіта.UA)

Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space. – 2022. – № 2. – Volume I (90). – 264 p. (Education.UA)

Часопис презентує наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також - питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також - умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, менеджерів освіти, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISSN 2959-1953 (друкована версія)
ISSN 2959-1961 (електронна версія)

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.90.00>
www.osvita.eeipsy.org

ВИДАВЕЦЬ / МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО:

Східно-Європейський Інститут Психології (СЄІП, Україна - Франція)
вул. Голосіївська 13, оф. 528-530, 03039, Київ, DOI: 10.38014

